

Akademické koordinační středisko v Euroregionu Nisa
Akademisches Koordinierungszentrum in der Euroregion Neisse
Akademickie Centrum Koordynacyjne w Euroregionie Nysa

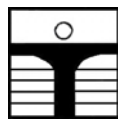
LIBEREC

ZITTAU

JELENIA GÓRA

VĚDECKÁ POJEDNÁNÍ
WISSENSCHAFTLICHE ABHANDLUNGEN
PRACE NAUKOWE

X/2004

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
INTERNATIONALES HOCHSCHULINSTITUT ZITTAU
HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH)
AKADEMIA EKONOMICZNA im. O. Langego we Wrocławiu -
WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE
POLITECHNIKA WROCŁAWSKA - FILIA W JELENIEJ GÓRZE
KOLEGIUM KARKONOSKIE W JELENIEJ GÓRZE

Akademické koordinační středisko v Euroregionu Nisa
Akademisches Koordinierungszentrum in der Euroregion Neisse
Akademickie Centrum Koordynacyjne w Euroregionie Nysa
www.euroregion.vslib.cz

LIBEREC

ZITTAU

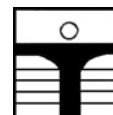
JELENIA GÓRA

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
www.vslib.cz

INTERNATIONALES HOCHSCHULINSTITUT
ZITTAU
www.ihl-zittau.de

HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH)
www.hs-zigr.de

AKADEMIA EKONOMICZNA im. O. Langego we Wrocławiu -
WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ
I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE
www.ae.jgora.pl

POLITECHNIKA WROCŁAWSKA –
FILIA W JELENIEJ GÓRZE
www.pwr.jgora.pl

KOLEGIUM KARKONOSKIE
W JELENIEJ GÓRZE
www.kk.jgora.pl

Akademické koordinační středisko v Euroregionu Nisa
Akademisches Koordinierungszentrum in der Euroregion Neisse
Akademickie Centrum Koordynacyjne w Euroregionie Nysa

LIBEREC

ZITTAU

JELENIA GÓRA

**VĚDECKÁ POJEDNÁNÍ
WISSENSCHAFTLICHE ABHANDLUNGEN
PRACE NAUKOWE**

X/2004

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
INTERNATIONALES HOCHSCHULINSTITUT ZITTAU
HOCHSCHULE ZITTAU/GÖRLITZ (FH)
AKADEMIA EKONOMICZNA im. O. Langego we Wrocławiu -
WYDZIAŁ GOSPODARKI REGIONALNEJ I TURYSTYKI W JELENIEJ GÓRZE
POLITECHNIKA WROCŁAWSKA - FILIA W JELENIEJ GÓRZE
KOLEGIUM KARKONOSKIE W JELENIEJ GÓRZE

Vědecká pojednání jsou regionální publikací informující širší veřejnost o výsledcích vědecko-výzkumné spolupráce vysokých škol Euroregionu Nisa, o aktuální problematice týkající se regionu a o regionálních studentských sympoziích. V omezeném rozsahu jsou publikovány i vybrané výsledky výzkumu na jednotlivých pracovištích vysokých škol v regionu.

Die **Wissenschaftlichen Abhandlungen** sind eine regionale Publikation, die die breitere Öffentlichkeit über die Ergebnisse der wissenschaftlichen Forschungszusammenarbeit der Hochschulen in der Euroregion Neisse informiert. Sie bieten Einblick in das wissenschaftliche Leben der Region und in den Verlauf der regionalen Studentensymposien. Im beschränkten Umfang werden auch ausgewählte Forschungsergebnisse der einzelnen Hochschulen publiziert.

Prace Naukowe są publikacją regionalną która informuje o wynikach współpracy naukowej i badawczej Szkół Wyższych w Euroregionie Nysa, o aktualnych problemach dotyczących regionu i o regionalnych sympozjach studenckich. W ograniczonym zakresie publikowane są również wybrane teksty o wynikach nauki i badań w poszczególnych Uczelniach Euroregionu Nysa.

Redakční rada - Redaktionsrat - Rada redakcyjna:

Dr. F. Adamczuk, AE WGRiT Jelenia Góra
Doc. PhDr. R. Anděl, CSc., TU v Liberci
Doc. Ing. E. Konečná, CSc., TU v Liberci
Prof. Dr.-phil. P. Schmidt, HS Zittau/Görlitz (FH)

© Technická univerzita v Liberci - 2004

ISBN 80-7083-875-2

**REGIONÁLNÍ STUDIE/ REGIONALSTUDIEN/
STUDIE REGIONALNE/ REGIONAL STUDIES**

Malgorzata Januszewska, Renata Przeorek – Smyka Pomiar i ocena atrakcyjności turystycznej Euroregionu Nysa Die Messung und Beurteilung der touristischen Anziehungskraft in der Euroregion Neisse Měření a zhodnocení turistické přitažlivosti Euroregionu Nisa The measurement and examination of touristic attractiveness in the Neisse Euroregion	8
Daria E. Jaremen, Elżbieta Nawrocka Rola Stowarzyszenia gmin polskich Euroregionu Nysa w rozwoju współpracy na pograniczu polsko-czesko-niemieckim Die Rolle des Verbandes der Polnischen Gemeinden in der Euroregion Neisse in der Entwicklung der Zusammenarbeit im polnisch-tschechisch-deutschen Grenzgebiet Úloha Sdružení polských obcí Euroregionu Nisa pro rozvoj spolupráce na polsko-česko-německém pohraničním území The role of the Association of Polish counties in Neisse Euroregion in the development of cooperation in the bordering areas of Poland, Czech Republic and Germany	16
Karel Mačák, Georg Schuppener Franz Posselt (1753-1825) Franz Posselt (1753-1825) Franz Posselt (1753-1825) Franz Posselt (1753-1825)	23
Urszula Markowska-Przybyła Konkurencijność regionów w polityce regionalnej Unii Europejskiej Die Konkurrenzfähigkeit der Regionen in der regionalen Politik in der Europäischen Union Konkurenceschopnost regionů v regionální politice Evropské unie Competitiveness of regions in regional policy of European Union	31
Petra Rydvalová Processing Industry in the Area of the Euroregion Neisse Verarbeitungsindustrie in der Euroregion Neisse Produkce významnějších výrobků průmyslových v Euroregionu Nysa Zpracovatelský průmysl v Euroregionu Nisa	39
Danuta Strahl Strukturalny obraz PKB w Euroregionie Nysa Das strukturelle Bild des Bruttoinlandsproduktes in der Euroregion Neisse Strukturální obraz HDP v Euroregionu Nisa GDP structural picture in the Euroregion Neisse	49
S. Wünschmann, I. Kühn, S. Fränzle, B. Markert Trilaterale Untersuchungen zur chemischen Zusammensetzung von Muttermilch in der Euroregion Neisse am Beispiel der Elemente Blei, Cadmium und Zink Badania trójstronne elementów kadm, ołów i cynk w składzie mleka matek z Euroregionu Nysa Trístranný výzkum obsahu prvků kadmium, olovo a zinek ve skladbě mateřského mléka v Euroregionu Nisa Trilateral analysis for the contents of cadmium, lead and zinc in the mother's milk structure in Neisse Euroregion	56

**HUMANITNÍ VĚDY/ HUMANWISSENSCHAFTEN/
NAUKI HUMANISTYCZNE/ HUMANITIES SCIENCES**

Kamila Podrápská Několik poznámek k signální gramatice Einige Anmerkungen zur Signalgrammatik Kilka uwag do gramatyki sygnału Some considerations of signal grammar	69
EKONOMIKA A TECHNIKA/ WIRTSCHAFT UND TECHNIK/ NAUKI EKONOMICZNE I TECHNICZNE/ ECONOMY AND TECHNOLOGY SCIENCES	
Franciszek Adamczuk Wybrane problemy stosunków gospodarczych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeską Ausgewählte Probleme hinsichtlich der wirtschaftlichen Beziehungen zwischen der Republik Polen und der Tschechischen Republik Wybrané aspekty hospodářských vztahů mezi Polskou a Českou republikou Chosen problems of the economical relationships between Poland and the Czech Republic	76
Jacek Adamek KFPK – miejsce w systemie poręczeń kredytowych dla małych i średnich przedsiębiorstw Der Landesfond für Kreditbürgschaften und seine Position im System der Kreditbürgschaften für kleine und mittlere Unternehmen SFÜR – místo v systému úvěrových ručení pro malé a střední podniky National credit Guarantee Fund – the position in the credit guarantee system for the small business sector	83
Arkadiusz Babczuk Zarządzanie polskim długiem publicznym w przededniu akcesji do Unii Europejskiej Management der öffentlichen Schuld an der Schwelle des Beitritts der Europäischen Union Řízení polského státního dluhu před vstupem do Evropské Unie Polish public debt management in eve of accession to European Union	94
Beata Bal – Domańska Modele samorządu terytorialnego Muster der lokalen Selbstverwaltung Modely územní samosprávy Local government models	108
Alicja Janusz Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe a banki – porównanie systemowych obciążeń Genossenschaftliche Sparkassen und Banken – Vergleich finanzieller Systembelastungen Družstevní úvěrové spořitelny a banky – komparace systémových finančních zatížení Savings and credit co-operative societies vs. banks comparison of systemic financial burdens	116

Robert Kurek Podstawowe założenia nowego systemu wypłacalności zakładów ubezpieczeń w krajach Unii Europejskiej Grundlagen und allgemeine Überlegungen zur Form eines neuen EU - Solvabilitätssystems Základní předpoklady nového systému solvence pojišťoven v zemích Evropské unie The basic foundation of the new system of insurance companies solvency in EU countries	124
Karina Kurkova Prorodzinne cechy polskiego i czeskiego podatku dochodowego od osób fizycznych Familiengerichtete Eigenschaften der polnischen und tschechischen Einkommensteuer Rodinné prvky polské a české daně z příjmů fyzických osob Pro-family characteristics of Polish and Czech personal income tax	132
Małgorzata Markowska Analiza porównawcza struktur pracujących Eine vergleichende Analyse von Arbeitsstrukturen Srovnávací analýza struktury pracovníků Comparative analysis of the working structures	142
Teresa Orzeszko Odписы aktualizujące wartość należności w świetle prawa bilansowego i podatkowego w Polsce Abschreibungen auf Wertaufholung von Vorderungen angesichts des Bilanz - und Steuerrechtes in Polen Opravné položky k pohledávkám z hlediska účetní a daňové legislativy v Polsku Deductions updating the value of dues according to accounting and tax law in Poland	151
Manfred Schmidt Solare Energieversorgung Zaopatrzenie w energię słoneczną Uskladnění a přenos solární energie Solar energy supply	159
Elżbieta Sobczak Międzynarodowe badania marketingowe w obliczu globalizacji Internationale Marketingforschungen im Angesicht der Globalisierung Mezinárodní marketingové průzkumy vzhledem ke globalizaci International marketing research view of globalisation	168
Edyta Tabaszewska Wpływ wybranych koncepcji zarządzania na kształtowanie organizacji uczącej się Der Einfluss der ausgewählten Verwaltungskonzeption auf Gestaltung einer lernenden Organisation Vliv vybraných řídících koncepcí na formování učící se organizace The influence of selected management conceptions on creating knowledge organization	176

Pavel Urban Optimierung der Fertigungsprozessen mit Unterstützung von genetischen Algorithmen Optymalizacja symulacyjnych modeli dyskretnych systemów produkcji z wykorzystaniem algorytmów genetycznych Optimalizace simulačních modelů diskretních výrobních systémů genetickými algoritmy Optimalization of production systems with the genetic algorithm	184
MEZINÁRODNÍ VĚDECKÉ KONFERENCE/ INTERNATIONALE WISSENSCHAFTLICHE KONFERENZEN/ MIĘDZYJARODOWE KONFERENCJE BADAWCZE/ INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCES	
Franciszek Adamczuk 10. Międzynarodowe Sympozjum Studenckie Szkół Wyższych Euroregionu Nysa Das 10. internationale Studentensymposium der Hochschulen der Euroregion Neisse 10. mezinárodní studentské symposium vysokých škol v Euroregionu Nisa The 10th international student symposium of the universities in Euroregion Neisse	191
Marcin Dębicki Kilka wskazówek praktycznych do socjologicznych badań nad turystyką transgraniczną na obszarze Euroregionu Glacensis Einige praktische Hinweise zu soziologischen Untersuchungen der Grenzgebietstouristik auf dem Gebiet der Euroregion Glacensis Několik praktických rad k sociologickému výzkumu přihraniční turistiky v oblasti Euroregionu Glacensis A few practical directions to sociological research on transborder tourism in the Euroregion Glacensis.	199
Till Freigang, Libor Sluka Dreams Träume Sny Sny	206
Irena Šubrtová Aplikace tenkých vrstev v medicíně Die Anwendung den dünnen PVD Schichten in der Medizin Aplikacja cienkich warstw PVD w medycynie Aplication thin PVD coatings for medical tools	211
Zdzisław Żółtański The sides of the brain and their influence on learning Ausnutzung des Gehirns beim Lernen Wykorzystanie mózgu w technice uczenia Využití kapacity mozku při učení	222

INFORMACE/ INFORMATIONEN/ INFORMACJE/ INFORMATION

Franciszek Adameczuk Ceny i dochody w Euroregionie Neisse - Nisa - Nysa Integracja Polski i Czech z Unią Europejską - recenzja pracy Preise und Einkommen in der Euroregion Neisse - Nisa - Nysa Integration Polens und Tschechiens mit Europäischer Union - Rezension Ceny a příjmy v Euroregionu Neisse - Nisa - Nysa Integrace Polska a Česka s Evropskou unií - recenze publikace Prices and incomes in Euroregion Neisse - Nisa - Nysa Polish and Czech integration with European Union - review	228
Autorský rejstřík/ Autorenregister/ Indeks autorów/ Index of Authors	232
Pokyny pro autory/ Hinweise für die Autoren/ Wskazówki dla autorów/ Instructions for the authors	233

Regionální studie • Regionalstudien • Studie regionalne • Regional studies

POMIAR I OCENA ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ EUROREGIONU NYSA

M. Januszewska, R. Przeorek – Smyka

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Marketingu i Zarządzania Gospodarką Turystyczną
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
kmizgt@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

Artykuł porusza zagadnienie badania atrakcyjności turystycznej przestrzeni geograficznej. Wskazuje problemy definicyjne pojęcia atrakcyjności, rolę jaką może odegrać prawidłowe rozpoznanie jego zróżnicowania w przestrzeni geograficznej.

Przedstawiona ocena atrakcyjności turystycznej trzech części oraz wybranych powiatów należących do Euroregionu Nysa została poddana weryfikacji porównując jej wyniki z rzeczywistymi wyborami turystów, które znajdują swoje odzwierciedlenie m.in. w realizowanym w ERN ruchu turystycznym.

Wskazanie poziomu atrakcyjności turystycznej powinno przyczynić się do aktywizacji rozwoju turystyki na tym obszarze i to zarówno w przekroju jego poszczególnych części, jak też badanych powiatów m.in. poprzez wzrost inwestycji, w tym głównie turystycznych, pogłębienia znajomości potencjału oraz kreowania przyszłego popytu na omawianym obszarze.

1. Wprowadzenie

Rozpoznanie zróżnicowania poziomu atrakcyjności turystycznej obszarów odgrywa istotną rolę w planowaniu prawidłowego wykorzystania jej zasobów przyrodniczych i społecznych zgodnie ze zrównoważonym rozwojem. Stanowiąc źródło podstaw informacyjnych ułatwia precyzyjne podejmowanie decyzji inwestycyjnych w turystyce i minimalizuje ich ryzyko. Pozwala na wyodrębnienie nowych, dotąd nie wykorzystywanych turystycznie regionów. Analiza walorów środowiska naturalnego i antropogenicznego obszarów turystycznych pomaga w identyfikacji i rozwoju form turystyki na danym terenie. Stwarza ona również podstawy do określania działań podnoszących atrakcyjność turystyczną regionów.

Atrakcyjność turystyczna jest zjawiskiem złożonym i w dużym stopniu subiektywnym. Definiowana jest jako siła, z jaką dane miejsce, obiekt lub zjawisko przyciąga odwiedzających lub jako stopień nasycenia wydzielonych układów przestrzennych czynnikami, które zgrupowano w cztery układy zmiennych. Są to:

- wielkość i jakość walorów przyrodniczych, będących pierwotną siłą warunkującą powstanie i rozwój turystyki na danym obszarze;
- stopień zagospodarowania turystycznego;
- dostępność komunikacyjną do regionu oraz zapewnienie turyście odpowiedniej mobilności w regionie;

- poziom zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego¹.

Z uwagi na duże opóźnienia w publikowaniu danych statystycznych oraz różnice w ewidencji statystycznej państw należących do Euroregionu Nysa wystąpiły problemy w kompletowaniu materiału badawczego. W związku z tym, do analiz przyjęto rok 2000. Nie uwzględniono również, ze względu na brak informacji, istotnych z punktu widzenia celu badania zmiennych, np. o ilości miejsc gastronomicznych, długości nartostrad. Jednocześnie przyjęty w opracowaniu układ statyczny nie wpływa negatywnie na wartość poznawczą analizowanego zjawiska, gdyż przyjęte do badania cechy diagnostyczne charakteryzują się słabą zmiennością w czasie.

2. Ocena poziomu atrakcyjności turystycznej części ERN

Proponowany przez statystykę i ekonometrię warsztat metodologiczny i występujący w układzie przestrzennym system informacji diagnostycznej pozwolił dokonać analizy atrakcyjności turystycznej obszaru ERN przy wykorzystaniu procedury miary syntetycznej D. Strahl. Koncepcja opracowania zakłada opis badanego zjawiska, jakim jest atrakcyjność turystyczna zbiorem skończonej liczby zmiennych. Uwzględniając ograniczenia doboru cech, jakimi niewątpliwie są warunki stawiane przed zmiennymi klasyfikowanymi do badania, wytypowano do określenia atrakcyjności turystycznej części ERN 23 cechy. Dziewiętnaście z nich ma charakter stymulant a cztery jest destymulantami. Szczegółowa analiza opracowana została na podstawie dziesięciu cech diagnostycznych. Dziewięć z nich jest stymulantami, jedna ma charakter destymulanty. Niewielka ich liczba wynika z braku wyczerpujących, kompleksowych i porównywalnych informacji w tym przekroju. Przyjęte do analizy cechy generowane są przez cel badania, opisują elementy wpływające w sposób istotny na poziom badanego zjawiska i mają charakter uniwersalny, a więc mogą być przydatne do analizy każdego typu obszaru turystycznego. Charakteryzują się one zróżnicowaniem oraz są nośnikami odmiennych informacji o walorach naturalnych, zagospodarowaniu turystycznemu i paraturystycznemu i stanie środowiska naturalnego wydzielonych części. Na tej podstawie zostały zaproponowane następujące cechy diagnostyczne w obrębie wskazanych układów zmiennych:

- w grupie walorów turystycznych: udział powierzchni leśnej w powierzchni ogółem w %, udział powierzchni wód w powierzchni ogółem w %, zamki, pałace i ruiny na 1 000 km², klasztory, kościoły, osobliwości sztuki sakralnej na 1 000 km², miejscowości godne obejrzenia na 1 000 km², znaczące muzea na 1 000 km², zabytki techniki na 1 000 km², różnica położenia najniższej i najwyższej położonej miejscowości w m., długość zalegania pokrywy śnieżnej w Jeleniej Górze, Libercu i Bautzen w %,
- w grupie zmiennych opisujących infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną: liczba obiektów noclegowych ogółem na 100 km², miejsca noclegowe na 1 000 mieszkańców, urządzenia sportowo - rekreacyjne w obiektach noclegowych turystyki (basen kryty, siłownia, korty tenisowe, sauna) na liczbę obiektów noclegowych w %, instytucje kulturalne (kina/teatry) - miejsca na widowni na 1 000 ludności,
- określające dostępność komunikacyjną: udział terenów osiedlowych i komunikacyjnych w powierzchni ogółem w %, szlaki rowerowe w km na 100 km², liczba przejść granicznych na

100 km², połączenia kolejowe - ocena punktowa², udział dróg wchodzących do wybranych miast, tj. Jeleniej Góry, Zittau i Liberca do ich sumy w %,

- charakteryzujących stan środowiska naturalnego: gęstość zaludnienia na km², udział obszarów prawnie chronionych w ha do powierzchni ogółem w %, emisja NO_x w kilotonach/rok na 1 000 km², emisja SO₂ w kilotonach/rok na 1 000 km², emisja PM10 w kilotonach/rok na 1 000 km².

Zestawienie obliczonych wartości miar syntetycznych w oparciu o wskazane cechy diagnostyczne zostało zamieszczone w syntetyczny sposób w tabeli 1.

Wyszczególnienie	Część polska	Część czeska	Część niemiecka
Miara ogółem (dla wszystkich cech diagnostycznych)	0,5309	0,7260	0,7887
Miara obejmująca cechy opisujące walory turystyczne - ogółem,	0,5811	0,8827	0,8464
w tym: dla cech walorów środowiska przyrodniczego,	0,8113	0,8530	0,7184
dla cech opisujących walory antropogeniczne	0,3970	0,9064	0,9488
Miara obejmująca cechy opisujące zagospodarowanie turystyczne i para turystyczne	0,4496	0,9512	0,5161
Miara obejmująca cechy opisujące dostępność komunikacyjną	0,4902	0,5779	0,9772
Miara obejmująca cechy opisujące stan środowiska naturalnego	0,5460	0,4118	0,7143

Tabela 1. Wartość miary syntetycznej dla części Euroregionu Nysa w 2000 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki badania oparte na przyjętym do analizy zestawie diagnostycznym pozwalają stwierdzić, że:

1. Najwyższy poziom atrakcyjności turystycznej posiada część niemiecka ERN. Miara syntetyczna dla niej wyniosła 0,7887, tj. jedynie o 0,2113 mniej niż wartość wzorcowa miary agregatywnej (tab. 2). Na drugim miejscu znalazła się część czeska ERN, która uzyskała niewiele niższą wartość miary. Część polska charakteryzuje się najniższym poziomem atrakcyjności turystycznej (0, 5309).
 2. Wysoka atrakcyjność turystyczna części niemieckiej ERN wynika głównie z:
 - wyposażenia tego terenu w walory antropogeniczne oraz bardzo dobrej dostępności komunikacyjnej. W obu tych przypadkach wartość miary jest dla tej części najwyższa i wynosi odpowiednio 0,9488 i 0,9772. Zmienne przyjęte w ramach tych dwóch grup zdecydowały przede wszystkim o tak wysokiej atrakcyjności turystycznej tej części ERN,
 - wartości miary opisującej stan środowiska przyrodniczego, w tym głównie z niskiego poziomu zanieczyszczenia powietrza.
- Wartość uzyskanej miary syntetycznej części niemieckiej w największym stopniu obniża:
- poziom zagospodarowania turystycznego i paraturystycznego, tj. przede wszystkim mała liczba miejsc noclegowych.
3. Na wysoką ocenę atrakcyjności turystycznej części czeskiej wpłynęło:
 - zagospodarowanie turystyczne i paraturystyczne (0,9512), w tym głównie wyposażenie tego obszaru w miejsca noclegowe i obiekty turystyczne oraz instytucje kulturalne (kina, teatry).
- Atrakcyjność turystyczną omawianej części obniża głównie:

¹ Jedlińska M., Szubert-Zarzeczny U.: Gospodarka turystyczna. Wydawnictwo AE Wrocław 1994, s.79 (skrypt).

² Ocena została uzależniona od liczby połączeń i przesiadek występujących między głównymi miastami trzech stron, tj. Jelenią Górą, Zittau i Libercem. Im więcej połączeń i mniej przesiadek posiada dana miejscowość, tym ocena wyższa.

- niska wartość miary liczona dla cech opisujących dostępność komunikacyjną, w tym zwłaszcza niewielki odsetek terenów osiedlowych i komunikacyjnych w powierzchni powiatu oraz długość szlaków rowerowych,
 - stan środowiska przyrodniczego, w tym zwłaszcza wysokie stężenie zanieczyszczeń powietrza.
4. Atrakcyjność turystyczną polska część ERN zawdzięcza przede wszystkim:
- naturalnym walorom turystycznym (wartość miary wyniosła tu 0,8113), a w tym głównie wysokiej lesistości tej części ERN i najdłuższego ze wszystkich części okresu zalegania pokrywy śnieżnej,
 - środowisku naturalnemu.

Pozostałe cechy diagnostyczne powodują, że w przyjętych do analizy przekrojach część polska zajmuje ostatnie miejsce.

Wartość miary dla całego obszaru ERN kształtuje się na średnim poziomie 0,6819.

Z uwagi na subiektywność przyjętego zestawu diagnostycznego do analizy atrakcyjności turystycznej części ERN. W celu weryfikacji otrzymanych wyników wykorzystano wskaźnik Schneidera obrazujący intensywność ruchu turystycznego, wskaźnik funkcji turystycznej Baretje'a, wskaźnik intensywności ruchu turystycznego Charvata, wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej i wskaźnik gęstości ruchu (tab. 2)³.

Wskaźnik	Część polska	Część czeska	Część niemiecka
Baretje'a	3,68	11,08	2,32
Schneidera	84,44	181,45	78,26
Charvata	320,02	763,32	210,82
Wykorzystania pojemności noclegowej	87,00	68,89	90,71
Gęstość ruchu	88,19	247,58	131,61

Tabela 2. Wskaźniki intensywności i natężenia ruchu turystycznego w ERN w 2000 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Zastosowanie wskaźnika Schneidera i Baretje'a pozwala stwierdzić, że intensywność i natężenie ruchu turystycznego w badanym regionie jest przestrzennie zróżnicowane. Porównanie wyników pozwala sformułować wniosek, że poziom intensywności ruchu turystycznego jest najwyższy w części czeskiej ERN. Zbliżony poziom wskaźnika Baretje'a występuje w części polskiej i niemieckiej (różnica ok. 8 %). Według wskaźnika Schneidera ma miejsce rozbieżność w natężeniu ruchu turystycznego w obu omawianych częściach, przy czym oba wymienione wskaźniki są wyższe dla części polskiej ERN. Wyniki te wskazują na wyższy poziom atrakcyjności turystycznej części czeskiej i polskiej w porównaniu z częścią niemiecką. Najwyższą wartość dla części niemieckiej przyjmuje jedynie wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej, a drugą - wskaźnik gęstości ruchu. Otrzymane wielkości potwierdzają ocenę poziomu atrakcyjności środowiska przyrodniczego części czeskiej i polskiej ERN, jak też wskazują iż turysta poza walorami naturalnymi coraz większą wagę przywiązuje do zagospodarowania tych walorów.

³ Omówienie wskaźników znajduje się w I. Jędrzejczyk: Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki. Katowice: Wydawnictwo Śląsk 1995, s. 127; Lijewski, Wyrzykowski...Geografia turystyki Polski. Warszawa: PWE 2001, s.... oraz por.: Turystyka w Euroregionie..., wyd. cyt., s. 80 - 83.

3. Pomiar atrakcyjności turystycznej w przekroju powiatów ERN

Do analizy szczegółowej badanego euroregionu zakwalifikowano 18 powiatów z czego trzy miasta na prawach powiatu tj. Jelenia Góra, Görlitz i Hoyerswerda. W części polskiej znajduje się dziewięć obiektów przestrzennych, cztery w części czeskiej i pięć po stronie niemieckiej ERN⁴. Ze wstępnego zbioru zmiennych do zespołu diagnostycznego przyjęto dziesięć cech diagnostycznych, w obrębie poniższych działów:

- w grupie walorów turystycznych: udział powierzchni leśnej w powierzchni ogółem w %, udział powierzchni wód w powierzchni ogółem w %, zabytki (w tym: zamki, pałace i ruiny, klasztory, kościoły, osobliwości sztuki sakralnej, miejscowości godne obejrzenia, zabytki techniki) na 1 km², znaczące muzea na 1 km²,
- opisujące infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną: liczba obiektów noclegowych ogółem na 100 km², miejsca noclegowe na 1 000 mieszkańców, instytucje kulturalne (kina/teatry) - miejsca na widowni na 1 000 ludności,
- określające dostępność komunikacyjną: udział terenów osiedlowych i komunikacyjnych w powierzchni ogółem w %, liczba przejść granicznych na 1 000 km²,
- charakteryzujących stan środowiska naturalnego: gęstość zaludnienia na 1 km².

Prezentowane w tabeli 3 wyniki ujawniają duże zróżnicowanie atrakcyjności turystycznej powiatów ERN oraz jej silną koncentrację w przestrzeni. Rozpiętość między powiatami o najwyższym poziomie atrakcyjności turystycznej a jednostkami uznanymi za najmniej atrakcyjne wynosi 0,3137. Największe dysproporcje występują między wartością miary syntetycznej liczonej dla powiatów części polskiej ERN. Najbliższą wzorca wartość uzyskał powiat Semily (Czechy) natomiast najmniej atrakcyjny okazał się powiat złotoryjski (Polska).

Powiaty	Miara ogółem	Walory turystyczne (ogółem)	Walory antropogeniczne	Zagospodarowanie turystyczne i paraturystyczne
Jelenia Góra	0,4933	0,7698	0,9610	0,3300
bolesławiecki	0,2607	0,2926	0,0268	0,0827
jeleniogórski	0,4852	0,4534	0,2712	0,6407
kamiennogórski	0,2395	0,2947	0,1305	0,0799
łubański	0,2625	0,2972	0,1565	0,1880
lwówecki	0,2494	0,2752	0,0472	0,0620
zgorzelecki	0,2774	0,3491	0,0200	0,0851
złotoryjski	0,1836	0,1455	0,0000	0,0629
żarski	0,2738	0,3491	0,0000	0,0564
Česká Lípa	0,4039	0,4150	0,1203	0,3921
Jablonec nad Nisou	0,3879	0,4134	0,1285	0,6143
Liberec	0,2702	0,3199	0,1464	0,2395
Semily	0,4973	0,3393	0,2197	0,9540
Görlitz	0,4239	0,3498	0,5000	0,2552
Hoyerswerda	0,3614	0,6006	0,3895	0,1701
Bautzen	0,2806	0,3895	0,1784	0,1381
Löbau-Zittau	0,2889	0,2796	0,2936	0,1989
Niederschlesischer Oberlausitzkreis	0,3346	0,4715	0,0521	0,0899

Tabela 3. Wartość miary syntetycznej dla powiatów ERN w 2000 roku

Źródło: Opracowanie własne.

⁴ Do oceny atrakcyjności turystycznej ERN w ujęciu szczegółowym nie przyjęto powiatów, które częściowo należą do badanego euroregionu.

Poziom atrakcyjności turystycznej poszczególnych powiatów określony przy wykorzystaniu miary syntetycznej został poddany, podobnie jak części ERN, weryfikacji w oparciu o: wskaźnik Schneidera, wskaźnik funkcji turystycznej Baretje'a, wskaźnik intensywności ruchu turystycznego Charvata, wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej i wskaźnik gęstości ruchu (tab. 4).

Powiaty	Wskaźniki				
	Baretje'a	Schneidera	Charvata	Wykorzystania pojemności noclegowej	Gęstości ruchu
Jelenia Góra	3,24	82,35	306,84	94,82	698,09
bolesławiecki	0,68	32,68	58,55	85,59	22,80
jeleniogórski	25,73	559,62	2 300,87	89,42	595,74
kamiennogórski	1,71	27,79	104,49	61,23	25,99
lubański	5,02	82,70	446,37	88,94	116,69
lwówecki	0,87	18,13	80,73	92,69	13,17
zgorzelecki	1,07	38,89	70,98	66,10	46,76
złotoryjski	0,41	16,38	26,97	66,57	13,62
zarski	0,69	25,35	51,46	74,71	18,69
Česká Lípa	11,28	155,37	610,62	54,13	145,13
Jablonec nad Nisou	17,43	286,99	1 263,75	72,5	630,04
Liberec	4,25	79,92	383,41	90,23	137,67
Semily	25,84	440,82	1 749,02	67,69	474,99
Görlitz	1,64	87,27	167,29	101,72	802,37
Hoyerswerda	0,87	33,53	73,23	84,51	177,18
Bautzen	1,87	73,26	163,51	87,53	120,70
Löbau-Zittau	3,28	97,94	326,51	99,44	217,89
Niederschlesischer Oberlausitzkreis	2,68	72,82	202,12	75,38	57,68

Tabela 4. Wartość miary syntetycznej dla powiatów ERN w 2000 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Turystyka w Euroregionie..., wyd. cyt., s. 80 - 83.

Należy zwrócić uwagę na znaczne zróżnicowanie wartości miary syntetycznej walorów turystycznych i zagospodarowania przestrzennego. Jelenia Góra i Hoyerswerda wyraźnie odbiegają od pozostałych powiatów pod względem zasobności w walory turystyczne. Uwzględniając tylko zmienne opisujące walory antropogeniczne daje się zauważyć, iż miasto Jelenia Góra nieznacznie odbiega od wzorca. Równocześnie odległość między nią a najbliższym obiektem wynosi aż 0,461.

Powiat Semily charakteryzuje się najwyższym poziomem zagospodarowania turystycznego i paraturystycznego (0,9540). Kolejne obiekty tj. powiaty jeleniogórski i Jablonec n. N. uzyskały wartość miary odpowiednio 0,6407 i 0,6143.

Do analizy porównawczej atrakcyjności turystycznej miary syntetycznej i wskaźników funkcji turystycznej powiatów przyjęto pięciostopniową skalę ocen. Parametry tej skali i wyniki ocen prezentuje tab. 4 i 5.

W pierwszym przedziale o bardzo niskim poziomie atrakcyjności turystycznej znalazły się trzy powiaty należące do polskiej części ERN. Niski poziom atrakcyjności turystycznej posiadają kolejne cztery powiaty części polskiej, dwa obiekty niemieckie i jeden czeski. Jablonec, Hoyerswerda i Niederschlesischer Oberlausitzkreis to powiaty o średnim poziomie atrakcyjności turystycznej. Wysoką wartością miary syntetycznej odznacza się powiat Česká

Lípa i Görlitz, a Jelenia Góra, powiat jeleniogórski i Semily wyznaczono jako obiekty o najwyższym poziomie miary.

Przedział atrakcyjności turystycznej	Powiaty	Miara syntetyczna
I - bardzo niski	kamiennogórski, lwówecki, złotoryjski	[0,1836 - 0,2575]
II - niski	bolesławiecki, lubański, zgorzelecki, zarski, Liberec, Bautzen, Löbau-Zittau,	[0,2576 - 0,3315]
III - średni	Jablonec, Hoyerswerda, Niederschlesischer Oberlausitzkreis	[0,3316 - 0,4055]
IV - wysoki	Česká Lípa, Görlitz,	[0,4056 - 0,4795]
V - bardzo wysoki	Jelenia Góra, jeleniogórski, Semily	[0,4796 - 0,5535]

Tabela 5. Miara syntetyczna atrakcyjności turystycznej powiatów ERN

Źródło: Opracowanie własne

Literatura

- [1] Gołembski, G.: Regionalne aspekty rozwoju turystyki. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa - Poznań 1999.
- [2] Jedlińska, M., Szubert-Zarzęczny U.: Gospodarka turystyczna. Wydawnictwo AE Wrocław 1994.
- [3] Jędrzejczyk, I: Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki. Katowice: Wydawnictwo Śląsk 1995.
- [4] Powiaty w Euroregionie Nisse - Nisa - Nysa. Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Czeski Urząd Statystyczny - Oddział w Libercu, Krajowy Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii w Kamenz. Wrocław - Liberec - Kamenz 2000.
- [5] Rocznik Statystyczny Euroregionu Nisse - Nisa - Nysa 1998 - podstawowe dane. Urząd Statystyczny w Jeleniej Górze, Czeski Urząd Statystyczny - Oddział w Libercu, Krajowy Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii w Kamenz. Jelenia Góra - Liberec - Kamenz 1998.
- [6] Statistische Grundinformationen über die Kreise in der Euroregion Nisse - Nisa - Nysa für das Jahr 2000. Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen, Kamenz 2002.
- [7] Strahl D.: Metody ekonometryczne w modelowaniu rozwoju przemysłu. Wydawnictwo AE Wrocław, 1984.
- [8] Strahl D., Walesiak M.: Normalizacja zmiennych w granicznym systemie referencyjnym. „Przegląd Statystyczny” 1997 nr 1.
- [9] Strahl D., Walesiak M.: Normalizacja zmiennych w skali przedziałowej i ilorazowej w referencyjnym systemie granicznym. „Taksonomia” nr 3 Wrocław - Kraków - Jelenia Góra. PTS Sekcja Klasyfikacji i Analiz Danych.
- [10] Turystyka w Euroregionie Nisse - Nisa - Nysa. Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Czeski Urząd Statystyczny, Przedstawicielstwo Okręgowe w Libercu, Krajowy Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii w Kamenz. Wrocław - Liberec - Kamenz 2001.

Recenzja

Prof.dr hab. Lucjan Czechowski, Katedra Zarządzania Przedsiębiorstwem, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku

DIE MESSUNG UND BEURTEILUNG DER TOURISTISCHEN ANZIEHUNGSKRAFT IN DER EUROREGION NEISSE

Der Artikel widmet sich der Forschung der Anziehungskraft der touristischen Region. Er zeigt die Rolle, die richtige Erkennung seiner Differenzierung im geografischen Raum spielen kann.

Die Autorinnen haben die Beurteilung der touristischen Anziehungskraft der drei Teilen sowie ausgewählten Landkreisen den Euroregion Neisse gehörten vorgestellt. Sie haben auch die Forschungsergebnisse mit den realistischen Bewegung in ERN erkennbar sind.

MĚŘENÍ A ZHODNOCENÍ TURISTICKÉ PŘITAŽLIVOSTI EUROREGIONU NISA

Příspěvek je věnován průzkumu přitažlivosti turistické oblasti. Poukazuje na úlohu, jakou může odehrávat správné určení její diverzity v zeměpisném prostoru.

Autorky příspěvku prezentují zhodnocení turistické přitažlivosti tří částí a vybraných okresů Euroregionu Nisa. Získané výsledky průzkumu byly verifikovány a srovnány se skutečnými volbami turistů, jež se odráží mj. v cestovním ruchu realizovaném v rámci ERN.

THE MEASUREMENT AND EXAMINATION OF TOURISTIC ATTRACTIVENESS IN EUROREGION NEISSE

The article touches the issue of examining the attractiveness of touristic area. It indicates the role, the correct examination of its diversity may play in geographical space.

The authors showed the valuation of touristic attractiveness of the three chosen areas belonging to Euroregion Neisse. They have also verified the results of the examination with the factual choice of tourists, which both find their reflection in touristic movement realized by ERN.

ROLA STOWARZYSZENIA GMIN POLSKICH EUROREGIONU NYSY W ROZWOJU WSPÓŁPRACY NA POGRANICZU POLSKO-CZESKO-NIEMIECKIM

D. E. Jaremen, E. Nawrocka

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Marketingu i Zarządzania Gospodarką Turystyczną
Ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
kmizgt@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

Celem prezentowanego artykułu jest analiza i ocena roli Stowarzyszenia Gmin Polskich Euroregionu Nysa (SGP ERN) w rozwoju współpracy na pograniczu polsko-czesko-niemieckim, ze szczególnym uwzględnieniem kooperacji w dziedzinie turystyki. Dla potrzeb jego realizacji dokonano diagnozy wykorzystania środków funduszu małych projektów Programu Phare CBC w latach 1995-1999 przez polską stronę badanego euroregionu oraz prezentacji działalności Trójsłonnej Komisji Turystyki i IX grupy roboczej SGP ERN „Turystyka” w latach 1992-2001.

1. Wprowadzenie

Pogranicze polsko-czesko-niemieckie można uznać za obszar współpracy transgranicznej. Stało się ono bowiem płaszczyzną kontaktów, relacji i więzi społecznych, gospodarczych, kulturowych i innych o charakterze ponadgranicznym. Na tym obszarze od 1991 roku obserwuje się zjawisko przełamywania barier, wzajemnych niechęci i różnic organizacyjnych i społeczno-ekonomicznych. W celu uzyskiwania wspólnych korzyści przez sąsiadujące ze sobą regiony przygraniczne, współpraca transgraniczna na pograniczu polsko-czesko-niemieckim przyjęła instytucjonalny charakter, w postaci trzech związków gmin i powiatów: polskiego, czeskiego i niemieckiego, które w wyniku trójsłonnego porozumienia w 1991 roku utworzyły Euroregion Neisse-Nisa-Nysa. Nadanie współpracy formy instytucjonalnej zwiększyło zdecydowanie szanse realizacji i powodzenia różnorodnych przedsięwzięć przekraczających granice państwowe. Znaczenie instytucji euroregionu przejawia się przede wszystkim w działalności jej grup roboczych i pozyskiwaniu środków z funduszy pomocowych Unii Europejskiej. Głównym narzędziem wspierających rozwój współpracy w ramach struktur euroregionalnych jest fundusz małych projektów w ramach programu Phare CBC.

2. Działalność IX grupy roboczej „Turystyka” i Trójsłonnej Komisji Turystyki w latach 1992-2001

O wadze turystyki dla badanego regionu transgranicznego świadczy utworzenie w 1992 roku Trójsłonnej Komisji Turystyki (TKT), w której strona polska należy do szczególnie aktywnych. To właśnie z jej inicjatywy już na początku działalności TKT, podjęto zdecydowane

działania w zakresie usprawniania ruchu granicznego między Polską a Czechami i Polską a Niemcami. W 1992 r. pojawiła się nowatorska koncepcja „Przejścia turystyczne w górach”, która początkowo dotyczyła tylko Karkonoszy i Gór Izerskich, a potem swym zasięgiem objęła całe Sudety. Komisja miała swój duży wkład w powstaniu i/lub rozbudowie przejść m.in. w Miłoszowie, Czerniawie Zdroju, Zawidowie, Jędrzychowicach, Przewozie i Porajowie oraz w przygotowaniu koncepcji uruchomienie przejść w gminie Bogatynia. Dzięki zaangażowaniu TKT doszło do podpisania umów między rządami Polski i Czech oraz Polski i Niemiec w sprawie małego ruchu granicznego. Obok rozwoju przejść granicznych i pobudzania ruchu granicznego działalność Trójkątnej Komisji Turystyki dotyczy również działań w zakresie promocji i wymiany informacji turystycznej. Ich rezultatem jest wspólny udział ERN w targach turystycznych (np. Görlitz, Brno), wspólne wydawnictwa prezentujące walory i atrakcje turystyczne Euroregionu oraz usprawnianie systemu informacji turystycznej poprzez intensyfikację jej wymiany przez granice.

Działalność TKT i jej pozytywne rezultaty wskazywały konieczność wyodrębnienia w 1994 r. w ramach struktur SGP ERN IX grupy roboczej o nazwie „Turystyka”. odgrywa niebagatelną rolę w rozwoju gospodarki turystycznej w analizowanym euroregionie i intensyfikacji współpracy transgranicznej w tym zakresie. W ciągu pierwszych dwóch lat istnienia Euroregionu Nysa problematyką turystyczną zajmowały się inne grupy robocze, zwłaszcza II - „Komunikacja”. Powstanie tej grupy w trzecim roku istnienia Stowarzyszenia podniosło wagę zagadnień rozwoju turystyki dla gospodarki ERN.

Obok grupy roboczej „Nauka”, grupa „Turystyka” jest jedną z najprężniej działających grup w strukturze SGP ERN, co znajduje odzwierciedlenie zarówno w liczbie spotkań w ciągu każdego roku działania Stowarzyszenia Gmin Polskich ERN (patrz tab. 1), jak i w liczbie różnych inicjatyw i działań podejmowanych na rzecz współpracy w turystyce w euroregionie.

Korzyści z funkcjonowania IX grupy roboczej „Turystyka” i jej aktywności w ramach Trójkątnej Komisji Turystyki są znaczne. Pozytywne skutki działania tego gremium widoczne są głównie w następujących obszarach:

- rozwój przejść granicznych drogowych i pieszych, w tym tzw. turystycznych zlokalizowanych na górskich szlakach turystycznych (już w ciągu pierwszych 5 lat działalności ERN, tj. do roku 1996 liczba wszystkich przejść podwoiła się, a do 2002 roku wzrosła z 11 do 50),
- pobudzanie małego ruchu granicznego poprzez działania na rzecz stworzenia możliwości przekraczania granic na dowody osobiste,
- opracowanie i wdrażanie koncepcji rozwoju turystyki w Euroregionie Nysa,
- wspieranie inicjatyw i udział w pracach na rzecz ochrony środowiska naturalnego (np. powołanie do życia Bilateralnego Rezerwatu Biosfery Karkonosze/Krkonosé, poparcie dla takiego typu przedsięwzięć, jak budowa oczyszczalni ścieków, kanalizacji, wodociągów itd.),
- inicjowanie, obejmowanie patronatem, a także pomoc w uzyskaniu środków finansowych na realizację wielu imprez sportowo-rekreacyjnych i kulturalnych, w tym o wymiarze ponadgranicznym i ponadregionalnym, zwiększających zdecydowanie atrakcyjność turystyczną ERN,
- wzbogacanie oferty turystycznej ERN, zwłaszcza w wyniku działań na rzecz rozwoju turystyki rowerowej (w roku 2000 powołano podgrupę roboczą „Turystyka Rowerowa”, której podstawowym zadaniem jest rozwój tras i magistrali rowerowych oraz integrowanie wokół ich realizacji gmin i powiatów ERN; istotnym sukcesem ERN w tym zakresie jest uruchomienie w 2001 r. magistrali rowerowej ER1 Trójkąt oraz spowodowanie zamieszczenia zapisu w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego dotyczącego rozwoju regionalnego systemu ścieżek rowerowych),

- wsparcie rozwoju systemu informacji turystycznej (zarówno ośrodków i punktów it, oznakowania atrakcji turystycznych, jak i komputerowego systemu it w regionie jeleniogórskim),
- promocja ERN na wielu targach turystycznych w Polsce, Czechach i Niemczech (m.in. Praga, Berlin, Warszawa, Görlitz, Lipsk, Jablonec n. N., Zielona Góra, Poznań) oraz inicjowanie i finansowanie wydawnictw promujących cały obszar Euroregionu Nysa-Nisa w dwóch lub trzech wersjach językowych (np. „Zamki i pałace w ERN”, „Kościoły i zabytki sakralne w ERN”, „Muzea ERN”),
- integrowanie środowisk lokalnych wokół problematyki rozwoju turystyki w ERN poprzez np. działalność konferencyjną (organizowanie różnorodnych spotkań, konferencji i seminariów poruszających najpilniejsze problemy turystyki w Euroregionie, np. konferencja nt.: „Wieś letniskowa i agroturystyka” - Karpacz 1997, konferencja nt.: „Turystyka - Ekologia” - St. Mariental 1997; konferencja nt.: „Zarządzanie i marketing oraz standardy europejskie w hotelarstwie, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru ERN” – Jelenia Góra 1998; Seminarium Informacji Turystycznych w ERN - 1998, 2001; konferencja nt.: „Rozwój partnerstwa regionalnego w turystyce” - Görlitz 2001).

Grupa robocza		1996	1997	1998	2000	2001
I.	Ekologia i energetyka,	12	8	5	4	8
	w tym trójkątne	12	8	5	4	8
II.	Komunikacja,	6	4	14	5	2
	w tym trójkątne	6	3	12	5	2
III.	Kultura i sztuka,	b.d.	1	10	-	6
	w tym trójkątne	-	-	8	-	b.d.
IV.	Gospodarka, rolnictwo,	b.d.	-	-	8	6
	w tym trójkątne	-	-	-	2	b.d.
V.	Ochrona przed katastrofami,	9	17	4	5	4
	w tym trójkątne	4	17	4	5	4
VI.	Ochrona zdrowia, sprawy socjalne,	b.d.	6	6	4	6
	w tym trójkątne	-	4	6	4	6
VII.	Administracja,	b.d.	1	-	-	-
	w tym trójkątne	-	-	-	-	-
VIII.	Sport,	11	7	6	4	1
	w tym trójkątne	9	5	4	4	1
IX.	Turystyka,	9	17	16	20	11
	w tym trójkątne	8	12	15	10	10
X.	Nauka,	13	9	12	22	21
	w tym trójkątne	7	9	12	22	21
XI.	Statystyka.	4	4	8	6	6
	w tym trójkątne	3	3	8	6	6
XII.	Historia,	5	5	6	5	5
	w tym trójkątne	5	5	6	5	5
XIII.	Parlamentarzyści,	1	-	-	-	-
	w tym trójkątne	1	-	-	-	-
XIV.	Ochrona zabytków,	1	5	-	-	3
	w tym trójkątne	-	3	-	-	3
XV.	Bezpieczeństwo,	-	-	4	11	-
	w tym trójkątne	-	-	4	- b.d.	-

Tabela 1. Liczba spotkań poszczególnych grup roboczych SGP ERN w latach 1996-2001

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentów i raportów SGP ERN.

W tabeli nie ujęto roku 1999 z powodu braku danych.

W ostatnim czasie grupa robocza „Turystyka” swoją uwagę koncentruje na marketingu relacyjnym i budowaniu więzi partnerskich między najważniejszymi podmiotami gospodarki turystycznej, od współdziałania których zależy rozwój turystyki w ERN. Wyrazem tej aktywności jest współpraca Euroregionu Nysa z Polską Organizacją Turystyczną (POT), Dolnośląską Organizacją Turystyczną (DOT), Związkiem Turystycznym Górnośląsko-Dolnośląskim oraz lobbing na rzecz rozwoju kooperacji między DOT a Saksońskim Związkiem Turystycznym.

Bardzo ważnym elementem zaangażowania struktur ERN, w tym i grupy IX, w procesy kooperacyjne w turystyce, jest pomoc w pozyskiwaniu środków finansowych na realizację wielu różnorodnych przedsięwzięć wspomagających wzrost konkurencyjności Euroregionu na rynku turystycznym. Dzięki temu wsparciu skuteczność pozyskiwania środków np. z funduszy pomocowych Unii Europejskiej jest wyższa niż w innych regionach Polski.

3. Wykorzystanie środków Funduszu Małych Projektów Phare CBC w polskiej części ERN

Szczegółowa analiza projektów finansowanych ze środków omawianego programu pozwala stwierdzić, iż dotyczyły one kultury, sztuki i historii; sportu i rekreacji; ekologii; edukacji, turystyki, rozwoju kontaktów międzyludzkich, rozwoju przedsiębiorczości i współpracy między podmiotami gospodarczymi, promocji ERN, ochrony zdrowia i bezpieczeństwa (tab. 2).

Dane zawarte w tabeli 2 wskazują, iż największą liczbę projektów w latach 1995 - 1999 zrealizowano w zakresie kultury, sztuki i historii (210) oraz sportu i rekreacji (123). Bezpośrednio turystyki dotyczyło 35 przedsięwzięć. Należy jednak zauważyć, iż z racji interdyscyplinarnego charakteru turystyki, na rozwój tej dziedziny oddziałują również projekty realizowane w pozostałych obszarach, głównie takich jak: ekologia, promocja ERN, bezpieczeństwo, kultura i sztuka oraz sport i rekreacja. Środki pomocowe wspomagały głównie przedsięwzięcia o charakterze imprez, spotkań i konferencji, a także działania służące wzajemnej wymianie informacji i doświadczeń oraz poznawaniu regionu i szerzeniu wiedzy o nim na zewnątrz, jak i wśród jego mieszkańców. Te z kolei nie pozostają bez wpływu na turystykę.

W praktyce występuje różna średnia kwota dofinansowania w poszczególnych dziedzinach (tab. 3). Najwyższy średni limit dotacji ogółem przypadający na 1 projekt występuje w dziedzinie promocji ERN, informacji i publikacji o tematyce euroregionalnej - 13 566,8 EUR oraz rozwoju przedsiębiorczości i współpracy podmiotów gospodarczych - 9 841,3 EUR i turystyki - 7 578,5 EUR (nie licząc pomocy technicznej dla biura ERN). Jeżeli natomiast wziąć pod uwagę transgraniczność projektów to badany wskaźnik najwyższą wartość przyjął dla przedsięwzięć w zakresie rozwoju więzi międzyludzkich (kontaktów grup społecznych, zawodowych, grup samorządowych). W tej dziedzinie również zanotowano największą intensywność w pozyskiwaniu środków pomocowych na projekty transgraniczne co zgodne jest z podstawowymi celami programu Phare CBC.

Przeprowadzona powyżej krótka analiza pozwala sformułować kilka wniosków:

1. Powołana do życia w roku 1994, w ramach struktury organizacyjnej SGP ERN, grupy roboczej „Turystyka” ma zdecydowanie pozytywny wpływ na postęp i wzmocnienie procesów rozwojowych i integracyjnych w turystyce na badanym obszarze, o czym świadczy jej większa aktywność niż innych grup roboczych oraz liczba i znaczenie realizowanych przedsięwzięć.

Przedmiot	Lata									
	1995		1996		1997		1998		1999	
	Liczba projektów	Limit dotacji * (w euro)	Liczba projektów	Limit dotacji* (w euro)	Liczba projektów	Limit dotacji* (w euro)	Liczba projektów	Limit dotacji* (w euro)	Liczba projektów	Limit dotacji* (w euro)
Kultura, sztuka, historia	32 (3)	146 101 (4 139)	54 (4)	290 915 (37 112)	43 (3)	176 406 (14 543)	34 (0)	151 283 (0)	47 (2)	156 695 (4 500)
Sport i rekreacja	13 (0)	52 798 (0)	35 (1)	119 543 (657)	23 (4)	107 008 (17 114)	22 (3)	90 503 (12 927)	30 (0)	87 880 (0)
Ekologia	1 (1)	1 194 (1 194)	6 (0)	62 786 (0)	2 (0)	15 542 (0)	4 (0)	15 402 (0)	6 (0)	13 990 (0)
Edukacja	2 (2)	19 400 (19 400)	17 (3)	51 783 (2 102)	7 (1)	10 922 (756)	9 (2)	31 571 (4 949)	13 (8)	25 700 (16 200)
Promocja SGP ERN, informacja, publikacje	3 (1)	7 978 (583)	16 (1)	113 790 (2 067)	15 (1)	115 372 (10 215)	5 (1)	319 333 (2 090)	9 (1)	94 733 (1 000)
Turystyka (w tym infrastruktura i promocja turystyczna)	2 (0)	51 065 (0)	11 (4)	66396 (13 418)	7 (4)	27 350 (21 710)	6 (0)	67 925 (0)	9 (3)	52 510 (7 540)
Rozwój więzi międzyludzkich (kontaktów grup społecznych, zawodowych, grup samorządowców)	10 (3)	40807 (26 636)	27 (9)	110 676 (59 491)	16 (4)	46 824 (10 279)	9 (5)	62 480 (47 672)	18 (11)	78 750 (45 750)
Rozwój przedsiębiorczości i współpracy między podmiotami gospodarczymi	1 (1)	4 519 (4 519)	3 (0)	62 353 (0)	1 (0)	12 700 (0)	0	0	4 (2)	9 000 (4 000)
Ochrona zdrowia	0	0	2 (0)	6 658 (0)	5 (1)	14597 (3 512)	2 (2)	32 490 (32 490)	10 (6)	22 300 (14 800)
Bezpieczeństwo	1 (0)	362 (0)	1 (1)	1 729 (1 729)	3 (1)	9 120 (3 939)	6 (6)	23 077 (23 077)	3 (2)	8 000 (5 000)
Inne, głównie pomoc techniczna dla Biura ERN	2 (0)	2 734 (0)	6 (0)	72 230 (0)	0	0	0	0	1 (0)	17 000 (0)

Tabela 2. Małe projekty współfinansowane przez Phare CBC na obszarze polskiej części ERN w latach 1995-1999

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentów i raportów SGP ERN.

W nawiasach podano projekty o charakterze transgranicznym.

* Limit dotacji - górna wysokość kwoty przeznaczonej na realizację projektu, w praktyce zdarzało się, iż w rzeczywistości wykorzystano mniejszą od zakładanej sumę środków.

2. Dotychczasowa, wieloaspektowa działalność Trójstronnej Komisji Turystyki i grupy roboczej „Turystyka” prowadzi do podnoszenia konkurencyjności regionu na rynku turystycznym (m.in. dzięki rozwojowi przejść granicznych i usprawnieniu ruchu granicznego) i budowaniu wizerunku regionu jako ciekawego obszaru styku trzech różnych państw i kultur (m.in. dzięki udziałowi w wielu targach turystycznych).
3. Inicjatywy struktur euroregionalnych sprzyjają zwiększaniu atrakcyjności turystycznej badanego regionu poprzez wzbogacanie oferty i podnoszenie jej jakości. Duże znaczenie w tym zakresie mają przede wszystkim działania na rzecz wzrostu liczby, znaczenia i zasięgu imprez kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych organizowanych w regionie oraz rozwoju systemu tras i ścieżek rowerowych.
4. Euroregion Nysa odgrywa niezmierznie ważną rolę w pozyskiwaniu środków finansowych z programów pomocowych UE na realizację różnych przedsięwzięć. Dzięki tej aktywności ERN w latach 1995-1999 zrealizowano ponad 600 małych projektów służących tworzeniu i

podtrzymywaniu transgranicznych kontaktów i więzi dla szerzenia idei integracji na pograniczu polsko-czesko-niemieckim. Stawia to ERN na pierwszej pozycji wśród 13 euroregionów korzystających z pomocy Phare CBC i pozwala prognozować dużą efektywność Euroregionu Nysa w pozyskiwaniu środków unijnych po przystąpieniu Polski do UE.

Przedmiot	Projekty ogółem		Projekty transgraniczne	
	Liczba	Wskaźnik	Liczba	Wskaźnik
Kultura, sztuka, historia	210	4 387,6	12	5 024,5
Sport i rekreacja	123	3 721,4	8	3 837,3
Ekologia	19	5 732,3	1	1194,0
Edukacja	48	2 903,7	16	2 712,9
Promocja SGP ERN, informacja, publikacje	48	13 566,8	5	3 191,0
Turystyka (w tym infrastruktura i promocja turystyczna)	35	7 578,5	11	3 878,9
Rozwój kontaktów międzyludzkich (grup społecznych, zawodowych, grup samorządowych)	80	4 244,2	32	5 932,1
Rozwój przedsiębiorczości i współpracy między podmiotami gospodarczymi	9	9 841,3	3	2 839,7
Ochrona zdrowia	19	4 002,4	9	5 644,7
Bezpieczeństwo	14	3 020,6	10	3 374,5
Inne, głównie pomoc techniczna dla Biura ERN	9	10 218,2	-	-

Tabela 3. Wskaźnik limit dotacji/liczba projektów w latach 1995-1999, w polskiej części ERN.

Źródło: Opracowanie własne.

Recenzja

Prof.dr hab. Lucjan Czechowski, Katedra Zarządzania Przedsiębiorstwem, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku

Prof. zw. dr hab. Andrzej Rapacz, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

DIE ROLLE DES VERBANDES DER POLNISCHEN GEMEINDEN IN DER EUROREGION NEISSE IN DER ENTWICKLUNG DER ZUSAMMENARBEIT IM POLNISCH – TSCHECHISCH – DEUTSCHEN GRENZGEBIET

Das Ziel des vorliegenden Beitrags ist die Analyse und Bewertung der Rolle des Verbandes der Polnischen Gemeinden in der Euroregion Neisse (SGP ERN) in der Entwicklung der Zusammenarbeit im polnisch - tschechisch - deutschen Grenzgebiet unter besonderer Berücksichtigung der Kooperation im Bereich der Touristik. Zu diesem Zweck wurde eine Untersuchung der Mittelverwendung von der polnischen Seite der betroffenen Euroregion aus dem Fonds der kleinen Projekte im Rahmen des Programme Phare CBC in den Jahren 1995 - 1999 durchgeführt. Gleichzeitig wurde die Tätigkeit des Trilateralen Ausschusses für Touristik und der IX. Arbeitsgruppe des Verbandes der Polnischen Gemeinden ERN „Tourismus“ in den Jahren 1992-2001 dargestellt.

ÚLOHA SDRUŽENÍ POLSKÝCH OBCÍ EUROREGIONU NISA PRO ROZVOJ SPOLUPRÁCE NA POLSKO-ČESKO-NĚMECKÉM POHRANIČNÍM ÚZEMÍ

Cílem příspěvku je analýza a zhodnocení úlohy Sdružení polských obcí Euroregionu Nisa (SPO ERN) pro rozvoj spolupráce na polsko-česko-německém pohraničním území, se zvláštním zřetelem na kooperaci v oblasti turistiky. Pro účely této analýzy byla provedena diagnóza využití prostředků z fondu malých projektů Programu Phare CBC v letech 1995-1999 polskou stranou tohoto euroregionu a prezentace činnosti Třístranné komise turistiky a IX. pracovní skupiny SPO ERN „Turistika“ v letech 1992-2001.

THE ROLE OF THE ASSOCIATION OF POLISH COUNTIES IN NEISSE EUROREGION IN THE DEVELOPMENT OF COOPERATION IN THE BORDERING AREAS OF POLAND, CZECH REPUBLIC AND GERMANY

The objective of the presented article is the analysis and evaluation of the role of the Association of Polish Counties in Neisse Euroregion in the development of cooperation in the bordering areas of Poland, Czech Republic and Germany, with particular emphasis on cooperation in tourism. For this purpose the diagnosis of means utilisation, which come from the small projects' fund within the framework of Phare CBS Programme, was conducted. It referred to the years 1995-1999 and the way Polish party used the resources in the examined euroregion. It also included presentation of the Trilateral Tourism Commission and the IX "Tourism" working group activities, in the years 1992-2001.

FRANZ POSSELT (1753 – 1825)*

K. Mačák,

Technische Universität Liberec
Fakultät für Pädagogik, Lehrstuhl für angewandte Mathematik
Háfkova 6, 46117 Liberec, Tschechische Republik
karel.macak@vslib.cz

G. Schuppener,

Universität Leipzig
Institut für Germanistik
Beethovenstraße 15, D-04107 Leipzig, Bundesrepublik Deutschland
schuppen@rz.uni-leipzig.de

Abstrakt

Der Kratzauer Landsmann Franz Posselt (1753-1825) war in den Jahren 1810-1825 als Bibliothekar der Prager Universitätsbibliothek tätig, und dadurch wurde er in der damaligen Zeit eine wohlbekannte Person. Im vorliegenden Artikel werden die wichtigsten früher veröffentlichten Angaben über seine Tätigkeit zusammengetragen, und sein Buch „Apodemik“ wird kurz behandelt.

1. Biographisches

Unter dem Namen Franz Posselt finden sich in der biographischen Literatur zwei Personen verzeichnet: ein Komponist (oder Tonsetzer) und sein gleichnamiger Sohn ([10], S. 292).

Der Vater wurde 1729 in Reichenberg (Liberec) geboren und verstarb im Jahre 1801 in Prag. Er wirkte zunächst als Chorregens in Kratzau (Chrastava)¹ und dann in Reichenberg, schließlich in Prag als Haussekretär bei Christian Graf Clam-Gallas. Sein künstlerisches Wirken fand Ausdruck in der Komposition populärer Kirchenmusik ([10], S. 292).

Die Tätigkeit als Haussekretär führte Franz Posselt in ein Adelshaus mit interessanter Geschichte (vgl. [2, 7]). Graf Matthias von Gallas (1588-1647) erlangte nach der Ermordung Albrechts von Wallenstein (1538-1634) den Oberbefehl über die kaiserlichen Truppen und erhielt aus den Ländereien Wallensteins auch Reichenberg. Sein ältester Sohn Franz Ferdinand (1635-1697) gründete 1669 eine Bibliothek in seinem Palast in Prag und im Jahre 1674 auch auf Schloß Friedland (Frýdlant). Franz Ferdinands einziger Sohn Johann Wenzel (1669-1719) war als kaiserlicher Diplomat tätig, war so u.a. Gesandter in London und Rom und starb schließlich als Vizekönig in Neapel. Dessen Sohn Philipp Josef (1703-1757) verstarb kinderlos, so daß das Erbe nach dem Tode seiner Gemahlin Maria Anna im Jahre 1759 an seinen Neffen Christian Philipp von Clam, hinfort Grafen von Clam-Gallas, überging.

* Der vorliegende Artikel entstand im Rahmen des Projektes GAČR 201/03/0038.

¹ Kratzau liegt etwa 9 Kilometer westlich von Reichenberg an der Görlitzer Neiße. Die Stadt ist eine Bergbausiedlung, die vermutlich in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts planmäßig angelegt wurde. Vgl. [1], S. 295.

Graf Christian Philipp von Clam-Gallas (1748-1805) und sein Sohn Graf Christian Christoph von Clam-Gallas (1771-1838) zählten zu den großen Liebhabern und Förderern der Musik. Sie hatten persönliche Kontakte zu Mozart und Beethoven. So ist beispielsweise bekannt, daß Beethoven während seines Aufenthaltes in Prag im Jahre 1796 für die damalige Verlobte und spätere Gemahlin von Graf Christian Christoph („pour Mademoiselle la Comtesse di Clari“) die Konzertarie opus 65 „Ah, perfido spergiuoro“ schrieb. Die Grafen trugen ferner eine große musikalische Sammlung zusammen, die noch heute als bedeutend gilt.

Der jüngere Franz Posselt wurde im Jahre 1753 in Kratzau geboren und starb in Prag im Jahre 1825. Nach dem Universitätsstudium war er als Erzieher der Grafen Joseph und Johann von Wallis tätig, die er später auf ausgedehnten Reisen begleitete ([3], S. 164). In der Folgezeit lebte er als Privatgelehrter. Wurzbach vermutet, Posselt habe 1809 eine Anstellung an der Wiener Hofbibliothek erhalten ([14], S. 140), was von anderen Autoren jedoch nicht bestätigt wird ([11], S. 53). Im Jahre 1810 wurde er Bibliothekar, d.h. Vorsteher, der Prager Universitätsbibliothek ([3], S. 164; [14], S. 140).

Posselt besaß seinem Vater ähnlich musikalisches Talent, war er doch laut Wurzbach „ein vortrefflicher Clavierspieler und geschickter Compositeur“, von dessen musikalischen Werken jedoch nichts gedruckt wurde ([14], S. 141). Neben dieser musikalischen verfügte Posselt auch über eine beachtliche Begabung im Erlernen fremder Sprachen. So eignete er sich Kenntnisse in mindestens 15 Sprachen an: Latein, (Alt-)Griechisch, Italienisch, Französisch, Englisch, Spanisch, Portugiesisch, Niederländisch, Dänisch, Schwedisch, Altkirchenslawisch, Russisch, Neugriechisch, Ungarisch und Sanskrit ([14], S. 140). Auffällig ist jedoch, daß unter diesen Sprachen das Tschechische fehlt. Dies ist umso bemerkenswerter angesichts seiner späteren Tätigkeit als Bibliothekar an der Prager Universitätsbibliothek. In Wien sammelte er Materialien zu einer Philosophie der Sprachen.

Besonders hervorgehoben wird seine Gelehrsamkeit in den Bereichen Philosophie, Geschichte, Geographie und Politik. Zu seinen Forschungen hielt sich Posselt mehr als ein Jahr in Göttingen auf, um in der dortigen Bibliothek zu recherchieren ([3], S. 164; [14], S. 140).

Literarisch ist Posselt lediglich durch eine Veröffentlichung hervorgetreten, die den Titel trägt „Apodemik oder die Kunst zu reisen“. Dieses Werk wird im Folgenden noch näher betrachtet werden. Unveröffentlicht blieb ein umfängliches Werk, in dem Posselt sich dem Sprachvergleich auf der Vergleichsgrundlage der „Geschichte des verlorenen Sohnes“ widmete ([3], S. 167).

2. Franz Posselt als Bibliothekar in Prag

Angesichts der außerordentlichen Sprachkenntnisse und seiner Bildung auf den Gebieten der Philosophie, Geschichte usw. wäre man geneigt anzunehmen, daß Posselt für den Posten des Leiters der Prager Universitätsbibliothek besonders geeignet gewesen wäre. Gerade unter Berufung auf diese Kenntnisse war die Ernennung Posselts durch die Studienhofkommission begründet worden ([11], S. 43).

Nach dem Urteil von Hanslik jedoch war Posselt für diesen Posten ungeeignet; so war er „als Bibliothekar nicht auf seinem Platze und eben deshalb auch ein beklagenswerther Mann. Denn er hatte die Wichtigkeit seines Berufs klar erkannt, zugleich aber auch die Unmöglichkeit denselben vollgenügend zu erfüllen eingesehen; und diese Erkenntniß wurde ihm zu einer nie

versiegenden Quelle des Unmuthes und der innern Zerrissenheit ([3], S. 164f.). Posselts wohl zu Recht als tragisch zu bezeichnende Tätigkeit als Leiter der Prager Universitätsbibliothek begann bereits unter ungünstigen Umständen: Die Finanzlage der Bibliothek war außerordentlich angespannt. Die schwierige finanzielle Situation, die zudem durch Inflationsfolgen verschärft wurde, führte dazu, daß Posselt während seiner gesamten Amtszeit einen ständigen Kampf um die Sicherung und Verbesserung der finanziellen Ausstattung der Bibliothek führen mußte. Da aus den knappen Mitteln auch noch die laufenden Kosten z.B. für Schreibmaterialien, Reinigung usw. bestritten werden mußten, verblieben für die Anschaffung neuer Literatur nur unzureichende Gelder ([11], S. 43ff.).

Für den Posten der Leitung der Bibliothek war Posselt insofern wenig geeignet, als er Schwierigkeiten mit der Führung des Personals hatte und zugleich nicht regelmäßig in der Bibliothek präsent war ([11], S. 43). Die nur unzureichende Präsenz in der Bibliothek resultierte aus Posselts angegriffener Gesundheit ([3], S. 165). Hier mag sein Alter eine gewisse Rolle gespielt haben, hatte er doch zum Zeitpunkt seiner Ernennung zum Bibliothekar an der Prager Universitätsbibliothek das 50. Lebensjahr schon weit überschritten. Dieses „Mißverhältnis zwischen Wissen und Können“, das ihn psychisch schwer belastete, prägte die Tätigkeit Posselts ([3], S. 165).

Auf Grund der vielfältigen Schwierigkeiten stand Posselt oftmals in der Kritik. Zum Ende seines Lebens, genauer Ende des Jahres 1824, wurde Posselt das Opfer von Denunziation und Verunglimpfung. Gegen ihn wurden Vorwürfe auf sexueller Ebene² erhoben, aber auch angebliche Ignoranz und finanzielle Unregelmäßigkeiten wurden ihm zur Last gelegt, also ein Spektrum von bereits in der Antike bekannten Motiven der Denunziation und Verunglimpfung ([3], S. 166). Die als Reaktion hierauf eingeleitete - so formuliert es Spirk - „für Posselt sehr kränkende Untersuchung“ ([11], S. 52f.) führte dazu, daß er sich bei einer Vorladung gegenüber den Vorwürfen rechtfertigen mußte. Nach Hanslik schwächten die damit verbundenen psychischen Belastungen Posselt so stark, daß er wenige Tage später, am 16. Januar 1825, verstarb ([3], S. 167).

Bei allen Einschränkungen und persönlichen Schwierigkeiten, die im Zusammenhang mit seiner Tätigkeit als Leiter der Bibliothek zu nennen sind, hat sich Posselt doch auch einige Verdienste um die Bibliothek und ihre Entwicklung erworben. In Publikationen aus jüngerer Vergangenheit werden diese Leistungen in den Vordergrund gestellt.³

Unter Posselts Leitung der Bibliothek wurde beispielsweise eine jährliche Revision der Bibliotheksbestände eingeführt. Um den Schwund an Büchern bzw. deren Beschädigung zu vermindern, verschärfte Posselt ferner die Regeln für die Ausleihe. Auch wurde die systematische Erschließung der Bestände durch Kataloge während seiner Zeit verstärkt ([11], S. 44ff.). So entstand u.a. ein Katalog der Handschriften, und Posselt selbst erarbeitete einen systematischen Katalog für den Bereich der Sprachwissenschaft. Außerdem wurde zu seiner Zeit der alphabetische Universalkatalog begründet ([3], S. 166). Schließlich gelang es Posselt trotz der bescheidenen zur Verfügung stehenden Mittel, die private Studienbibliothek von Professor Buček im Werte von 100 Gulden für die Universitätsbibliothek zu erwerben ([4], S. 19f., [5], S. S. 19f.). Schon bei Spirk wird betont, daß Posselt sich bei den Anschaffungen neuer Bücher immer eng an den Bedürfnisse und Empfehlungen der Professoren orientiert habe, was offenbar in der Geschichte der Bibliothek keine Selbstverständlichkeit darstellte ([11], S. 49).

² Nach [3], S. 166, sprach man in der Denunziation über „Posselts unbändige Sinnlichkeit“.

³ Dies gilt besonders, wenn es sich um die Selbstdarstellung der Bibliothek handelt; siehe z.B. [5] oder [13], S. 89.

3. Posselts „Apodemik oder die Kunst zu reisen“

Posselts einzige Monographie besitzt den umfänglichen Titel „Apodemik⁴ oder die Kunst zu reisen. Ein systematischer Versuch zum Gebrauch junger Reisenden aus den gebildeten Ständen überhaupt und angehender Gelehrten und Künstler insbesondere“. Das Werk erschien im Jahre 1795 in Leipzig bei der Breitkopfischen Buchhandlung und besteht aus zwei Bänden im Oktavformat mit 740 bzw. 598 Seiten.

Diese „Kunst zu reisen“ knüpft in Posselts Biographie an eigene wissenschaftliche Reisen durch Deutschland, Frankreich und England an ([14], S. 140), wie er im „Vorbericht“ im ersten Band bestätigt ([9], Bd. 1, S. XXf). Die hierbei gewonnenen Erfahrungen möchte Posselt weitergeben und mit dem Werk ein Handbuch schaffen, das zur Vorbereitung von (Bildungs-)Reisen dienen soll. Ohne eine solche Vorbereitung erscheinen ihm derartige Reisen sinnlos: „Das bloße Reisen in verschiedene Länder, und das bloße gedankenlose Anschauen von Merkwürdigkeiten lehrt an und für sich nichts.“ ([9], Bd. 1, S. IV).

Das Werk läßt sich somit in die Textsorte der Ratgeber-Literatur einordnen.⁵ Dementsprechend werden hier in einem sehr breiten inhaltlichen Spektrum praktische Hinweise für Gelehrte und angehende Gelehrte gegeben, wie sie aus Reisen einen möglichst hohen persönlich-intellektuellen Gewinn ziehen können.

Der erste Band widmet sich - so kann man generalisierend feststellen, ohne auf die vielfältigen inhaltlichen Details eingehen zu müssen - grundsätzlichen Fragestellungen, von denen insbesondere die ausführlichen Hinweise für Reisende unterschiedlicher Wissenschaftsdisziplinen aufschlußreich sind, und endet mit einem Kapitel zu der ebenfalls mit grundsätzlicher Bedeutung versehenen Frage: „Ob und wie Frauenzimmer reisen sollen?“ Der zweite Band behandelt dann profan-praktische Fragen, wie z.B. die Reiseplanung und -vorbereitung, Reisekleidung, Reisepässe, Geld oder auch die Bedeutung von Empfehlungsschreiben. Von den vielfältigen Themen der beiden Bände sollen hier nur zwei ausgewählte exemplarisch betrachtet werden, nämlich diejenigen Hinweise und Ratschläge, die Posselt Mathematikern und Sprachwissenschaftlern für die erfolgreiche Durchführung von Reisen gibt. Hierzu finden sich sowohl im ersten wie auch im zweiten Band mehr oder minder umfangreiche Ausführungen.⁶

⁴ Nach [8], S. 300-301: *αποδημία* = der Aufenthalt außer Landes, das Verreistsein, *αποδημητής* = der gern außer Landes ist und Reisen macht (und noch weitere verwandte Wörter).

⁵ Zur Geschichte dieses Genres siehe z. B. [12].

⁶ Die Hinweise für (angehende) Mathematiker finden sich im ersten Band auf S. 557-563, im zweiten Band auf S. 110f.; Bemerkungen für Sprachforscher und Philologen nehmen in Band 1 die Seiten 618-632 und in Band 2 die Seiten 114-115 ein.

Abb 1. Titelblatt des Werkes von Posselt

Quelle: Leipziger Universitätsbibliothek Sign. Ld. u. Vk. 385^m

Aufschlußreich ist zunächst, daß Posselt Mathematik in einem weiten (traditionellen) Sinne versteht, nämlich hierzu auch die Astronomie und den Schiff- und Wasserbau sowie implizit ebenso die Konstruktion von Maschinen zählt ([9], Bd. 1, S. 557ff). Seine Empfehlungen für den reisenden (angehenden) Mathematiker bestehen u. ä. darin, öffentliche mathematische Salons zu besuchen, Bekanntschaft mit berühmten Wissenschaftlern zu knüpfen und während der Reise Bibliotheken aufzusuchen, um dort mathematische Werke zu studieren. Besonders ausführlich formuliert er auch mit Blick auf die Astronomie sowie den Wasser- und Schiffbau den Rat, auf Reisen neue Instrumente und Maschinen kennenzulernen, sie zu begutachten und sich Modelle oder Konstruktionszeichnungen zu beschaffen ([9], Bd. 1, S. 557ff). Schließlich weist er darauf hin, daß ihm keine Reisebeschreibungen aus mathematischer Sicht bekannt seien, empfiehlt aber für Astronomen u. ä. Johann (III.) Bernoullis „Lettres astronomiques“ (Berlin 1781) zur vorbereitenden Lektüre ([9], Bd. 1, S. 563). Als lohnende Reiseziele nennt Posselt im zweiten Band seines Werkes für Mathematiker Deutschland, England, Frankreich und die Schweiz, was er damit begründet, daß in diesen Ländern die bedeutendsten Mathematiker und wichtigsten mathematischen Sammlungen zu finden seien ([9], Bd. 2, S. 110ff).

Bei den Sprachwissenschaftlern unterscheidet Posselt zwischen Philologen, deren Wissenschaftsgebiet er in den klassischen Sprachen (Latein und Griechisch) sieht, und Sprachforschern, deren Interesse sich auf neuere bzw. lebende Sprachen richte ([9], Bd. 1, S. 618). Auf der Grundlage dieser Unterscheidung formuliert er im Detail verschiedene Empfehlungen: Der Philologe möge vor und während Reisen sich mit den Landschaftsbeschreibungen der Klassiker vertraut machen, um dann vergleichen oder auch Veränderungen erkennen zu können. Ferner rät er zum Besuch von Museen, um an diesen Sammlungen von Altertümern die Werke der Antike besser verstehen zu lernen; auch rät er dazu, sich Modelle und Abbildungen bedeutender Altertümer auf Reisen zu beschaffen ([9], Bd. 1, S. 619ff). Dem Sprachforscher empfiehlt er das, was man heute als „Feldstudien“ bezeichnen würde, nämlich den intensiven Sprachkontakt, das Notieren von sprachlichen Besonderheiten und insbesondere das Erfahren und Analysieren von Dialekten, was er auch für die deutschen Dialekte für sinnvoll erachtet ([9], Bd. 1, S. 626ff).

Mit unterschiedlichen Schwerpunkten rät er ganz im bibliophilen Sinne allen Sprachwissenschaftlern dazu, auf Reisen nach Möglichkeit alte und bedeutende Manuskripte käuflich für sich zu erwerben. Sei dies nicht möglich, stellten auch Abschriften einen Gewinn der Reise dar. Wie bei den Mathematikern gibt er schließlich auch den Sprachwissenschaftlern den guten Rat, Bekanntschaften mit bedeutenden Vertretern ihres Faches zu knüpfen ([9], Bd. 1, S. 624ff). Als Reiseziele nennt er für die Philologen verständlicherweise Italien, Griechenland, Kleinasien und Istrien, das Reiseziel des Sprachforschers solle das Land der jeweils untersuchten Sprache sein ([9], Bd. 2, S. 114f).

Eine Bemerkung wert sein sollte schließlich noch Posselts Antwort auf die Frage, ob Frauen reisen sollten. Hier weist er zunächst darauf hin, daß Reisen für Frauen noch weit gefährlicher seien als für Männer, insofern sei von Reisen eher abzusehen. Wenn aber Frauen reisten, so sollte dies allein mit Blick auf ihre Bestimmung erfolgen, denn „ihr Beruf ist der Ehestand“. Reisen seien also mit Ausrichtung auf diese Zielsetzung zu billigen, insbesondere wenn sie beispielsweise zur Verbesserung der Bildung und zur sittlichen Vervollkommenung dienten ([9], Bd. 1, S. 733ff).

4. Schlußanmerkungen

Franz Posselt wirkte 15 Jahre als Bibliothekar der Prager Universitätsbibliothek. Diese Position war damals von besonderer Wichtigkeit, da sie nicht nur rein technische (d.h. bibliothekarische) Aspekte hatte, sondern auch breitere kulturelle und gesellschaftliche Zusammenhänge berührte. Wie bereits erwähnt, mußte sich Posselt in seiner Arbeit auf Grund ungünstiger Umstände nur auf die bibliothekarischen Aspekte seiner Arbeit begrenzen, aber aus heutiger Sicht läßt sich sein Wirken in dieser Hinsicht als durchaus positiv bewerten.

Heute ist Franz Posselt sehr wenig bekannt und in seiner Geburtsregion gänzlich vergessen. Deshalb halten wir es für nützlich und interessant, hier verschiedene Angaben über Posselt zusammengestellt und eine kurze Übersicht über seine Tätigkeit gegeben zu haben.

Zum Abschluß möchten wir noch auf ein indirektes Andenken an Posselts Tätigkeit aufmerksam machen. Im Jahre 1816 (d.h. in der Zeit seiner Bibliothekarstätigkeit) wurde in der Prager Universitätsbibliothek eine Büste des bekannten tschechischen Mathematikers Stanislav Vydra (1741-1804) enthüllt (siehe dazu [6]). Wir wissen nicht, welche Rolle dabei Franz Posselt spielte, es ist aber offenkundig, daß ohne seine Zustimmung (und vielleicht auch Unterstützung) diese Büste in der Bibliothek nicht installiert werden konnte. Heute befindet sich die Büste nicht mehr an ihrem ursprünglichen Aufstellungsort. Sie steht vielmehr auf einem Podest im Treppenhause des Gebäudes des Dekanates der Fakultät für Mathematik und Physik der Karlsuniversität in Prag. Auch wenn sie selbstverständlich in erster Linie an Vydra erinnert, läßt sie sich doch indirekt ebenso als Reminiszenz an Posselts Tätigkeit in der Prager Universitätsbibliothek verstehen.

Literatur

- [1] Bahlke, Joachim - Eberhard, Winfried - Polívka, Miroslav (Hrsg.): Böhmen und Mähren. Handbuch der historischen Stätten. Kröners Taschenausgabe 329. Stuttgart 1998 (Alfred Kröner Verlag).
- [2] Frýdlant. Státní hrad a památky v okolí. Publikace Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody. Prag 1959 (Sportovní a turistické nakladatelství).
- [3] Hanslik, Joseph A.: Geschichte und Beschreibung der Prager Universitätsbibliothek. Prag 1851 (Buchdruckerei von Friedrich Rohlíček).
- [4] Hejnová, Miroslava: Průvodce po fondech oddělení rukopisů a vzácných tisků SK ČSR v Praze. Prag 1989 (Státní knihovna ČSR).
- [5] Hekrdlová, Kateřina - Franc, Zdeněk: Klementinská knihovna. Bibliotheca semper viva. K 220. výročí zveřejnění. Prag 1997 (Národní knihovna České republiky).
- [6] Jandera, Ladislav: Rede zur Gedächtnißfeier des hochwürdigen Herrn Stanislaus Wydra...Prag 1816 (Gottlieb Haase).
- [7] Ottův slovník naučný. Bde. 5 und 9. Prag 1892/95 (J. Otto).
- [8] Dr. W. Pape's Griechisch-Deutsches Handwörterbuch. Dritte Auflage. Erster Band. Braunschweig 1880 (Friedrich Vieweg und Sohn).
- [9] Posselt, Franz: Apodemik oder die Kunst zu reisen. Ein systematischer Versuch zum Gebrauch junger Reisenden aus den gebildeten Ständen überhaupt und angehender Gelehrten und Künstler insbesondere. 2 Bde. Leipzig 1795 (Breitkopfische Buchhandlung)
- [10] Seibt, Ferdinand – Lemberg, Hans – Slapnicka, Helmut (Hrsg.): Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder. Bd. III, Lieferung 4. München 1988 (R. Oldenbourg Verlag).
- [11] Spirk, Anton: Geschichte und Beschreibung der k.k. Universitäts-Bibliothek zu Prag. Wien 1844 (A. Strauss's sel. Witve & Sommer).
- [12] Storchová, Lucie: Ars apodemica. Umění uchopit a popsat „cizí“ kraje. In: Dějiny a současnost XXV (2003), Nr. 4, S. 10 – 12.
- [13] Voit, Petr: Pražské Klementinum. Prag 1990 (Národní knihovna).
- [14] Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Bd. 23. Wien 1872 (K.K. Hof- und Staatsdruckerei).

Rezenzion

Dr. Jaroslava Kašparová, Národní knihovna ČR, oddělení rukopisů a starých tisků, Klementinum 190, 11001 Praha 1, ČR

Prof. Dr. Regine Metzler, Str. des Friedens 70, 8209 Auerbach (jetzt emeritier, vorher Institut für Germanistik, Universität Leipzig)

FRANZ POSSELT (1753-1825)

Franz Posselt (1753-1825), urodzony w Chrastawie, był bibliotekarzem praskiej Księgarni Uniwersyteckiej i przez ten fakt został w tym czasie znaną osobą. Artykuł zawiera streszczenie najważniejszych wcześniej opublikowanych faktów o jego działalności i wkrótce określa jego księgę „*Apodemika*”.

FRANZ POSSELT (1753-1825)

Chrastavský rodák Franz Posselt (1753-1825) byl v letech 1810-1825 knihovníkem pražské Univerzitní knihovny a stal se tím v oné době známou osobností. V článku jsou shrnuty nejdůležitější dříve publikované údaje o jeho činnosti a je krátce pojednáno o jeho knize „*Apodemika*”.

FRANZ POSSELT (1753-1825)

Franz Posselt (1753-1825), a native of Chrastava, was the librarian of the Library of the Prague University in the years 1810-1825 and became through this position a well-known person at that time. In the article the most important published facts concerning his work are summarized and his book „*Apodemika*” is briefly discussed.

KONKURENCYJNOŚĆ REGIONÓW W POLITYCE REGIONALNEJ UNII EUROPEJSKIEJ

U. Markowska - Przybyła

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Przestrzennej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
kgp@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

W artykule poruszone zostały problemy polityki regionalnej Unii Europejskiej związane z konkurencyjnością regionów. Od samego początku istnienia tej polityki jej przedmiotem było zmniejszanie istniejących różnic między regionami i likwidacja zacofania regionów, a jej kształt ewoluował od wyrównywania efektów rozwoju do wyrównywania szans rozwoju, czyli w kierunku zwiększania konkurencyjności regionów. W opracowaniu przedstawiono przyczyny i przesłanki tej ewolucji, związane ze zmianą uwarunkowań zewnętrznych oraz przeformulowaniem założeń koncepcji teoretycznych.

Polityka regionalna Unii Europejskiej jest drugą - po wspólnej polityce rolnej - co do znaczenia pozycją wydatków budżetowych. Od samego początku istnienia polityki regionalnej UE przedmiotem jej działań było zmniejszanie istniejących różnic między regionami i likwidacja zacofania regionów. Wprawdzie pierwotne rzeczywiste przesłanki wprowadzenia wspólnej polityki regionalnej były dalekie od wyrażanych w dokumentach¹, jednak w przeciągu kilku dekad dużo się w tej kwestii zmieniło. Wzmacniana spójność społeczno-gospodarcza traktowana jest jako podstawa wszechstronnego i harmonijnego rozwoju. Wyrównywaniu różnicowań w rozwoju nadawana jest coraz większa waga, a obszary o niskim poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego pozostają podstawowym przedmiotem koncentracji działań. Traktat z Maastricht stanowi, że polityka regionalna ma pełnić rolę priorytetowego instrumentu kształtowania spójności całej Wspólnoty. Jednocześnie kształt polityki regionalnej ewoluował od wyrównywania efektów rozwoju do wyrównywania szans rozwoju, czyli w kierunku zwiększania konkurencyjności regionów.

Już w latach osiemdziesiątych Unia Europejska podjęła ocenę regionalnych aspektów konkurencyjności. Wynikiem tych prac stały się publikacje dotyczące regionalnych aspektów zjawisk kohezji i konkurencyjności. Ukazało się sześć takich raportów, ostatni z 1999 roku. W piątym raporcie z 1994 roku, w drugiej jego części, scharakteryzowano czynniki oddziałujące na regionalną konkurencyjność. Zgodnie z raportem cztery zagadnienia uznaje się za kluczowe, są nimi: infrastruktura i wyposażenie w kapitał ludzki, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, rola badań naukowych i rozwoju technologicznego w regionach oraz nowy charakter sytuacji

¹ Początki polityki regionalnej UE wiązane były z sytuacją Wielkiej Brytanii, która przystępując do Wspólnot, bez środków wypłacanych w ramach tej polityki wpłacałaby więcej do budżetu UE niż z niego otrzymywała. W latach osiemdziesiątych znaczące zwiększenie środków przeznaczanych na politykę regionalną było z kolei "zapłatą" południowym państwom UE za ich zgodę na wprowadzenie jednolitego rynku europejskiego. [3, s. 80].

obszarów peryferyjnych. Różnice w wyposażeniu regionów w infrastrukturę i kapitał ludzki uznawane są za podstawowe czynniki kształtujące ich konkurencyjność, dlatego też jednym z priorytetów polityki makroekonomicznej UE jest rozwijanie transeuropejskich sieci transportowych, energetycznych i telekomunikacyjnych oraz wspieranie rozwoju infrastruktury w regionach peryferyjnych. Szczególną rolę odgrywa tu Fundusz Spójności. W szóstym raporcie okresowym kontynuowano problematykę konkurencyjności regionów. W drugim rozdziale tego raportu podjęto próbę zdefiniowania pojęcia konkurencyjności przy położeniu nacisku nie tyle na czynniki ją determinujące, a na jej rezultaty i mierniki w odniesieniu do regionów. Konkurencyjność w raporcie rozumiana jest jako "zdolność przedsiębiorstw, przemysłu, regionów, krajów i ponadnarodowych obszarów geograficznych, wystawionych na konkurencję międzynarodową, do osiągania relatywnie wysokiego poziomu dochodów i zatrudnienia". W raporcie zaznaczono, że konkurencyjność nie może być kojarzona z grą o "sumie zerowej", oznaczającą poprawianie sytuacji jednych regionów kosztem innych, gdyż w praktyce zwiększanie konkurencyjności regionalnej oznacza uzyskiwanie wzajemnych korzyści [10, s. 20; 13, s. 2-3].

W 1998 roku powstało w UE niepublikowane opracowanie na potrzeby Komisji Europejskiej, którego celem było zidentyfikowanie najbardziej istotnych czynników konkurencyjności regionów i skonstruowanie dla każdego z nich właściwego miernika [10, s. 23]. W opracowaniu tym wskazano na następujące czynniki: nowoczesną strukturę działalności gospodarczej, innowacyjność, dostępność regionu i kwalifikacje siły roboczej.

W UE opracowywane są także raporty w sprawie spójności gospodarczej i społecznej. Powstały dwa takie raporty pierwszy w 1996 roku, drugi w 2001. W Pierwszym raporcie na temat społecznej i gospodarczej spójności [2 za: 7, s. 94] podkreślone zostało, że zróżnicowania powinny być likwidowane na drodze umacniania efektywności rozwoju europejskiej gospodarki oraz na drodze podniesienia poziomu konkurencyjności gospodarki w regionach szczególnie słabszych. W raporcie tym definiuje się pojęcie rozwoju w "duchu kohezji". Jest nim rozwój harmonijny dążący do redukcji dużych dysparytetów między różnymi regionami. Jednocześnie zaznacza się, że dysparytety te powinny być likwidowane na drodze umacniania efektywności rozwoju europejskiej gospodarki, podnoszenia dochodów podstawowych poprzez osiągnięcie wyższego wzrostu PKB, tworzenie warunków do wzrostu zatrudnienia oraz podniesienie poziomu konkurencyjności gospodarki, szczególnie w słabszych regionach [2 za: 6, s. 25]. W drugim raporcie Komisja Europejska podjęła próbę wskazania czynników wspierających rozwój społeczno-gospodarczy regionów UE oraz eliminujących różnice w poziomie tego rozwoju. Do czynników tych zaliczone zostały: produktywność, konkurencyjność oraz funkcjonowanie gospodarki, demografia i migracja, inwestycje, infrastruktura, rozwój zasobów ludzkich, innowacje oraz badania i rozwój technologiczny i gospodarka oparta na wiedzy [5, s. 50]. Różnice w konkurencyjności gospodarek i "wyposażeniu" regionów w czynniki konkurencyjności uznane w ten sposób zostały za przyczyny występowania różnic w rozwoju. Podjęta polityka dążenia do spójności społeczno-gospodarczej będzie zatem zarazem polityką podnoszenia konkurencyjności poszczególnych regionów.

Koncepcja polityki regionalnej krajów Europy Zachodniej na przestrzeni kilkudziesięciu lat zmieniła się radykalnie. Zmieniało się również podejście do wspólnej polityki regionalnej UE, od prób koordynacji i wspierania scentralizowanych polityk narodowych do wspólnotowej polityki regionalnej, ukierunkowanej od połowy lat osiemdziesiątych na mobilizowanie potencjału endogenicznego w regionach, wzmacnianie roli i współpracy niższych poziomów władz publicznych, promowanie partnerstwa publiczno-prywatnego oraz innowacyjności MSP [11, s. 61].

Przez 30 lat po drugiej wojnie światowej koncepcje keynesowskie w mniejszym lub większym stopniu wyznaczały kształt polityki gospodarczej, a w tym polityki regionalnej. Zadanie państwa, jedyne wówczas podmiotu polityki regionalnej, polegało na podejmowaniu działań mających na celu wyrównywanie dysproporcji w rozwoju przestrzennym kraju za pośrednictwem redystrybucji środków budżetowych w przekroju międzyregionalnym. Państwo finansowało inwestycje infrastrukturalne w regionach opóźnionych w rozwoju, podejmowało się budowy na obszarach zacofanych wielkich kompleksów przemysłowych lub kierowało do tych obszarów - za pośrednictwem przyznawanych ulg i bezpośredniej pomocy finansowej - prywatnych inwestorów oraz finansowało deglomerację czynną dużych ośrodków przemysłowych. Najważniejszymi narzędziami tej polityki były dotacje, subwencje z budżetu państwa, ulgi fiskalne i wydatki państwa na infrastrukturę inwestycje produkcyjne. W latach siedemdziesiątych doszło do przeformułowania polityki regionalnej z wielu powodów: realizowana wcześniej nie przyniosła spodziewanych rezultatów, zmniejszyły się możliwości finansowe państwa oraz zmieniły się uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne (liberalizacja polityki gospodarczej, decentralizacja administracyjna, globalizacja, przyspieszenie postępu technologicznego, rozwój powiązań sieciowych, zwiększenie stabilności i elastyczności MSP). Ponadto zaobserwowano, że równolegle ze schyłkiem starych, dobrze prosperujących regionów przemysłowych, wysoką dynamikę gospodarczą wykazywać zaczęły tradycyjnie słabsze regiony peryferyjne, co świadczyło o istnieniu w tych regionach endogenicznych czynników rozwoju [11, s. 16-18].

Przeformułowaniu uległy cele polityki regionalnej. Obecnie w polityce regionalnej dąży się do pogodzenia redukcji dysproporcji przestrzennych rozwoju (co jest czynnikiem sprzyjającym wzrostowi) z promocją wzrostu i zwiększeniem konkurencyjności regionów. Zmieniło się także samo rozumienie dysproporcji, które nabrało szerszego znaczenia i oznacza nie tylko nierówności w dochodach i stopie bezrobocia, ale także nierówności w wyposażeniu w infrastrukturę, w stanie środowiska naturalnego, dostępie do kapitału, edukacji czy usług dla przedsiębiorstw. Chodzi obecnie o wyrównywanie właśnie nierówności w elementach otoczenia (środowiska), w jakich działają przedsiębiorcy, by stworzyć im równe szanse funkcjonowania [11, s. 20].

Wraz ze zmianą celów polityki regionalnej nastąpiła także zmiana podmiotów i stosowanych narzędzi. Ważnym partnerem państwa stał się samorząd terytorialny. Ma to związek także z nowym podejściem do rozwoju opartym o mobilizowanie endogenicznego potencjału w regionach. Rozwój lokalny² jest bazującym na endogenicznych zasobach, sposobem generowania dynamiki rozwoju. Rozwój lokalny jest strategią (metodą) rozwoju regionalnego, jest sposobem podejścia do rozwoju, to "postawy i zachowania oznaczające gotowość do «wzięcia w swoje ręce odpowiedzialności za swój los» i angażujące ogół wspólnoty lokalnej [11, s. 32]. Takie postawy świadczą o podjęciu walki przez społeczności zamieszkujące region, a motywacją tych społeczności jest wygrywanie konkurencji, a tym samym wysokiego poziomu życia.

Reorientacja najważniejszych kierunków polityki rozwoju regionalnego jest wynikiem także zmiany jej uwarunkowań. Tradycyjny kierunek tej polityki tzn. inwestycje w infrastrukturę, stracił na znaczeniu wskutek zrealizowania podstawowej infrastruktury technicznej, a nawet informacyjnej we wszystkich częściach państw, nawet peryferyjnych i najbardziej słabych. Jednocześnie inwestycje w najnowocześniejszych sektorach infrastruktury mogą być - dzięki wysokiej efektywności ekonomicznej - podejmowane na podstawie przesłanek rynkowych przez kapitał prywatny. Drugi ważny tradycyjny kierunek polityki rozwoju

² W sensie »oddolny« a nie »w skali lokalnej«, w jakim to właśnie był używany wcześniej.

regionalnego, jakim było wspieranie inwestycji produkcyjnych, również stracił na znaczeniu. Bezzwrotne dotacje, kredyty oprocentowane poniżej stopy rynkowej zorientowane na mobilne przestrzennie przedsięwzięcia zostały poddane krytyce, gdyż przywileje oferowane przez poszczególne państwa i regiony prowadziły do częstej realokacji produkcji przez korporacje ponadnarodowe wywołując załamania gospodarek wielu regionów. Na znaczeniu zyskało natomiast wspieranie rozwoju środowiska biznesowego, czyli rozwijanie w układzie regionalnym innowacyjności i technologii, szkoleń, edukacji, sektora informacji i usług konsultacyjno-doradczych, mające na celu rozwój kapitału ludzkiego. Takie działania umożliwiając relatywnie niskim kosztem uzyskać poprawę efektywności funkcjonowania kapitału prywatnego w regionie [14, s. 18-20].

Inną istotną zmianą w sposobie organizacji i prowadzenia polityki rozwoju regionalnego jest zmiana relacji między polityką inter- i intraregionalną. Druga z wymienionych polityk stopniowo staje się podstawowym polem działalności interwencyjnej w poszczególnych krajach świata, na co duży wpływ ma stosowana coraz powszechniej zasada subsydiarności. Polityka rozwoju regionalnego staje się ponadto polityką coraz bardziej aktywną dzięki wprowadzeniu wielu mechanizmów oceny efektywności ekonomicznej podejmowanych działań i to oceny wyników prowadzonej polityki regionalnej, a nie tylko ponoszonych w jej ramach nakładów [14, s. 20-21].

Ewolucji polityki regionalnej ma swoje odbicie również w podejściu do innowacji. Początkowo zmierzano do powiększania podaży technologii, poprzez działalność redystrybucyjną, finansującą tworzenie publicznych centrów naukowych, ośrodków badawczych, co miało pociągać za sobą efekt rozwoju regionalnego. Następnie polityka regionalna w dziedzinie innowacji ewoluowała w kierunku polityki transferu technologii i polegała na zbliżaniu publicznych laboratoriów do przedsiębiorstw oraz na tworzeniu struktur transferu technologii. Obecnie w nowoczesnej polityce regionalnej widoczne zaczyna być podejście od strony kreacji innowacji, ale innowacja traktowana jest już nie jako zasób transferowalny, ale jako efekt interaktywnego i kumulatywnego procesu zachodzącego w bliskości geograficznej, możliwego dzięki istnieniu odpowiednich relacji społecznych [11, s. 27]. Widoczne jest więc podejście kreujące główny czynnik konkurencyjności, podejście do rozwoju regionu oparte na budowie terytorialnych systemów produkcyjnych, w których instytucjonalne czynniki rozwoju (w tym kapitał społeczny) pozwalają na tworzenie innowacji w regionie, stającą się podstawą przewagi konkurencyjnej tego regionu.

Charakterystykę tradycyjnej i nowej strategii rozwoju regionów opóźnionych w rozwoju w krajach UE przedstawia tabela 1.

Sformułowanie nowych problemów regionów opóźnionych w rozwoju jest wynikiem bardziej dogłębnego zbadania przyczyn braku kapitału, wykwalifikowanej siły roboczej i niewykorzystanych korzyści skali produkcji. Stwierdzono, że są to jedynie efekty problemów bardziej podstawowych (pierwotnych), za które uznano właśnie niedostateczną przedsiębiorczość i innowacyjność mieszkańców tych regionów. Z tego powodu polityka regionalna coraz częściej zorientowana jest na innowacje, a koncepcja współczesnej polityki regionalnej oparta jest na założeniu, że powinna ona rozwijać wewnętrzny potencjał regionu i przyczyniać się do zmniejszenia luki technologicznej w stosunku do regionów dobrze prosperujących oraz stymulować zmiany struktury gospodarczej tych regionów. Polityka ta koncentruje się na podmiotach zlokalizowanych w regionie, zwłaszcza małych i średnich, jest więc to polityka bazująca na endogenicznych czynnikach rozwoju. Zmieniły się radykalnie sposoby prowadzenia polityki regionalnej i stosowane w niej narzędzia. Podstawowe niegdyś narzędzia jakimi były dotacje, ulgi podatkowe i preferencyjne kredyty uznano za tworzące sztuczne środowisko ekonomiczne i sztuczne warunki rynkowe, nie wymuszające poprawy konkurencyjności

podmiotów, do których były one skierowane. Nową strategię rozwoju regionalnego oparto na podstawie koncepcji szwedzkich ekonomistów, którzy dowodzili, że zmianę niekorzystnej sytuacji, czyli wzrost konkurencyjności zacofanego regionu, osiągnąć można poprzez zwiększenie udziału produkcji nowych wyrobów, będących efektem wdrażania innowacji. Za główne przeszkody jej wdrażania uznano brak informacji o nowych technikach i produktach, niedostateczne kwalifikacje personelu zatrudnionego w MSP oraz mentalność ludzi stroniących od ryzyka. Przewycięzenie tych przeszkód jest możliwe dzięki zmniejszeniu kosztów dostosowania - utrudniających adopcję innowacji - i kosztów transakcji - utrudniających zawieranie porozumień z firmami i organizacjami spoza regionów opóźnionych oraz transfer *know-how* i środków finansowych. [1, s. 119-121].

Strategia tradycyjna	Strategia nowa
Problemy	
- brak kapitału	- niedostateczna przedsiębiorczość
- brak wykwalifikowanej siły roboczej	- niedostateczna innowacyjność
- nie wykorzystane korzyści skali produkcji	- niedostatki wiedzy technologicznej
	- brak powiązań i kontaktów międzynarodowych
Strategia	
- ochrona producentów w regionach opóźnionych przed międzynarodową konkurencją	- polityka regionalna zorientowana prorynkowo
- rosnący transfer środków do regionów najsłabszych	- polityka regionalna oparta na efektywności ekonomicznej
Cele	
- ograniczenie konkurencji cenowej	- zmniejszenie tzw. kosztów dostosowania
- zmniejszenie kosztów produkcji	- zmniejszenie tzw. kosztów transakcji
Narzędzia	
- dotacje dla firm	- podaż tzw. usług produkcyjnych
- transfery na rzecz gospodarstw domowych	- aktywność władz lokalnych
	- współpraca międzynarodowa
Efekty	
- brak ciągłości rozwoju	- ciągły samopodtrzymujący się rozwój
- wzrastająca zależność od podmiotów zewnętrznych	- międzynarodowa konkurencyjność podmiotów gospodarczych z regionów opóźnionych
- różne formy protekcjonizmu gospodarczego w poszczególnych krajach Wspólnot	- jednolita polityka krajów Wspólnot w dziedzinie ochrony własnych rynków

Tabela 1. Tradycyjna i nowa strategia rozwoju regionów opóźnionych w rozwoju w krajach UE

Źródło: J. Chmiel: Małe i średnie przedsiębiorstwa a rozwój regionów. Studia i Prace Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych, Zeszyt 243, Warszawa 1997, s. 120.

Przejsie od redystrybucji dochodów do wzmacniania konkurencyjności regionów było związane z przeformulowaniem koncepcji teoretycznych wyjaśniających procesy rozwoju regionalnego. Wcześniejsze teorie nie potrafiły do końca wyjaśnić zachodzących zmian w gospodarce. Teoria rozwoju spolaryzowanego, model centrum-peryferie czy analizy w kategoriach czynników lokalizacji były niewystarczające. W tych warunkach rozwinięły się badania inspirowane marshallowską koncepcją dystryktu przemysłowego, ewolucjonistycznym ujęciem postępu technicznego i neoinstytucjonalną analizą organizacji przemysłu. Badania inspirowane koncepcją dystryktu przemysłowego zaowocowały uogólnieniem idei dystryktu w koncepcji terytorialnych (lokalnych) systemów produkcyjnych. Ewolucjonistyczne podejście do postępu technicznego wskazuje na interaktywny i kumulatywny charakter postępu technicznego, a taka interpretacja postępu technicznego pozwala na jego uterytorialnienie - innowacja jest kreowana przez środowisko lokalne, w którym tworzone są sieci innowacyjne. Terytorium nie

jest czynnikiem egzogenicznym w procesie kreacji technologii. Rozwój oparty o innowacje determinowany jest istnieniem środowiska innowacyjnego (*milieu innovateur*). Cechą wspólną dystryktu przemysłowego i środowiska innowacyjnego jest znaczenie jakie przypisuje się do więzi pozarynkowych, opartych na współpracy i zaufaniu. Trzeci z wymienionych kierunków badań zapoczątkowany został pracą wprowadzającą periodyzację kapitalizmu według kolejnych paradygmatów techniczno-przemysłowych (produkcja rzemieślnicza - produkcja masowa - specjalizacja elastyczna) i właściwych im form koordynacji. Dla obecnej "epoki" zwanej postfordyzmem charakterystyczna jest specjalizacja elastyczna i produkcja pionowo zdeintegrowana wytwarzana przez sieci MSP. Mogą one uzyskać przewagę konkurencyjną dzięki korzyściom skali asortymentowej i możliwości szybkiej zmiany wytwarzanego asortymentu. Taka forma organizacji produkcji implikuje konieczność intensywnej wymiany informacji oraz pośrednie formy koordynacji łączące konkurencję i współpracę. Nowy paradygmat techniczno-przemysłowy przyznaje więc największą wagę czynnikom niematerialnym. Wymienione trzy kierunki badań świadczą o ponownym zainteresowaniu ekonomistów problematyką przestrzenną i zwróceniu uwagi teorii ekonomii na skalę regionalną [11, s. 42-60; 12].

Terytorialne systemy produkcyjne uznawane są obecnie, w kontekście globalizacji i nasilającej się konkurencji światowej, za najlepszy sposób zorganizowania produkcji. Jeżeli wziąć pod uwagę, że możliwości reprodukcji TSP zależą od ich endogenicznej zdolności do kreowania własnej dynamiki, która oznacza generowanie zbiorowej efektywności produkcyjnej wyższej niż wynikałoby to z dodania strategii indywidualnych [11, s. 54], to wnioskować można, że konkurencyjność regionu współcześnie zależy zasadniczo od sposobu zorganizowania produkcji na jego obszarze, a co najważniejsze powstawanie TSP świadczy o konkurowaniu regionów. Przewaga jednych przedsiębiorstw nad innymi wynika z ich lokalizacji w terytorialnie zorganizowanych formach produkcji, a przewaga konkurencyjna regionów tworzona jest dzięki działającym TSP. Wzrasta rola gospodarek regionalnych, które stanowią obecnie "główne jądro przestrzenne systemu gospodarki globalnej" [12].

Analizy teoretyczne nie przynoszą niestety jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jaki wpływ ma integracja na rozwój regionalny i spójność społeczno-gospodarczą. Wśród teorii leżących u podstaw analiz integracji gospodarczej wyróżnić możemy teorie konwergencji (mówiące o tym, że w wyniku integracji następuje wyrównywanie różnic między regionami) i teorie do nich przeciwne - teorie dywergencji [4, s. 33]. Wpływ integracji gospodarczej i walutowej na konwergencję regionów w zakresie poziomu rozwoju nie jest więc postrzegany jednako przez badaczy. Z jednej strony doświadczenia krajów Europy Zachodniej wskazują na istnienie konwergencji w kategoriach PKB *per capita* od 1950 roku - luka rozwojowa między bogatymi a biednymi regionami w Europie Zachodniej malała w tempie 2% rocznie. Wielu autorów na podstawie bardziej szczegółowych badań twierdzi, że proces wzrostu prowadzi raczej do dywergencji, powodując szybszy wzrost regionów bogatych w porównaniu do biednych [7, s. 92]. Trudność ta powoduje, że podejście do dysproporcji rozwojowych w polityce regionalnej ulega zmianom.

W praktyce teorie dywergencji są raczej podstawą podejmowania działań w ramach polityki regionalnej. To właśnie integracja i świadomość potencjalnego wpływu jednolitego rynku na pogłębienie przestrzennych dysproporcji rozwoju sprawiła, że polityka regionalna doczekała się traktatowego usankcjonowania w *Jednolitym Akcie Europejskim*, do którego wprowadzono nowy tytuł "Spójność społeczno-gospodarcza", a *Traktat z Maastricht* przyniósł utworzenie Funduszu Spójności. Zagrożenie dla wzrostu gospodarczego płynące z tytułu dysproporcji regionalnych nie zmniejsza się współcześnie pod wpływem postępu technicznego i wzrostu międzynarodowej mobilności czynników produkcji. Sądzi się wręcz przeciwnie, że współczesny wzrost gospodarczy tworzy dodatkową presję na nierównowagę regionalną i

dysproporcje w rozwoju [8, s. 39]. Z tego powodu priorytet wyrównywania różnic nie może zostać odrzucony i prowadzona jest polityka spójności.

Literatura

- [1] Chmiel J.: Małe i średnie przedsiębiorstwa a rozwój regionów. Studia i Prace Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych, Zeszyt 243, Warszawa 1997.
- [2] First Report on Economic and Social Cohesion, European Commission, Luxemburg 1996.
- [3] Głębocki K.: Europa Regionów - rzeczywistość czy nie zrealizowana idea? "Samorząd Terytorialny" 2001 nr 7-8.
- [4] Hildebrandt A.: Zróżnicowanie regionalne w Unii Europejskiej - wnioski dla Polski. "Wspólnoty Europejskie" 2001.
- [5] Jahns H., Sajdlowska-Martini E.: Rozwój regionów UE na podstawie Drugiego raportu w sprawie spójności gospodarczej i społecznej. "Wspólnoty Europejskie" 2001 nr 9.
- [6] Klamut M.: Konwergencja makroekonomiczna i jej konsekwencje dla równoważenia rozwoju regionów Europy oraz Polski. W: Konkurencyjność regionów. Pr. zbior. pod red. M. Klamut, Wrocław: Wydawnictwo AE 1999.
- [7] Klamut M.: Polityka gospodarcza a konwergencja regionów w Unii Europejskiej. "Gospodarka Narodowa" 1999 nr 3.
- [8] Kundera J.: Efekty polityki regionalnej UE w najslabiej rozwiniętych krajach członkowskich. "Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska" 2001 nr 1.
- [9] Olechnowicz P.: Ewolucja polityki regionalnej i spójności Unii Europejskiej. "Studia nad rozwojem Dolnego Śląska" 2001 nr 1.
- [10] Pietrzyk I.: Konkurencyjność regionów w ujęciu Komisji Europejskiej. W: Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów. Pr. zbior. pod red. M. Klamut i L. Cybulskiego, Wrocław: Wydawnictwo AE 2000.
- [11] Pietrzyk I.: Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich. Warszawa: PWN 2000.
- [12] Pietrzyk I.: Polityka regionalna w Polsce. Próba oceny krytycznej. Materiały konferencyjne. Poznań 2001.
- [13] Szlachta J.: Problemy konkurencyjności regionów w Unii Europejskiej. W: Wzrost konkurencyjności regionów. Warszawa: Friedrich Ebert Stiftung 1996.
- [14] Szlachta J.: Programowanie rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Studia KPZK PAN t. CV, Warszawa 1997.

Rezenzja

Prof. zw. dr hab. Jerzy Sokolowski, Wałbryzka Wyższa Szkoła, Zarządzania i Przedsiębiorczości w Wałbrzychu

Prof. zw. dr hab. Tadeusz Borys, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki i Turystyki w Jeleniej Górze

DIE KONKURRENZFÄHIGKEIT DER REGIONEN IN DER REGIONALEN POLITIK DER EUROPÄISCHEN UNION

In diesem Bericht wurden einige Probleme der regionalen Politik in der Europäischen Union besprochen, die mit Konkurrenzfähigkeit der Regionen verbunden sind. Von Entstehen dieser Politik, gehörte zu ihren Zielen eine Verringerung der Unterschieden zwischen einzelnen Regionen und Beseitigung der existierenden Rückstand. Ihre Gestalt evoluierte von Kompensieren der Entwicklungseffekten bis zum Ausgleich von Entwicklungschancen, also in der Richtung der Vergrößerung der Konkurrenz von Regionen. Autor dieses Berichtes erklärt Gründen und Voraussetzungen dieser Evolution, die mit Änderung der äußeren Bedingungen und Änderung der theoretischen Konzeptionen verbunden sind.

KONKURENCESCHOPNOST REGIONŮ V REGIONÁLNÍ POLITICE EVROPSKÉ UNIE

Článek je věnovaný otázkám regionální politiky Evropské unie spojeným s konkurenceschopností regionů. Již od samotného vzniku se tato politika zabývala o zmenšení stávajících rozdílů mezi regiony a odstranění zaostalosti regionů, a vyvíjela se od vyrovnání následků rozvoje k vyrovnávání rozvojových příležitostí, to znamená ke zvětšení konkurenceschopnosti regionů. V tomto článku jsou prezentovány příčiny a předpoklady pro tento vývoj, spojené se změnou vnějších podmínek a změnou podstaty teoretických koncepcí.

COMPETITIVENESS OF REGIONS IN REGIONAL POLICY OF EUROPEAN UNION

In this paper were touched upon problems of regional policy of European Union connected with regions competitiveness. From the beginning existence that policy, its subject were decreasing regions diversity and liquidation regions backwardness, and its shape evolved from equalizing effects of development to equalizing chances of development, that is towards increasing competitive of regions. In the study it was presented reasons and circumstances this evolution, connected with change of exterior conditions and change of the theoretical conception.

PROCESSING INDUSTRY IN THE AREA OF THE EUROREGION NEISSE

Petra Rydvalová

Technická univerzita v Liberci
Hospodářská fakulta, Katedra podnikové ekonomiky
Hájkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
petra.rydvalova@vslib.cz

Abstract

This article deals with the possibility of the industry clusters establishment on the Euroregion Neisse level based on the contract. Clusters are fulfilling the supporting function of innovation and competitiveness of the particular area. An important element of diagnosing the potential of regions and cluster identification becomes the evaluation of the size of enterprises functioning (the regional branch employment ratio and branch ratio over the regional sales) in the area.

1. Introduction

This article deals with the possibility of the industry clusters establishment on the Euroregion Neisse level based on the contract. Clusters are fulfilling the supporting function of innovation and competitiveness of the particular area. Based on the programme implementing the arrangement N.1.4 "The information and advisory services development", (The business environment development - cluster), during 2004-2006¹ has been set five basic criteria that clusters must fulfil. Beside these criteria, there are conditions for the assistance receivers and the project acceptance conditions. Those conditions will be mentioned later. The clusters are understood (from the point of view of the possibility to demand the allocation from the Cluster Structure establishment and development funds) as the tightly bound chains of the enterprises based on the target of cluster operation.

2. Important branches in the Euroregion Neisse

As a part of research activities of the Faculty of Economics, the team of the Business administration department had made an investigation of industrial zones and branches during the years 2002-2004. This investigation focused on identification of potential industry clusters. In the year 2004 we have made a further investigation covering the area Euroregion Neisse: for a German part the area of the whole Saxony tab. 1, the Czech part the Liberec district tab. 2 and for the Polish part the Lower Silesia tab. 3. The branch evaluation has been made for the area larger than the Euroregion Neisse. Within the investigation, the branch structures were compared in each part of the territory.

¹ Program Usnesení vlády č. 414/2004, 28. 4. 2004

The turnover dates are in the €, CZK, zł. - Current prices. The ratio of the branch on a total turnover of the processing industry has been selected for their comparison - see tab. 4.

Industry	by CZ-NACE (OKEČ)	Number of enterprises 2002	Average registered number of employees in the industry			Industrial activity sales, Mil. €		
			2001	2002	change, %	2001	2002	change, %
Manufacture of transport equipment	DM	108	25 279	26 184	3,60	7 637	7 635	0,00
Manufacture of food products, beverages, and tobacco	DA	308	23 934	23 305	-2,60	4 738	4 679	-1,30
Manufacture of machinery and equipment n.e.c.	DK	439	34 122	34 299	0,50	4 232	4 519	6,80
Manufacture of electrical and optical equipment	DL	333	30 141	31 492	4,50	4 088	4 446	8,70
Manufacture of basic metals and fabricated metal products	DJ	514	35 153	35 402	0,70	4 226	4 165	-1,40
Manufacture of pulp, paper and paper products, publishing and printing	DE	153	12 585	13 064	3,80	1 937	1 958	1,10
Chemical products and man-made fibres	DG	77	8 718	8 815	1,10	1 627	1 812	11,40
Manufacture of other nonmetallic mineral products	DI	239	12 675	12 033	-5,30	1 398	1 457	4,20
Manufacture of textiles and textile products	DB	208	15 442	14 616	-5,30	1 255	1 207	-3,80
Manufacturing n.e.c.	DN	395	22 997	22 534	-2,01	2 648	2 731	3,13
Manufacturing	D	2774	221 046	221 744	0,30	33 786	34 609	2,40

Tab. 1: Important branches in the Saxony (the German part of the Euroregion Neisse) within the period 2001-2002

Source: <http://www.sachsen.de/de/wu/smw/wirtschaft/industrie/zweige/daten/index>. 5. 4. 2004 - Data modify.

Note: Enterprises with 20 employees or more with head office in the region.

Industry	by CZ-NACE (OKEČ)	Number of enterprises 2002	Average registered number of employees in the industry			Industrial activity sales, Mil. CZK		
			2001	2002	Change, %	2001	2002	Change, %
Manufacture of transport equipment	DM	15	7 140	6 233	-12,70	20 966	17 707	-15,54
Manufacture of other nonmetallic mineral products	DI	16	5 649	13 023	130,54	2 938	8 719	196,77
Manufacture of rubber and plastic products	DH	11	2 335	4 186	79,27	2 833	8 200	189,45
Manufacture of electrical and optical equipment	DL	17	4 681	5 737	22,56	4 730	6 470	36,79
Manufacture of basic metals and fabricated metal products	DJ	20	1 571	3 136	99,62	1 816	4 397	142,13
Manufacture of machinery and equipment n.e.c.	DK	10	2 599	2 290	-11,89	3 567	3 995	12,00
Manufacture of textiles and textile products	DB	14	5 224	4 310	-17,50	4 159	3 896	-6,32
Manufacture of pulp, paper and paper products, publishing and printing	DE	3	533	559	4,88	1 088	1 270	16,73
Manufacture of food products, beverages, and tobacco	DA	7	1 086	1 494	37,57	816	947	16,05
Chemical products and man-made fibres	DG	3	384	339	-11,72	560	520	-7,14
Manufacturing n.e.c.	DN	12	16 022	7 761	-51,56	21 704	18 373	-15,35
Manufacturing	D	130	47 224	49 068	3,90	65 177	74 494	14,29

Tab. 2: Important branches in the Liberec district within the period 2001-2002

Source: The Statistics of the Liberec district, Statistická ročenka Libereckého kraje, Liberec 2003 - Data modify.

Note: Enterprises with 20 employees (2001) and 100 employees (2002) or more with head office in the region

Industry	by CZ-NACE (OKEČ)	Number of enterprises 2002	Average registered number of employees in the industry			Industrial activity sales, Mil. Zł.		
			2001	2002	Change, %	2001	2002	Change, %
Manufacture of transport equipment	DM	334	12495	12563	0,5442177	6140,3	6713,2	9
Manufacture of food products, beverages, and tobacco	DA	2324	20727	16785	-19,01867	2828,5	2690,4	-5
Chemical products and man-made fibres	DG	262	9135	7552	-17,32895	2613,7	2547,8	-3
Manufacture of machinery and equipment n.e.c.	DK	1718	20975	17457	-16,77235	2118,4	2118,5	0
Manufacture of basic metals and fabricated metal products	DJ	3863	13093	11598	-11,41832	1781,6	1740,6	-2
Manufacture of electrical and optical equipment	DL	2717	15877	13711	-13,64238	1636,4	1674,5	2
Manufacture of other nonmetallic mineral products	DI	2787	15419	13056	-15,32525	1420,7	1548,0	9
Manufacture of textiles and textile products	DB	3434	25849	19858	-23,17691	1516,6	1470,1	-3
Manufacture of rubber and plastic products	DH	1208	5941	6617	11,378556	826,6	1191,7	44
Manufacture of pulp, paper and paper products, publishing and printing	DE	2301	5206	4183	-19,6504	689,6	633,2	-8
Manufacture of wood and wood products	DD	3008	5947	4829	-18,79939	477,5	471,6	-1
Manufacture of leather and leather products	DC	459	2347	2630	12,057946	136,2	179,7	32
Manufacture of coke, refined petroleum products	DF	7	0	0	0	0	0	0
Manufacturing n.e.c.	DN	3501	9403	10242	8,9226842	877,4	1116,1	27
Manufacturing	D	27923	162414	141081	-13,13495	23063,5	24095,4	4

Tab. 3: Important branches in the Lower Silesia (the Polish part of the Euroregion Neisse) within the period of 2001-2002

Source: Polska statystyka tab. 2(214), <http://www.stat.gov.pl/english/>, 22. 4. 2004 - Data modify.

Note: Enterprises with 10 employees or more with head office in the region

The Branche	Saxony %	Liberec district %	Lower Silesia %
DA	13,52	1,271	11,166
DB	3,488	5,23	6,101
DC	0	0	0,746
DD	0	0	1,957
DE	5,657	1,705	2,628
DF	0	0	0
DG	5,236	0,698	10,574
DH	0	11,008	4,946
DI	4,21	11,704	6,424
DJ	12,034	5,902	7,224
DK	13,057	5,363	8,792
DL	12,846	8,685	6,949
DM	22,061	23,77	27,861
DN	7,891	24,644	4,632
D	100	100	100

Tab. 4: The comparison of the branches by the turnover - the ratio of the branch on a total turnover of the processing industry in the year 2002.

The branch structure is more similar in the Saxony and Lower Silesia area (the influence of the comparison NUTS II and NUTS III in case of the Liberec area). The branch DM - the vehicle production is equal in Saxony (22% of the process industry turnover), area of Liberec (24%) as well as in Lower Silesia (28%) regarding the share on the process industry turnover.

3. Cluster identification

The data obtained could be later used for the identification of industry clusters - the localization index calculation for the Liberec area, Saxony and Lower Silesia. This calculation could be based either on the number of employees or on the turnover in a particular branch. The branch grouping or better cluster identification in Liberec area has been made and published in the following publications: [1 - 11].

3.1 The way of identification of the branch groupings – Clusters

There is a great number of ways for the identification of the subjects, industry groupings or clusters. Among others for instance, the Cluster analysis² or the Input-Output analysis with the clear client/supplier relationship based on the Leontieff³ model. Another possibility is the localization theory utilization together with LQ (Location Quotient) index. See the Valuation methodical for the identification of the industry groupings/Clusters. In Sborník výzkumných prací HF TUL, str. 181 - 216. Liberec 2004. ISBN 80-7083-814-0.

3.2. The definition of the potential clusters in the Liberec district (the dates 2000) has been made on basis of the localization of the industrial clusters by means of the index LQ, tab. 5, tab. 6. The value of LQ in size of 0,85 - 1,15 signal the industrial cluster existence. The value over the 1,15 already prove the territorial specialization. It is Advisable together with existing data to follow the index development in time series. We have seen the value of LQ based on the regional branch employment ratio and branch ratio over the regional sales.

$$LQ = \frac{\text{Regional branch employment ratio}}{\text{Ratio of national employment in the branch}} \quad (1)$$

3.3. In selected branches with LQ over the area 0,85 we have elaborated the detailed analysis within the region. We have made the territory characteristics and later we have identified the companies employing more than 20 employees with the relation to the branch defined by the five digits of the OKEČ number. Later we have collected the maximum information about the companies and we have made the financial and SWOT analysis.

² Kraftová, I., Kubátová, J.: Cluster Analysis. Economics and Management - E+M. CZ Liberec - 4/2002, 1/2003.

ISSN 1212-3609

³ <http://wwwnmunion.cz/klastr/skokan.htm>

Branches by CZ – NACE (OKEČ)	Average registered number of employees in the industry in the Czech Republic	National branch employment ratio (Czech Republic)	Average registered number of employees in the industry in the Liberec district	Regional branch employment ratio (Liberec district)	LQ index
A - Agriculture	210 562	0,0443	3 549	0,0276	0,62
B - Fishing	1 936	0,0004	1	0,0000	0,02
C - Mining and quarrying	58 687	0,0124	5 318	0,0414	3,35
D - Manufacturing	1 377 416	0,2899	59 518	0,4637	1,60
E - Electricity, gas and water supply	73 617	0,0155	213	0,0017	0,11
F - Construction industry	392 032	0,0825	5 277	0,0411	0,50
G - Business	720 106	0,1516	8 129	0,0633	0,42
H - Hospitality, accommodation, I - transport, post, telecommunication, warehousing	171 366	0,0361	1302	0,0101	0,28
J - Banking, finance	344 410	0,0725	7 823	0,0609	0,84
K - services for the enterprises, research and development	85 712	0,0180	2 269	0,0177	0,98
L - O (public administration, education, health services, ...)	416 270	0,0876	5 122	0,0399	0,46
TOTAL	899 343	0,1893	29 846	0,2325	1,23
	4 751 457	1	128 367	1	X

Tab. 5: The potential clusters in the Liberec district – LG indexes of the branches

Source: Rydvalová, P., Žižka, M.: Studie hodnocení odvětví a odvětvových seskupení v Libereckém kraji. In Sborník prací výzkumného záměru, HF TUL. 2004

Branches by CZ - NACE (OKEČ)	Average registered number of employees in the industry in the Czech Republic	National branch employment ratio (Czech Republic)	Average registered number of employees in the industry in the Liberec district	Regional branch employment ratio (Liberec district)	LQ index
CA	64 723	0,0349	4 645	0,0716	2,05
CB	9 959	0,0054	673	0,0104	1,93
DA	152 135	0,0821	1 450	0,0224	0,27
DB	129 529	0,0699	7 231	0,1115	1,60
DC	22 039	0,0119	0	0,0000	0,00
DD	38 960	0,0210	910	0,0140	0,67
DE	51 864	0,0280	507	0,0078	0,28
DF	4 703	0,0025	0	0,0000	0,00
DG	51 714	0,0279	337	0,0052	0,19
DH	59 561	0,0321	2 399	0,0370	1,15
DI	84 093	0,0454	13 030	0,2010	4,43
DJ	224 888	0,1213	2 538	0,0391	0,32
DK	166 898	0,0900	3 281	0,0506	0,56
DL	161 584	0,0872	5 507	0,0849	0,97
DM	119 933	0,0647	8 674	0,1338	2,07
DN	83 307	0,0449	13 657	0,2106	4,69
TOTAL	1 425 889	1	64 836	1	X

Tab. 6: LQ indexes of the sections and divisions manufacturing

Source: Rydvalová, P., Žižka, M.: Studie hodnocení odvětví a odvětvových seskupení v Libereckém kraji. In Sborník prací výzkumného záměru, HF TUL. 2004

Branches by CZ – NACE (OKEČ)	LQ index – 2000*	LQ index – 2002**
C - Mining and quarrying	3,35	2,28
D - Manufacturing	1,6	1,51
DH - Man. of rubber and plastic products	1,15	1,81
DI - Manufacture of other non-metallic mineral products	4,43	3,99
DM – Manufacture of transport equipment	2,07	1,34
DN – Manufacturing n. e. c.	4,69	2,13
M - Education	1,23	1,35
N - Health services	1,23	1,09

**Tab. 7: The most important branches in the Liberec district – LQ index
In the years 2000 and 2002**

Source: ŽIŽKA, M. Hodnocení ekonomické výkonnosti regionu. Dialógy o ekonomike a riadení, 2004, roč. 7, č. 17, s. 49-55. SK ISSN 1335-4582 Data modify

Note: * Enterprises with 20 employees or more with head office in the region

** Enterprises with 100 employees or more with head office in the region

4. Operational Programmes to Support Industry and Enterprise “The business environment development - clusters”

The aim of this programme is to support clusters rise and development. What is a cluster? M. Porter: “A cluster is a geographically proximate group of interconnected companies and associated institutions in a particular field, linked by commonalities and complementarities.” [Porter, 1998, p. 156] There are different cluster definitions. In general, there are two essential elements for cluster description:

- 1) Geographical dimension and
- 2) Functional dimension.

Based on the programme implementing the arrangement N.1.4 “The information and advisory services development”, (The business environment development - cluster), during 2004-2006 five basic criteria has been set that are obligatory for clusters:

- a) A cluster must contain 15 independent organisations.
- b) Clearly defined area of activities.
- c) It must be supported by the important firms.
- d) There must be fixed relations in the supply chain.
- e) There must exist research, development and education institutions.

Beside these criteria, there are conditions for the assistance receivers and the project acceptance conditions:

- Project must be realized in the Czech Republic
- Majority part of members must be formed by small and medium-sized⁴ enterprises
- The cluster must be established on the contract -found a legal entity (based on the § 18 Act N. 40/1964 Sb. Civil code in updated version).
- And so on.

⁴ **Definition of small and medium-sized:** general eligibility criteria are set for the number of full-time employees (max 250), revenue and assets. A maximum of 25 % of the SME may be owned by an entity a fails to meet the eligibility criteria.

5. Summary

The aim of the article was to compare a branch structure of the industry in the area covering approximately the territory of the Euroregion Neisse and to consider the possibility of the industry clusters establishment in the Euroregion Neisse. The research team used the data on a number of employees and a turnover for Saxony (the German part of the Euroregion), the Liberec district (the Czech part of the Euroregion) and for the Lower Silesia province (the Polish part of the Euroregion). The branch structure is more similar between Saxony and Lower Silesia in comparison with the Liberec district. The most important branch is the production of transportation vehicles in all national parts of the Euroregion Neisse. The second most important branch is food and tobacco industries both in Saxony and Lower Silesia, and the glass, ceramic and porcelain industries in the Liberec district.

The most important branches in the Liberec district are (tab. 7):

- C - Mining and quarrying (f. DIAMO – The Industry is in decline).
- DH - Manufacturing of rubber and plastic products. It is possible to constitute a new cluster. Most of this production is for transportation vehicles. Demand for the plastic components for the automotive and electronics sectors is growing fast.
- DI - Manufacture of other non-metallic mineral products. The branch Ceramic and porcelain industries in the Liberec district is specific for the territory of Jablonec nad Nisou. (f. PRECIOSA, a.s.).
- DM - Manufacture of transport equipment. There are two possibilities for the industry clusters. First to constitute a cluster in the Liberec district and the Mladá Boleslav (ŠkodaAuto, a.s.) district area. Second possibility is to constitute a cluster of the transportation vehicles on the NISA Euroregion (over border cluster).
- DB - Manufacture of textiles and textile products. It is the traditional production in the Liberec district. There are very good conditions for technical or industrial textiles section.

Literature

- [1] Jáč, I., Rydvalová, P.: Oborový profil průmyslových zón v Libereckém kraji. In Sborník HED, s. 133 – 138. Hradec Králové 2003. ISBN 80-7041-845-1
- [2] Jáč, I., Rydvalová, P., Žižka, M., Žuková, H.: Regionální rozvoj Libereckého kraje, základní teze roku 2003 pro 4. ročník vědy a výzkumu HF TUL. In Sborník „České podnikatelství v evropském prostoru“ z 2. mezinárodního semináře KPE, HF TUL, str. 90 - 98. Liberec 2003. ISBN 80-7083-709-8
- [3] Žuková, H., Rydvalová, P.: Support for the Development of Industrial Zones, E + M, Ekonomie a Management, 2003, roč. 6, č. Mimořádné v angličtině. ISSN 1212-3609
- [4] Jáč, I., Rydvalová, P.: Rozvoj odvětvových seskupení průmyslu v Libereckém kraji. In Sborník z mezinárodní konference „Podpora podnikání v regionech ČR a EU“, 20. 11. 2003 - Masarykova univerzita Brno. Brno 2003
- [5] Rydvalová, P., Jáč, I. Vliv průmyslových zón na rozvoj Libereckého kraje. In Sborník z konference REGIO 2003 - Krajské dny regionálního rozvoje, 9. – 10. 9. 2003, Plzeň 2003
- [6] Žižka, M., Nepolská, K. Methodology of evaluation of enterprise zones abroad. In Sborník „České podnikatelství v evropském prostoru“ z 2. mezinárodního semináře KPE, HF TUL, str. 54 - 60. Liberec 2003. ISBN 80-7083-709-8
- [7] Rydvalová, P., Jáč, I.: Mikroúroveň analýzy odvětvových seskupení. In Sborník, HED, Hradec Králové 2004, ISBN 80-7041-366-2

- [8] Rydvalová, P., Žižka, M.: Studie hodnocení odvětví a odvětvových seskupení v Libereckém kraji. In Sborník prací výzkumného záměru, HF TUL. 2004. ISBN 80-7083-814-0
- [9] Rydvalová, P.: Charakteristika českých malých a středních podniků účastníků se 5. RP EU. E+M, časopis Ekonomie a Management, č. 2/2004, ročník 2004, Liberec, ISSN: 1212-3609
- [10] Žižka, M., Rydvalová, P.: Charakteristika průmyslového rozvoje Libereckého kraje. In Sborník prací výzkumného záměru, HF TUL. 2004. ISBN 80-7083-814-0
- [11] Žižka, M.: Hodnocení ekonomické výkonnosti regionu. Dialógy o ekonomike a riadení, 2004, roč. 7, č. 17, s. 49-55. SK ISSN 1335-4582
- [12] Kraftová, I., Kubanová, J.: Cluster Analysis. Ekonomie a Management - E+M. CZ Liberec - 4/2002, 1/2003. ISSN 1212-3609
- [13] <http://www.nmunion.cz/klastr/skokan.htm>
- [14] Porter, M., E.: The Competitive Advantage of Nations. The Free Press Edition, New York c1990, ISBN 0-684-84147-9

Recenze

Doc. Ing. Václav Urbánek, CSc., Vysoká škola ekonomická v Praze, Nám. W. Churchilla 4, 13067 Praha 3

VERARBEITUNGSINDUSTRIE IN DER EUROREGION NEISSE

Der Artikel erwägt die Möglichkeit der Schaffung der Industrieclusters auf Grund einer Vertragsbasis in der Euroregion Neisse. Die Clusters erfüllen eine Unterstützungsfunktion der Innovationen und erhöhen die Wettbewerbsfähigkeit der Region. Ein wichtiger Faktor der Bewertung der Region und der Clusteridentifizierung ist das Ausmaß ihrer Unternehmersubjekte (der Anteil des Umsatzes, der Anteil der Beschäftigtenanzahl, usw.) in der Branche.

PRODUKCJA WAŻNIEJSZYCH WYROBÓW PRZEMYSŁOWYCH W EUROREGIONIE NYSA

Artykuł jest poświęcony problematyce powstania „industry clusters” w Euroregionie Nisa. Konkurencyjność można oceniać w aspekcie wielkości przedsiębiorstw zlokalizowanych na ocenianym obszarze, a także z punktu widzenia charakterystyki sektora. Ważnym elementem diagnozowania potencjału regionów staje się ocena rozmiarów funkcjonujących na ich obszarze przedsiębiorstw (produkcja sprzedana przemysłu, przeciętne zatrudnienie).

ZPRACOVATELSKÝ PRŮMYSL V EUROREGIONU NISA

Tento článek je úvahou nad možností vzniku průmyslových klastrů v Euroregionu Nisa na základě smluvního charakteru. Klastry plní funkci podpory inovací a zvýšení konkurenceschopnosti daného regionu. Důležitým faktorem hodnocení potenciálu regionu a identifikace klastrů je objem jeho podnikatelských subjektů (podíl obrátu, podíl počtu zaměstnanců atd.) v daném odvětví.

STRUKTURALNY OBRAZ PKB W EUROREGIONIE NYSZA

D. Strahl

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Regionalnej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
dstrahl@ae.jgora.pl

Abstrakt

Artykuł prezentuje analizę tła gospodarczego przestrzeni regionalnej Euroregionu Nysa na poziomie NUTS II. Uwzględnione zostały cztery cechy: produkt krajowy brutto w regionie, produkt krajowy przypadający na 1 mieszkańca, stopa bezrobocia oraz tempo wzrostu PKB/1 mieszkańca w latach 1998-2000. Ocena przestrzeni regionalnej Euroregionu Nysa została odniesiona do relacji między regionami NUTS II w trzech krajach oraz do udziału każdego z trzech regionów do potencjału odpowiedniego kraju.

1. Wprowadzenie

Euroregion Nysa wśród wielu pełnionych funkcji miał też z pewnością charakter swoistego pola doświadczalnego, w którym procesy integracyjne mogły odbywać się bez oczekiwania na formalne warunki akcesji. Miało to szczególne znaczenie, gdyż kraje tworzące Euroregion Nysa takie jak Polska i Czechy ubiegały się o akcesję z Unią Europejską, zaś Niemcy były i są jej najsilniejszym członkiem. Warto więc spojrzeć, jak rok 2004, rok rozszerzenia Unii Europejskiej, zastanie Euroregion Nysa i kraje go tworzące w jego wymiarze ekonomicznym stanowiącym fundamentalne podstawy procesu integracji Polski i Czech z Unią Europejską.

2. Produkt Krajowy Brutto w krajach Euroregionu Nysa

Siła ekonomiczna państw tworzących Euroregion Nysa w relacji do Unii Europejskiej jest wyraźnie zróżnicowana. Przyjmując za podstawowe kryterium rozwoju ekonomicznego Produkt Krajowy Brutto, co jest oczywiście pewnym uproszczeniem analizy ekonomicznej, widać, że Polska, Czechy i Niemcy tworzyć będą w Unii Europejskiej odmienne bieguny wzrostu. W tabeli 1 pokazana została wartość Produktu Krajowego Brutto w mln PPS (jednostki parytetu siły nabywczej) krajów rozszerzonej Unii Europejskiej wraz z jego udziałem w całej organizacji oraz Produkt Krajowy Brutto przypadający na jednego mieszkańca.

Jak widać Niemcy mają największy udział Produktu Krajowego Brutto w rozszerzonej Unii Europejskiej, który wynosi 21,23% (wg danych za rok 2000). Polska zajmuje 7-me miejsce z 3,6% udziałem w PKB Unii Europejskiej zaś Czechy zajmują 14-te miejsce z udziałem 1,4% ogółu Produktu Krajowego Brutto rozszerzonej Unii Europejskiej.

Wyraźnie inne jednak pozycje mają te trzy kraje za względu na Produkt Krajowy Brutto przypadający na 1-go mieszkańca. Niemcy zajmują już tylko 8-me miejsce w rozszerzonej Unii ilustrowane wymienionym wskaźnikiem, Czechy 18-te miejsce, a Polska 22-gie miejsce.

Lp.	Kraj	PKB ogółem w mln PPS	Udział w % w UE=25	Lokata	PKB per capita wg PPS	Lokata
1	Belgia	248 838	2,67	8	24 286	6
2	Dania	143 076	1,54	13	26 803	2
3	Niemcy	1 976 857	21,23	1	24 053	8
4	Grecja	161 532	1,74	11	15 300	16
5	Hiszpania	741 947	7,97	5	18 583	13
6	Francja	1 384 642	14,87	2	22 853	11
7	Irlandia	98 887	1,06	17	26 030	3
8	Włochy	1 331 794	14,30	4	23 057	10
9	Luksemburg	19 466	0,20	21	44 140	1
10	Holandia	400 207	4,30	6	25 135	5
11	Austria	209 493	2,25	10	25 831	4
12	Portugalia	157 267	1,69	12	15 372	15
13	Finlandia	121 624	1,30	15	23 798	9
14	Szwecja	213 701	2,29	9	24 090	7
15	Wielka Brytania	1 355 173	14,50	3	22 678	12
16	Czechy	130 467	1,40	14	12 701	18
17	Cypr	11 878	0,13	23	17 115	14
18	Estonia	12 434	0,13	23	9 063	21
19	Litwa	28 257	0,30	20	8 059	23
20	Łotwa	16 552	0,18	22	6 975	24
21	Malta	-	-	-	-	-
22	Polska	339 429	3,64	7	8 783	22
23	Słowacja	56 035	0,60	18	10 375	20
24	Słowenia	30 213	0,32	19	15 183	17
25	Węgry	114 638	1,23	16	11 227	19
	Razem	9 312 116	100%	-	-	-
		-	-	UE = 15	22 603	-

Tabela 1: Produkt Krajowy Brutto w krajach rozszerzonej Unii Europejskiej (2000 r.)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie [4].

Relacja Produktu Krajowego Brutto na mieszkańca mierzona jednostkami PPS w analizowanym okresie, tj. w latach 1999-2002 w stosunku do średniej dla 15 państw Unii Europejskiej została pokazana w tabeli 2.

Jak widać Czechy i Polska minimalnie poprawiły swoją pozycję w relacji do Unii Europejskiej zaś Niemcy – osłabiły. O ile bowiem w roku 2000 PKB per capita wg PPS stanowił w Czechach 56% średniej tego wskaźnika dla 15 krajów Unii Europejskiej, to w roku 2002 był już na poziomie 60%. Polska w roku 2000 miała wartość PKB per capita na poziomie 37% średniej dla Unii Europejskiej, a w roku 2002 wskaźnik ten sięgał już 40% stanu Unii Europejskiej. Z kolei w Niemczech w roku 2000 PKB per capita stanowił 107% wartości wskaźnika dla 15-tu krajów Unii Europejskiej, zaś w roku 2002 już tylko 103% PKB na mieszkańca w Unii Europejskiej.

Kraj	Lata			
	1999	2000	2001	2002
EU = 15	100	100	100	100
Czechy	59	56	59	60
Niemcy	106	107	103	103
Polska	39	37	40	40

Tabela 2: PKB per capita w relacji do średniej Unii Europejskiej (UE=15) w Niemczech, Polsce i Czechach w latach 1999-2002

Źródło: Obliczenia własne na podstawie [4].

Dynamika wzrostu Produktu Krajowego Brutto ogółem w latach 1999-2002 wyrażona w cenach stałych z 1995 roku w trzech krajach Euroregionu Nysa została pokazana w tabeli 3.

Każdy z trzech krajów, na których obszarze znajduje się Euroregion Nysa miał odmienne

Kraj	Lata			
	1999	2000	2001	2002
Czechy	0,5	3,3	3,1	2,0
Niemcy	2,0	2,9	0,6	0,2
Polska	4,1	4,0	1,0	1,6

Tabela 3: Dynamika Produktu Krajowego Brutto w krajach Euroregionu Nysa w latach 1999-2002 (rok poprzedni = 100)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie [3] i [4].

tendencje rozwojowe w zakresie Produktu Krajowego Brutto. Czechy największy przyrost Produktu Krajowego Brutto ogółem na poziomie 3,3% odnotowały w roku 2000 w stosunku do roku 1999, po czym dynamika przyrostu wyraźnie osłabiła się w i w roku 2002 wynosiła już tylko 2% w stosunku do roku 2001. Niemcy miały podobną tendencję jak Czechy, przy czym spadek dynamiki przyrostu Produktu Krajowego Brutto był bardziej wyrazisty, bo z 2,9% wskaźnika wzrostu w roku 2000 do tylko 0,2% przyrostu PKB w roku 2002 w stosunku do roku 2001. Odmienne tendencja przyrostu Produktu Krajowego Brutto wystąpiła w Polsce. Wysoki relatywnie w stosunku do Czech i Niemiec wskaźnik przyrostu PKB w Polsce, który miał miejsce w roku 1999 w relacji do roku poprzedniego i jeszcze 4% w roku 2000 spadł w roku 2001 do poziomu 1%. Odwrócenie tendencji spadkowej w Polsce we wzroście Produktu Krajowego Brutto nastąpiło w roku 2002.

Kraje tworzące Euroregion Nysa będą też miały odmienne problemy strukturalne w rozszerzonej Unii Europejskiej. Ilustrując je tylko na przykład stopą bezrobocia, warto zauważyć iż w Niemczech w roku 2001 wynosiła ona 7,8%, w Czechach 8%, a w Polsce aż 18,4%, przy średniej 15 krajów unijnych na poziomie 7,6%.

3. Produkt Krajowy Brutto w regionach typu NUTS-2 tworzących Euroregion Nysa

Otoczenie Euroregionu Nysa stanowią następujące regiony typu NUTS-2: region Drezno po stronie niemieckiej, region Severovychod po stronie czeskiej i region dolnośląski po stronie polskiej. Siła ekonomiczna tych regionów mierzona PKB została pokazana w tabelach nr 3 i 4.

Region-poziom NUTS 2	PKB ogółem w mln PPS	W % ogółem	Udział regionu w PKB kraju ogółem
1.Drezno-Niemcy	27825	39,2	1,4
2.dolnośląski-Polska	27014	38,0	7,9
3.Severovychod-Czechy	16185	22,8	12,4
Razem	71024	100	*

Tabela 4: Produkt Krajowy Brutto trzech regionów na poziomie NUTS2 w obszarze Euroregionu Nysa (2000 r.)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie [1] i [2].

Jak widać region Drezno i dolnośląski wytwarzają Produkt Krajowy Brutto ogółem na poziomie bardzo zbliżonym, (27825 mln PPS Drezno, 27014 mln PPS region dolnośląski) podczas gdy region czeski – Severovychod wytwarza znacznie mniej (bo 58,2% PKB regionu Drezna i 59,9% PKB regionu Dolnego Śląska) czyli 16185 mln PPS Produktu Krajowego Brutto. Te trzy regiony mają zupełnie odmienną siłę ekonomiczną w swoich krajach. Jak widać Severovychod jest bardzo silnym regionem Czech i wytwarza aż 12,4% ogółu Produktu Krajowego Brutto całego kraju. Na osiem regionów typu NUTS-2 tylko dwa regiony mają wyższy udział w Produkcie Krajowym Brutto aniżeli Severovychod. Są to regiony Praga, która wytwarza 24,8% ogólnego PKB w Czechach oraz Jihovychod, który wytwarza 14% ogólnego PKB kraju. Region dolnośląski też należy do silnych regionów swojego kraju, gdyż jego produkt krajowy brutto stanowi 7,9 % ogółu produktu krajowego brutto wytwarzanego w Polsce. Na 16 regionów NUTS-2 tylko trzy regiony mają wyższy udział w ogólnych rozmiarach Produktu Krajowego Brutto w kraju. Są to regiony: mazowiecki, śląski i wielkopolski. Natomiast region Drezna ma relatywnie niski udział w produkcie krajowym brutto Niemiec, który wynosi 1,4%. Na 41 regionów NUTS-2 tylko siedem regionów ma niższy udział w Produkcie Krajowym Brutto aniżeli Drezno.

Region	PKB per capita wg PPS	PKB per capita w relacji do średniej krajowej	PKB per capita w relacji do średniej UE=15
Drezno	16193	67,3%	71,6 %
dolnośląski	9080	103,4%	40,2 %
Severovychod	10871	85,6%	48,1 %

Tabela 5: Produkt krajowy brutto na mieszkańca wg PPS w regionach tworzących Euroregion Nysa

Źródło: Obliczenia własne na podstawie [1] i [2].

Odmienne obrazy wymiaru ekonomicznego trzech regionów, na których położony jest Euroregion Nysa przynosi wskaźnik relatywny t.j. Produkt Krajowy Brutto przypadający na 1-go mieszkańca. Najbogatszy jest region Drezno, w którym PKB per capita wynosi 16193 PPS. Zbliżony poziom do siebie w zakresie PKB per capita wykazują regiony: dolnośląski (Polska) i Severovychod (Czechy). W regionie dolnośląskim PKB per capita wynosi 9080 PPS zaś w regionie Severovychod wynosi on 10871 PPS. Relacje te oczywiście potwierdzają się w porównaniu ze średnim poziomem PKB per capita w 15-tu krajach Unii Europejskiej. Jak widać na podstawie tabeli nr 3, produkt krajowy brutto na mieszkańca w regionie Drezno stanowi 71,6% średniej Unii Europejskiej (UE = 15). W regionie Severovychod Produkt Krajowy Brutto przypadający na 1-go mieszkańca stanowi 48,1% średniej unijnej, a w regionie dolnośląskim poziom ten sięga tylko 40,2 % PKB per capita Unii Europejskiej.

Natomiast odmienna jest relacja między trzema regionami tworzącymi Euroregion Nysa a odpowiednimi krajami. Najsilniejszy z punktu widzenia swojego kraju jest region dolnośląski, w

którym PKB per capita przekracza średni poziom dla Polski i stanowi 103,4 PKB per capita wobec średniej krajowej. Najniższy w stosunku do swojego kraju jest region Drezno, w którym PKB per capita stanowi 67,3% średniej dla całych Niemiec. Natomiast PKB per capita dla regionu Severovýchod stanowi 85,6 % średniej tego wskaźnika dla Czech.

Mniej wyraźne, aczkolwiek zauważalne różnice w analizowanych regionach wystąpiły w zakresie dynamiki Produktu Krajowego Brutto na 1-go mieszkańca w latach 1998-2000. W regionie Drezno w latach tych Produkt Krajowy Brutto na 1-go mieszkańca wzrósł o 5,8%. W czeskim regionie Severovýchod dynamika wzrostu PKB per capita w latach 1998-2000 była zdecydowanie słabsza i wynosiła 2,01%, a w polskim regionie dolnośląskim była najwyższa i sięgała aż 7,7% (PKB per capita wyrażony w PPS).

Z kolei stopa bezrobocia wskazuje, iż największe problemy strukturalne występują w regionie dolnośląskim, w którym stopa bezrobocia w roku 2001 sięgała 24,1% przy średniej stopie bezrobocia w Unii Europejskiej wynoszącej 7,6% (dla 15 krajów). Region Drezno miał stopę bezrobocia w roku 2001 na poziomie 14,3%, zaś Severovýchod tylko na poziomie 6,4% (por. [2]).

W przeprowadzonej analizie warto podkreślić wewnętrzne zróżnicowanie rozwoju regionalnego państw wstępujących do Unii Europejskiej, czyli Polski i Czech. Odnosząc to zróżnicowanie do regionów typu NUTS-3 stopa bezrobocia w trzech podregionach regionu Severovýchod nie tworzy wyraźnych dysproporcji i wynosiła: Liberecký kraj - 6,44%, Královéhradecký kraj - 5,89% i Pardubický kraj - 7,87%. Znacznie bardziej wyraziste dysproporcje występują w zakresie stopy bezrobocia w regionie polskim - dolnośląskim, co pokazano w tabeli 6.

Podregion – NUTS-3	Stopa bezrobocia
1. jeleniogórsko - wałbrzyski	23,6
2. legnicki	19,3
3. wrocławski	19,3
4. Wrocław - miasto	7,3

Tabela 6: Stopa bezrobocia w regionie dolnośląskim w układzie podregionów NUTS-3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie [5].

Jak widać najwyższa stopa bezrobocia występuje w podregionie jeleniogórsko-wałbrzyskim, a więc podregionie stanowiącym polską część Euroregionu Nysa. Najniższa stopa bezrobocia charakterystyczna jest dla miasta Wrocławia (dane za rok 2001). Stopa bezrobocia dobrze ilustruje problemy strukturalne regionu dolnośląskiego, szczególnie na tle regionów niemieckiego i czeskiego (Drezno i Severovýchod), które w procesie integracji mogą uzyskać nowe szanse rozwojowe, ale mogą też stanowić istotną barierę w harmonijnym łagodzeniu dysproporcji rozwojowych.

4. Zakończenie

Jak widać zróżnicowanie wymiaru ekonomicznego trzech regionów, na których obszarze funkcjonuje Euroregion Nysa jest znaczące. Zróżnicowanie to jednak nie przeszkodziło w harmonijnym działaniu Euroregionu Nysa i współpracy na wielu płaszczyznach: gospodarczych, społecznych, kulturalnych i politycznych. Można więc sądzić, iż rozszerzenie Unii Europejskiej w roku 2004, mimo ogromnego zróżnicowania potencjału demograficznego i gospodarczego państw wstępujących, wyzwoli, nowe impulsy rozwojowe dla wzrostu całej organizacji. Integracja może przynieść łagodzenie dysproporcji rozwojowych na poziomie regionalnym i

krajowym i tym samym przyczynić się do budowy europejskiej przestrzeni godnego społeczeństwa.

Literatura

- [1] Behrens A.: Regional Gross Domestic Product un the European Union 2000. Statistics in focus, Eurostat 2003, Theme 1-1/2003
- [2] Behrens A.: Unemployment in the regions of the European Union 2001. Statistics in focus, Eurostat 2002, Theme 1-7/2002
- [3] Behrens A.: Regional Gross Domestic Product in Candidate Countries 2000. Statistics in focus, Eurostat 2002, Theme 1-2/2003
- [4] Kuhnert J.: Gross Domestic Product 2002. Statistics in focus, Eurostat 2003, Theme 2-3/2003
- [5] Rocznik Statystyczny Województw. GUS, Warszawa 2001

Recenzja

prof. dr hab. P. Bury, Akademia Świętokrzyska, Kielce

DAS STRUKTURELLE BILD DES BRUTTOINLANDSPRODUKTES IN EUROREGION NEISSE

Dieser Beitrag stellt eine Hintergrundanalyse des Regionalraumes in der Euroregion Neisse auf der Ebene NUTS II dar. Es wurden vier Eigenschaften berücksichtigt: Bruttoinlandsprodukt in der Euroregion, Bruttoinlandsprodukt pro Einwohner, Arbeitslosenquote und das Wachstumstempo des Bruttoinlandsprodukts PKB/1 pro Einwohner in den Jahren 1998-2000. Die Bewertung des Regionalraumes in der Euroregion Neisse betrifft sowohl die Verhältnisse zwischen Regionen NUTS II in drei Ländern als auch die Anteile der einzelnen Regionen im Hinblick auf ihr Potential.

STRUKTURÁLNÍ OBRAZ HDP V EUROREGIONU NISA

Príspevek prezentuje analýzu ekonomického pozadí regionálneho priestoru Euroregionu Nisa na úrovni NUTS II. Bylo přihlédnuto ke čtyřem vlastnostem: hrubý domácí produkt v regionu, domácí produkt na 1 občana, míra nezaměstnanosti a tempo růstu HDP na 1 občana v období 1998-2000. Zhodnocení regionálního priestoru Euroregionu Nisa je uskutečnené vzhľadom ke vzťahum medzi regiony NUTS II ve třech státech a k účasti každého ze tří regionů v potenciálu příslušného státu.

GDP STRUCTURAL PICTURE IN THE NEISSE EUROREGION

The hereby article presents the analysis of the regional space economic background in the Euroregion Neisse on the NUTS II level. Four features have been taken into consideration: gross domestic product in the region, domestic product per 1 inhabitant, unemployment rate and the GDP increase tempo per 1 inhabitant in the period of 1998-2000. The evaluation of regional space in the Euroregion Neisse has been referred to the NUTS II relations between regions in three countries, as well as to the share of each of the three regions regarding the potential of the referring country.

TRILATERALE UNTERSUCHUNGEN ZUR CHEMISCHEN ZUSAMMENSETZUNG VON MUTTERMILCH IN DER EUROREGION NEIBE (CZ, PL, D) AM BEISPIEL DER ELEMENTE BLEI, CADMIUM UND ZINK

S. Wünschmann, I. Kühn, S. Fränzle und B. Markert

Internationales Hochschulinstitut Zittau
Lehrstuhl Umweltverfahrenstechnik
Markt 23, D-02763 Zittau
wuenschmann@ihi-zittau.de
kuehn@ihi-zittau.de
kranzle@ihi-zittau.de
markert@ihi-zittau.de

Abstrakt

In den Jahren 1998-2002 wurde die Nahrung und die Muttermilch von 23 Müttern aus der Euroregion Neisse (PL, CZ, D) auf ihre Elementzusammensetzung untersucht. In dieser Arbeit sollen exemplarisch die hieraus ermittelten Ergebnisse für die Elemente Cadmium, Blei und Zink dargestellt werden. Insbesondere der Transferfaktor Nahrung/Muttermilch, aber auch der ermittelte Übergang der Elemente Mutter/Kind werden diskutiert.

Schlagwörter: Muttermilch, Nahrung, Transfer, Blei, Cadmium, Zink.

Einleitung

Die Ernährung mit Muttermilch bietet dem Säugling in den ersten Lebenswochen ein besonders hohes Maß an Sicherheit für eine ungestörte Entwicklung. Verantwortlich dafür sind nicht allein Gehalt und Verfügbarkeit von Kohlenhydraten, Proteinen, Fetten, Vitaminen und Mineralstoffen, vielmehr tragen darüber hinaus eine Vielzahl weiterer biologischer Faktoren zur Gesunderhaltung und zum Wohlbefinden des Kleinkindes bei.

Ungeachtet dieser Vorteile einer direkten Ernährung des Kleinkindes durch Muttermilch dürfen die möglichen Gesundheitsrisiken durch unerwünschte Substanzen in der Muttermilch nicht außer Acht gelassen werden. In der Muttermilch lassen sich neben den für den Säugling essentiellen (lebensnotwendig) Bestandteilen (z.B. Zink) auch Schadstoffe (z.B. Cadmium, Blei) nachweisen, die zu erheblichen Teilen aus der Nahrung der Mutter in die Milch gelangen können. Aufgrund der noch nicht voll ausgebildeten Ausscheidungsmechanismen in der Leber und den Nieren sowie der unvollständigen Schutzbarrieren (z.B. Blut-Hirn-Schranke) ist eine mögliche Gefährdung des Säuglings deshalb nicht ohne weiteres auszuschließen (Oehlmann & Markert, 1997). Dies ist vor dem Hintergrund eines vorbeugenden Gesundheitsschutzes zu untersuchen, um ggf. präventive Maßnahmen treffen zu können (Markert et al. 2003).

Um den Übergang chemischer Elemente aus der mütterlichen Nahrung in die Muttermilch zu ermitteln wird in dieser Arbeit der sogenannte Transferfaktor Nahrung/Muttermilch exemplarisch für die Elemente Blei, Cadmium und Zink ermittelt (definiert als Quotient der E-

lementkonzentration in Muttermilch und der täglich von der Mutter mit der Nahrung aufgenommenen Menge).

Eine ausführlichere Darstellung der über insgesamt 32 untersuchten chemischen Elemente findet sich in Wuenschmann et al. (2004).

1 Durchführung

In der Euroregion Neisse wurden stillende Mütter über verschiedene Wege geworben bzw. motiviert an der Studie teilzunehmen. Hierzu wurden Handzettel entworfen, um das Interesse junger Mütter am Projekt zu wecken, die zunächst in Zittau und Umgebung, später auch im Gebiet von Görlitz und Löbau, bei Kinderärzten, Gynäkologen, Hebammen und Geburtskliniken ausgelegt wurden. Mütter, die am Projekt interessiert und zur Teilnahme bereit waren, wurden ausführlich über das Ziel der Untersuchung und die Art der Zusammenarbeit unterrichtet. Es nahmen nur Mütter teil, die trotz der zusätzlichen Belastung von ihrer Projektteilnahme über-

Abb. 1: Die Euroregion Neisse im Dreiländereck Deutschland, Polen und der Tschechischen Republik.

zeugt waren. Die geographische Lage Zittaus ermöglichte auch Müttern aus der Republik Polen und der Tschechischen Republik an dem Projekt teilzunehmen (Abb. 1).

Insgesamt konnten 23 Probandinnen geworben werden, die sich für je 2 bis 8 Wochen an den Untersuchungen beteiligten. Ihre Aufgabe bestand darin die Lebensmittel (flüssige und feste), die sie während des gesamten Tages verzehrten, zu registrieren, das heißt, die reale Aufnahmemenge abzuwiegen, die sie tatsächlich verzehrt haben. Proben der Lebensmittel wurden in dafür vorgesehenem Probenahmegefäße abgefüllt und beschriftet. Darüber hinaus wurde einmal pro Tag möglichst immer zur selben Uhrzeit eine Muttermilchprobe entnommen. Die Probenahme der Lebensmittel und Muttermilch führten die Probandinnen selbstständig durch. Eine Voraussetzung war, dass die Probandinnen eine eigene Tiefkühltruhe besaßen, da die entnommenen Proben direkt nach der Entnahme bei ca. -18 °C eingefroren werden mussten. Den Müttern wurden Waagen, Probenahmegefäße und Milchpumpen zur Verfügung gestellt.

1.1 Probandinnen

Das Durchschnittsalter der durchweg Nichtrauchernden Probandinnen betrug 29 Jahre. Die Schwangerschaften und Entbindungen verliefen komplikationslos. Während des Untersu-

chungszeitraumes wies der jüngste gestillte Säugling ein Alter von 2 Wochen und das älteste gestillte Kind ein Alter von 71,2 Wochen auf. Die untersuchten Mütter befanden sich somit in der muren Laktationsphase (ab dem 14. Tag nach der Geburt). Mütter, die sich in der ko-lostrumen (die ersten 5 Tage nach der Geburt) oder transitorischen Laktationsphase (6-10 Tage nach der Geburt, Bates und Prentice 1994) befanden, konnten aufgrund fehlender Bereitschaft nicht für dieses Projekt geworben werden.

1.2 Lebensmittel- und Muttermilchproben

Jeder Probandin wurde ein Buchstabe (A-Z) zugeordnet, unter dem die jeweiligen Proben und Analyseergebnisse codiert wurden. So konnte für die am Projekt teilnehmenden Mütter der Datenschutz gewahrt werden.

Zur Ermittlung der mit der Nahrung aufgenommenen Mengen der Elemente müssen Teile der Lebensmittel analysiert werden, die die beteiligten Mütter verzehren (Duplikatmethode¹). Um eine motivierende Bereitschaft zur aktiven Mitarbeit zu erzielen, war dieser Teil der Probenahme so gestaltet, dass die Teilnehmerinnen ihn problemlos selbstständig durchführen konnten. Folgende Hilfsmittel standen zur Verfügung:

- Polyethylengefäße unterschiedlicher Größe,
- Protokollbögen und Etiketten für die Lebensmittel- und Muttermilchproben (fortlaufend beschriftete Etiketten zum Kennzeichnen der Probengefäße),
- Waage ($M_{\max} = 1200 \text{ g}$, Genauigkeit $\pm 0,1 \text{ g}$),
- Milchpumpe (bei Bedarf).

In den Protokollbögen wurden alle verzehrten Speisen und Getränke mit Datum, Uhrzeit, Art der Lebensmittel, Mengen in g und Probengefäßnummer (z.B. A1 für die erste Probe der Mutter A) fortlaufend eingetragen. Die Probengefäße wurden mit dem entsprechenden Etikett gekennzeichnet. Lebensmittel, die im Laufe der Teilnahme wiederholt verzehrt wurden und bei denen von einer gleichen Zusammensetzung ausgegangen werden konnte, wie z.B. Mineralwasser, Fruchtsaft eines Herstellers mit gleichem Verfallsdatum bzw. Losnummer oder der Käse, der über mehrere Tage verteilt konsumiert wird, wurden nur einmal in ein Probengefäß gefüllt. Bei erneutem Verzehr wurde in das Protokoll die Nummer der abgefüllten Probe und die Verzehrmenge eingetragen.

Die *Muttermilchprobe* wurde einmal pro Tag (von beiden Brüsten) gesammelt und im Plan mit Datum, Uhrzeit und Gefäßnummer notiert. Dabei sollte die Milchprobe nach Möglichkeit immer zur gleichen Tageszeit gesammelt werden. Wenn bei einem Abpumpvorgang nicht ausreichend Milch (je 30-50 ml) gesammelt werden konnte, wurde dieser mehrmals pro Tag wiederholt.

In Absprache mit den Teilnehmerinnen wurden die gesammelten Lebensmittel- und Muttermilchproben ein- bis zweimal pro Woche abgeholt und ins Labor transportiert. Jede Teilneh-

¹ Hierbei werden Duplikate der tatsächlich verzehrten Nahrung in einem definierten Zeitraum (in dieser Studie 2-8 Wochen) untersucht. Mit dieser Methode können die tägliche Zufuhr und der Verlauf der Elementaufnahme während des gesamten Untersuchungszeitraumes angenähert erfasst werden. Vergleichbare Ansätze, die zur Abschätzung der individuellen Zufuhr von Elementen eingesetzt werden, wie z.B. die auf retrospektive Befragung (*dietary history*) oder Protokollierung (*food research*) basierende Ermittlung des Nahrungsverzehrs, erlauben eine weitaus weniger verlässliche Bestimmung der täglichen Zufuhr von Elementen, da hierbei sekundäre Einflüsse wie z.B. die individuelle Zubereitung von Speisen unberücksichtigt bleiben.

merin erhielt einen Fragebogen, um für die spätere Auswertung der Ergebnisse wichtige Angaben zur Mutter und zum Kind zu erfassen.

Dieser beinhaltete:

- Angaben zur Person: Name, Wohnort, wohnhaft seit, vorherige Wohnorte, Ort und Zeitraum, Alter, Größe, Gewicht, ausgeübter Beruf, ggf. Exposition gegenüber Schadstoffen am Arbeitsplatz
- Angaben zum Kind: Geburtsdatum des Kindes, Geburtsgewicht, Größe
- Ernährungsgewohnheiten: Hat sich die Ernährung während der Schwangerschaft oder nach der Geburt geändert? Haben sich durch das Abwiegen der Nahrung die Essgewohnheiten verändert? Werden im Untersuchungszeitraum Medikamente eingenommen? Rauchen Sie?

1.3 Probenvorbereitung und analytische Messung

Die Lebensmittel- und Muttermilchproben wurden homogenisiert und anschließend mit je 4 ml Salpetersäure und je 2 ml Wasserstoffperoxyd (suprapur) in einer Mikrowelle druckunterstützt aufgeschlossen. Die Probeneinwaage für Lebensmittel betrug dabei 0,4-2,5 g (je nach Lebensmittelart) und 0,4 g für die Muttermilch. Die instrumentelle Messung wurde mit einem Massenspektrometer mit induktiv gekoppeltem Plasma (ICP-MS) durchgeführt. Die Qualitätskontrolle erfolgte über Blindwertmessungen und mitgeführte Referenzmaterialien (Fecher 1995; Iyengar 1998; Markert 1996; Schüürmann & Markert 1998).

2 Berechnungsmethoden

2.1 Ermittlung des Transferfaktors Nahrung/Muttermilch

Der **Transferfaktor** (TF_d) eines Tages wird vereinfacht durch das Verhältnis der Elementkonzentration in der Muttermilch eines Tages (bezogen auf Frischgewicht) und der durchschnittlichen Elementaufnahme des gleichen Tages wiedergegeben (Gl. 1).

$$TF_d = \frac{c(MM_d)_{FG}}{EA_d} \quad (Gl. 1)$$

TF_d	Transferfaktor Nahrung/Muttermilch eines Tages [d/kg]
$c(MM_d)_{FG}$	Elementkonzentration in der Muttermilch eines Tages bezogen auf Frischgewicht [µg/kg]
EA_d	Elementaufnahme der Mutter während eines Tages [µg/d]

2.2 Ermittlung der Elementzufuhr des gestillten Säuglings über die Muttermilch

Die tägliche Elementzufuhr des Säuglings über die Muttermilch errechnet sich entweder direkt aus dem Produkt der Konzentration eines Elementes in der Muttermilch und der täglichen Verzehrmenge von Muttermilch nach Gl. 2a oder aber aus dem elementspezifischen Transferfaktor nach Gl. 2b. Für die tägliche Verzehrmenge von Muttermilch während der muren Laktationsphase wurde 0,85 kg/d (DFG 1984) angesetzt.

$$EA_{S(d)} = c(MM_d)_{FG} \cdot I(MM) \quad (Gl. 2a)$$

$$EA_{S(d)} = EA_d \cdot TF_d \cdot I(MM) \quad (Gl. 2b)$$

EA_S	Elementaufnahme des Säuglings über die Muttermilch während eines Tages [µg/d]
$c(MM_d)_{FG}$	Elementkonzentration in der Muttermilch eines Tages bezogen auf Frischgewicht [µg/kg]
EA_d	Elementaufnahme der Mutter während eines Tages [µg/d]
TF_d	Transferfaktor Nahrung/Muttermilch eines Tages [d/kg]
$I(MM)$	Tägliche Verzehrmenge von Muttermilch [kg/d]

3 Ergebnisse

3.1 Cadmium (Cd)

Cadmium und seine Verbindungen sind giftig und möglicherweise karzinogen, teratogen und mutagen. Mit der Nahrung und Wasser nimmt der Mensch täglich ca. 0,05-0,1 mg Cd auf (Raucher) (Binder 1999), von Nichtrauchern werden in Mitteleuropa durchschnittlich 35 µg/d über die Nahrung zugeführt (Oehlmann und Markert 1997). Als kritischen Grenzwert gibt die WHO 0,07 mg/d an.

Quantifizierung der täglichen Cd-Aufnahme über die mütterliche Nahrung bei gleichzeitiger Quantifizierung der Cd-Konzentration in der Muttermilch

In Abb. 2 sind die durchschnittlichen Aufnahmemengen der jeweiligen Probandinnen, die durchschnittlichen Konzentrationen in der Muttermilch und die durchschnittlichen Transferfaktoren dargestellt (geometrischer Mittelwert).

Die tägliche Cd-Zufuhr über die Nahrung betrug im Mittel **14 µg/d ± 28%** bzw. **4,6 µg/kg ± 25%**. Ähnliche Zufuhren von 10-12 µg/d ermittelten Müller et al. (1993) bei Erwachsenen der neuen Bundesländer. Die ermittelte Konzentration in der Muttermilch betrug **0,2 µg/kg ± 72%** und lag somit im „normalen“ Bereich nach WHO bzw. im Bereich, den Krachler et al. (1998) angeben (<0,18-0,2 µg/kg). Der aus den Zufuhrmengen und Konzentrationen in der Muttermilch ermittelte Transferfaktor betrug **0,014 d/kg ± 82%** und bedeutet, dass der Bruchteil des aus der mütterlichen Nahrung in die Muttermilch partitionierten Cd im Durchschnitt etwa 0,6 % beträgt.

Die tägliche Cd-Zufuhr des Säuglings über die Muttermilch betrug durchschnittlich 0,2 µg/d (Annahme: tägliche Verzehrmenge von Muttermilch: 0,85 kg/d (DFG 1984)). Zwischen den Altersgruppen < 4 Monate und > 4-17 Monate fand sich kein Unterschied in der Mengenzufuhr.

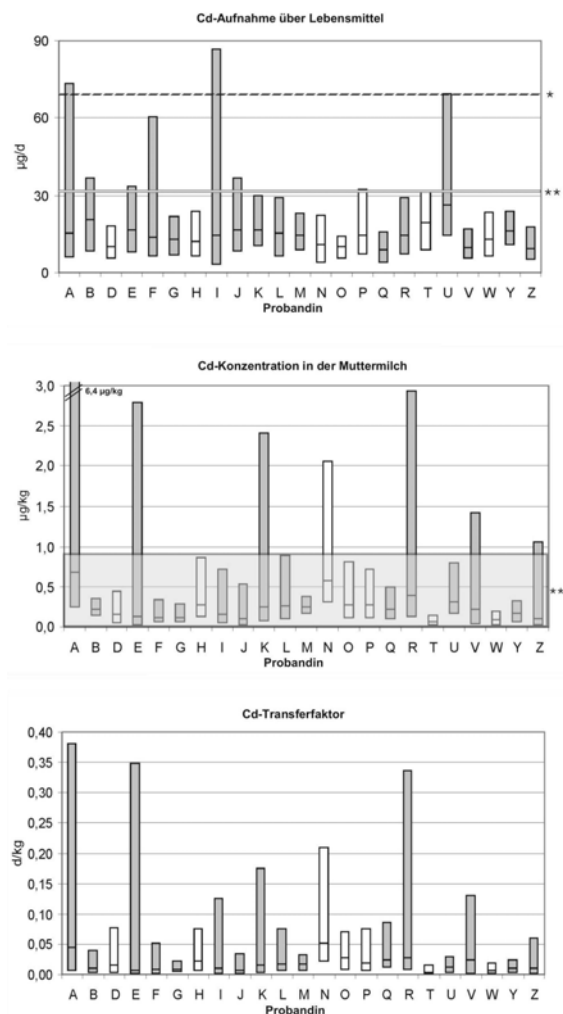

Abb. 2: Durchschnittliche tägliche Cadmiumaufnahme über Lebensmittel, durchschnittliche tägliche Cadmiumkonzentration in der Muttermilch und durchschnittlicher täglicher Transferfaktor (geometrischer Mittelwert) der untersuchten Probandinnen A-Z (Deutsche Mütter: A, B, E, F, G, I, J, K, L, M, Q, R, U, V, Y, Z; polnische Mütter: D, H, N, O, P, W; tschechische Mutter: T).

*: Grenzwert für die Cd-Aufnahme über die Nahrung nach WHO

** : Durchschnittliche Cd-Aufnahme über die Nahrung nach Oehlmann und Markert (1997)

***: Referenzbereich nach WHO.

3.2 Blei

Pb wird derzeit keine biologische Bedeutung für den menschlichen Organismus zugewiesen, es wirkt jedoch karzinogen und teratogen. Als Grenzwert der täglichen Nahrungsaufnahme wurde von der WHO 430 µg festgelegt, wobei die toxische Dosis für Blei 1 mg beträgt und als letale Dosis ca. 10 g angegeben wird (Binder 1999). Die WHO geht von einer täglichen Aufnahme von 200-300 µg Blei aus.

Quantifizierung der täglichen Pb-Aufnahme über die mütterliche Nahrung bei gleichzeitiger Quantifizierung der Pb-Konzentration in der Muttermilch

In Abb. 3 sind die durchschnittlichen Aufnahmemengen der jeweiligen Probandinnen, die durchschnittlichen Konzentrationen in der Muttermilch und die durchschnittlichen Transferfaktoren dargestellt (geometrischer Mittelwert).

Die tägliche Pb-Zufuhr betrug im Mittel $77 \mu\text{g} \pm 64\%$ bzw. $26 \mu\text{g/kg} \pm 67\%$. An einzelnen Tagen wurde der Grenzwert von 430 µg (WHO) von den Müttern D und O geringfügig überschritten, extremere Maximalwerte wiesen die Mütter I und K auf, die auf das Verzehren von Fischstäbchen, Schwarzbrot mit Leberwurst und Reisaufguss mit Paprika, Kartoffeln mit brauner Butter und gebratenen Karpfen zurückgeführt werden konnten. Die in dieser Studie ermittelte Aufnahmemenge von 77 µg/d sowie die in der Studie nach Becker et al. (1996) ermittelte Aufnahmemenge von 28 µg/d für 25-34 jährige Frauen, lagen deutlich unterhalb der von der WHO geschätzten Aufnahmemengen (200-300 µg/d). Die ermittelte Konzentration in der Muttermilch betrug durchschnittlich $2,5 \mu\text{g/kg} \pm 49\%$ und ist somit in den „normalen“ Bereich nach WHO (1989) einzuordnen (2-5 µg/l).

Der aus den Zufuhrmengen und Konzentrationen in der Muttermilch ermittelte Transferfaktor betrug $0,033 \text{ d/kg} \pm 60\%$ und bedeutet, dass der Bruchteil des aus der mütterlichen Nahrung in die Muttermilch partitionierten Pb im Durchschnitt etwa 2,8 % beträgt.

Die tägliche Pb-Zufuhr des Säuglings über die Muttermilch betrug durchschnittlich 2,3 µg/d (Annahme: tägliche Verzehrmenge von Muttermilch: 0,85 kg/d (DFG 1984)).

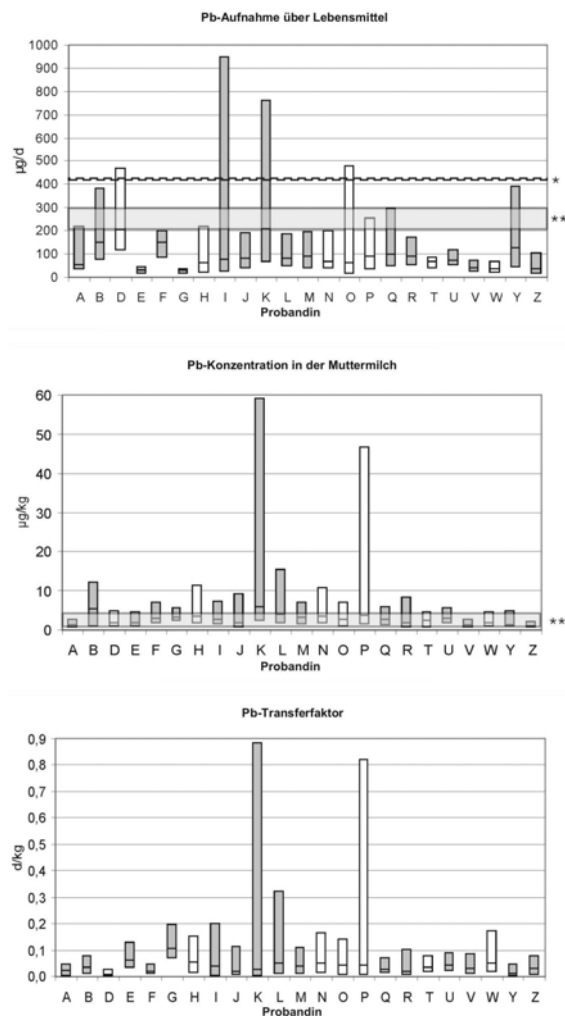

Abb. 3: Durchschnittliche tägliche Bleiaufnahme über Lebensmittel, durchschnittliche tägliche Bleikonzentration in der Muttermilch und durchschnittlicher täglicher Transferfaktor (geometrischer Mittelwert) der untersuchten Probandinnen A-Z (Deutsche Mütter: A, B, E, F, G, I, J, K, L, M, Q, R, U, V, Y, Z; polnische Mütter: D, H, N, O, P, W; tschechische Mutter: T).

*: Grenzwert für die Pb-Aufnahme über die Nahrung nach WHO

** : Referenzbereich nach WHO.

3.3. Zink

Zn gehört zu den Spurenelementen, die für den Menschen lebenswichtig sind. Der tägliche Bedarf von 15-40 mg Zn wird hauptsächlich über Nahrungsmittel wie Fisch, Fleisch, Milch und Getreideprodukte gedeckt. Eine toxische Dosis wurde auf 150-600 mg festgelegt, die letale Dosis liegt bei 6 g Zn^{2+} (Binder 1999). Das Metall gilt nur als gering toxisch.

Quantifizierung der täglichen Zn-Aufnahme über die mütterliche Nahrung bei gleichzeitiger Quantifizierung der Zn-Konzentration in der Muttermilch

In Abb. 4 sind die durchschnittlichen Aufnahmemengen der jeweiligen Probandinnen, die durchschnittlichen Konzentrationen in der Muttermilch und die durchschnittlichen Transferfaktoren dargestellt (geometrischer Mittelwert).

Die Mutter A (schraffiert) supplementierte mit „Zink + C depot“ 5 mg/d. Die tägliche Zn-Aufnahmemenge der nicht supplementierten deutschen Mütter betrug **11,5 mg/d $\pm$ 30%** und ist gut mit der empfohlenen Zufuhr für Stillende von 11 mg/d nach DGE (Deutsche Gesellschaft für Ernährung 2000) vergleichbar. Die polnischen/tschechischen Mütter nahmen im Vergleich zu den deutschen Müttern ca. 34 % weniger Zn über die Nahrung auf (7,6 mg/d). Als durchschnittliche Zn-Aufnahme aller untersuchten Probandinnen (bis auf Mutter A) konnten 9,8 mg/d $\pm$ 30% bzw. 3,4 mg/kg $\pm$ 18% ermittelt werden. Höhere Zn-Aufnahmemengen konnten auf den Verzehr von z.B. Vollkornbrot, Fleischsorten sowie Milchprodukten und Kartoffeln mit Spinat zurückgeführt werden.

Die ermittelte Konzentration in der Muttermilch betrug durchschnittlich (bei den nicht-supplementierten) **776 µg/kg $\pm$ 96%**, die weitestgehend mit dem WHO-Referenzbereich vergleichbar ist (700-2000 µg/l). Der hieraus ermittelte durchschnittliche Zn-Transferfaktor der nicht supplementierten Mütter betrug **0,077 d/kg $\pm$ 119%** und bedeutet, dass der Bruchteil des aus der mütterlichen Nahrung in die Muttermilch partitionierten Zn im Durchschnitt etwa 6,5 % beträgt.

Die Zufuhr von Zn über die Muttermilch betrug für die Säuglinge < 4 Monate 1,2 mg/d (Annahme: tägliche Verzehrmenge von Muttermilch: 0,85 kg/d (DFG 1984)) und reduzierte sich auf 381 µg/d mit fortschreitendem Alter. Die DGE (2000) empfiehlt eine tägliche Zufuhr von 1,0 mg/d für Säuglinge < 4 Monate, die gut mit der hier ermittelten Zufuhr korrespondiert. Für die Altersgruppe 4 bis < 12 Monate empfiehlt die DGE eine Aufnahme, die ca. 5fach höher liegt als die gestillten Säuglinge in der hiesigen Studie über die Muttermilch zugeführt bekamen.

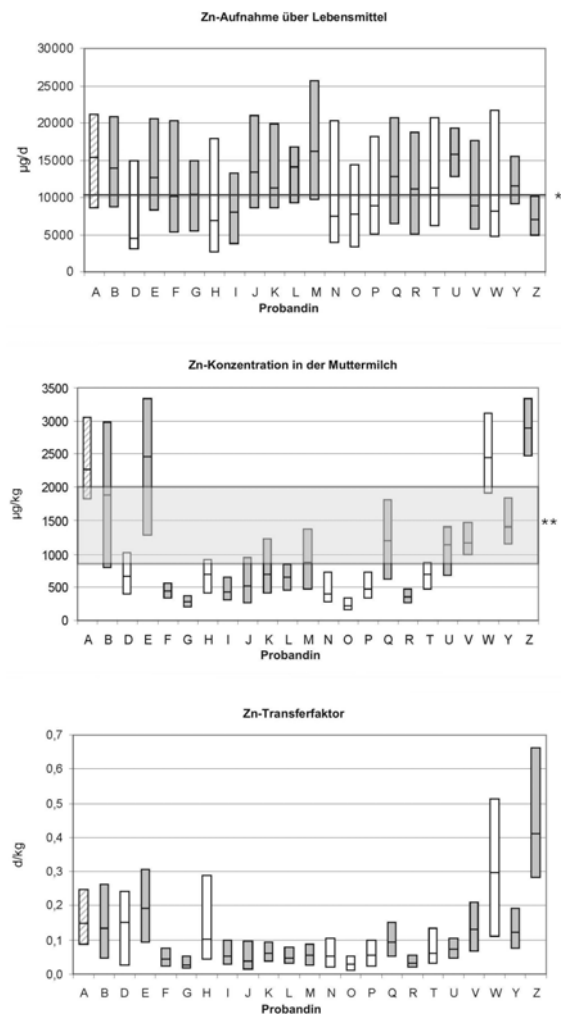

Abb. 4: Durchschnittliche tägliche Zinkaufnahme über Lebensmittel, durchschnittliche tägliche Zinkkonzentration in der Muttermilch und durchschnittlicher täglicher Transferfaktor (geometrischer Mittelwert) der untersuchten Probandinnen A-Z (Deutsche Mütter: A, B, E, F, G, I, J, K, L, M, Q, R, U, V, Y, Z; polnische Mütter: D, H, N, O, P, W; tschechische Mutter: T). Schraffierter Balken: supplementierte Mutter

*: empfohlene Zufuhr nach DGE (2000)

** : Referenzbereich nach WHO.

4. Beurteilung

Die Aufnahmemengen der Schadstoffe Cadmium und Blei über die Nahrung der hier untersuchten stillenden Mütter lagen unterhalb der von verschiedenen Literaturquellen vorgegebenen Grenzwerten. Auch die ermittelten Konzentrationen dieser Schadstoffe in der Muttermilch konnten in den „normalen“ Bereich der nach der WHO vorgegebenen Werte eingruppiert werden.

Bis auf einige Ausnahmen bei den polnischen/tschechischen Müttern konnten ausreichende Zinkzufuhrdaten über die Nahrung der Stillenden nachgewiesen werden, das darüber hinaus auch auf die gestillten Kinder zu beziehen ist, da die Zinkkonzentrationen in der Muttermilch als zufriedenstellend zu werten waren (für die Säuglinge > 4 Monate konnte zwar ein Defizit in der Zinkversorgung über die Muttermilch ermittelt werden, jedoch sei zu beachten, dass die „Beikost“ eine wichtige Nahrungsergänzende Rolle spielt). Das lebensnotwendige Element Zink zeigte gegenüber den weiteren Elementen Cadmium und Blei mit 6,5% eine höhere Transfertrate als Blei mit 2,8% und Cadmium mit 0,6%.

Weitere Informationen über insgesamt 32 gemessene chemische Elemente in der Nahrung der Mütter und in deren Muttermilch befinden sich in dem im Juni 2004 publizierten Buch: Wünschmann, S., Fränze, S. & Markert, B. (2004) „Transfer von Elementen in die Muttermilch“, Methoden, Modellierungen und Empfehlungen. ISBN 3-609-16240-6, Ecomed Verlagsgesellschaft, Landsberg.

Literatur

- [1] Bates, C.J., Prentice, A.: (1994) Breast Milk as a Source of Vitamins, Essential Minerals and Trace Elements. *Pharmac. Ther.* 62, 193-220.
- [2] Becker, K., Nölke, P., Hermann-Kunz, E., Krause, C., Schenker, D., Schulz, C.: (1996) Umwelt-Survey 1990/1991 Band III: Zufuhr von Elementen und Schadstoffen mit der Nahrung (Duplikate und diet History) in den alten Bundesländern. Umweltbundesamt.
- [3] Binder, H.: (Hrsg.) (1999) Lexikon der chemischen Elemente. S. Hirzel Verlag Stuttgart, Leipzig.
- [4] Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) (1984) Rückstände und Verunreinigungen in Frauenmilch. Verlag Chemie, Weinheim.
- [5] Deutsche Gesellschaft für Ernährung (DGE) (2000) Referenzwerte für die Nährstoffzufuhr. <http://www.dge.de>
- [6] Fecher, P.: (1995) ICP-OES und ICP-MS. In: Matter L (Hrsg.) Lebensmittel- und Umweltanalytik mit der Spektroskopie. VCH-Verlagsgesellschaft mbH, Weinheim, 63-110.
- [7] Iyengar, G.V., Subramanian, K.S., Woittiez, J.R.W.: (1998) Element analysis of biological samples – principals and practice. CRC-Press, New York.
- [8] Krachler, M., Shi Li, F., Rossipal, E., Irgolic, J.: (1998) Changes in the Concentrations of Trace Elements in Human Milk during Lactation. *Trace Elements Med. Biol.*, Vol. 12, 159-176.
- [9] Markert, B.: (1996) Instrumental Element and Multi-Element Analysis of Plant Samples – Methods and Applications. John Wiley & Sons, Chichester, New York.
- [10] Markert, B., Breure, T., Zechmeister, H.: (eds.) (2003) Bioindicators & Biomonitoring. Principles, Concepts and Applications. Elsevier, Amsterdam.
- [11] Müller, M., Anke, M., Thiel, C., Hartmann, E.: (1993) Zur Cadmiumaufnahme Erwachsener in den neuen Bundesländern. *Ernährungs-Umschau* 40, 6, 240-243.
- [12] Oehlmann, J., Markert, B.: (1997) Humantoxikologie. Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft mbH, Stuttgart.

- [13] Schüürmann, G., Markert, B.: (eds.) (1998) Ecotoxicology. John Wiley & Sons, Inc. New York and Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg.
- [14] World Health Organization (WHO) (1989) Minor and Trace Elements in Breast Milk. World Health Organization, Geneva.
- [15] Wünschmann, S., Fränze, S. & Markert, B.: (2004) Transfer von Elementen in die Muttermilch. Methoden, Modellierungen, Empfehlungen. Ecomed-Medizin Verlagsgesellschaft, Landsberg.

BADANIA TRÓJSTRONNE ELEMENTÓW KADM, OLÓW I CYNK W SKŁADU MLEKA MATEK Z EUROREGIONU NYSA (CZ, PL, D)

W latach 1998-2002 przebadano żywienie i mleko 23 matek z Euroregionu Nysa pod względem ich składu w elementy. W tym artykule będą przykładowo przedstawione wyniki dla elementów takich jak kadm, ołów i cynk. W szczególności będzie analizowany czynnik transferu: żywienie/mleko matki jak również zbadany przekaz elementów pomiędzy matką a dzieckiem.

Hasła: mleko matki, żywienie, transfer, ołów, kadm, cynk.

TRÍSTRANNÝ VÝZKUM OBSAHU PRVKŮ KADMIUM, OLOVO A ZINEK VE SKLADBĚ MATEŘSKÉHO MLÉKA V EUROREGIONU NISA (CZ, PL, D)

V letech 1998-2002 byla zkoumána chemická skladba výživy a mateřského mléka dvaceti tří matek z Euroregionu Nisa (PL, CZ, D). Tato práce představuje exemplárně zjištěné výsledky tohoto průzkumu pro chemické prvky kadmium, olovo a zinek. Především faktor transferu výživa/mateřské mléko, ale také zjištěný přesun těchto elementů matka/dítě jsou diskutovány.

Klíčová slova: mateřské mléko, výživa, transfer, olovo, kadmium, zinek.

TRILATERAL ANALYSIS FOR THE CONTENTS OF CADMIUM, LEAD AND ZINC IN THE MOTHER'S MILK STRUCTURE IN NEISSE EUROREGION (CZ, PL, D)

Both foodstuffs/drinks and mother's milk from 23 mothers living (mostly) in Euroregion Neisse (PL, CZ, D) were analyzed for the contents of chemical elements. To give some examples, results for Cd, Pb and Zn are reported in this paper. The focus of interest is with the transfer factor describing the extent of pass-over of chemicals from mother to baby via milk.

Keywords: Human milk, nutrition, transfer, lead, cadmium, zinc.

NĚKOLIK POZNÁMEK K SIGNÁLNÍ GRAMATICE

K. Podrápská

Technická univerzita v Liberci,
Fakulta pedagogická, Katedra německého jazyka
Hájkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
kamila.podrapaska@vslib.cz

Abstrakt

Úvahy o způsobu znázornění gramatiky cizího jazyka se vztahují v kontextu pedagogické gramatiky vedle vhodnosti a přiměřenosti užití jazykovědné terminologie také ke způsobu prezentace látky v učebních souborech. Původní slovně vyjadřovaná pravidla byla nahrazena neverbálním - signálně gramatickým - vyjádřením. Vizualizace, tabulky, diagramy a/nebo grafické metafory vycházejí vstříc požadavku obouhemisférického učebního procesu.

„...pravidlo... má být stručné, aby se snadno jak pochopilo, tak vrylo v paměť. Jasně, aby netrpělo žádnou neurčitostí. Pravdivé, aby nebylo pokud možno vůbec zatíženo výjimkami...“

J.A. Komenský [1]

Současná lingvodidaktika rozlišuje pojmy lingvistická (vědecká) a didaktická (pedagogická) gramatika. Vedle úplného **vědeckého** popisu systému konkrétního jazyka z pozic lingvisticky podmíněných teorií (gramatika tradiční, strukturní, generativní, textová atd.) bývají zejména v učebnicích a příručích školních mluvnicích gramatické jevy cizího jazyka integrovány také dle zdůvodněných hledisek **pedagogických a lingvodidaktických**. Seskupování lingvisticky jinak nesourodých jevů se děje s ohledem na konkrétní cíl výuky cizího jazyka a na cílovou skupinu žáků, jimž je určena. Tento typ gramatiky vyjímá z vyčerpávajícího lingvistického popisu jazyka takové jevy, které jsou v daném jazyce frekventované, typické a/nebo nutné pro standardní a srozumitelné vyjádření komunikativního záměru (nerodilého) mluvčího. V ideálním případě reflektuje popis gramatického systému z pozic pedagogické gramatiky ještě i výchozí mateřský jazyk žáka a upozorňuje intenzivněji a opakovaně na jevy interferující.

Pedagogicky pojaté gramatiky cizích jazyků vykazují ale zejména ve své učebnicové formě ještě jednu významnou odlišnost oproti gramatikám lingvistickým, neboť využívají v hojné míře prostředků signální gramatiky.

1. Poznámka první o genezi signální gramatiky

Pojem signální gramatika se objevuje v odborné literatuře na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století a je úzce spojen se jménem německého lingvodidaktika Güntera Zimmermanna [2]. Ve své původní verzi se měla stát signální gramatika další inovovanou koncepcí výuky cizích jazyků. Zimmermann se jako zastánce *audioorální* metody a cvičení typu *pattern drill* pokoušel o zvýšení míry uvědomělého přístupu při užívání strukturních vzorců. Nechtěl tak

ale učinit dodatečným memorováním gramatických pravidel. Pokusil se na příkladu angličtiny vyhledat tzv. *signální slova*, která by svou sémantickou podstatou vyvolávala nutnost užití konkrétního gramatického jevu. Signální gramatika se měla pokusit o propojení uvědomělého a neuvědomělého přístupu v práci s gramatickým učivem tím, že by propůjčila lexikálním jednotkám funkci „signálu“ pro žáka [3]. V intencích behavioristické psychologie by tedy bylo užití signálního slova stimulem a následně částečně uvědomělé nasazení gramatické kategorie responsu na tento stimulus. Slovo v podobě signálu mělo u žáka vyvolat jasnou představu o potřebném gramatickém pravidle bez toho, aby bylo pravidlo slovně vyjádřeno. Zimmermann se pokusil využít pozitiv plynoucí z automatizovaného opakování jediné gramatické struktury v různém lexikálním okolí a přimět žáka provést uvědomělý transfer do aktuálního mluveného nebo psaného projevu. Signální slovo se mělo stát zástupcem určité komunikativní situace a mohlo usnadnit proces žákovy učení. V tomto kontextu je možno začlenit signální gramatiku do snah o plynulý přechod mezi gramatickou a lexikální progresí a o jejich komunikativně zakotvené propojení.

V materializované podobě se signální slova objevovala i v učebních souborech své doby. V počátcích byla vytištěna **tučně** nebo *kurzívou*, postupně byla doplňována o šipky odkazující na požadovaný gramatický tvar.

Gestern war ich etwas besorgt, weil ich dich nicht finden konnte.

Takto pojatá signální gramatika se svým systémem signálních slov měla ale jednu předsanou limitu: jednoznačné a jedinečné užití signálů. Inventář signálních slov se rychle vyčerpal a omezil se v konečném efektu pouze na vyjadřování časových a prostorových vztahů ve větách. Hledání dalších signálních slov se stalo jednosměrnou cestou do slepé uličky, neboť mnohá slova mohla vyjadřovat buď více gramatických významů, nebo nebylo možné mnohé gramatické tvary lexikálně signalizovat vůbec [4]. Zdálo se, že signální gramatika upadne v zapomnění.

2. Poznámka druhá o signálně gramatických vizuálních metaforách

V nejobecnější rovině je učebnicový text nositelem didaktické informace. Texty v učebnicích cizích jazyků se této jednoznačné definici ale poněkud vymykají [5], neboť jejich prvotní úlohou je zprostředkování jazykového kódu a nikoli výklad látky. Pokud jsou přesto v učebnicích cizího jazyka texty nositeli didaktické informace, mají za úkol poznatky spíše shrnout než prvotně vytvořit.

Podíváme-li se blíže na tzv. **gramatické texty** [6], tedy ony stránky učebních souborů cizích jazyků, které jsou vizuální **formou** zachyceného obsahu **sdělení**, tj. gramatického učiva, zjistíme, že změnily oproti svým předchůdkyním z poloviny dvacátého století výrazně svou podobu. Z hutných lineárních textů, které detailně v mateřštině popisovaly gramatický jev, se staly tabulkové přehledy, které hýří obrázky, barvami a typografickými prostředky, a slovní vyjádření pravidel jsou k vidění buď výjimečně nebo téměř vůbec. Současné gramatické texty využívají původně druhotného produktu signální gramatiky - **vizualizace**. Znázorňují žákovi gramatické zákonitosti cizího jazyka za použití didakticky zdůvodněných prostředků vizuálního názoru. Původní gramatické pravidlo je sice východiskem a nositelem didaktické informace, jeho ztvárnění je ale přímo závislé na cílové (věkové) skupině žáků.

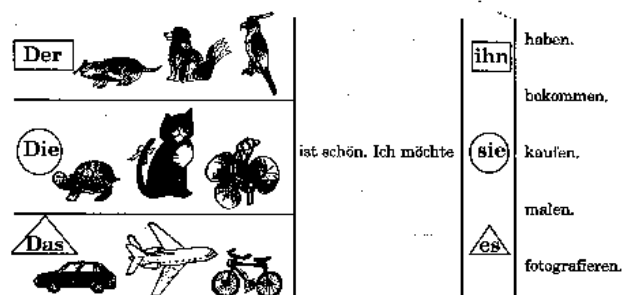
Užití barev, geometrických tvarů, kreslených postavíček má ale mnohem vyšší didaktickou hodnotu a není zdaleka samoúčelným zaplněním plochy obrázky, které nemají nic společné-

ho s probíranou látkou. Všechny tyto prvky mají hodnotu motivační, která napomáhá efektivnějšímu ukládání poznatků do paměti.

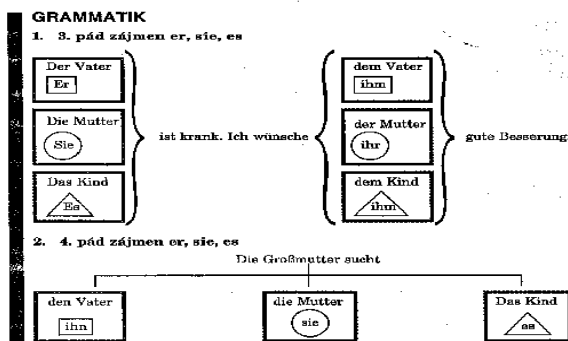
Poznatky o základních modelech fungování lidské paměti vycházejí z neuropsychologických výstupů zkoumání funkcí obou polokoulí lidského mozku, z nichž levá zodpovídá za operace racionálního charakteru jako jsou analýza, logika, dedukce, gramatika či matematika, zatímco pravá nese kreativitu, fantazii, emoce, rytmus, melodie a obrazy. Současným propojením obou polokoulí je rychleji iniciováno uložení informace do paměti [7]. Pokud se tedy hypoteticky gramatika a její struktury nacházejí v hemisféře levé a obrázky v hemisféře pravé, je jejich současné znázornění na stránkách gramatických textů z hlediska učebního procesu i strategií učení zcela opodstatněné.

Soudobé vizuální prostředky signální gramatiky tvoří tři homogenní skupiny [8]. K nejčastěji užívaným patří *tiskové grafické pomůcky* v podobě **polotučného** tisku, *kurzívy*, **podtržení** či **barevného rastru**. Druhou velmi často využívanou skupinu zastupují *abstraktní symboly*, tj. šipka, čtverec, trojúhelník nebo kruh okolo nového jevu. S rostoucími možnostmi počítačového zpracování učebnic v současnosti téměř neexistuje učebnice, která by těchto prostředků nevyužívala a, bohužel pro žáka a jeho proces uchopování didaktické informace, mnohdy i nenadužívala. Zejména změt' abstraktních symbolů znepřehledňuje mnohdy gramatický text do té míry, že není možno rozlišit novou látku od staré, obtížnou od snadné nebo jev výrazně interferující od transferového. Je proto nutno vyzdvihnout ty učebnice, které přistupují ke svým gramatickým textům s rozmyslem a propůjčují jednotlivým barvám jednoznačné a jediné významy nebo propojují gramatické texty pomocí abstraktních symbolů dokonce s aparátém cvičení.

10. Was möchte ich?

Obr. 1. Srov. Kouřimská, Jelínek 1999: s. 146 a 152

Obr. 2.

Třetí skupinu signálně gramatického názoru zastupují *vizuální metafor*y. Jedná se o obrázky, které lze na základě vnitřní logické souvislosti propojit s představovaným pravidlem. V českých učebnicích němčiny se setkáváme zřejmě nejčastěji s vizuální metaforou mostu, která má evokovat rámcovou konstrukci u sloves s odlučitelnou předponou nebo pro spojení slovesa způsobového a infinitivu slovesa plnovýznamového. Zahraniční učebnice nasazují ve stejných případech kresby dřevařských svorek nebo stavebních jeřábů, které vybírají z hromady slov - cihel ty správné a staví je na opačné konce věty. Takto neotřele pojaté gramatické texty obohacené o vizuální metaforu spojují jinak abstraktní gramatickou kategorii s běžným konkrétním předmětem a splňují v nejlepší smyslu slova princip názornosti. Již zmíněná doporučená paralelní iniciace činnosti obou mozkových polokoulí nachází i zde další podnět.

Zvláštní skupinu vizuálních metafor představují povětšinou kreslené postavičky, tzv. *facilitátoři*. Ti mají za úkol doprovázet žáka učebnicí a motivovat jej k dalšímu učení. Čeští facilitátoři sdělují žákům „Das kennen wir doch schon...“, „Das ist ja langweilig“ nebo je vyzývají „Zopakujte si časování slovesa haben!“ [9]. Učebnice německé provenience nutí své doprovodné postavičky tvořit nesmyslné věty a naznačují tak, že proces učení se cizím jazykům je obtížný pro všechny. Motivační hodnota těchto facilitátorů je, pokud na ně učitel při práci s učebnicí své žáky upozorní, vysoká, neboť „...pro zvýraznění motivační funkce učebnice má...velký význam vhodné využití rozmanitých prvků, které vzbuzují a udržují zájem žáků...je třeba poukázat na důležitost hojného uplatnění humoru...jako složky organicky zapojené do uvádění učiva...zvláště je zapotřebí ocenit, podaří-li se v učebnici využít humorných prvků při podávání obtížného učiva, které v tradičním ztvárnění žáky...odrazuje.“ [10]

Obr. 3. Srov. Grammatik á la carte! 1992:29

3. Poznámka třetí o přínosu signální gramatiky

Starší koncepce výuky cizích jazyků považovaly chybně za zvládnutí cizího jazyka znalosti o cizím jazyce, tj. o jeho morfosyntaktické stavbě. Žák tyto znalosti demonstroval odříkáním souvisejících pouček včetně nejrůznějších výjimek a následným deduktivním postupem při práci na převážně překladových cvičeních. Takto pojatému cíli výuky odpovídala i vnější podoba gramatických textů. Gramatická stavba cizího jazyka byla popisována pomocí pravidel, jejichž terminologická a syntaktická složitost nerespektovala cílovou skupinu uživatelů - žáků. Pravidla měla podobu statických, neosobně formulovaných vět oznamovacích, byla nasycena lingvistickými termíny a také jejich větná stavba měla několik rovin. Pokud bychom chtěli tyto texty analyzovat z hlediska jejich pojmové a syntaktické obtížnosti, překročilo by naměřené i několikrát doporučené hodnoty [11]. Pravidla byla doplněna o úplná deklinační nebo konjugační paradigmata, která nerespektovala aktuální gramaticko-lexikální progresi, ale byla podřízena pouze požadavku úplnosti výřtu forem [12]. Z pozic dnešní lingvodidaktiky je zřejmé, že lexikální kompetence pravidel nemohla být vysoká, neboť nevyhovovala dnešním požadavkům na úzké a zdůvodněné propojení komunikativního záměru, jemu odpovídající slovní zásoby a související gramatické kategorie.

Soudobé gramatické texty ustoupily výrazně od slovního vyjádření pravidel a tím v druhém plánu i od deduktivních postupů. Užití prostředků signální gramatiky na příkladových větách představuje pravidlo ve vizualizované podobě a učebnice ponechává žákovi prostor pro jeho vlastní interpretaci a formulaci. Žákem takto vytvořené pravidlo není zatíženo zbytečnou (a v mnoha případech dosud neznámou) lingvistickou terminologií, také syntaktická hloubka formulace pravidla odpovídá úrovni běžného jazykového projevu žáka. Cílem signálně gramatického ztvárnění pravidel již není popis jevu, ale jeho ztvárnění tak, aby žák pochopil podstatu sdělení a získal vhled do problému. I z těchto důvodů je potřebné, aby učitel zejména v počátcích výuky cizích jazyků na gramatické texty v učebnicích upozorňovali a nechávali své žáky společně formulovat hypotézy o významu signálně gramatických znázornění. Pouze takto mají zpětnou vazbu, že se žák může o gramatický text opřít v případě neporozumění nebo dílčí neznalosti.

V omezené míře jsou ale i v dnešních gramatických textech vyjadřována gramatická pravidla slovně. K užití této formy vede již zmíněná limita prostředků signální gramatiky, které nejsou s to, vyjádřit mnohé gramatické kategorie dostatečně srozumitelně. Formulace těchto pravidel jsou ale výrazně odlišné od jejich předchůdců. Současné pravidlo oslovuje emocionální a motivační oblast žákovy psychiky, neboť jej přímo oslovuje a/nebo vyzývá k mentální činnosti. Přímá výzva k činnosti je vyjádřena dokonavým slovesem, např. *Porovnejte! Pamatujte si! Pozor na pořádek slov!*. Forma otázky navozuje imaginární komunikaci se čtenářem, např. *Které pády osobních zájmen už znáte? Jak tykáme? A jak vykáme?*. Současné pravidlo má dynamickou podobu a naznačuje v mnoha případech i pracovní postup. V takovém případě hovoříme o pravidle - instrukci, např. *Was fragt der Polizist? Sagt es auf tschechisch! Všimněte si, jak v němčině vykáme* [13].

Gramatické pravidlo přestává být také výhradní součástí gramatického textu, ale je ve zdůvodněných případech začleněno i do instrukce k tzv. prezentačním a pozorovacím cvičením [14]. Tato cvičení disponují shodnými prostředky signální gramatiky jako související gramatické texty, jejich role je však natolik specifická, že by vyžadovala delšího pojednání, které přesahuje rámec jediného článku.

Naše stat' si kladla za cíl informovat o signálně gramatických prostředcích jako mnohdy přehlížené části učebnic cizích jazyků, jejíž didaktická hodnota bývá podceňována nejen učiteli ale i samotnými autory učebnic. Věříme však, že nastínění souvislosti mezi vizualizací abstraktního učiva, procesem učení a ukládáním informací do žákovské paměti napomůže všem zúčast-

něným, aby přistupovali k těmto nedostatečně řešeným otázkám s nadšením objevitelů dosud nepoznaných světů.

Literatura

- [1] Komenský, J.A.: *Nejnovější metoda jazyků. Vybrané spisy J.A.K., sv. III.*. Praha, SPN 1964, s. 164.
- [2] Zimmermann, G.: Verstehensregel und Monitorregel. Zum lehrtheoretischen Status der Signalgrammatik. *Praxis des neusprachlichen Unterrichts*, 32, 1985, č. 3, s. 292-296.
- [3] Výraz *yesterday* měl např. evokovat užití určité formy minulého času.
- [4] Signální gramatika selhala např. v případě tvarosloví německých substantiv a adjektiv.
- [5] srov. Např. Purm k teorii a využití teorie učebnice cizích jazyků, *CJ 1996/1997 a 1997/1998*.
- [6] „...*Texte über Grammatik, d.h. Texte, die grammatische Regelmäßigkeiten beschreiben oder erklären...*“, srov. Zimmermann, G., Wißner-Kurzawa, E.: *Grammatik lehren, lernen, selbstlernen*. Ismaning, Hueber 1985, s. 10.
- [7] srov. Vester, F.: *Denken, Lernen, Vergessen*. München, dtv-Verlag 1993.
- [8] srov. Podrápská K.: K možnostem vizuálního a verbálního ztvárnění gramatického učiva v učebnicích německého jazyka pro základní školu (disertační práce). Praha, UK 2002, s. 89.
- [9] srov. Kouřimská, M., Jelínek, S. et al.: *Heute haben wir Deutsch 3 (učebnice)*. Strakonice, Jirco 1999.
- [10] Jelínek, S.: K funkční charakteristice učebnic cizích jazyků. *Cizí jazyky*, 38, 1994/95, č. 3-4, s. 83n.
- [11] Podrobné instrukce k měření obtížnosti textů uvádí J. Průcha ve své publikaci *Teorie, tvorba a hodnocení učebnic* (Praha, 1989, s. 64), konkrétní naměřené hodnoty srov. Podrápská, K., opk. cit. s. 123nn.
- [12] Učebnice M.Holdošové *Učíme se německy 1* (1961), určená dětem mladšího školního věku, uvádí např. ke kategorii plurálu substantiv tyto informace: „...*V množném čísle je člen pro všechny tři rody stejný: die. Podstatná jména mají v 1. pádě množného čísla koncovky -0, -e, -er pro skloňování silné a -(e)n pro skloňování slabé. V 3. pádě množného čísla mají všechna podstatná jména -(e)n. Někdy bývá v množném čísle přehláska kmenové samohlásky, např. die Bücher...*“ (s. 68)
- [13] příklady srov. Kouřimská, M., Jelínek, S. et al., opk. cit. s. 126, 199, 224 atp.
- [14] srov. Jelínek, S.: *Gramatika, žáci a učitelé při vyučování cizím jazykům*. *Cizí jazyky* 1998-99, č. 9-10, s. 150nn.

Recenze

PhDr. Věra Janíková, Ph.D., MU Brno

Einige Anmerkungen zur Signalgrammatik

Überlegungen zu dem für die Fremdsprachengrammatik geeigneten Darstellungsmodus beziehen im Bereich der pädagogischen Grammatik neben der Relevanz und Angemessenheit benutzter linguistischer Fachterme auch die Darstellungsweise des grammatischen Lernstoffes in den Lehrwerken mit ein. Die ursprünglich verbalen Regeldarstellungen wurden durch nicht-verbale - signalgrammatische - ersetzt. Visualisierungen durch Tabellen, Diagramme und/oder graphische Metaphern kommen der Forderung eines beidhemisphärischen Lernprozesses entgegen.

Kilka uwag do gramatyki sygnału

Przemyślenia związane ze stosownym sposobem przedstawienia zasad gramatyki języków obcych dotyczą, w obszarze gramatyki pedagogicznej, obok istotnego znaczenia i stosowności korzystania z fachowego słownictwa lingwistycznego także sposobu przedstawienia materiału z zakresu gramatyki w podręcznikach. Pierwotne werbalne opisy reguł zostały zastąpione przez tabele, wykresy i/albo graficzne przenośne, które wspomagają proces nauki wykorzystujący obie hemisfery mózgu.

Some considerations of signal grammar

Foreign language grammar presentation discussions in the pedagogical grammar context focus on the linguistic terminology appropriateness as well as on presentation techniques in learning units. Formerly used verbally expressed rules have been replaced with non-verbal forms of signal grammar. Visualization, tables, diagrams and/or graphic metaphors thus match the demands of the teaching learning process involving both brain hemispheres.

Wybrane problemy stosunków gospodarczych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeską

F. Adamczuk

Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
adamczuk@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

Artykuł dotyczy stosunków gospodarczych pomiędzy Polską a Czechami, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień atrakcyjności gospodarczej (konkurencyjności) obu gospodarek na tle europejskim i światowym. Autor dowodzi, że gospodarki obie cechuje wzrastająca atrakcyjność gospodarcza, wzmagająca wzrost konkurencyjności w skali międzynarodowej. W drugiej części omawiane są niektóre aspekty organizacyjne i marketingowe tej współpracy i zaprezentowane są wnioski wypływające z przedstawionej analizy.

Artykuł ma charakter autorski i opiera się o materiały zebrane min. na Uniwersytecie Technicznym w Libercu, a także poprzez Konsulat Generalny RP w Pradze.

1. Ogólna charakterystyka stosunków gospodarczych przed okresem transformacji

W okresie tzw. realnego socjalizmu Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) i Czechosłowacka Republika Socjalistyczna (CSRS) prowadziły politykę zagraniczną i gospodarczą obciążoną bardzo mocno polityką. Wynikało to z realiów politycznych obu państw w Europie i min. z członkostwa obu krajów w organizacji gospodarczej i politycznej grupującej państwa socjalistyczne powstałe po II wojnie światowej, a mianowicie Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG). Stosunki te były oficjalnie bardzo dobre, w rzeczywistości pozostawiały wiele do życzenia.

Okres transformacji w Polsce rozpoczyna się wg. wielu specjalistów w czerwcu 1989 roku kiedy to doszło do pierwszych demokratycznych wyborów do polskiego Sejmu. Rozpoczęły się po tym zmiany polityczne - w tym także zmiana nazwy państwa na Rzeczpospolitą Polską i gospodarcze określane mianem transformacji, które trwają nadal.

Okres transformacji w Republice Czeskiej rozpoczął się nieco później, na początku lat 90-tych, formalnie w roku 1991 i 1992 zaszły zasadnicze zmiany formalne w tym zmiana nazwy państwa Czechosłowacji, w miejsce Republiki Socjalistycznej na Republikę Federacyjną (CSRF). Od 01 stycznia 1993 roku w miejsce Czechosłowacji powstały dwa państwa, Republika Czeska i Republika Słowacka. Gospodarka Republiki Czeskiej w pierwszym okresie rozwijała się dość dynamicznie, choć widoczne były niekiedy efekty podziału Czechosłowacji, w szczególności w sferze zaopatrzenia i dostaw rynkowych. Nie były to jednak trudności zasadnicze. Oba kraje od początku współdziałały gospodarczo i do dziś współpraca ta jest

widoczna. W okresie 1997-1998 doszło do recesji czeskiej ekonomiki, z której kraj ten wyszedł relatywnie szybko.

Jeśli chodzi o stosunki gospodarcze pomiędzy Polską i Czechami to stosunkowo szybko podpisanu stosowne umowy międzynarodowe o stosunkach dwustronnych. Do dokumentów tych zalicza się:

- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a CSRF o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjaznej współpracy z 6 października 1991 r., (dotyczy Republiki Czeskiej z racji ciągłości politycznej – w świetle prawa międzynarodowego)
- Porozumienie między Rządem Rzeczpospolitej Polskiej i Rządem Republiki Czeskiej o współpracy transgranicznej z 18 sierpnia 1994 r.,
- Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeską o małym ruchu granicznym, sporządzona w Pradze 17 stycznia 1995 r., ratyfikowana przez Polskę w lutym 1996 r.

Są to dokumenty na których opiera się współpraca obu państw - w tym i gospodarcza. Liczne są także umowy pomiędzy organizacjami gospodarczymi, samorządowymi i organizacjami pozarządowymi.

Od początku okresu transformacji trwał proces z jednej strony współpracy, szczególnie politycznej z drugiej strony widoczne były od czasu do czasu przejawy pewnej rywalizacji a nawet konkurencji pomiędzy Czechami i Polską. Szczególnie widoczne było to w trakcie ubiegania się przez oba kraje o członkostwo w UE. Oba kraje - założyciele Środkowoeuropejskiej Strefy Wolnego Handlu (CEFTA) w roku 1992, występowały na arenie międzynarodowej raz razem innym razem oddzielnie, obserwatorzy polityczni wskazywali, że stosunkowo okazjonalnie oba państwa „mówiły jednym głosem”. Jest to podnoszone przez wielu specjalistów i środki masowego przekazu w Polsce i Czechach. Przykładem może być tu sytuacja niepełnego zrozumienia stron w Grupie Wyszehradzkiej czy krytyka polskiego stanowiska w sprawie konstytucji europejskiej dokonana przez czeski MSZ, przed szczytem w Brukseli w końcu 2003 roku.

2. Obszary współpracy i najważniejsze efekty

Współpracę obu krajów można ukazywać w następujących obszarach:

- współpraca handlowa,
- współpraca kapitałowa,
- współpraca w zakresie marketingu regionalnego,
- współpraca przygraniczna i transgraniczna miast i gmin.

Jeśli chodzi o wymianę handlową to w latach 1993-2003 przebiegała ona zadowalająco. Istniała w całym badanym okresie tendencja wzrostowa obrotów z wyjątkiem rok 1999. W latach tych obroty wzrosły ponad 5 razy. Świadczy to o tempie i zakresie współpracy. Przypomnieć należy, że w rok 1992 udział ówczesnej Czechosłowacji utrzymywał się na niskim poziomie 3,8% w eksporcie i 3,2% w imporcie. Dziś Republika Czeska jest na 6-8 miejscu w naszym eksporcie i imporcie i wskaźnik ten dla tylko Czech (bez Słowacji) jest zbliżony do podanego poprzednio tj. przed tzw. aksamitną rewolucją). W roku 1995 obroty wyniosły 3,8 mld zł w roku 2001 ponad 13 mld. zł, w roku 2002 ponad 14 mld zł. Niestety saldo tych obrotów jest dla Polski niekorzystne, choć od 2000 roku spada i nadal wynosi ok. 1 mld zł.

Według najnowszych danych PKB Polski szacowany jest przez The Economist na 2004 rok na poziomie 5879 USD, natomiast Republiki Czeskiej 9250 USD. Globalny PKB wytworzony w Czechach wynosi 95 mld USD, w Polsce - 225 mld USD. Należy brać pod uwagę fakt że w Republice Czeskiej mieszka 10,2 mln obywateli a w Polsce 38,2 mln. Wzrost PKB w

Polsce szacuje się w Polsce na 4% a Czechach 3,6%. Planowana inflacja w Polsce ma wynieść 1,7% w Czechach 1,8 %. Tyle danych statystycznych o charakterze makroekonomicznym.

W dostępnych opracowaniach na temat stosunków gospodarczych pomiędzy Polską i Czechami często stwierdza się, że należą one do najlepszych w powojennej historii, z drugiej strony wskazuje się na liczne rezerwy tkwiące w potencjale gospodarczym obu państw.

Poza współpracą handlową rozwija się kooperacja produkcyjna, inwestycyjna, trwa proces tworzenia konsorcjów kapitałowych z udziałem także firm z krajów trzecich. Wykorzystywane są przede wszystkim polskie zdolności produkcyjne oraz czeska i zachodnia technologia. Czesi zainteresowani są polskimi budowlami strategicznymi, budową autostrad, restrukturyzacją hutnictwa czy inwestowaniem w polskich specjalnych strefach ekonomicznych. Polskie przedsiębiorstwa także aktywizują swoją działalność na rynku czeskim np. sprzedając urządzenia ekologiczne czy uczestnicząc w zagospodarowaniu przestrzennym. Na początku lat 90 XX wieku powstała pierwsza koncepcja polsko-czeskiej współpracy przygranicznej, która jest rozwijana i aktualizowana.

Zainteresowanie kapitałowe i inwestycje bezpośrednie nie są silną stroną wzajemnej współpracy. W roku 2002 polskie przedsiębiorstwa zainwestowały w Czechach około 36,3 mln USD, natomiast Czesi zainwestowali w Polsce znacznie mniej bo tylko 1,8 mln USD. Stan ten jest wysoce niezadowolający. Według informacji Ministerstwa Gospodarki RP największymi inwestorami polskimi w Czechach są:

- Izolacja Zduńska Wola - produkcja materiałów izolacyjnych,
- Torex S.A. z Grodkowa - produkcja artykułów spożywczych,
- Firmy HEXALINE i Sun Set Suite - produkcja artykułów odzieżowych.

Z kolei do największych inwestorów czeskich w Polsce zalicza się:

- Union Group - inwestycja kapitałowa w Banku Przemysłowym,
- Deza W.M - inwestycja kapitałowa,
- FOMA Bohemia - zakup akcji Fotona w Bydgoszczy,
- VAB Rapotín - walcownia blach w PHS w Katowicach,
- Model S.A. Opawa - produkcja opakowań w Biłgoraju.

Kolejnym obszarem współpracy jest współpraca przygraniczna (transgraniczna). W tej kwestii jest bardzo dużo rzeczywistych sukcesów i osiągnięć. Spośród 7 naszych sąsiadów a tym samym granic lądowych, ta z Republiką Czeską jest najdłuższa i wynosi 658 km. Znajduje się na niej bardzo duża ilość przejść granicznych - aż 80, tj. dwukrotnie więcej niż przyjęty standard UE. Do form tej współpracy zaliczone są Euroregiony: Nysa, Glacensis, Śląsk Cieszyński, Pradziad, Silesia, Beskidy i Dobrava. Struktury te mają istotne osiągnięcia we współpracy obszarów przygranicznych. Uzupełnia ta współpracę miast, gmin, powiatów a nawet województw. W sumie jak podaje Związek Miast Polskich około 100 miast polskich posiada swojego partnera w Republice Czeskiej. Określa się to jako współpracę transgraniczną, współpracę miast partnerskich czy bliźniaczych. Ta płaszczyzna jest przez Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych oceniana bardzo wysoko. Dotyczy ona współpracy w trzech obszarach: kultury, gospodarki i ochrony środowiska. Dominuje pierwszy i trzeci obszar współpracy.

Oprócz wymienionych instytucji współpraca międzynarodowa dotyczy także izb przemysłowo-handlowych, związków pracodawców i związków zawodowych. Instytucje te wspierają rozwój gospodarczy i stwarzają korzystne warunki wymiany. Tworzą także korzystny klimat gospodarczy i pozytywny wizerunek danego kraju. W tej grupie istotną rolę spełniają także organizacje pozarządowe np. związki twórcze, fundacje, zrzeszenia nieformalne, instytucje

otoczenia biznesu. We współpracy gospodarczej Czech i Polski rola tych instytucji jest widoczna, choć nie zawsze doceniana.

3. Elementy atrakcyjności gospodarek obu krajów

Problem oceny atrakcyjności danej gospodarki, w tym także omawianych dwóch krajów można rozpatrywać w dwóch płaszczyznach:

- autooceny i autoprezentacji,
- oceny zewnętrznej, okresowej lub permanentnej.

Jeśli chodzi o autoocenę, to w obu krajach oceny takie wyrażają powołane do tego instytucje, opierające je na oficjalnym systemie statystyki państwowej, przygotowywanych zgodnie z wymogami Eurostatu. Nie ma sensu prezentować tych ocen, gdyż mają one w zasadzie charakter ocen autonomicznych, wewnętrznych. Rokroczne oceny polsko-czeskiej Komisji Rządowej dopełniają ten obraz.

Znacznie bardziej cenne i interesujące poznawczo są oceny zewnętrzne, a w szczególności oceny atrakcyjności gospodarczej czynione przez instytucje zewnętrzne: MFW, BŚ, UE, OECD czy inne organizacje.

Jeśli chodzi o UE, to publikowane w latach 1995-2003 raporty jednoznacznie plasowały Czechy w grupie państw dobrze przygotowanych do członkostwa w UE. W nielicznych przypadkach padały krytyczne oceny pewnych obszarów. Ocena Polski była z reguły bardziej surowa i więcej było zastrzeżeń do stopnia przygotowania naszego kraju do członkostwa w UE.

Przykładowo, w końcu 2003 rok w opublikowanych przez Komisję Europejską materiałach na temat poziomu gospodarczego krajów „10” - kandydujących do UE, gospodarka Republiki Czeskiej została oceniona bardzo wysoko. Wskazywano na różnice w rozwoju obu krajów. Oszacowano, że przykładowo PKB na 1 mieszkańca w Czechach wynosi 12 tys.701 Euro (po Cyprze - ok. 17 tys i Słowenii 15 tys.), podczas gdy w Polsce jest to 8 783 Euro, a więc o ok. 50 % mniej. Wg. ekspertów unijnych PKB w Polsce i Czechach można porównać bezpośrednio poprzez kurs walutowy i siłę nabywczą. Przyjmując że PKB w Polsce według tych kryteriów jest równy 100, to w Czechach PKB wg. aktualnego kursu walutowego wyniesie 136 natomiast wg. siły nabywczej aż 146. Przyjmując z kolei poziom PKB UE za 100, PKB Republiki Czeskiej szacowany jest przez Eurostat na 57 (niektóre źródła podają 60), natomiast Polski na 39 (w roku 2000 i 2001 było to 40). Specjaliści obliczyli, że aby osiągnąć średni poziom 75% PKB UE Czesi potrzebują 15 lat, natomiast Polska 33 lat. Liczby traktować należy jako swoiste wyzwanie.

Ciekawą ocenę, przedstawiła w końcu 2003 roku firma konsultingowa A. T. Kearney. Na liście najatrakcyjniejszych miejsc do inwestowania - gdzie czołowe miejsce zajmują Chiny, USA i Meksyk, Polska jest sklasyfikowana na bardzo wysokim 4 miejscu, natomiast Czechy na miejscu 13, przed Kanadą i Japonią, Tajlandią i Węgrami. Aby nie być posądzony o stronniczość w innej klasyfikacji, opracowanej z kolei przez ekspertów na Światowe Forum Ekonomiczne w roku 2003 jest zasadniczo inaczej. Do najbardziej konkurencyjnych krajów świata zaliczono Finlandię, USA i Szwecję. Republika Czeska zajęła 39 pozycję (w rok 2002 było to 36 miejsce), natomiast Polska zajęła 45 pozycję (w roku 2002 było to 50 miejsce).

Wartościową i wysoką ocenę gospodarki Polski i Czech podaje BŚ i MFW. Zarówno MFW jak i BŚ oceniają gospodarkę Czech i Polski dość podobnie, ze wskazaniem na wyższy poziom rozwoju u naszych sąsiadów. Różnice nie są istotne, partnerzy jednak różnią się potencjałem społeczno-gospodarczym i powierzchnią. Tu pozycja Polski - od strony rynku jest oceniana korzystniej.

Bardzo zbliżone oceny gospodarki Polski i Czech podają organizacje pozarządowe w obu krajach, wskazując na kompatybilność gospodarek i podobny dorobek technologiczny i kapitał ludzki, nie wspominając o doświadczeniach produkcyjnych, mentalności i kultury wytwarzania.

Bardzo wysoką pozycję - zgodną dla Polski i Czech, zawiera raport Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBOR) oceniający transformację w Europie Środkowej i Wschodniej. Na liście tej Czechy i Polska otrzymały po 3,5 punkta. Tylko Węgry otrzymały 4 punkty. Jest to ocena bardzo prestiżowa i licząca się w gremiach międzynarodowych.

Na koniec bardzo szczególna klasyfikacja obu gospodarek. W rankingu z 07.10.2003 r., Transparency International (Koalicja przeciwko korupcji) tzw. Indeks percepcji korupcji (IPK) 2003, traktuje Republikę Czeską bardzo korzystnie 21 miejsce - niewielka korupcja, natomiast Polska na 133 państwa zajmuje 65 pozycję i zaliczana jest do grupy krajów, gdzie sytuacja pod względem postrzeganej korupcji uległa znacznemu pogorszeniu. Wyników tych rzecz jasna nie należy fetyszyzować, ale także i lekceważyć.

Przedstawione wyniki wydają się informować o ocenach gospodarek obu państw, choć można mieć zastrzeżenia co do wyboru przyjętych wskaźników i metod pomiaru.

4. Zakończenie

W przedstawionym materiale z istoty swej nie poruszono wielu aspektów współpracy pomiędzy Czechami i Polską. Wydaje się, że z przedstawionego materiału wynikają następujące wnioski:

- oba kraje zwiększają swoją atrakcyjność gospodarczą na rynku międzynarodowym,
- Pozycja Polski i Czech w Europie umacnia się, a wpływ na to ma przede wszystkim członkostwo w UE,
- Doświadczenia ze współpracy w ramach CEFTA są generalnie korzystne i traktować je należy jako „swoisty poligon doświadczalny” dla obu krajów,
- Dobrosąsiedzkie kontakty gospodarcze wyraźnie stymuluje współpraca przygraniczna euroregionalna oraz współpraca miast i gmin bliźniaczych.

Reasumując, gospodarka Czech i Polski należą do gospodarek rozwijających się i o wzrastającej atrakcyjności i konkurencyjności w gospodarce światowej. Współpraca gospodarcza pomiędzy oboma krajami jest czynnikiem ich rozwoju i umacniania ich pozycji w skali europejskiej i międzynarodowej.

Literatura

- [1] Dynamiczny handel z Czechami, Boss Gospodarka nr 40/2002
- [2] Korzystne tendencje w wymianie z krajami CEFTA, Boss Gospodarka nr 39/2001
- [3] Kraft J., Farek J., Světová ekonomika, TUL Liberec 2003
- [4] Polsko-czeska współpraca gospodarcza, Monitor Prawa Celnego, Wyd. BW, Szczecin nr IX- 2002
- [5] Polsko-czeska współpraca gospodarcza, Boss Eksport-Import nr 17/1998
- [6] Rocznik statystyczny, z lat 1993-2002, GUS Warszawa
- [7] Róg J., Relacje społeczno-ekonomiczne na pograniczu polsko-czeskim, Uniwersytet Opolski, Opole 2001
- [8] Strefa pogranicza Polska-Czechy. Procesy transformacji i rozwoju, (red. K. Heffner i W. Drobek), PIN Instytut Śląski, Opole 1996

- [9] Warunki działalności gospodarczej w Republice Czeskiej w 2000 rok, KODAP Liberec 2000
- [10] www.gnet.pl/warecka/rocznik
- [11] www.kprm.gov.pl
- [12] www.eroregiony.pl
- [13] www.boss.com.pl
- [14] www.mf.gov.pl
- [15] www.stat.gov.pl

AUSGEWÄHLTE PROBLEME HINSICHTLICH DER WIRTSCHAFTLICHEN BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DER REPUBLIK POLEN UND DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK

Dieser Beitrag stellt die wirtschaftlichen Beziehungen zwischen der Republik Polen und der Tschechischen Republik, insbesondere unter Berücksichtigung der wirtschaftlichen Wettbewerbsfähigkeit der beiden Staaten im europäischen und weltweiten Hintergrund, dar.

Der Verfasser beweist, dass die Wirtschaft der beiden Länder eine steigende wirtschaftliche Attraktion charakterisiert, die ihre Wettbewerbsfähigkeit weltweit steigert. Im zweiten Teil werden manche Marketing - und Organisationsaspekte dieser Zusammenarbeit besprochen und Schlussfolgerungen dieser Analyse präsentiert.

Der Beitrag basiert auf Materialien, die an der TUL in Liberec und im Generalkonsulat der Republik Polen in Prag gesammelt wurden.

VYBRANÉ ASPEKTY HOSPODÁŘSKÝCH VZTAHŮ MEZI POLSKOU A ČESKOU REPUBLIKOU

Příspěvek se týká hospodářských vztahů mezi Polskem a Českem, se zřetelem na problematiku hospodářské konkurenceschopnosti obou ekonomik na evropském a světovém pozadí. Autor dokazuje, že obě ekonomiky se vyznačují rostoucí ekonomickou přitažlivostí, podporující zvýšení konkurenceschopnosti v mezinárodním měřítku. V druhé části příspěvku jsou rozebírány některé organizační a marketingové otázky této spolupráce. Následně autor prezentuje výstupy plynoucí z popsání analýzy.

Příspěvek je autorského charakteru a je zpracován na základě podkladů shromážděných mj. na Technické univerzitě v Liberci a také v Generálním konzulátu PR v Praze.

CHOSEN PROBLEMS OF THE ECONOMICAL RELATIONSHIPS BETWEEN POLAND AND THE CZECH REPUBLIC

This article concerns the economical relationships between Poland and the Czech Republic, with a strong compliance with the problem of the economical attractiveness (competition) of both economies in the European and world-wide background. Author proves that both economies feature in increasing economical attractiveness, which increases the growth of the competition on the international scale.

In the second part of the article, some of the organizational and marketing aspects of the cooperation are discussed and suitable conclusions, which flow from the featured analysis, are presented.

The article have an author's character and is based on the information gathered, among others, at the Technical University in Liberec, or through the Polish General Consulate in Prague.

KFPK – MIEJSCE W SYSTEMIE PORĘCZEŃ KREDYTOWYCH DLA MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW

J. Adamek

Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
j.adamek@interia.pl

Abstrakt

Celem referatu jest prezentacja miejsca Krajowego Funduszu Poręczeń Kredytowych (KFPK) w polskim systemie poręczeń dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw. W opracowaniu wykorzystano informacje statystyczne charakteryzujące wyniki działalności KFPK wraz z odniesieniem ich do charakterystyk opisujących aktywność funduszy regionalnych i lokalnych. Pozwoliło to na sformułowanie opinii o roli i kierunkach rozwoju badanej instytucji w systemie poręczeń kredytowych jako narzędzia wsparcia sektora MSP.

1. Wprowadzenie

Przedsiębiorstwo na pewnym etapie swego rozwoju, zmuszone jest do poszukiwania i wykorzystania obcych źródeł finansowania prowadzonej działalności. Staje się to wynikiem szeregu uwarunkowań, wśród których wymienić można np.: brak wystarczających kapitałów własnych przeznaczanych na finansowanie działalności obrotowej czy inwestycyjnej lub chęć wykorzystania efektu dźwigni, jako element wsparcia rozwoju jednostki.

Problem ten nabiera szczególnego znaczenia dla małych i średnich przedsiębiorstw (MSP), które ze swej istoty cierpią na głód własnych źródeł finansowania. W sytuacji niewystarczalności kapitałów własnych MSP kierują swą uwagę na instytucje finansowe (o charakterze formalnym i nieformalnym) oferujące potencjalny dostęp do pieniądza. Wśród nich wiodącą rolę pełnią przedsiębiorstwa bankowe i instytucje pożyczkowe (zob. tabela 1).

Pozyskanie środków od kredyto- i pożyczkodawców wymusza na małych i średnich przedsiębiorcach wykazanie pożądanego (przez kapitałodawców) poziomu wiarygodności kredytowej, rozumianej jako łączna ocena jakości wypełnienia przez podmiot obowiązków finansowych i zabezpieczenia, jakie przyszłej spłacie długu daje jego majątek i dochodowość...¹.

¹ Luczka, T.: Kapitał obcy w małym i średnim przedsiębiorstwie, Warszawa-Poznań 2001, s. 74

Typowe źródło finansowania	Pre-start-up	Start-up	Wczesny wzrost	Ekspansja	Dojrzałość
Kapitał własny					
Rodzina					
Bank					
Wyspecjalizowane banki dla MSP					
Dostawcy substytutu kapitału					
Regionalne Agencje Rozwoju					
Fundusze publiczne					
Zysk zatrzymany					
Inwestorzy nieformalni					
Fundusze Venture Capital					
Rynek kapitałowy					

Tabela 1. Źródła finansowania a faza rozwoju MSP

Źródło: Third Round Table of Bankers and SMEs – Final Report, Centre for Strategy & Evaluation Services, June 2000, s. 19

Praktyka i teoria gospodarcza wskazuje, iż wśród cech opisujących wiarygodność kredytową małego i średniego przedsiębiorcy na uwagę zasługuje²:

- niezdolność lub niechęć MSP do dostarczania informacji przez system rachunkowości, mała wiarygodność informacji handlowych,
- brak możliwości potwierdzenia przeszłości kredytowej (historia kredytowa) wskazującej na rzetelność regulacji zobowiązań wobec kapitałodawców,
- niska, w porównaniu z dużymi jednostkami gospodarczymi, rentowność działania i płynność warunkująca możliwość spłaty zadłużenia,
- duża podatność na impulsy rynkowe i zmiany ekonomicznych warunków działania decydująca o możliwości zaburzeń w funkcjonowaniu firmy i jej upadłości,
- niska wartość kapitałów własnych jako podstawa finansowania projektu objętego pożyczką lub kredytem,
- słabość biznesplanów wynikająca z: uproszczonego zapisu operacji gospodarczych stanowiących podstawę szacowania parametrów opisujących przeszłość i przyszłość MSP, niskich umiejętności planowania finansowego właścicieli MSP,
- utrudniona możliwość zaoferowania pożądanego zabezpieczenia transakcji pożyczkowej (wartość, jakość, forma),
- inne.

Skupiając się, w związku z tematyką referatu, na nieadekwatności (do oczekiwań kapitałodawców) oferowanych przez MSP zabezpieczeń kredytu i pożyczki, jako wyznacznika zdolności kredytowej, warunkującego dostęp do zasilenia finansowego, należy podkreślić, iż obszar ten postrzegany jest przez przedsiębiorców jako jeden z podstawowych elementów utrudniających im dostęp do kapitałów kredytowo-pożyczkowych.

Bariera zdolności kredytowej MSP przyjmuje charakter ponadnarodowy³, jednoznacznie oddziałując na jakość współpracy między małym i średnim przedsiębiorstwem a bankiem czy

² Adamek, J.: Fundusze poręczeń kredytowych dla małych i średnich przedsiębiorstw – zalety i wady, [w:] Pawłowicz, L., Wierzbą, R. [red.]: Finanse, bankowość i ubezpieczenie wobec procesów globalizacji, Warszawa 2003, s. 16

³ „...małe i średnie przedsiębiorstwa zwykle krytykują instytucje finansowe za zbyt przywiązywanie wagi do zabezpieczenia kredytu jako podstawowego elementu oceny ryzyka kredytowego warunkującego dostęp do kredytu...” The Observatory for SME Second Annual Report, European Commission, Belgium 1994, s. 58

pożyczkodawcą⁴. Dla przykładu, aż 32% polskich małych przedsiębiorców (24,5% średnich) wskazuje na wymogi dotyczące zabezpieczeń jako złe i bardzo złe oceniany element działalności kredytowej banku⁵. Z kolei badania przeprowadzone na przedsiębiorcach w Wielkiej Brytanii⁶ ukazują, iż wśród czynników decydujących o odmowie zasilenia kredytowego, po niskiej wartości kapitałów własnych angażowanych w kredytowane przedsięwzięcie, na drugą pozycję wysuwa się brak, lub niska wartość aktywów traktowanych jako zabezpieczenie kredytu.

2. Fundusz poręczeń kredytowych – istota

Podmioty poręczeniowe przyjmując charakter funduszy, programów, stowarzyszeń, stanowią element otoczenia instytucjonalnego małych i średnich przedsiębiorstw. Bez względu na rodzaj, źródło pochodzenia kapitałów, formę organizacyjną, podstawowym celem działania tych jednostek staje się oferowanie poręczeń spłaty należności kredytowych i pożyczkowych dla małych i średnich przedsiębiorstw. Tym samym, tworzą one sprzyjającą współpracy atmosferę (między pożyczkodawcą a pożyczającym) opartą o oferowanie alternatywnego źródła spłaty należności kredytowo-pożyczkowych. Obok tego podstawowego efektu realizują one szereg innych celów i funkcji. Wśród nich na uwagę zasługuje:

- dostarczanie jednostkom gospodarczym dodatkowych możliwości dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania,
- tworzenie sprzyjających warunków powstawania nowych lub utrzymania dotychczasowych miejsc pracy,
- wspieranie i stymulacja rozwoju czynników jakościowych w przedsiębiorstwie oddziałujących na ryzyko gospodarowania (np. kreowanie zdolności do opracowania i realizacji planów), wzbogacając informacje wykorzystywane w decyzjach operacyjnych i strategicznych (charakterystyka sektora, konkurencji, warunki wejścia do sektora, bariery rozwoju, itp.),
- spełnianie funkcji doradczych wspomagających małych i średnich przedsiębiorców w: wyborze odpowiednich źródeł finansowania, kontroli warunków finansowania i zarządzania finansami.⁷

Analizując postrzeganie roli funduszy poręczeniowych od strony instytucji kredytowo-pożyczkowych należy wskazać, że: są one podmiotami, z którymi pożyczający mogą dzielić się ryzykiem z niewielką opłatą wynoszącą średnio 2 - 3% kwoty poręczenia rocznie⁸, często zajmują się opracowaniem aplikacji kredytowych dostosowując je tym samym do wymogów stawianych przez kredytodawców, umożliwiając zastosowanie przez banki zestandaryzowanych

⁴ Jak podkreśla Liorens, J.L.: „...sprawa zabezpieczeń pożyczek bankowych staje się widoczną kwestią charakteryzującą stosunki między bankiem a małym i średnim przedsiębiorstwem, ...faktem jest, że około 30% z nich wskazuje, iż napotkało utrudnienia w dostępie do kredytu wynikające z niemożności zaoferowania wymaganego zabezpieczenia” w: J.L. Liorens, Loan Guarantee Systems for SMEs in Europe, „The Financier” 1997, Vol.4. No.1&2, s. 1

⁵ Grzywacz, J.: Kredyt bankowy w rozwoju MSP, mity i rzeczywistość, „Fiansista”, 2002, nr 7/8, s. 59

⁶ Finance for Small Firms – A Ninth Report, Bank of England, London 2002, s. 58

⁷ Adamek, J.: Działalność poręczeniowa na rzecz małych i średnich przedsiębiorstw na przykładzie Small Firms Loan Guarantee Scheme – Wielka Brytania, [w:] Ostaszewski, J. [red.]: Prawno-ekonomiczne aspekty rozwoju przedsiębiorczości, Warszawa 2003, s. 53

⁸ Zob. w: Levitsky, J., Prasad, R.: Credit Guarantee Schemes for Small and Medium Enterprises, World Bank Technical Paper No. 58, Washington, D.C. 1995

procedur oceny ryzyka kredytowego⁹, wykorzystując większą ilość informacji jakościowych w ocenie wiarygodności kredytowej, co uzupełnia i pogłębia finansowo zorientowaną analizę bankową, umożliwiając instytucjom bankowym ogniskowanie swych działań na sektorze MSP poprzez: ilościowy, wartościowy i jakościowy wzrost portfela kredytowego, oferowanie wyspecjalizowanych produktów bankowych skierowanych do tego segmentu rynku¹⁰.

Realizacja powyższych efektów oraz przyjęcie założenia o konieczności tworzenia sprzyjających warunków rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw decyduje o tym, iż instytucje poręczeniowe funkcjonują w każdym regionie świata (zobacz tabela 2)

Region	Ilość	Beneficjenci MSP	Kapitał (mln. USD)	Udzielone gwarancje (mln. USD)
Afryka	36	76862	148,80	378,50
Azja	91	2687890	28411,60	441801,80
Europa	1954	2718436	8262,00	65751,00
Ameryka Łacińska	33	113464	349,13	876,90
Ameryka Południowa	20	550000	4500,00	50000,00
Oceania	13	298	31,50	25,50
Programy multilateralne	111	1031111	2491,50	15568,30
Razem	2258	7178061	44194,13	574402,00

Tabela 2. Organizacje poręczeń kredytowych dla małych i średnich przedsiębiorstw na świecie

Źródło: Pombo, P., Herrero, A.: Los Sistemas De Garantia Para La Micro Y La Pyme En Una Economia Globalizada, DP Editorial, España 2001, s. 104

3. Polski system poręczeń kredytowych dla małych i średnich przedsiębiorstw

Aktualny kształt polskiego systemu poręczeń kredytowych dla małych i średnich przedsiębiorstw oparty jest o trzy filary tworzone przez:

- fundusze o zasięgu regionalnym i lokalnym,
- fundusze o zasięgu ponadregionalnym,
- Krajowy Fundusz Poręczeń Kredytowych (KFPK), działający w ramach BGK S.A.

Większość działających w Polsce funduszy poręczeń kredytowych została utworzona w oparciu o krajowe i zagraniczne programy pomocy. Pierwsze fundusze utworzono w 1994 roku w ramach Programu Inicjatyw Lokalnych Phare (np. fundusze w Biłgoraju, Nidzicy, Kutnie). Innymi inicjatorami pojawiania się instytucji poręczeniowych w polskiej rzeczywistości gospodarczej był np. Polsko - Brytyjski Program Przedsiębiorczości (fundusz w Białymstoku i Lublinie). W drugiej połowie lat 90 pojawiło się kilka funduszy tworzonych w oparciu o środki dystrybuowane przez Polską Fundację Promocji i Rozwoju Małych i Średnich Przedsiębiorstw oraz środki Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. Rok 2000 i lata następne to okres dynamicznego wzrostu ilości działających funduszy poręczeniowych. Pojawiają się fundusze tworzone przy udziale banków w oparciu o współpracę z władzami lokalnymi (poznański fundusz poręczeniowy utworzony przez bank PKO BP S.A. i władze miasta) czy fundacjami (

⁹ Main Characteristics and Goals of the Mutual Guarantee Systems, European Mutual Guarantee Association – materiały niepublikowane

¹⁰ Szerzej na temat efektów działalności poręczeniowej w: Adamek, J.: Fundusze poręczeń kredytowych..., op.cit, s. 19 i nast.

Badana kategoria	Fundusze razem	Średnio na fundusz
1. kapitał (mln. zł)	92,94	2,38
2. liczba udzielonych poręczeń od początku istnienia systemu	3180,00	82,00
3. wartość udzielonych poręczeń od początku działalności (mln. zł)	166,64	4,27
4. wartość poręczonych kredytów od początku działalności (mln. zł)	326,07	8,36
5. liczba aktualnych poręczeń	1290,00	33,00
6. wartość aktualnych poręczeń (mln. zł)	50,97	1,30
7. wartość aktualnie poręczonych kredytów (mln. zł)	105,23	2,69
8. łączna wartość strat (mln. zł)	1,93	0,071
9. nowe miejsca pracy	5225,00	134,00
10. straty na jedno miejsce pracy (zł)	500,00	
11. wartość strat do wartości poręczeń (%)	1,57	
12. wartość aktualnych poręczeń do wartości kapitału (%)	54,84	
13. wartość aktualnie poręczonych kredytów do wartości kapitału (%)	113,00	
14. średni stosunek wartości poręczeń do wartości kredytu (%)	49,55	
15. stosunek ilości poręczeń straconych do udzielonych (%)	2,83	
16. średnia wartość udzielonego poręczenia (zł)	53 687,00	
17. wartość poręczenia na stworzenie jednego miejsca pracy (zł)	56 795,00	
18. średnia ilość banków współpracująca z funduszem	5,00	

Tabela 3. Wyniki działania funduszy poręczeń kredytowych w Polsce – stan 31.12.2002 (bez uwzględnienia KFPK). Na moment opracowania referatu brak jest zwartej publikacji charakteryzującej wyniki działalności FPK w Polsce za rok 2003.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Raport o stanie funduszy poręczeń kredytowych w Polsce Stan na dzień 31.12.2002 r., Uniconsult, Warszawa 2003, s. 7 i 8

POLFUND – fundusz utworzony z środków BZWBK S.A. i Polsko - Kanadyjskiej Fundacji Rozwoju Przedsiębiorczości). Podstawowe wielkości opisujące działalność 39 funduszy poręczeń kredytowych przedstawia poniższa tabela (patrz tabela 3).

Analiza informacji zawartych w opracowaniach statystycznych charakteryzujących szczegółowe dane opisujące działalność funduszy poręczeniowych pozwala sformułować pewne opinie odnoszące się do takich kwestii jak: siła kapitałowa, aktywność poręczycielska czy ocena efektów działania systemu w sferze zatrudnienia, dostępu do kapitału kredytowego, strat, itp.¹¹.

Siła kapitałowa funduszy poręczeniowych (bez KFPK) objętych procesem monitoringu wynosi blisko 93 mln. zł. Przy czym występuje duże zróżnicowanie kapitałowe funduszy wyposażonych w kapitały od wartości np. 16 mln. zł (Polfund) do 0.13 mln. zł (fundusz w Stargardzie Szczecińskim). Liczba udzielonych poręczeń w okresie 1994 - grudzień 2002 r. zamknęła się ilością 3180 szt., z czego największą mogą pochwalić się fundusze: lubelski - 667 szt., białostocki - 503 szt., działowski - 341 szt. Tym wielkościom można przeciwstawić np. po

¹¹ Z uwagi na ograniczony zakres referatu, autor nie prezentuje pogłębionej analizy działalności funduszy.

2, 3 poręczenia udzielone przez fundusze działające w Starogardzie Szczecińskim, Słupsku, Sosnowcu. Oceniając efektywność funduszy pod względem średniej liczby udzielanych poręczeń na jeden miesiąc prowadzonej działalności, największą średnią uzyskał Polfund - 11 poręczeń, fundusz lubelski - 7, białostocki - 5 i krakowski - 4, przy średniej dla systemu blisko 2 poręczenia na miesiąc. Wartość uruchomionych kapitałów kredytowych dzięki działalności poręczycielskiej w badanym okresie wyniosła około 326 mln. zł, co daje średnio na fundusz 8 mln zł (podkreślić należy fakt niskich strat związanych z prowadzoną działalnością funduszy, które stanowiły 1,57 % wartości udzielonych poręczeń). Miarą efektywności działalności poręczycielskiej stają się również współczynniki określające: stopień wykorzystania kapitału poręczeniowego oraz liczbę miejsc pracy stworzonych dzięki poręczeniom kredytów. I tak, wykorzystanie kapitału poręczeniowego odniesione do wartości udzielonych kredytów kształtuje się w latach 1994 - 2002 na poziomie około 350% łącznie, dla wartości aktualnie poręczonych kredytów 113%. Ocena wpływu udzielonych poręczeń na rynek pracy jest bardzo trudna, dlatego też należy pamiętać o tym, iż poręczenie kredytu nie musi wiązać się z utworzeniem nowego miejsca pracy, lecz może również decydować o utrzymaniu dotychczasowego potencjału miejsc pracy w podmiocie wykorzystującym tę formę wsparcia finansowego. Nie mniej jednak, badania prowadzone przez Krajowe Stowarzyszenie Funduszy Poręczeniowych potwierdziły stworzenie 5225 stanowisk pracy uzyskanych dzięki działalności funduszy poręczeniowych przy średniej wartości poręczenia przypadającej na nowoutworzone stanowisko pracy w wartości około 30 tys. zł.¹²

4. KFPK w systemie poręczeń kredytowych dla MSP

Krajowy Fundusz Poręczeń Kredytowych (działający w ramach BGK S.A.) swoją historię datuje od 1994 roku kiedy to na podstawie porozumienia między Ministrem Finansów i Bankiem Gospodarstwa Krajowego podpisano umowę zlecającą BGK udzielanie poręczeń kredytowych na rzecz małych i średnich przedsiębiorstw. Aktualnie, w działalności funduszu, można wyróżnić trzy podstawowe etapy jego ewolucji (zobacz tabela 4).

Ocena dotychczasowej działalności KFPK nie jest jednoznaczna i może być prowadzona w wielu wymiarach, odnoszących się do takich zagadnień jak np.: gospodarowanie powierzonym kapitałem, współpraca z sektorem bankowym, aktywność w działalności poręczeniowej (mierzona miernikami ilościowymi i wartościowymi).

I tak, kapitał KFPK na 30. 06. 2003 r. wynosił 124,7 mln zł, co daje przyrost jego wartości, od momenty założenia funduszu (rok 1994), o blisko 80 mln. zł. Nadmienić należy, iż tylko w okresie od początku 1999 r. do 06. 2002 r. kapitał ten wzrósł o 63%, z kwoty 76,6 mln. do 124,7 mln. zł. Stało się to wynikiem korzystnych lokat środków funduszu w bony i obligacje skarbowe oraz bony pieniężne Narodowego Banku Polskiego.

Wartość kapitałów funduszu poręczeniowego obok funkcji zabezpieczenia warunkowych zobowiązań kredytobiorcy służy również pokryciu faktycznych strat instytucji kredytowych i pożyczkowych wynikających z niespłacenia poręczonych kredytów i pożyczek. KFPK w okresie 01. 1999 – 06. 2002 zrealizował 53 wypłaty poręczeń na ogólną kwotę 11,5 mln zł, co stanowi blisko 6% wartości udzielonych poręczeń w tym czasie (ilość i wartość zrealizowanych poręczeń od początku działania KFPK to odpowiednio: 63 i 12,7 mln. zł, co stanowi 3,7 % wartości udzielonych poręczeń ogółem). Na uwagę zasługuje również fakt niskiej skuteczności

¹² Należy pamiętać o tym, iż środki „przekazane” na utworzenie miejsca pracy po spłacie poręczanego kredytu wracają do systemu i mogą być ponownie wykorzystane.

windykacji należności z tytułu wypłaconych poręczeń. Wartość odzyskanych z tego tytułu należności kapitałowych wynosiła 316,5 tys. zł, co stanowi zaledwie 2,7 % spłaconych w okresie 1999–2002 r. zobowiązań wynikających z udzielonych poręczeń.

KFPK od początku prowadzonej działalności przyjął założenie o dystrybucji produktów poprzez sieć swoich oddziałów oraz sieć oddziałów banków współpracujących. Obecnie z funduszem współpracuje 38 banków, które oferują poręczenia KFPK w blisko 2000 swych

Etap 1 XII. 1994 – V. 1997 r.

- rozpoczęcie działalności Funduszu Poręczeń Kredytowych dla Małych i Średnich Przedsiębiorstw w oparciu o środki budżetu państwa o wartości 40 mln. zł,
- oparcie działalności poręczycielskiej o współpracę z instytucjami bankowymi dystrybuującymi produkty poręczeniowe funduszu (na koniec 1995 r. 11 banków współpracujących),
- w okresie tym złożono 144 wnioski o poręczenie i udzielono 80 poręczeń na kwotę 15,2 mln. zł,
- ograniczenie terminu poręczenia do 5 lat,
- zwykły i uproszczony tryb udzielania poręczeń,
- 3 współpracujące z Funduszem banki z prawem stosowania trybu uproszczonego rozpatrywania wniosków o poręczenie

Etap 2 V. 1997 – VII. 2001 r.

- powołanie w oparciu o przepisy ustawy o poręczeniach i gwarancjach udzielanych przez Skarb Państwa oraz niektóre osoby prawne Krajowego Funduszu Poręczeń Kredytowych przejmującego majątek i zobowiązania Funduszu Poręczeń kredytowych dla Małych i Średnich Przedsiębiorstw,
- ustawowe sprecyzowanie zasad udzielania poręczeń z KFPK,
- rozszerzenie beneficjentów poręczeń o osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, rzemieślników, spółki prawa handlowego i cywilnego, spółdzielnie, przedsiębiorstwa państwowe, stowarzyszenia, fundacje i gminy,
- podwyższenie limitu poręczeń do równowartości 1,5 mln. EURO,
- zrównanie maksymalnego okresu poręczenia z okresem kredytowania + jeden miesiąc,
- upoważnienie wszystkich współpracujących banków do stosowania uproszczonej procedury rozpatrywania wniosków o poręczenie z równoczesnym zwiększeniem maksymalnej kwoty poręczenia w tym trybie do 400 tys. zł,
- wprowadzenie poręczeń portfelowych ułatwiających w sposób zasadniczy dostęp przedsiębiorców do poręczeń z KFPK,
- rozpoczęcie udzielania poręczeń dla kredytów studenckich,
- w okresie tym złożono 802 wnioski o poręczenia i udzielono poręczeń na 189,2 mln. zł

Etap 3 VII. 2001 – obecnie

- nowelizacja ustawy o poręczeniach i gwarancjach udzielanych przez Skarb Państwa i niektóre osoby prawne w części dotyczącej KFPK (6.07.2001),
- rozszerzenie zakresu poręczeń kredytów dla MSP. Obecnie poręczenia te mogą dotyczyć: pożyczek i kredytów bankowych oraz wyemitowanych obligacji przeznaczonych wyłącznie na finansowanie: inwestycji, zakupu materiałów lub surowców do produkcji albo świadczenia usług przez małych i średnich przedsiębiorców, zakup towarów przez MSP, tworzenie nowych miejsc pracy oraz realizowanie kontraktów eksportowych,
- umożliwienie BGK S.A. aktywnego włączenia się do procesu rozwoju instytucji poręczeniowych o zasięgu lokalnym i regionalnym poprzez dopuszczenie możliwości: nabywania akcji lub udziałów tych instytucji, finansowanego z zysku osiąganego z środków KFPK oraz poręczania zobowiązań funduszy lokalnych i regionalnych z tytułu udzielonych przez nich poręczeń kredytowych,
- podniesienie maksymalnej kwoty poręczenia i gwarancji do 5 mln. Euro

Tabela 4. Etapy rozwoju KFPK – charakterystyka

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Raport o stanie funduszy poręczeń kredytowych w Polsce Stan na dzień 31.12.2002 r., op.cit. s. 33 i 34, Informacja o wynikach kontroli udzielania poręczeń i gwarancji przez Skarb Państwa oraz niektóre osoby prawne, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa kwiecień 2003r. s. 24

placówek. Tak duży potencjał miejsc sprzedaży produktów poręczeniowych KFPK wydaje się niewykorzystany. Aktualne współczynniki obrazujące ilość sprzedanych poręczeń KFPK (od początku działalności funduszu) odniesioną do ilości banków współpracujących i ich placówek wynoszą: 33 i odpowiednio 0,6 poręczenia. Co jest przyczyną takiego stanu rzeczy?

Wśród czynników oddziałujących na niską efektywność wykorzystania źródeł dystrybucji produktów poręczeniowych wskazać należy: a/małe zainteresowanie banków kredytujących oferowaniem tego typu usług, b/niską świadomość możliwości wykorzystania poręczenia KFPK przez przedsiębiorców, c/zawężenie możliwości otrzymania poręczenia do wybranego spektrum produktów poręczeniowych (do lipca 2001 r.), d/zwiększanie kosztów zasilenia kredytowego (koszt poręczenia). Ponad to, nie można także zapominać o tym, iż poręczenie ma charakter wtórny w stosunku do kredytu. Tak więc, im większa skłonność przedsiębiorców do wykorzystania kapitałów kredytowo-pożyczkowych (w finansowaniu bieżącym i inwestycyjnym) warunkowana czynnikami makro i mikro ekonomicznymi, tym większe jest zainteresowanie poręczeniem jako instrumentem wsparcia dostępu do tych źródeł.

Zgodnie z art.36 ust.1 ustawy o poręczeniach i gwarancjach głównym celem działalności KFPK jest zabezpieczenie spłaty kredytów bankowych i pożyczek bankowych a także zobowiązań wynikających z obligacji poręczonych lub gwarantowanych przez BGK S.A. Analizując działalność poręczeniową funduszu z punktu widzenia ilości i wartości udzielonych poręczeń wskazać należy, że (stan na 31. 12. 2002): a/ łączna liczba zarejestrowanych wniosków o udzielenie poręczenia wyniosła 1545 szt. na kwotę 635 mln. zł, b/ ilość udzielonych poręczeń zamknęła się liczbą 1264 a ich wartość to 342,3 mln. zł, c/ przeważająca ilość poręczeń, tj. 98% została udzielona małym i średnim przedsiębiorstwom, d/ poręczenia w głównej mierze były udzielane wg procedury uproszczonej (72% udzielonych poręczeń), e/ poręczenia służyły w 65 % zabezpieczeniu kredytów inwestycyjnych i w 35 % kredytów obrotowych.

Odnosząc przedstawione powyżej charakterystyki KFPK do danych statystycznych opisujących efekty działania pozostałych elementów systemu poręczeń kredytowych dla małych i średnich przedsiębiorstw sformułować można pewne wnioski. Oto one:

1. Krajowy Fundusz Poręczeń Kredytowych pełni znaczącą rolę w systemie poręczeń skierowanych do sektora MSP. Potwierdza to m.in. 67 % udział wartości poręczeń udzielonych przez tę instytucję w wartości poręczeń udzielonych przez elementy systemu ogółem oraz 28 % udział w liczbie udzielonych poręczeń,
2. ocena efektywności wykorzystania kapitału KFPK jest niejednoznaczna i opiera się o poniższe charakterystyki: kapitał KFPK stanowi 57 % siły kapitałowej systemu, aktualne jego wykorzystanie (wartość aktualnych poręczeń odniesiona do wartości kapitału x 100%) to 162% przy średniej dla pozostałych funduszy 114%. Odnosząc jednak wartość aktualnych poręczeń do limitu poręczeń z KFPK, ustalanego corocznie przez Ministra Finansów na poziomie trzykrotności posiadanych kapitałów, współczynnik wykorzystania plasuje się na poziomie 52 %. Świadczy to może o słabym wykorzystaniu potencjału poręczeniowego funduszu.
3. wartość i ilość poręczeń straconych odniesiona do wartości i ilości poręczeń udzielonych ogółem stanowi: dla KFPK 3,7% i 4,9% dla pozostałych funduszy 1,5% i 2,8%. Wielkości te potwierdzają bezpieczeństwo prowadzonej działalności poręczeniowej dla instytucji poręczeniowych. Z drugiej strony, wysokie wartości tych wskaźników dla KFPK wynikają lub mogą wynikać z: wyższego ryzyka poręczanych kredytów, wyższej wartości jednostkowej poręczenia, błędów w procesie oceny zdolności kredytowej, słabości

(jakościowej) przyjmowanych zabezpieczeń udzielanych poręczeń, naruszania procedur poręczeniowych stosowanych BGK S.A.¹³,

4. pozytywnie należy ocenić fakt rozszerzania oferty poręczeniowej funduszu oraz możliwość dokonywania przez niego inwestycji w lokalne i regionalne instytucje poręczeniowe. Wydaje się, iż taka możliwość angażowania środków KFPK winna przyczynić się do powiększenia siły kapitałowej istniejących funduszy i pojawiania się w rzeczywistości gospodarczej nowych tego typu jednostek.

Konkludując, KFPK spełnia zadania, dla których został powołany. Wydaje się, iż naturalnym kierunkiem jego rozwoju stać się winno zwiększanie siły kapitałowej, ogniskowanie się na poręczaniu względnie dużych kredytów lub kredytów o podwyższonym ryzyku oraz zwiększanie swego udziału w funduszach lokalnych i regionalnych, dla których szansą dalszego rozwoju staje się również możliwość pozyskania poręczeń zobowiązań z tytułu poręczeń spłat kredytów i pożyczek. Ponad to, przed KFPK stoją również zadania nie finansowe. Wśród nich na podkreślenie zasługuje: tworzenie sprzyjającej atmosfery wokół instytucji poręczenia, działalność marketingowa promująca tą formę zabezpieczenia kredytu, organizacja i prowadzenie nadzoru nad działaniem funduszy poręczeniowych, czynne uczestnictwo w procesie wypracowania pożądanych praktyk działalności poręczycielskiej (zasady działania, procedury, etyka, itp.)

Literatura

- [1] Adamek, J.: Działalność poręczeniowa na rzecz małych i średnich przedsiębiorstw na przykładzie Small Firms Loan Guarantee Scheme – Wielka Brytania, [w:] Ostaszewski, J. [red.]: Prawno-ekonomiczne aspekty rozwoju przedsiębiorczości, Warszawa 2003 r.
- [2] Adamek, J.: Fundusze poręczeń kredytowych dla małych i średnich przedsiębiorstw – zalety i wady, [w:] Pawłowicz, L., Wierzbą, R. [red.]: Finanse, bankowość i ubezpieczenie wobec procesów globalizacji Warszawa 2003 r.
- [3] Finance for Small Firms – A Ninth Report, Bank of England, London 2002 r.
- [4] Grzywacz, J.: Kredyt bankowy w rozwoju MSP, mity i rzeczywistość, „Fiansista”, 2002, nr 7/8,
- [5] Informacja o wynikach kontroli udzielania poręczeń i gwarancji przez Skarb Państwa oraz niektóre osoby prawne, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa 2003 r.
- [6] Levitsky, J., Prasad, R.: Credit Guarantee Schemes for Small and Medium Enterprises, World Bank Technical Paper No. 58, Washington, D.C. 1995 r.
- [7] Liorens, J. L.: Loan Guarantee Systems for SMEs in Europe, „The Financier”1997, Vol.4. No.1&2
- [8] Łuczka, T.: Kapitał obcy w małym i średnim przedsiębiorstwie, Warszawa-Poznań 2001 r.
- [9] Main Characteristics and Goals of the Mutual Guarantee Systems, European Mutual Guarantee Association – materiały niepublikowane
- [10] Pombo, P., Herrero, A.: Los Sistemas De Garantia Para La Micro Y La Pyme En Una Economia Globalizada, DP Editorial, España 2001 r.
- [11] Raport o stanie funduszy poręczeń kredytowych w Polsce Stan na dzień 31. 12. 2002r., Uniconsult, Warszawa 2003 r.

¹³ zobacz: Informacja o wynikach kontroli udzielania poręczeń i gwarancji przez Skarb Państwa oraz niektóre osoby prawne, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa kwiecień 2003r. s. 48 i nast.

- [12] The Observatory for SME Second Annual Report, European Commission, Belgium 1994,
- [13] Third Round Table of Bankers and SMEs – Final Report, Centre for Strategy & Evaluation Services, June 2000 r.

Recenzja

Doc. Dr. Ing. Olga Hasprová, Katedra financí a účetnictví, Hospodářská fakulta, Technická univerzita v Liberci

DER LANDESFONDS FÜR KREDITBÜRGSCHAFTEN UND SEINE POSITION IM SYSTEM DER KREDITBÜRGSCHAFTEN FÜR KLEINE UND MITTLERE UNTERNEHMEN

Das Ziel des Referats ist, die Position des Landesfonds für Kreditbürgschaften im polnischen System der Kreditbürgschaften für den Sektor der kleinen und mittleren Unternehmen darzustellen. Bei der Darstellung wurden statistische Angaben ausgenutzt, die Ergebnisse der Tätigkeit des Landesfonds charakterisieren und sich auf ihre Charakteristiken beziehen, die die Aktivität der regionalen und lokalen Fonds beschreiben. Das erlaubte, Meinungen über Rolle und Entwicklungstendenzen der untersuchten Einrichtung im System der Kreditbürgschaften als Förderungsmittel des Sektors der mittleren und kleinen Unternehmen zu formulieren.

SFÚR - MÍSTO V SYSTÉMU ÚVĚROVÝCH RUČENÍ PRO MALÉ A STŘEDNÍ PODNIKY

Cílem příspěvku je prezentovat místo Státního fondu úvěrových ručení (SFÚR, *Krajowy Fundusz Poręczeń Kredytowych*) v polském systému ručení pro sektor malých a středních podniků. V referátu byly využity statistické informace popisující výsledky působnosti SFÚR, včetně jejich propojení s charakteristikami aktivity regionálních a lokálních fondů. Tento rozbor umožnil autorovi formulovat názor na úlohu a rozvojové směry popisované instituce v systému úvěrových ručení jako nástroje pro podporu malých a středních podniků.

NATIONAL CREDIT GUARANTEE FUND – THE POSITION IN THE CREDIT GUARANTEE SYSTEM FOR THE SMALL BUSINESS SECTOR

The purpose of the paper is to present the position of National Credit Guarantee Fund in the Polish guarantee system for the small business sector. Statistical information characterising the results of National Credit Guarantee Fund activity along with their reference to the characteristics describing the activity of regional and local funds were used in the study. This allowed to formulate the opinion on the role and directions of development of the researched institution in the credit guarantee system as the support implement of the small business sector.

ZARZĄDZANIE POLSKIM DŁUGIEM PUBLICZNYM W PRZEDEDNIU AKCESJI DO UNII EUROPEJSKIEJ

A. Babczuk

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
kfir@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

Przedmiotem niniejszego opracowania jest prezentacja stanu i perspektyw zarządzania polskim zadłużeniem publicznym w okresie poprzedzającym akcesję do Unii Europejskiej. Autor charakteryzuje pojęcie i cele zarządzania długiem publicznym, strukturę oraz podstawowe charakterystyki polskiego długu publicznego, a także instrumenty zarządzania nim. Powyższe zagadnienia są analizowane na tle doświadczeń innych krajów należących do OECD.

1. Wstęp

Powstanie instytucji długu publicznego wiąże się nierozdzielnie z rozdzieleniem skarbu państwa od skarbu osoby panującej. Instytucja ta jest obecna w prawie wszystkich współczesnych gospodarkach. W pewnych okolicznościach jej celowe wykorzystanie może stanowić czynnik dynamizujący procesy wzrostu gospodarczego. Nadmierne jednak zadłużenie może przekształcić się w czynnik destabilizujący gospodarkę narodową.

Celem niniejszego opracowania jest prezentacja stanu i perspektyw zarządzania polskim długiem publicznym w okresie bezpośrednio poprzedzającym wstąpienie do Unii Europejskiej. Zaprezentowane zostały pojęcie i cele zarządzania długiem publicznym, struktura, podstawowe charakterystyki oraz instrumenty zarządzania nim. Rozważania poniżej koncentrują się przede wszystkim wokół zasadniczego i najlepiej rozpoznanego komponentu polskiego długu publicznego - długu Skarbu Państwa.

2. Pojęcie i cele zarządzania długiem publicznym

Każdy dług publiczny podlega procesowi zarządzania. Zarządzanie długiem publicznym może być rozumiane jako:

- *proces określania i realizacji strategii zarządzania długiem publicznym po to aby zdobyć wymaganą kwotę środków pożyczkowych, osiągnąć cele w zakresie ryzyka i kosztów obsługi oraz jakiegokolwiek inne cele zarządzania długiem publicznym określone przez rząd, jak na przykład zapewnienie efektywnego oraz płynnego rynku skarbowych papierów wartościowych (Międzynarodowy Fundusz Walutowy oraz Bank Światowy) [4, s. 11; 9, s. 2; 10, s. 11],*

- wybór dokonywany przez władze publiczne odnośnie do struktury ich zobowiązań (A. Missale) [17, s. 10],
- decyzje lub proces realizowania decyzji dotyczących zmian w rozmiarach, strukturze i terminach zapadalności skarbowych papierów wartościowych, stanowiących zadłużenie rządu centralnego (S.J. van der Walddt) [38, s. 3],
- całokształt działań dotyczących obsługi długu publicznego, tzn. zaciągani, splacania, refinansowania, konwersji, wypłaty odsetek itp. (L. Klukowski oraz E. Kuba) [13, s. 8],
- ogół działań związanych z pozyskiwaniem środków służących zaspokojeniu potrzeb pożyczkowych państwa, obsługą długu publicznego oraz innymi operacjami dokonywanymi na składnikach długu (M. Szczerbak) [34, s. 23],
- działania powołanej prawnie instytucji, działającej w imieniu rządu, nakierowane na realizację założonych celów, przede wszystkim budżetowych, poprzez odpowiednie operacje na rynku rządowych papierów wartościowych (K. Marchewka) [15, s. 29].

W literaturze wyróżnia się często dwa zasadnicze podejścia do zarządzania długiem publicznym, a mianowicie podejście zintegrowane oraz podejście portfelowe. W podejściu zintegrowanym dług publiczny jest rozpatrywany kontekście całokształtu polityki gospodarczej, w szczególności łącznie z innymi zagadnieniami polityki fiskalnej. W podejściu portfelowym politykę gospodarczą państwa traktuje się jako z góry określoną, niezależną od zarządzających długiem publicznym [34, s. 24-25].

W niniejszym opracowaniu przyjmuje się, że zarządzanie długiem publicznym może być rozumiane w sposób szerszy bądź węższy. **Zarządzanie długiem publicznym w znaczeniu szerszym (sensu largo) stanowi ogół usystematyzowanych działań (planowanie, organizowanie, realizowanie, kontrola) kształtujących wielkość i strukturę długu publicznego oraz poziom i strukturę kosztów obsługi zadłużenia i innych rozchodów związanych z długiem publicznym.** Tak określone zarządzanie długiem publicznym w znaczeniu szerszym obejmuje:

- **politykę długu publicznego** przez którą rozumieć należy zespół decyzji określających wielkość i strukturę długu publicznego i kosztów jego obsługi oraz ich miejsce w systemie polityki budżetowej państwa lub wspólnoty samorządowej.
- **zarządzanie długiem publicznym w znaczeniu ścisłym (operatywne zarządzanie długiem publicznym)**, przez które rozumieć należy działania podejmowane przez podmiot bezpośrednio zaciągający i obsługujący dług publiczny oraz kształtujący jego wielkość i strukturę a także poziom i strukturę kosztów obsługi zadłużenia i innych rozchodów związanych z długiem publicznym.

Polityka długu publicznego stanowi w Polsce domenę Ministra Finansów, Rady Ministrów, Parlamentu oraz organów wykonawczych i stanowiących jednostek samorządu terytorialnego. Zarządzanie długiem publicznym w znaczeniu ścisłym jest natomiast domeną aktywności administracji państwowej (odpowiednich komórek Ministerstwa Finansów) lub samorządowej (odpowiednie komórki urzędów jednostek samorządu terytorialnego). Pojęcie to nabiera w tym kontekście technicznego charakteru. W praktyce obie sfery zarządzania długami publicznymi przenikają się i współkształtują.

Zarządzanie długiem publicznym służy realizacji całego zespołu, często nie w pełni koherentnych celów. S. Gray zalicza do podstawowych celów zarządzania długami publicznymi pozyskiwanie odpowiednich kwot dla sfinansowania publicznych potrzeb pożyczkowych, minimalizację kosztów obsługi zadłużenia przy jednoczesnym braniu pod uwagę czynników ryzyka, koordynację zarządzania długiem publicznym z polityką monetarną [11, s. 1-12]. Według Międzynarodowego Funduszu Walutowego oraz Banku Światowego najważniejszym

celem zarządzania długiem publicznym jest *zapewnić zaspokojenie potrzeb pożyczkowych rządu oraz wypełnienie jego zobowiązań w zakresie obsługi istniejącego długu przy najniższych możliwych kosztach w długim okresie utrzymując rozsądny poziom ryzyka* [9, s. 9]

W ogłoszonym w 1979 r. raporcie Zespołu Ekspertów OECD ds. Technicznych Aspektów Zarządzania Długiem wskazano, iż w procesie zarządzania długiem publicznym powinny być uwzględniane takie cele jak rozszerzenie oferty i dostępności instrumentów skarbowych, efektywne zarządzanie operacjami sprzedaży, uczynienie rynku wtórnego papierów skarbowych efektywnym, minimalizacja kosztów obsługi zadłużenia, osiągnięcie zrównoważonej struktury zapadalności długu, koordynacja z całokształtem polityki ekonomicznej [7, s. 658].

Według opublikowanego w 2002 r. raportu Grupy Roboczej OECD ds. Zarządzania Długiem Publicznym obecnie zarządzający dążą zazwyczaj do realizacji czterech kategorii celów: zapewnienia sfinansowania publicznych potrzeb pożyczkowych, minimalizacji kosztów obsługi długu, utrzymywania ryzyka na akceptowalnym poziomie, wspierania krajowego rynku kapitałowego [3, s. 51].

K. Marchewka rozpatruje cele zarządzania długiem publicznym w podziale na cele budżetowe, rynkowe, monetarne oraz makroekonomiczne. Do pierwszej grupy zalicza ona pokrywanie potrzeb pożyczkowych rządu centralnego, minimalizację kosztów obsługi długu publicznego, minimalizację ryzyka obsługi długu, zarządzanie płynnością budżetu państwa. Do kolejnej grupy zalicza ona rozwój rynku skarbowych papierów wartościowych, dostosowanie konstrukcji papierów skarbowych do wymagań inwestorów. Cele monetarne obejmują wykorzystanie papierów skarbowych w operacjach otwartego rynku oraz koordynacja zarządzania długiem publicznym z polityką monetarną. Do ostatniej grupy celów należą zachęcanie do oszczędzania, współudział w lepszej dystrybucji dochodów i majątku jednostek oraz oddziaływanie na produkcję [15, s. 36].

Ministerstwo Skarbu Wielkiej Brytanii wspólnie z Bankiem Anglii formułują cel zarządzania długiem Zjednoczonego Królestwa w sposób następujący: „*Celem polityki zarządzania długiem publicznym jest minimalizowanie długookresowego kosztu finansowania potrzeb pożyczkowych biorąc pod uwagę ryzyko, jednocześnie zapewniając spójność polityki zarządzania długiem publicznym z polityką monetarną*” [17, s. 1]. Amerykański Departament Skarbu określa natomiast, że celem zarządzających długiem publicznym jest: „*zaspokojenie potrzeb finansowych rządu po najniższych kosztach*” [10, s. 20].

W pierwszej polskiej strategii zarządzania długiem sektora finansów publicznych (z 22 września 1999 r.) określono cele zarządzania długiem Skarbu Państwa w podziale na długoterminowe oraz krótkoterminowe. Do celów długoterminowych zaliczono ograniczanie udziału długu zagranicznego w długu ogółem, wydłużenie średniego okresu zapadalności długu, wykładanie rozkładu spłat zobowiązań i kosztów obsługi w czasie, ograniczenie zmienności kosztów obsługi długu oraz zwiększenie ich przewidywalności poprzez wzrost udziału instrumentów o stałym oprocentowaniu w długu ogółem, uelastycznienie struktury długu zagranicznego. Do celów krótkoterminowych zaliczono minimalizowanie kosztów obsługi długu przy wypełnianiu ograniczeń dotyczących realizacji potrzeb pożyczkowych oraz poziomu ryzyka, optymalizowanie programu spłat zadłużenia zagranicznego, przypadających na lata 2004-2009, zmniejszenie monetyzacji długu poprzez wzrost udziału sektora pozabankowego w długu ogółem [29, s. 6].

W strategii zarządzania długiem publicznym z 2000 r. sformułowano następujące równorzędne cele zarządzania tą częścią długu publicznego, której spłata bezpośrednio obciąża budżet państwa:

1. minimalizacja kosztów obsługi długu,
2. ograniczanie ryzyka kursowego i ryzyka refinansowania w walutach obcych,
3. ograniczanie ryzyka stopy procentowej,
4. uelastycznianie struktury długu,
5. zmniejszenie monetyzacji długu,
6. optymalizowanie programu spłat zadłużenia zagranicznego na lata 2004-2009
7. optymalizowanie zarządzania płynnością budżetu państwa [30].

Kolejna strategia wyodrębniła cele podstawowe oraz uzupełniające. Do grupy pierwszej zaliczono minimalizowanie kosztów obsługi długu, ograniczenie ryzyka kursowego i ryzyka refinansowania w walutach obcych, optymalizowanie zarządzania płynnością budżetu państwa. Do grupy drugiej zaliczono natomiast ograniczenie ryzyka refinansowania w walucie krajowej, ograniczanie ryzyka stopy procentowej, uelastycznianie struktury długu, zmniejszenie monetyzacji długu [31, s. 21-29].

W następstwie istotnego wzrostu ciężaru długu i wysokiej jego dynamiki w strategii na lata 2003-2005 oraz strategii na lata 2004-2006 doszło do zasadniczej redefinicji celów zarządzania polskim długiem publicznym. Wyodrębniono dwa cele podstawowe, a mianowicie utrzymanie wielkości długu publicznego na bezpiecznym poziomie oraz minimalizację kosztów obsługi długu w długim okresie przy przyjętych ograniczeniach odnośnie poziomu poszczególnych ryzyk oraz rozkładu kosztów obsługi długu [32, s. 23; 33, s. 23].

Dokumenty powyższe odnoszą się właściwie jedynie do długu Skarbu Państwa. W przypadku zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego cele zarządzania nim mogą zostać sformułowane w strategiach rozwoju poszczególnych jednostek. Odrębne strategie zarządzania długiem jednostek samorządu terytorialnego w zasadzie nie są opracowywane.

3. Wielkość, struktura oraz podstawowe charakterystyki polskiego długu publicznego

U progu transformacji systemowej Polska była krajem mocno obciążonym brzemieniem zadłużenia zagranicznego, stanowiącego spuściznę po dekadzie lat siedemdziesiątych i obciążającego budżet państwa. Względna wielkość tego w zasadniczej masie nie obsługiwanego od początku lat osiemdziesiątych zadłużenia (94,9% PKB) plasowała Polskę w gronie krajów bardzo wysoko zadłużonych. Spośród członków OECD wyższą relację długu publicznego do PKB odnotowywały wówczas jedynie Belgia, Irlandia i Włochy. W dekadzie lat dziewięćdziesiątych ukształtowała się jednak korzystna tendencja spadku ciężaru długu publicznego i to pomimo coraz precyzyjniejszego rozumienia tej kategorii, (czego wyrazem było między innymi uwzględnienie zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego jako elementu długu publicznego) oraz coraz pełniejszych i wiarygodniejszych statystyk. Przesłankami zaistnienia tej tendencji były:

- porozumienia o redukcji restrukturyzacji polskiego zadłużenia zagranicznego (porozumienie z członkami Klubu Paryskiego z 1991 r. oraz porozumienie z członkami Klubu Londyńskiego 1994 r.) redukujące o około połowę (w ujęciu NPV) zadłużenie zagraniczne,
- utrzymujące się przez większość dekad lat dziewięćdziesiątych tendencja do realnej aprecjacji złotych,
- szybki wzrost PKB (począwszy od 1993 r.) [1, s. 18-27].

Czynniki te sprawiły, iż na koniec 2000 r. polski dług publiczny liczony według metodologii krajowej stanowił jedynie 40,7% PKB, co oznaczało, iż znaleźliśmy się pod tym względem w korzystniejszej sytuacji niż większość krajów OECD, w tym także członków Unii

Europejskiej, (dla której średni ciężar długu publicznego wyniósł wówczas 70,5%). Taki poziom relacji długu publicznego do PKB zapewniał m.in. wypełnienie odpowiedniego kryterium konwencji statutowanej Traktatem z Maastricht, a w konsekwencji przystąpienie do Unii Gospodarczej i Walutowej w pierwszym możliwym terminie po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej.

Ta korzystna tendencja uległa jednak niestety odwróceniu. W latach 2001-2003 ciężar długu publicznego wzrósł o 9,1 pkt. proc. Szczególnie dynamiczny przyrost ciężaru długu publicznego zaobserwować można było w latach 2002-2003. Wzrostowi obciążenia długiem towarzyszyły znaczący wzrost kosztów jego obsługi, które coraz bardziej wypychają z inne wydatki publiczne. W obliczu spodziewanych na najbliższe lata wysokich deficytów budżetowych, nawet w optymistycznym scenariuszu zakładającym wysokie (ok. 5%) tempo wzrostu gospodarczego oraz łagodną aprecjację złotego, dług publiczny przekroczy 57% PKB w perspektywie roku 2006. (Tabela 1). Członkostwo w Unii Europejskiej, które ma przynieść status beneficjenta netto, dla finansów publicznych będzie oznaczać będzie jednak dodatkowe obciążenie.

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	2006*
Dług Skarbu Państwa w relacji do PKB	39,0	39,3	42,5	46,1	49,4	53,1	53,3
Państwowy dług publiczny w relacji do PKB	40,9	41,9	45,7	49,8	53,0	57,2	57,4
Państwowy dług publiczny powiększony o kwotę przewidywanych wypłat z tytułu poręczeń oraz gwarancji w relacji do PKB	42,3	43,2	47,2	51,5	54,6	59,3	59,5
Dług sektora general w metodologii UE w relacji do PKB		38,7	41,6	44,8	47,6	51,4	51,3
Koszty obsługi długu Skarbu Państwa w relacji do PKB, w tym	2,63	2,90	3,14	3,24	3,13	3,14	3,00
-długo krajowego		2,37	2,65	2,67	2,44	2,35	2,25
-długo zagranicznego		0,53	0,48	0,57	0,69	0,80	0,75

Tabela 1. Polski dług publiczny (w ujęciu po konsolidacji) oraz koszty jego obsługi w latach 2001-2006 (w % -ach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów

* - prognoza

Wydaje się, iż zważywszy skalę problemów związanych z transformacją gospodarki, konieczność amortyzowania jej skutków społecznych, potrzeby finansowe wynikające z członkostwa w Unii Europejskiej oraz ogromnych braków w zakresie infrastruktury technicznej, znaczących rozmiarów deficytów budżetowych oraz dług publiczny są czymś nieuniknionym. Wypada zgodzić się z S. Owsiakiem, który zauważa, iż „skalę tych przeobrażeń i potrzeby finansowe państwa z nimi związane można jedynie porównać do okresów klęsk żywiołowych czy wojen, kiedy to niemal naturalnym zjawiskiem było gwałtownie wzrastające zadłużenie państwa, a powstałe wówczas długi były spłacane przez następne pokolenia” [18, s. 2]. Niemniej niepokój budzić może gwałtowność narastania ciężaru zadłużenia w ostatnich latach. Niekontrolowany wzrost długu publicznego mógłby zagrozić stabilności i perspektywom rozwoju gospodarczego naszego kraju, w tym dążenia do przyjęcia wspólnej europejskiej waluty w przewidywalnej perspektywie, tak samo jak zaniechanie tworzenia niezbędnych obiektów infrastrukturalnych, czy też koniecznej restrukturyzacji całych jej branż i sektorów.

Polski dług publiczny obejmuje zadłużenie sektora rządowego oraz sektora samorządowego (Tabela 2).

WYSZCZEGÓLNIENIE	Stan na dzień					
	31.12.1999		31.12.2000		31.12.2001	
	wartość (w mln zł)	struktura (w %)	wartość (w mln zł)	struktura (w %)	wartość (w mln zł)	struktura (w %)
Zadłużenie sektora finansów publicznych w ujęciu przed konsolidacją						
Zadłużenie sektora finansów publicznych	278 212,3	100,00	288 327,2	100,00	314 715,7	100,00
1. Zadłużenie sektora rządowego	272 025,1	97,78	278 950,1	96,75	299 847,8	95,28
1.1. Zadłużenie Skarbu Państwa	264 370,3	95,02	266 816,8	92,54	283 937,5	90,22
1.2. Pozostałe zadłużenie sektora rządowego	7 654,8	2,75	12 133,3	4,21	15 910,3	5,06
2. Zadłużenie sektora samorządowego	6 187,2	2,22	9 377,1	3,25	14 867,9	4,72
2.1. Zadłużenie jednostek samorządu terytorialnego	6 187,2	2,22	9 377,1	3,25	12 266,4	3,90
2.2. Pozostałe zadłużenie sektora samorządowego	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	2 601,5	0,82
Zadłużenie sektora finansów publicznych w ujęciu po konsolidacji						
Zadłużenie sektora finansów publicznych	273 557,6	100,00	280 321,8	100,00	302 106,7	100,00
1. Zadłużenie sektora rządowego	267 196,3	97,75	271 096,7	96,71	291 320,5	96,43
1.1. Zadłużenie Skarbu Państwa	263 541,5	96,41	265 887,9	94,85	282 617,1	93,55
1.2. Pozostałe zadłużenie sektora rządowego	3 654,8	1,34	5 208,7	1,86	8 703,4	2,88
2. Zadłużenie sektora samorządowego	6 161,3	2,25	9 225,1	3,29	10 786,2	3,57
2.1. Zadłużenie jednostek samorządu terytorialnego	6 161,3	2,25	9 225,1	3,29	9 008,8	2,98
2.2. Pozostałe zadłużenie sektora samorządowego	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	1 777,4	0,59
					3 127,5	0,86
					3 878,2	0,98
					388 929,8	100,00
					374 393,8	96,26
					361 873,0	93,04
					12 520,8	3,22
					14 536,0	3,74
					12 048,4	3,10
					2 487,6	0,64

Tabela 2. Zadłużenie sektora finansów publicznych w latach 1999-2003 według nominalu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów
Uwaga: Porównywalność danych za lata 2001 - 2003 r. z okresami wcześniejszymi jest ograniczona. W 2001 r. rozszerzony został zakres sektora finansów publicznych (nowelizacja ustawy o finansach publicznych). Ponadto, wejście w życie rozporządzeń z zakresu państwowego długu publicznego miało znaczny wpływ na jakość pozyskiwanych danych, w tym na możliwość ich konsolidacji.

Największym komponentem zadłużenia sektora rządowego oraz długu publicznego w ogóle jest dług Skarbu Państwa, którego spłata bezpośrednio obciąża budżet. W ujęciu przed konsolidacją stanowi on obecnie 91,68% długu publicznego ogółem, a w ujęciu po konsolidacji 93,04% długu publicznego ogółem. Tak więc pomimo pewnego spadku jego udziału w długu publicznym ogółem w ostatnich latach, dominacja tej pozycji zadłużenia jest całkowita. Drugim pod względem znaczenia komponentem polskiego długu publicznego jest zadłużenie jednostek samorządu terytorialnego. Stanowi ono w ujęciu przed konsolidacją 3,84% długu publicznego ogółem, a w ujęciu po konsolidacji 3,10% długu publicznego ogółem. Pozostałe komponenty polskiego długu publicznego to:

- w ramach sektora rządowego:
 - zadłużenie ZUS i zarządzanych przez ZUS funduszy,
 - zadłużenie Kas Chorych/Narodowego Funduszu Zdrowia,
 - zadłużenie państwowych funduszy celowych z osobowością prawną (bez ZUS i zarządzanych przez ZUS funduszy),
 - zadłużenie państwowych szkół wyższych,
 - zadłużenie jednostek badawczo-rozwojowych,
 - zadłużenie samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej,
 - zadłużenie państwowych instytucji kultury,
 - zadłużenie PAN i tworzonych przez PAN jednostek organizacyjnych,
 - zadłużenie pozostałych państwowych osób prawnych utworzonych na podstawie odrębnych ustaw.
- w ramach sektora samorządowego:
 - zadłużenie samorządowych funduszy celowych z osobowością prawną,
 - zadłużenie samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej,
 - zadłużenie samorządowych instytucji kultury,
 - zadłużenie samorządowych osób prawnych utworzonych na podstawie odrębnych ustaw.

Znaczenie tych elementów polskiego długu publicznego jest jednak na razie ograniczone. Pomimo wskazanych powyżej trudności następuje stała poprawa podstawowych charakterystyk polskiego długu Skarbu Państwa. Dotyczy to zwłaszcza:

- średnich okresów zapadalności rynkowych skarbowych papierów wartościowych (obrazujących ryzyko refinansowania długu),
- duracji rynkowych skarbowych papierów wartościowych (obrazującej ekspozycję na ryzyko stopy procentowej),
- udziału długu nierynkowego w długu Skarbu Państwa (obrazującego stopień elastyczności struktury długu),
- udziału długu denominowanego w walutach obcych w długu Skarbu Państwa (obrazującego ekspozycję na ryzyko kursowe oraz ryzyko refinansowania w walutach obcych),
- struktury krajowego długu Skarbu Państwa w ujęciu podmiotowym (obrazującej m.in. stopień wpływu długu publicznego na procesy inflacyjne).

Średni okres zapadalności rynkowych skarbowych papierów wartościowych w latach 1997-2003 wzrósł z 1,52 roku do 2,64 roku. Nastąpiła zatem poprawa bezpieczeństwa finansowania potrzeb pożyczkowych budżetu państwa. Wpływ na to miał wzrost średniego okresu zapadalności rynkowych obligacji skarbowych przy jednoczesnym wzroście ich udziału w zadłużeniu z tytułu rynkowych skarbowych papierów wartościowych. Wprawdzie w

większości krajów OECD wartość tego wskaźnika przekracza 4 lata, niemniej jednak postęp w tym zakresie dokonany w Polsce w ostatnim okresie należy ocenić jako znaczący¹.

W ostatnich trzech latach miał miejsce także zauważalny wzrost wartości duracji rynkowych skarbowych papierów wartościowych obrazującej wrażliwość kosztów obsługi długu na zmiany bieżących rynkowych stóp procentowych. Zwiększyła się ona z 1,55 roku na koniec 1999 r. do 2,08 roku na koniec października 2003 r. Podobnie jak w przypadku średniego okresu zapadalności jest to skutek wzrostu duracji rynkowych obligacji skarbowych oraz wzrostu ich udziału w zadłużeniu z tytułu rynkowych skarbowych papierów wartościowych. Poziom ten jednak nadal pozostaje daleko niższy niż w większości krajów OECD, gdzie zazwyczaj przekracza ona 3 lata [3, s. 57].

Zaobserwować można również istotny spadek udziału długu nierynkowego zarówno w krajowym długu Skarbu Państwa, jak i długu Skarbu Państwa ogółem. W latach 1997-2003 udział długu nierynkowego w długu Skarbu Państwa ogółem spadł z 62,06 % do 25,04 %. W tym samym czasie udział długu nierynkowego w krajowym długu Skarbu Państwa zmniejszył się z 42,20% do 4,55%². Dokonało się zatem zasadnicze uelastycznienie struktury polskiego długu Skarbu Państwa ogółem. Nie odstaje on pod względem udziału długu nierynkowego w zadłużeniu publicznym od długów takich krajów jak Kanada (31,5%), Japonia (24,0%), czy Wielka Brytania (21,3%). Krajowy dług Skarbu Państwa cechuje się natomiast strukturą elastyczniejszą niż w większości krajów OECD [3, s. 54].

W ciągu kilku ostatnich lat spadł także znacząco udział długu denominowanego w walutach obcych w długu Skarbu Państwa ogółem. Na koniec 1997 r. wyniósł on 59,78%, a na koniec października 2003 r. już zaledwie 33,83%. Oznacza to istotnie mniejszą ekspozycję na ryzyko kursowe, co nabiera szczególnego znaczenia zwłaszcza w świetle znaczących wahań kursu złotego w ostatnich latach. Jednocześnie warto zauważyć, iż międzynarodowe agencje ratingowe oceniają istotnie wyżej zdolność naszego kraju do regulowania zobowiązań denominowanych w złotych, w stosunku do zobowiązań denominowanych w walutach obcych.

W ostatnich latach dynamicznie zmienia się także struktura podmiotowa zadłużenia Skarbu Państwa uplasowanego na rynku krajowym. Udział zadłużenia wobec banków komercyjnych spadł 47,08 % na koniec 1997 r. do 34,92 % na koniec października 2003 r. Wzrósł natomiast zasadniczo udział zadłużenia wobec krajowych podmiotów z sektora pozabankowego stanowiący podstawowy miernik stopnia niepieniężnego finansowania publicznych potrzeb pożyczkowych. Na koniec 1997 r. wynosił on 31,12%, tymczasem na koniec października osiągnął 50,05%. Stało się to w głównej mierze za sprawą ekspansji funduszy inwestycyjnych i emerytalnych na rynku obligacji skarbowych oraz nieco wprawdzie niższej, lecz nadal wysokiej dynamiki zaangażowania na tym rynku firm ubezpieczeniowych oraz osób fizycznych. Wzrósł również udział zadłużenia wobec inwestorów zagranicznych w krajowym długu Skarbu Państwa. Na koniec 1997 r. wynosił on 6,17%, tymczasem na koniec października 2003 r. już 14,86%. Warto zauważyć, że wśród inwestorów zagranicznych zakupujących na rynku krajowym polskie obligacje skarbowe zasadniczo wzrosła rola banków, zmalała zaś nabywców pozabankowych. Jednocześnie doszło do prawie całkowitego oddłużenia się Skarbu Państwa w Narodowym Banku Polskim.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, iż w ostatnich latach miał miejsce istotny spadek ryzyka refinansowania, ryzyka stopy procentowej oraz ryzyka kursowego. Jednocześnie

¹ W Japonii i Włoszech średni okres zapadalności długu wynosi ok. 5,5 lat, w Niemczech 5,8 lat, a w Wielkiej Brytanii 8,8 lat (szerzej patrz [3, s. 57])

² Wyższy udział długu nierynkowego w długu Skarbu Państwa ogółem jest konsekwencją dużego udziału zobowiązań nierynkowych w zadłużeniu zagranicznym (zobowiązania wobec wierzycieli zreszonych w Klubie Paryskim)

uelastycznieniu uległa struktura polskiego długu Skarbu Państwa oraz wzrósł stopień jego neutralności względem procesów inflacyjnych. Niestety gromadzone dotychczas w Polsce dane statystyczne nie pozwalają na ocenę odpowiednich charakterystyk innych niż dług Skarbu Państwa komponentów polskiego długu publicznego.

4. Instrumenty zarządzania polskim długiem publicznym

Zarządzanie długiem publicznym odbywa się przy wykorzystaniu określonych instrumentów. Należą do nich:

- procedury decyzyjne,
- instrumenty prawno-organizacyjne,
- instrumenty dłużne,
- operacje na składnikach długu [21, s. 11-12].

Szczególne role przypada tu instrumentom dłużnym. W przypadku polskiego długu Skarbu Państwa, kategoria ta obejmuje: bony skarbowe, obligacje detaliczne, obligacje hurtowe emitowane na rynku krajowym, obligacje hurtowe emitowane na rynkach międzynarodowych, obligacje pasywne, kredyty i pożyczki oraz pozostałe rodzaje zadłużenia nierynkowego (m.in. zobowiązania z tytułu nie podwyższania płac w sferze budżetowej).

Podstawowy ciężar finansowania potrzeb pożyczkowych budżetu państwa spoczywa obecnie na obligacjach hurtowych emitowanych na rynku krajowym. Ta kategoria skarbowych papierów wartościowych obejmuje obecnie:

- dwuletnie obligacje dyskontowe (OK) - wprowadzone w październiku 1999 r.,
- obligacje trzyletnie oraz siedmioletnie o oprocentowaniu zmiennym (WZ) - wprowadzone w styczniu 2004 r.,
- obligacje o oprocentowaniu stałym i okresie zapadalności do pięciu lat (PS) - wprowadzone w lutym 1994 r.,
- obligacje dziesięcioletnie o oprocentowaniu stałym (DS) - wprowadzone w maju 1999 r.,
- obligacje dwudziestoletnie o oprocentowaniu stałym (WS) - wprowadzone w kwietniu 2002 r.,
- Oferta obligacji detalicznych obejmuje obecnie:
- oszczędnościowe obligacje dwuletnie o oprocentowaniu stałym (DOS) - wprowadzone we wrześniu 1999 r.,
- obligacje trzyletnie o oprocentowaniu zmiennym (TZ) - wprowadzone w sierpniu 1992 r.,
- oszczędnościowe obligacje czteroletnie indeksowane (COI) - wprowadzone we wrześniu 1999 r.,
- obligacje pięcioletnie o oprocentowaniu stałym (SP) - wprowadzone w grudniu 2001 r.

Bony skarbowe mogą być emitowane w zależności od potrzeb na okres od 1 do 52 tygodni. Na głównych rynkach międzynarodowych emitowane są także obligacje hurtowe, zarówno denominowane w euro, w dolarach USA, jak i w jenach. Pozostałe rodzaje skarbowych instrumentów dłużnych mają charakter nierynkowy. Absorbują uwagę zarządzających w zasadzie wyłącznie w aspekcie ponoszenia kosztów ich obsługi oraz konieczności dokonania ich wykupu.

W ostatnich latach miały miejsce ważne zmiany w zakresie instrumentów prawno-organizacyjnych zarządzania długiem Skarbu Państwa. Należy do nich zaliczyć zwłaszcza wprowadzenie systemu dealerów skarbowych papierów wartościowych, narzędzia służącego minimalizacji ryzyka zmienności rynkowych stóp rentowności skarbowych papierów

wartościowych oraz ryzyka płynności, na jakie jest wyeksponowany Skarb Państwa, a także wzmacnianiu efektywności, przejrzystości i płynności rynków skarbowych papierów wartościowych a przez to minimalizacji kosztów obsługi zadłużenia publicznego. Dealerzy skarbowych papierów wartościowych (DSPW) to instytucje finansowe, które na podstawie umowy z emitentem i w zamian za specjalne prawa albo bezpośrednią zapłatę, podejmują pewne obowiązki na pierwotnym oraz wtórnym rynku skarbowych papierów wartościowych. Do kluczowych ich funkcji należą: sprzedaż skarbowych papierów wartościowych finalnym inwestorom oraz branie udziału w podtrzymywaniu płynności rynku wtórnego poprzez stałe dwustronne kwotowanie określonych skarbowych papierów wartościowych (market making). System dealerów skarbowych papierów wartościowych został po raz pierwszy stworzony w Kanadzie w 1940 r., a w 1960 r. zastosowano go również w USA. Wraz z przechodzeniem do rynkowych metod zarządzania długami publicznymi w ostatnich dwóch dekadach systemy te upowszechniły się w zdecydowanej większości krajów OECD. Do nielicznych wyjątków w tej mierze należą przede wszystkim Niemcy, Japonia oraz Dania [2, s. 4, 41-58; 5, 6, s. 3-5; 8, s. 36; 9, s. 1-18; 16, s. 6-9; 19; 20; 22, s. 93-104; 23; 35; 36, s. 44-45; 37]. System ten zaczął w pełni funkcjonować w Polsce z dniem 1 stycznia 2003 r. Jego elementem jest uruchomiona 26 kwietnia 2002 r. przez Centralną Tabelę Ofert S.A. elektroniczna platforma transakcyjna tzw. Elektroniczny Rynek Skarbowych Papierów Wartościowych (ERSPW), na którym dealerzy realizują swoje obowiązki w zakresie stymulowania płynności rynku wtórnego skarbowych papierów wartościowych. Warto zauważyć, iż w zamian za swoją aktywność polscy dealerzy uzyskali dość znaczące specjalne prawa, przede wszystkim polegające na wyłącznym dostępie do rynku pierwotnego skarbowych papierów wartościowych.

Zmiany objęły także kanały dystrybucji detalicznych obligacji skarbowych. Od 1 sierpnia 2003 r. nowym agentem emisji obligacji detalicznych jest PKO BP S.A.. Zastąpił on w tej roli konsorcjum domów maklerskich kierowane przez Centralny Dom Maklerski PKO S.A. Zmiana ta oznacza znaczne zwiększenie dostępności obligacji detalicznych. Do końca lipca 2003 r. były one oferowane w sieci 469 POK-ów, obecnie można je nabywać w 785 placówkach PKO BP S.A. oraz 38 Bankowego Domu Maklerskiego PKO BP S.A. Polska należy także do światowych pionierów w zakresie oferowania obligacji skarbowych za pomocą nowoczesnych kanałów dystrybucji. Począwszy od lipca 2000 r. można było nabywać obligacje oszczędnościowe przez Internet za pomocą strony www.cdmpekao.com.pl/obligacje. W sierpniu 2000 r. wprowadzono również możliwość nabywania w ten sposób również trzyletnich obligacji o zmiennym oprocentowaniu. W październiku 2000 r. stworzono możliwość składania za pośrednictwem Internetu zleceń przedterminowego wykupu obligacji oszczędnościowych. Należy zauważyć, że Polska jest trzecim na świecie (po USA i Hiszpanii) krajem, który zdecydował się na wprowadzenie tej formy sprzedaży detalicznych instrumentów skarbowych [39; 40; 41; 42]. Od 1 sierpnia zakup i inne operacje obligacjami skarbowymi przez Internet są dokonywane na stronie www.zakupobligacji.skarbowe.pl. Począwszy od tego dnia wprowadzono także możliwość zakupu obligacji detalicznych przez telefon. Jednocześnie odmiejszczono obsługę obligacji skarbowych.

Ważną zmianą w grupie prawno-organizacyjnych instrumentów zarządzania długiem Skarbu Państwa było też wprowadzenie w listopadzie 2001 r. przetargów zamiany skarbowych papierów wartościowych. Przetargi tego typu są od kilku lat standardowym instrumentem zarządzania długiem w innych krajach OECD. Operacja zamiany obligacji polega na odkupie obligacji przed terminem zapadalności, przy czym rozliczenie transakcji dokonywane jest poprzez wydanie dotychczasowemu posiadaczowi odkupywanego papieru, obligacji innej serii. Procedura ta służy rozwiązywaniu problemu kumulacji wykupów skarbowych papierów

wartościowych, zwiększaniu emisji obligacji „benchmarkowych”, zamykaniu niewielkich oraz mało płynnych emisji obligacji rynkowych oraz nierynkowych.

Trzeba także podkreślić, iż zarządzający polskim długiem Skarbu Państwa podobnie jak w wielu innych krajach OECD przykładają dużą wagę do transparentności swoich działań, czego wyrazem jest między innymi regularne publikowanie planów emisyjnych.

Wśród nierozwiązanych problemów należy wymienić przede wszystkim model zarządzania długiem publicznym oraz jego niezależność od polityki monetarnej. Przyjęty w Polsce model ministerialny zarządzania długiem publicznym został w wielu krajach zastąpiony modelem agencyjnym uważanym za efektywniejszy oraz wzmacniający niezależność zarządzania długiem publicznym i polityki monetarnej. Należałoby rozważyć w przyszłości zasadność wdrożenia w Polsce modelu agencyjnego [15].

Instrumentami dłużnymi z których korzystają polskie jednostki samorządu terytorialnego są przede wszystkim kredyty i pożyczki, obligacje komunalne oraz zobowiązania wymagalne (Tabela 3). W tym zakresie wskazać trzeba, iż nastąpił istotny wzrost znaczenia finansowania potrzeb pożyczkowych jednostek samorządu terytorialnego na otwartym rynku poprzez emisję obligacji oraz zapoczątkowany został spadek zadłużenia z tytułu zobowiązań wymagalnych.

Wyszczególnienie	Stan na dzień							
	31.12.1999		31.12.2000		31.12.2001		31.12.2002 r.	
	A	B	A	B	A	B	A	B
Zadłużenie ogółem	6 187 177	100,0	9 377 074	100,0	12 266 372	100,0	15 358 391	100,0
1. emisja papierów wartościowych	698 746	11,3	957 284	10,2	1 675 139	13,7	2 380 963	15,5
2. kredyty i pożyczki	5 079 938	82,1	7 369 661	78,6	9 791 461	79,8	12 237 457	79,7
3. przyjęte depozyty	77 905	1,3	199 313	2,1	68 994	0,6	27 604	0,2
4. zobowiązania wymagalne	329 860	5,3	850 816	9,1	730 777	6,0	712 365	4,6

Tabela 3. Wartość i struktura zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego według tytułów dłużnych w latach 1999-2002

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów

Udział obligacji komunalnych w zadłużeniu jednostek samorządu terytorialnego wzrósł w okresie od końca 1999 r. do końca 2003 r. z 11,3% do 15,5%. W ostatnich latach wyraźnie wzrasta znaczenie komunalnych obligacji o długoterminowych. Jednocześnie udział zobowiązań wymagalnych spadł w okresie od końca 2000 r. do końca 2002 r. z 9,1% do 4,6%.

5. Podsumowanie

W zakresie zarządzania polskim długiem publicznym zaszły w ostatnich istotne zmiany, z których jedne należy wartościować negatywnie inne zaś pozytywnie. Podstawowym zagrożeniem, jakie pojawiło się w ubiegłych latach jest niebezpieczeństwo szybkiego i niekontrolowanego wzrostu długu publicznego stanowiącego zagrożenie dla stabilności i perspektyw rozwoju gospodarczego naszego kraju. Z drugiej jednak strony miała miejsce poprawa wielu charakterystyk polskiego długu publicznego, wprowadzono nowe instrumenty zarządzania długiem publicznym, w szczególności długiem Skarbu Państwa.

Literatura

- [1] Babczuk, A.: Skarbowe papiery wartościowe jako instrument zarządzania długiem publicznym. Jelenia Góra: 1999.
- [2] Breuer, W.: The Relevance of Primary Dealers for Public Bond Issues. „CSF Working Papers” No. 1999/11.
- [3] Debt Management and Government Securities Markets in the 21st Century. OECD, Paris, 2002.
- [4] Draft Guidelines for Public Debt Management. International Monetary Funds and the World Bank. Washington. November, 2000.
- [5] Coordinated Public Debt Issuance in the Euro Area- Report of the Giovannini Group. Brussels, 8 November 2000.
- [6] Ghon Rhee, S.: Further Reforms after the „Big Bang”: The Japanese Government Bond Market. „CEI Working Papers Series” No. 2000-3.
- [7] Government Debt Management. W: Handbook of Debt Management. Red. G.J. Miller. Marcel Dekker Inc., New York, 1996.
- [8] Government Debt Market. W: Government Debt Management. Annual Report 2001. Lisbona: 2002.
- [9] Guidelines for Public Debt Management. International Monetary Funds and the World Bank. Washington. 21 March 2001.
- [10] Guidelines for Public Debt Management: Accompanying Document. International Monetary Funds and the World Bank, Washington, November, 2002.
- [11] Gray, S.: Management of Government Debt. Bank of England. London: 1996.
- [12] Gray S.: Government Securities: Primary Issuance. Bank of England. London: 1996.
- [13] Klukowski, L., Kuba, E.: Optymalizacja zarządzania długiem Skarbu Państwa. Minimalizacja kosztów obsługi instrumentów dłużnych emitowanych na rynku krajowym. NBP, Materiały i Studia, zeszyt nr 119/2001.
- [14] Kosterna, U.: Deficyt budżetowy i jego skutki ekonomiczne. Warszawa: 1995.
- [15] Marchewka, K.: Zarządzanie długiem publicznym w krajach Unii Europejskiej i w Polsce. Oficyna Wydawnicza „Zarządzanie i Finanse”, Warszawa, 2003.
- [16] McConnachie, R.: Primary Dealers in Government Securities Market. Bank of England. London: 1996.
- [17] Missale, A.: Public Debt Management. Oxford University Press. New York, 1999.
- [18] Owsiak, S.: Ekspertyza dotycząca projektu ustawy budżetowej na rok 2004. Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa, 2003, Ekspertyza nr 284.
- [19] Progress Report on EU Government Bond Instruments. Economic and financial committee. European Community. Brussels, 23 October 2000.
- [20] Progress Report on Primary Dealership in EU Public Debt Management. Economic and financial committee. European Community. Brussels, 20 November 2000.
- [21] Raport roczny 2001. Dług publiczny. Ministerstwo Finansów. Warszawa: 2002.
- [22] Recent Trends in Primary Dealer Systems. W: Danish Government Borrowing and Debt 2001. Danmarks Nationalbank: 2002.
- [23] Report of the Secretary of the Treasury on Specialized Government Securities Brokers and Dealers. Department of the Treasury. Washington: 1995.
- [24] Skarbowe Papiery wartościowe. Raport roczny 1996. Ministerstwo Finansów. Warszawa: 1997.
- [25] Skarbowe Papiery wartościowe. Raport roczny 1997. Ministerstwo Finansów. Warszawa: 1998.

- [26] Skarbowe Papiery wartościowe. Raport roczny 1998. Ministerstwo Finansów. Warszawa: 1999.
- [27] Skarbowe Papiery wartościowe. Raport roczny 1999. Ministerstwo Finansów. Warszawa: 2000.
- [28] Skarbowe Papiery wartościowe. Raport roczny 2000. Ministerstwo Finansów. Warszawa: 2001.
- [29] Strategia zarządzania długiem sektora finansów publicznych. „Przegląd Rządowy” 1999 nr 10.
- [30] Strategia zarządzania długiem sektora finansów publicznych w latach 2001-2003. Rada Ministrów, Warszawa, 2000.
- [31] Strategia zarządzania długiem sektora finansów publicznych w latach 2002-2004. Rada Ministrów, Warszawa, listopad 2001.
- [32] Strategia zarządzania długiem sektora finansów publicznych w latach 2003-2005. Rada Ministrów, Warszawa, listopad 2002.
- [33] Strategia zarządzania długiem sektora finansów publicznych w latach 2004-2006, Rada Ministrów, Warszawa, listopad 2001.
- [34] Szczerbak, M.: Podejście zintegrowane i portfelowe w zarządzaniu długiem publicznym. „Gospodarka Narodowa” Nr 5-6/2003.
- [35] System of government bond auctions in OECD countries. „Financial Market Trends” November 1994.
- [36] The market for German Federal Securities. Deutsche Bundesbank. Frankfurt am Main: 2000.
- [37] Trends in government debt management and government securities markets. „Financial Market Trends” February 1994.
- [38] van der Walt S.J.: Public Debt Management. San Antonio Financial Sector Forum, San Antonio Federal Reserve Bank, September, 1997.
- [39] Wirtualny POK- rzeczywiste zakupy. „Biuletyn obligacji skarbowych” nr 7.
- [40] Obligacje w Internecie. „Biuletyn obligacji skarbowych” nr 8.
- [41] Wirtualny POK „Biuletyn obligacji skarbowych” nr 9.
- [42] Wirtualny sposób na realny zysk. „Biuletyn obligacji skarbowych” nr 12.

MANAGEMENT DER ÖFFENTLICHEN SCHULD AN DER SCHWELLE DES BEITRITTS DER EUROPÄISCHEN UNION

Der Gegenstand des vorliegenden Beitrags ist die Darstellung des Standes und der Perspektiven des Managements der polnischen öffentlichen Verschuldung. Der Autor charakterisiert Begriffe und Ziele des Schuldmanagements, Struktur und grundlegende Eigenschaften der polnischen öffentlichen Schuld und Managementinstrumente. Die genannten Probleme werden auf der Grundlage von Erfahrungen anderer OECD Mitgliedsländer analysiert.

ŘÍZENÍ POLSKÉHO STÁTNÍHO DLUHU PŘED VSTUPEM DO EVROPSKÉ UNIE

Předmětem tohoto příspěvku je prezentace stavu a perspektiv řízení polského veřejného dluhu v období přímo předcházejícím vstup do Evropské Unie. V příspěvku autor popisuje pojem a cíle řízení veřejného dluhu, strukturu, základní charakteristiky a nástroje pro jeho řízení. Tyto aspekty jsou rozebírány v návaznosti na zkušenosti jiných států OECD.

POLISH PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN EVE OF ACCESSION TO EUROPEAN UNION

The object of present study is state and perspectives of polish public debt management in previous to European Union accession period. Author characterizes the notion and aims of management the national debt, structure as well as basic profiles of polish national debt, and also the instruments of public debt management. The above mentioned questions are analyzed on background of experiences of different OECD countries.

MODELE SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

B. Bal – Domańska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Regionalnej
ul. Nowowiejska 3, PL –58-500 Jelenie Góra, Polska
balb@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

W integrującej się Europie niezwykle ważną rolę przypisuje się regionalizmowi i wzmocnieniu tożsamości lokalnej. Pomimo znaczącej roli jednostek samorządu terytorialnego we współpracy w ramach struktur Unii Europejskiej, nie objęto szczegółowymi regulacjami kwestii budowy samorządu terytorialnego w krajach członkowskich. Ma to swoje odbicie w różnorodności w strukturze samorządu terytorialnego obecnych i przyszłych krajów członkowskich Unii Europejskiej.

Niniejszy artykuł ma na celu zaprezentowanie funkcjonujących rozwiązań odnośnie modeli samorządu terytorialnego, stopnia decentralizacji zadań i finansów publicznych w wybranych krajach Europy.

1. Uwagi wstępne

Samorząd terytorialny w ówczesnej formie powstał na skutek długiego procesu, w którym znaczącą rolę odegrały uwarunkowania historyczne, kulturowe i polityczne, rozwój społeczno-gospodarczy, postęp techniczny i wiele innych czynników. Kształtowanie się samorządności w danym kraju nie jest procesem ograniczonym granicami państwowymi, czy zamkniętym. Kształtowały i nadal kształtują go wydarzenia zachodzące w innych państwach, a także towarzyszący im rozwój teorii politycznych i samorządowych. Wzajemny wpływ poszczególnych krajów na samorządność i inne obszary funkcjonowania państwa, jest szczególnie widoczny w ostatnim okresie, kiedy to urzeczywistnienie idei budowy wspólnej Europy, staje się coraz bardziej widoczne. Działania prowadzone w ramach wspólnej polityki krajów członkowskich Unii Europejskiej znajdują swoje odzwierciedlenie w strukturach samorządów terytorialnych szczebla lokalnego i regionalnego, pomimo braku bezpośrednich, szczegółowych uregulowań w traktatach stanowiących prawo pierwotne. Polityka Unii Europejskiej ma też swoje odzwierciedlenie w rozwoju modeli samorządu terytorialnego państw kandydujących.

W ostatniej dekadzie wiele państw Europy przeprowadziło reformy prowadzące do zmian w organizacji struktur samorządu terytorialnego. Decentralizacja i rozwój nowoczesnych systemów samorządu terytorialnego stały się fundamentem przemian ustrojowych wielu krajów, w tym państw Europy Środkowej i Wschodniej.

2. Samorząd terytorialny jako jednostka organizacji państwa

W większości krajów Europy kontynentalnej system samorządu terytorialnego oparty został na założeniach teorii państwowej. Do ogólnie przyjętych rozwiązań w większości państw zaliczyć można m.in.:

- oparcie działalności samorządu terytorialnego na decentralizacji administracji publicznej,
- usankcjonowanie podstaw samorządu terytorialnego w konstytucji oraz ustawach o charakterze ustrojowym, które regulują całokształt zagadnień związanych z funkcjonowaniem samorządów terytorialnych i ich organów,
- członkiem samorządu terytorialnego staje się z mocy ustawy, a nie dobrowolnie w wyniku oświadczenia woli [3, s. 184],
- przypisanie jednostkom samorządu terytorialnego zadań o charakterze publicznym [3, s. 184],
- samodzielność jednostek lokalnych, jako osób prawnych, przejawia się w prowadzeniu szerokiej działalności na podstawie ogólnych przepisów prawa cywilnego i handlowego [4, s. 299],
- posiadanie przez jednostki samorządu terytorialnego własnego majątku,
- przypisanie jednostkom samorządu terytorialnego określonych źródeł dochodów.

Kwestie funkcjonowania samorządu terytorialnego w strukturach państwa stały się przedmiotem uregulowań zawartych w Europejskiej Karcie Samorządu Terytorialnego. Karta określa minimalne wymagania w zakresie organizacji samorządu terytorialnego dla państw członkowskich Rady Europy. Zalecenia zawarte w Karcie określają pozycję ustrojową samorządu terytorialnego oraz zasady ochrony jego jednostek. Nie określają natomiast wzorcowego modelu organizacji samorządu terytorialnego, respektując odmiennie ukształtowane rozwiązania obowiązujące w poszczególnych państwach.

Europejska Karta Samorządu Terytorialnego definiuje samorząd terytorialny jako „prawo i zdolność społeczności lokalnych, w granicach określonych prawem, do kierowania i zarządzania zasadniczą częścią spraw publicznych na ich własną odpowiedzialność i w interesie ich mieszkańców”. Karta, która jest umową międzynarodową, nie formułuje w sposób szczegółowy zasad organizacji struktur samorządowych, a jedynie określa ramy ich działalności. Przyjęcie reguł oznacza akceptację podstawowych cech i gwarancji niezależności i samodzielności struktur samorządu terytorialnego. Gwarancje dotyczą w szczególności źródeł prawnej regulacji statusu instytucji samorządowych (konstytucja lub ustawy przyjmowane przez parlament), finansowej (zapewnienie trwałych, samodzielnych źródeł dochodów), nadzorczo-kontrolnej (jasne kryteria nadzoru, ograniczające się w zasadzie do badania legalności działania organów samorządu, precyzyjnie określony tryb i organy państwowe upoważnione do nadzoru i kontroli). Zgodnie z art. 12 państwa ratyfikujące postanowienia Karty, są zobligowane do uznania za wiążące 20 z 30 ustępów, przy czym 10 z nich powinno wywodzić się z 14 najważniejszych. Wskazane do wyboru postanowienia określają podstawy funkcjonowania struktur samorządowych w państwie.

Podobieństwa funkcjonujących modeli samorządu terytorialnego dotyczą najczęściej idei funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego w strukturach państwa. Rozważając natomiast, przyjęte w poszczególnych państwach rozwiązania, uwidaczniają się różnice, głównie w kwestiach [5, s. 176]:

- stopnia decentralizacji/ regionalizacji administracji publicznej,
- zakresu kompetencji i uprawnień samorządu terytorialnego,
- stopnia demokratyzacji systemu,
- stopnia samodzielności działania władzy lokalnej,

- samodzielności finansowej,
- zakresu obsługi obywatela,
- zakresu uprawnień koordynacyjnych władzy lokalnej.

Zasadnicze znaczenie dla przyjętego w danym kraju modelu samorządu terytorialnego ma charakter państwa. W oparciu o typ państwa wyróżnić można kraje federalne, regionalne i unitarne. Pomiędzy państwami unitarnymi, federalnymi i regionalnymi istnieje fundamentalna różnica. Państwa unitarne charakteryzują się całkowitą jednością państwa, a społeczności regionalne i lokalne wyposażone są w pewną samodzielność w ramach jednolitego porządku prawnego. W przypadku państw regionalnych i federalnych jednostki terytorialne dysponują mniejszą lub większą autonomią, przy czym różnica pomiędzy tymi dwoma typami państw dotyczy głównie uczestnictwa jednostek terytorialnych w funkcjonowaniu władzy centralnej (cechę tę posiadają państwa federalne, natomiast nie mają państwa regionalne) i na większej autonomii legislacyjnej państw federalnych. Różnice, pomiędzy tymi trzema typami krajów, dotyczą również relacji zachodzących między samorządem lokalnym a regionami. W państwach złożonych samorząd podlega hierarchicznie regionom (landom), natomiast w państwach typu unitarnego najczęściej pozostaje niezależny. [12, s. 215-216].

Wśród krajów Unii Europejskiej Austria, Belgia i RFN to kraje federalne, Hiszpania i Włochy zaliczane są do państw regionalnych, natomiast pozostałe 10 do krajów typu unitarnego. W przypadku krajów kandydujących¹ można mówić o typie państwa unitarnego.

3. Typologia modeli samorządu terytorialnego

Struktura samorządu terytorialnego w poszczególnych państwach przybiera różne formy. Biorąc pod uwagę kryterium organizacyjne wyróżniamy model jedno-, dwu- lub trzystopniowy [2, s. 173]. Przykładem państwa o modelu jednostopniowym może być: Estonia, Finlandia, Litwa, Luksemburg, Słowacja i Słowenia. Najbardziej rozpowszechniony jest dwustopniowy model samorządu terytorialnego, który obowiązuje m.in. w Belgii, Bułgarii, Czechach, Danii, Grecji, Niemczech, Węgrzech, czy w Szwecji. Rzadziej spotykanym rozwiązaniem jest trójstopniowa organizacja samorządu terytorialnego, która obowiązuje m.in. w Polsce i Francji.

Funkcjonowanie samorządu terytorialnego w strukturze organizacyjnej państwa nie oznacza braku innych jednostek administracji. W wielu państwach obok jednostek samorządu terytorialnego funkcjonują jednostki administracji rządowej. Są to jednostki, które funkcjonują jako przedstawiciele rządu w terenie. W odróżnieniu od władz administracji samorządowej organy administracji rządowej nie pochodzą z wyborów bezpośrednich. Często funkcjonują one jako pośredni szczebel organizacji państwa. Przykładem takiego kraju może być Republika Czeska, gdzie powiat jest określoną grupą gmin, tworzącą terytorium administracyjne, na którym działalność sprawuje urząd powiatowy. [10, s. 184]. Również w Polsce na poziomie województwa funkcjonują równolegle struktury samorządu terytorialnego i administracji rządowej.

Biorąc pod uwagę funkcjonowanie w ramach administracji publicznej różnych instytucji A. Ginsbert-Gebert zaproponował podział oparty na łączeniu funkcji administracji państwowej oraz samorządu terytorialnego, charakterystyczny dla modelu monistycznego, oraz model dualistyczny, polegający na utrzymaniu rozdziału funkcji administracji rządowej od funkcji samorządowych, w oddzielnych organach władzy [5, s. 176].

¹ Bułgaria, Republika Czeska, Estonia, Litwa, Łotwa, Rumunia, Słowenia, Węgry i Polska.

Obecnie funkcjonujące modele samorządu terytorialnego nie są sztywno ustalonymi wzorcami. Wiele krajów wciąż reformuje swoją organizację terytorialną. Procesy te są szczególnie widoczne w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Dzieje się tak z dwóch przyczyn. Po pierwsze, kraje te w ostatnich latach przechodziły gruntowne zmiany ustrojowe i gospodarcze mające na celu przejście od gospodarki centralnie kierowanej do systemu kapitalistycznego. Zasadniczą kwestią procesu transformacji jest reforma organizacji terytorialnej kraju. Po drugie, stworzenie odpowiednich struktur terytorialnych jest nieodzownym warunkiem korzystania z funduszy Unii Europejskiej, co jest niezmiernie istotne dla regionów tradycyjnie zaliczanych do opóźnionych.

W początkowym okresie transformacji reformy prowadzone w krajach postkomunistycznych skierowane były na wprowadzenie jednego szczebla samorządu terytorialnego, tj. gminy. W dalszej kolejności można było zaobserwować skłonność do rozszerzania struktur samorządowych o kolejne szczeble. Tendencję tą zapoczątkowała Polska, która w 1999 roku wprowadziła dwa nowe szczeble samorządu terytorialnego, tworząc tym samym trójstopniowy model samorządu terytorialnego (gminy, powiaty i województwa). Podobne kierunki zmian można było zaobserwować w polityce Czech i Słowenii [6, s.49]. Tendencji do rozbudowy struktur samorządowych w krajach Europy Środkowowschodniej towarzyszy skłonność do ograniczania jednostek organizacji terytorialnej w innych państwach. Kierunek ten był widoczny w trakcie przeprowadzania reform m.in. we Francji i Belgii, choć ostatecznie nie zlikwidowane kontrowersyjnych jednostek. Obecnie pojawiają się również krytyczne wypowiedzi dotyczące liczby szczebli samorządu terytorialnego w Polsce.

Z kryterium organizacyjnym związane jest rozróżnienie ze względu na wielkość jednostek samorządu terytorialnego. Kryterium to ma szczególne znaczenia dla podstawowych jednostek samorządu terytorialnego (gmin). Duże jednostki samorządu terytorialnego najniższego szczebla są w stanie dostarczyć w sposób efektywny szerszy wachlarz usług publicznych. System, w którym wielkość jednostki samorządu terytorialnego nie jest zdefiniowana granicami miejscowości, a jedynie większymi możliwościami świadczenia usług publicznych na rzecz społeczności lokalnych, określamy jest mianem zintegrowanego (*integrated system*) [6, s. 36]. Natomiast tam, gdzie funkcjonuje relatywnie dużo małych jednostek samorządu terytorialnego, które pojedynczo nie są w stanie spełniać wielu lokalnych zadań, mówi się o modelu niezintegrowanym (*nonintegrated system*). W skrajnych przypadkach w modelu tym, każda osada posiada status jednostki samorządu terytorialnego. Pomimo wspomnianego ograniczenia, małe jednostki dają mieszkańcom większe możliwości bezpośredniego udziału w sprawowaniu władzy, przez co umożliwiają dokładniejsze zidentyfikowanie potrzeb społeczności lokalnej. W krajach Europy funkcjonują oba opisane rozwiązania. Do państw o rozdrobnionej strukturze jednostek samorządu terytorialnego szczebla podstawowego zaliczyć można Francję i większość krajów Basenu Morza Śródziemnego. Model niezintegrowany obowiązuje również w takich państwach, jak: Czechy, Słowacja i Węgry. W krajach Skandynawskich i Wielkiej Brytanii jednostki samorządu terytorialnego w większym stopniu odpowiadają optymalnej wielkości, ze względu na możliwości efektywnego dostarczania usług publicznych, stąd zalicza się je do krajów o systemie zintegrowanym. Do państw tej grupy zaliczyć można także Polskę, Litwę i Słowenię.

Wśród czynników kształtujących strukturę samorządu terytorialnego, oprócz wymienionych poziomów, wymienić należy relacje i obowiązujący podział zadań. Podział kompetencji i zadań pomiędzy szczeble samorządu terytorialnego powinien uwzględniać zasadę pomocniczości (subsydiarności). Zgodnie z tą zasadą wszystkie instytucje powinny być pomocnicze w stosunku do działań jednostek niższego szczebla. Gmina powinna realizować podstawowe świadczenia na rzecz społeczności lokalnych. Wyższe szczeble samorządu

terytorialnego, jeśli takie istnieją, powinny uzupełniać działalność gmin w zadaniach, którym te nie mogą samodzielnie podołać. Ważne jest, aby jasno określić granice odpowiedzialności poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego.

Rozłożenie i rodzaj zadań przypisanych gminom, powiatom i innym jednostkom, pozwala na podział modeli samorządu terytorialnego według kryterium zadań. Model, w którym samorząd terytorialny będzie wykonywał jedynie zadania własne, określany jest unitarnym. Natomiast w przypadku wykonywania również zadań zleconych mamy do czynienia z modelem dualistycznym.[2, s. 173]

Wielość typów modeli samorządu terytorialnego wynika także z różnorodności zadań wykonywanych przez samorządy terytorialne. Ogólnie można przyjąć, że do podstawowych obowiązków jednostek samorządu terytorialnego w większości modeli należą sprawy lokalne a w szczególności kwestie: zaopatrzenie w wodę i energię, kanalizacja, utrzymanie czystości, wywóz i utylizacja odpadów, opieka socjalna, ochrona przeciwpożarowa i przeciwpowodziowa, edukacja, budowa i utrzymanie urządzeń sportowo-rekreacyjnych i kulturalnych, ochrony środowiska, itp.

W dalszej kolejności klasyfikacja modeli samorządu terytorialnego może zostać oparta na kryterium systemu finansowania władz terytorialnych. System finansowania działalności samorządu terytorialnego można ocenić pod względem różnych kryteriów, co praktycznie uniemożliwia syntetyczne sklasyfikowanie obowiązujących rozwiązań. Warto jednak zwrócić uwagę na pewne wspólne dla większości krajów rozwiązania i problemy.

Kluczowe znaczenie dla teorii i praktyki nauki o samorządzie terytorialnym ma podział dochodów na podatkowe i niepodatkowe. Dochody podatkowe jednostek samorządu terytorialnego to publicznoprawne, nieodpłatne, przymusowe i bezzwrotne świadczenia pieniężne wynikające z ustawy podatkowej. Wśród dochodów podatkowych często wymieniana jest kategoria podatków lokalnych. Kryterium takiego podziału jest związane z podmiotem uprawnionym do ustalenia stawek i poboru podatków. Samorządy lokalne dysponują różnymi uprawnieniami w stosunku do podatków, w tym podatków lokalnych. Ogólnie ich kompetencje można ująć w trzech obszarach: do stanowienia przepisów prawnych, do przejmowania wpływów, do administrowania w zakresie poszczególnych podatków.

Ze względu na różnorodność podatków uznawanych w różnych krajach za lokalne brak jest jednolitej definicji tego pojęcia. Podatki te najczęściej dotyczą różnorodnych przedmiotów działania, na ogół choć nie zawsze bezpośrednio powiązanych z działalnością lokalną. Wśród dochodów podatkowych znaczącą rolę pełnią wpływy z podatku dochodowego i podatku od nieruchomości.

Wpływy podatkowe mogą przyjąć różne formy, począwszy od przejęcia całości wpłat z tytułu określonego podatku, przez udziały, po dodatki do podatków. Formy te mogą występować równocześnie w odniesieniu do jednego, bądź różnych podatków. Szeroko stosowaną formą zasilania finansowego jednostek samorządowych są udziały w podatkach centralnych. Forma ta wykorzystywana jest w większości krajów Unii Europejskiej, głównie w stosunku do podatku dochodowego i podatku od nieruchomości.

Powszechną praktyką jest partycypowanie w dochodach podatkowych (np. z podatku od nieruchomości) kilku szczebli samorządu terytorialnego.

Kwestia dochodów własnych samorządu terytorialnego (w tym dochodów podatkowych), jest często podnoszona w dyskusji o finansach samorządowych, jako istotny element wpływający na samodzielność układów lokalnych. W wielu krajach uważa się poziom dochodów własnych samorządów za niewystarczający. Szczególnie istotną kwestią jest przyznanie władz lokalnym uprawnien organu podatkowego w zakresie własnych podatków lokalnych. Rozwiązania funkcjonujące w różnych państwach mogą mieć bardzo zróżnicowany charakter. Nie zawsze bowiem samorządy terytorialne dysponują władztwem podatkowym.

W zależności od stopnia udziału podatków lokalnych w dochodach samorządowych wyróżnić można model skandynawski charakteryzujący się znacznym udziałem podatków lokalnych w strukturze dochodów samorządów ogółem (Szwecja, Dania, Finlandia). Model łaciński z relatywnie niższymi wpływami z podatków lokalnych. Taką strukturą dochodów charakteryzują się budżety samorządów terytorialnych m.in. Włoch, Francji i Hiszpanii. Model hanowerski, w którym dominują transfery z budżetu centralnego. Rozwiązania te stosowane są m.in. w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Austrii i Holandii.

Również w kwestii dochodów niepodatkowych, do których zaliczyć można subwencje i dotacje, spotkać można różne podejścia. Ogólnie przyjętą normą jest traktowanie subwencji jako instrumentu o charakterze wyrównującym różnice wynikające z bazy podatkowej lub potrzeb, podczas gdy dotacji przypisuje się inne zadania. Konstrukcja metody alokacji subwencji, oparta jest na różnych kryteriach, których liczba rośnie wraz ze wzrostem decentralizacji w ramach państwa. Najprostsze systemy alokacji środków z subwencji, oparte jedynie na kryterium liczby mieszkańców, obowiązują m.in. w Hiszpanii, Włoszech i Grecji. W Niemczech, Holandii, Belgii i Portugalii wielkość subwencji ustala się na podstawie kryteriów uznanych za kluczowe. Trzecie podejście bazuje na dużej liczbie kryteriów. Podejście takie obowiązuje m.in. w Wielkiej Brytanii, Szwecji, Danii i Norwegii. W niektórych krajach metoda wyrównywania, oparta na transferach, zawarta jest w jednym, zintegrowanym systemie alokacji subwencji (Wielka Brytania, Niemcy), podczas gdy w innych funkcjonują dwa systemy wyrównujące dostosowane do zróżnicowanych potrzeb i wielkości bazy podatkowej (Dania, Norwegia, Polska). W większości krajów systemy wyrównujące oparte są na transferach z budżetu państwa, jednak stosuje się także wyrównywanie poziome w obrębie jednostek samorządu terytorialnego (Dania, Szwecja, Niemcy). Zróżnicowanie rozwiązań dotyczy również poziomu udzielonej pomocy w ramach systemu wyrównawczego. W Anglii obowiązuje pełny system wyrównawczy, podczas gdy w innych państwach tylko częściowy (Dania, Norwegia, Polska) [13, s. 97].

Kolejnym aspektem różnicującym modele samorządu terytorialnego jest kryterium ingerencji państwa w działalność samorządu terytorialnego. Na bazie tego kryterium można wyróżnić modele wykorzystujące: nadzór o charakterze weryfikacyjnym i nadzór o charakterze dyrektywnym, lub nadzór o charakterze represyjnym (stosowany po wykonaniu czynności przez organ samorządowy) i nadzór o charakterze prewencyjnym (stosowany przed wykonaniem czynności przez organ samorządowy) [2, s. 173].

4. Podsumowanie

Z przytoczonych powyżej rozważań wynika, że samorząd terytorialny nie jest rozumiany jednolicie i jednoznacznie w ustawodawstwie i doktrynach prawa. Poglądy na samorząd terytorialny są odzwierciedleniem warunków życia politycznego i społecznego, a także rozwiązań prawnych obowiązujących w różnych państwach. Jednak pomimo różnorodności form organizacji samorządu terytorialnego, jakie wykształciły się w ramach poszczególnych państw, wszędzie jest on jedną z zasadniczych podstaw ustroju demokratycznego.

Literatura

- [1] Barański, M.: Samorząd terytorialny w Polsce i w wybranych państwach Europy Środkowoschodniej w świetle standardów Unii Europejskiej, (w:) Prawne i finansowe aspekty funkcjonowania samorządu terytorialnego, tom II, St. Dolata (red.), Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000.

- [2] Boć, J.: Prawo administracyjne, Kolonia Limited, Wrocław 2000.
[3] Czaja, St., Tyszkiewicz, E.: (red.), Funkcjonowanie firm i samorządów terytorialnych w warunkach Unii Europejskiej, Wałbrzych 1998.
[4] Gajl, N.: Finanse i prawo finansowe, PWE, Warszawa 1992.
[5] Ginsbert-Gebert, A.: Samorząd terytorialny i jego gospodarka, Skrypt AE, Wrocław.
[6] Horvath, T. M.: Decentralization: Experiments and Reforms, Local Government and Public Service Reform Initiative, Budapest 2000.
[7] Jeżewski, J.: Samorząd terytorialny i administracja w wybranych krajach, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.
[8] Karpus, K.: System podatków lokalnych w wybranych krajach europejskich, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2003.
[9] Klamut, M.: (red.), Polityka budowy regionu konkurencyjnego. Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2000.
[10] Kurkova, K.: Powiat w Polsce i w Czechach po reformach podziału administracyjnego państwa, (w:) Prawne i finansowe aspekty funkcjonowania samorządu terytorialnego, tom II, St. Dolata (red.), Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000.
[11] Niewiadmoski, Z.: Samorząd terytorialny. Ustrój i gospodarka, Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2001.
[12] Pietrzyk, I.: Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich, PWN, Warszawa 2000.
[13] Swianiewicz, P.: Transfery z budżetu państwa dla samorządów lokalnych, Studia Regionalne i Lokalne 2003 nr 1.

Recenze:

Profesor Piotr Bury, Akademia Świętokrzyska, Kielce

MUSTER DER LOKALEN SELBSTVERWALTUNG

In dem europäischen Integrierungsprozess wird eine außerordentlich wichtige Rolle der regional bezogenen Politik und Verstärkung der lokalen Identität zugeschrieben. Die lokale Selbstverwaltung spielt in der Zusammenarbeit mit EU-Strukturen eine bedeutende Rolle. Trotzdem existieren aber keine genauen Regulierungen hinsichtlich der Erweiterung ihrer Funktionen in den Mitgliedsstaaten. Diese Tatsache übt einen Einfluss auf die Verschiedenartigkeit der Selbstverwaltungsstrukturen in den EU-Ländern aus. Dieser Beitrag hat zum Ziel eine Präsentation der Muster der lokalen Selbstverwaltung in ausgewählten EU-Ländern.

MODELY ÚZEMNÍ SAMOSPRÁVY

Ve sjednocující se Evropě významnou úlohu získává regionalizace a zesílení lokální identity. I když územní samospráva odehráváji prominentní úlohu ve spolupráci v rámci struktur Evropské unie, otázka budování územní samosprávy v členských zemích není podrobně upravena. A toto má dopad na diverzitu struktur územní samosprávy unijních zemí.

Cílem tohoto článku je prezentace aplikovaných řešení ohledně modelů územní samosprávy ve vybraných evropských státech.

LOCAL GOVERNMENT MODELS

Regionalism as well as the strengthening of local identity in Europe, which is undergoing present integrational process, has been playing an important role. In spite of the significant role of local government units in co-operation within the framework of the European Union structures, the issue of the local government construction has not been addressed, as yet, by detailed regulations in the membership countries. This is reflected in the local government structure diversification in the European Union countries.

The hereby article aims at the presentation of the presently functioning solutions with regard to the local government models in the selected European countries.

SPÓŁDZIELCZE KASY OSZCZĘDNOŚCIOWO-KREDYTOWE A BANKI - PORÓWNANIE SYSTEMOWYCH OBCIĄŻEŃ FINANSOWYCH

A. Janusz

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Katedra Finansów Rachunkowości
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
kfir@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

Na polskim rynku finansowym usługi bankowe oferowane są zarówno przez banki jak i spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK-i). Aby zapewnić właściwy poziom bezpieczeństwa wkładów pieniężnych w nich zdeponowanych, instytucje te są zobowiązane do ponoszenia z tego tytułu określonych systemowych obciążeń finansowych. Obciążenia te, z uwagi na odmienną zasad funkcjonowania banków i SKOK-ów różnią się, tym samym wpływają w mniejszym lub większym stopniu na konkurencyjność rynkową obu omawianych instytucji. Celem niniejszego artykułu jest ustalenie zakresu odmienności obciążeń finansowych nałożonych na SKOK-i i banki w Polsce.

1. Wstęp

Od kilku lat na rynku usług finansowych w Polsce usługi bankowe oprócz banków oferowane są także przez spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe. Instytucje te po pięćdziesięcioletniej przerwie wznowiły swoją działalność i dynamicznie się rozwijają¹.

Zarówno banki jak i SKOK-i są instytucjami zaufania publicznego i powinny gwarantować bezpieczeństwo wkładów pieniężnych w nich zdeponowanych. Aby zapewnić właściwy poziom tego bezpieczeństwa, zobowiązane są do ponoszenia określonych systemowych obciążeń finansowych z tego tytułu. Obciążenia te, z uwagi na odmienną zasad funkcjonowania banków i SKOK-ów różnią się, tym samym wpływają w mniejszym lub większym stopniu na konkurencyjność rynkową obu omawianych instytucji. Wzrost znaczenia SKOK-ów na rynku usług bankowych w zakresie klientów detalicznych² sprawia, że warto jest porównać obciążenia systemowe obu instytucji.

Celem niniejszego artykułu jest ustalenie zakresu odmienności systemowych obciążeń finansowych nałożonych na SKOK-i i banki.³ Rozważania ograniczone zostały do obciążeń

¹ Liczba kas wraz z oddziałami w grudniu 2002r. wynosiła już 923, a zrzeszonych w nich było ponad 700 tys. członków. http://www.skok.pl/_body.php?o=cotojest&d=liczby

² SKOK-i na koniec 2002r. zgromadziły 2 253,8 mln. zł. depozytów, co stanowiło ponad 1% całości depozytów osób prywatnych zgromadzonych przez sektor bankowy w Polsce oraz udzieliły kredytów w wysokości 1 659,8 mln zł. a więc 0,9% wszystkich kredytów udzielonych przez sektor bankowy osobom prywatnym.

³ Zaprezentowane w opracowaniu rozwiązania są zgodne ze stanem prawnym obowiązującym na dzień 1 kwietnia 2003r.

finansowych związanych z kosztami jakie omawiane grupy instytucji ponoszą na rzecz systemu w którym działają, poza obszarem rozważań autorki zostały kwestie obciążeń podatkowych.

2. Zasady i prawne podstawy funkcjonowania SKOK-ów i banków w Polsce

Zasady funkcjonowania SKOK-ów i banków wynikają z obowiązujących w Polsce regulacji prawnych. Działalność banków reguluje ustawa Prawo bankowe⁴, według której bank, to osoba prawna utworzona zgodnie z przepisami ustawy, działająca na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych, obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym. Z pod regulacji wspomnianej ustawy wyłączone są podmioty, które bankami nie są, choć świadczą usługi zbliżone do usług bankowych, takimi podmiotami są SKOK-i. Instytucje te funkcjonują w oparciu o odrębne regulacje prawne, tj. ustawę o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych⁵. SKOK-i to wspólnoty samopomocowe, stanowiące grupę ludzi, złączonych więzią poprzez miejsce pracy lub przynależność do tego samego stowarzyszenia społecznego bądź zawodowego, którzy wspólnie oszczędzają i pożyczają sobie pieniądze. Celem SKOK-u jest gromadzenie środków pieniężnych wyłącznie swoich członków, udzielanie im pożyczek i kredytów, przeprowadzanie na ich zlecenie rozliczeń finansowych oraz pośredniczenie w zawieraniu umów ubezpieczenia. Kasy prowadzą działalność niezarobkową, całość wypracowanej nadwyżki bilansowej jest przeznaczana na fundusz zasobowy kasy. Spółdzielcze kasy są zatem instytucjami non-profit, a warunkiem korzystania z ich usług jest członkostwo w konkretnej SKOK.

Odmienność zasad funkcjonowania SKOK-ów i banków dotyczy także: procesu licencjonowania, wymogów kapitałowych, zakresu działalności oraz nadzoru nad tymi instytucjami.

Tryb i zasady tworzenia banków w Polsce poddane są ostremu reżimowi prawnemu, który ma chronić przed przypadkami uzyskiwania dostępu do świadczenia czynności bankowych przez instytucje dysponujące niewystarczającymi lub pochodzącymi z nie udokumentowanych źródeł kapitałami, czy też zarządzanymi przez osoby nie dające gwarancji rozwiązania i bezpiecznego kierowania bankiem. W zależności od formy organizacyjnoprawnej obowiązuje odpowiedni tryb tworzenia banku (tab.1). Mimo zróżnicowanego trybu tworzenia, wszystkie banki muszą spełniać takie same wymogi merytoryczne w postępowaniu licencyjnym. Jedynym wyjątkiem jest wymóg w zakresie wielkości kapitału założycielskiego, w przypadku którego niższe wymagania stawia się bankom spółdzielczym.

Tworzenie SKOK-ów, w przeciwieństwie do banków, nie podlega tak ścisłym rygorom. Przede wszystkim nie obowiązuje procedura licencjonowania, co oznacza, że o założeniu SKOK-u decydują założyciele a nie instytucja wydająca zezwolenie na prowadzenie działalności. Osoby, które zdecydują się założyć SKOK, a mogą nimi być tylko osoby fizyczne, w liczbie co najmniej 10, muszą jedynie zarejestrować spółdzielnię w Krajowym Rejestrze Sądowym. W stosunku do SKOK-ów nie określono także wymogu posiadania określonego kapitału założycielskiego. Te uproszczone zasady wynikają z idei funkcjonowania omawianych instytucji tj. z faktu, że SKOK-i są instytucjami samopomocowymi, które obsługują wyłącznie swoich członków, a w związku z tym, zakres ich działalności jest znacznie ograniczony. Ograniczony jest także zakres usług finansowych przez nie świadczonych, co wpływa na

⁴ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997r. Prawo bankowe, Dz.U. z 1997, nr 140, poz. 939. tekst jednolity Dz.U. z 2002 r. nr 72, poz. 665.

⁵ Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych, Dz.U. z 1996 r. nr 1, poz. 2. zm. Dz.U. z 1999, nr 101, poz. 1178, Dz.U. z 2001, nr 8 poz. 64

skromność oferty SKOK-ów w porównaniu z kompleksową ofertą usług banków komercyjnych [2. s.7].

Tytuł regulacji	SKOK-i	Banki
Procedura licencjonowania	Brak procedury licencjonowania. Istnieje tylko obowiązek zarejestrowania spółdzielni w Krajowym Rejestrze Sądowym. Liczba założycieli nie może być mniejsza niż dziesięć jeżeli założycielami są osoby fizyczne i trzech jeżeli założycielami są osoby prawne.	Podlegają procedurze licencjonowania. 1. Banki państwowe może być utworzony przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia na wniosek Ministra Skarbu Państwa zaopiniowany przez Komisję Nadzoru Bankowego. (art. 14) 2. Bank w formie spółki akcyjnej może być utworzony na podstawie zezwolenia Komisji Nadzoru Bankowego wydanego na wniosek 3 założycieli, w oparciu o przepisy Kodeksu spółek handlowych. (art.21) 3. Bank spółdzielczy może być utworzony, z zachowaniem trybu określonego przepisami ustawy - Prawo spółdzielcze, na podstawie zezwolenia Komisji Nadzoru Bankowego, wydanego w uzgodnieniu z ministrem właściwym do spraw finansów publicznych na wniosek założycieli, z uwzględnieniem przepisów ustawy z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających. (art. 20)
Wymogi kapitałowe	Brak wymogu minimalnych kapitałów założycielskich	1. Wnoszony przez założycieli banku kapitał założycielski nie może być niższy od równowartości 5 mln. EURO (art. 31); 2. W przypadku banków spółdzielczych: • równowartość 300 tys. EURO - do dnia 31 grudnia 2001 r.; • równowartość 500.000 EURO - do dnia 31 grudnia 2005 r., obliczonych w złotych według średniego kursu wynikającego z tabeli kursów ogłaszanej przez Narodowy Bank Polski, obowiązującego na koniec roku poprzedzającego rok osiągnięcia wymaganego progu kapitałowego; • równowartość 1.000.000 EURO - do dnia 31 grudnia 2010 r., obliczonych w złotych według średniego kursu wynikającego z tabeli kursów ogłaszanej przez Narodowy Bank Polski, obowiązującego na koniec roku poprzedzającego rok osiągnięcia wymaganego progu kapitałowego. (art. 172)

Tabela 1. Procedura licencjonowania i wymogi kapitałowe w SKOK-ach i bankach w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z dnia 29 sierpnia 1997r. Prawo bankowe, Dz.U.1997, nr 140, poz. 939, tekst jednolity Dz.U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665, ustawy z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających Dz. U. z 2000r., nr 119, poz. 1252, ustawy z dnia 14 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo - kredytowych, Dz.U. z 1996 r. nr 1, poz. 2. oraz ustawy z dnia 16 września 1982 r. - Prawo spółdzielcze, Dz. U. z 1995 r. nr 54, poz. 288 i nr 133, poz. 654.

Działalność banków i kas spółdzielczych podlega nadzorowi, który jest jednak w obu przypadkach sprawowany przez różne instytucje. Nadzór nad bankami sprawuje Komisja Nadzoru Bankowego, której organem wykonawczym, realizującym i koordynującym decyzje oraz określone przez nią zadania, jest wydzielony organizacyjnie w strukturze Narodowego Banku Polskiego, Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego. Nadzór nad działalnością SKOK-ów sprawuje Krajowa Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa (KSKOK), w której SKOK-i mają obowiązek się zrzeszać.

3. Porównanie systemowych obciążeń finansowych działalności SKOK-ów i banków

Przez systemowe obciążenia finansowe działalności SKOK-ów i banków autorka rozumie koszty finansowe ponoszone przez te instytucje na rzecz władz finansowych oraz obowiązek takiego ulokowania środków pieniężnych, który nie jest z punktu widzenia tych instytucji najbardziej efektywny. Obciążenia te są regulowane w odpowiednich przepisach prawnych. W przypadku banków są nimi:

- ustawa Prawo bankowe,
- ustawa o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym,
- uchwały Zarządu Narodowego Banku Polskiego,
- uchwały Rady Polityki Pieniężnej.

Wysokość obciążeń finansowych działalności SKOK-ów wynika z ustawy o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych oraz uchwał Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej (KSKOK).

Obciążenia finansowe nakładane na badane instytucje wynikają z różnych tytułów, są nimi: utrzymania rezerwy płynności, obowiązek zapewnienia gwarancji dla depozytów, obowiązek ponoszenia kosztów stabilizacji sektora oraz w przypadku SKOK-ów specjalne obciążenia na rzecz KSKOK (tab. 2).

Podstawowym finansowym obciążeniem systemowym banków są rezerwy obowiązkowe, stanowiące instrument polityki pieniężnej banku centralnego. Banki w Polsce zobowiązane są naliczać rezerwę obowiązkową od pozyskanych środków, w tym środków płatnych na każde żądanie i terminowych oraz utrzymywać ją na rachunkach w Narodowym Banku Polskim. Wysokość tej rezerwy zależy od wysokości uchwalanej przez Radę Polityki Pieniężnej stopy rezerw. W ostatnich latach stopa ta była systematycznie obniżana i od października 2003r. wynosi 3,5%⁶. Utrzymywanie rezerwy obowiązkowej stanowi dla banków istotne obciążenie przeciwnieństwie uwagi na to, że środki te nie są oprocentowane.

SKOK-i w przeciwieństwie do banków nie muszą odprowadzać do Kasy Krajowej **rezerwy obowiązkowej**, jest to często postrzegane jako element przewagi kas nad bankami, jeśli chodzi o obciążenia finansowe obu instytucji. Ale nie jest to do końca prawdą, gdyż kasy, (w zamian za rezerwę obowiązkową) mają obowiązek naliczania i utrzymywania rezerwy płynnej w wysokości co najmniej 10% funduszu oszczędnościowo-pożyczkowego. Na fundusz ten składają się: oszczędności członków, wkłady członkowskie oraz środki pieniężne uzyskane z Kasy Krajowej. Połowa utworzonej rezerwy może być przechowywana w formie: gotówki w kasie, na rachunkach bankowych płatnych na każde żądanie lub na lokatach bankowych do 3 miesięcy. Druga połowa musi być przechowywana w Kasie Krajowej w formie lokat terminowych, które, w odróżnieniu od rezerw obowiązkowych banków, są oprocentowane. Kasa Krajowa stosuje jednak dwa rodzaje oprocentowania środków pieniężnych: dla lokat z tytułu rezerwy płynnej i dla funduszy własnych⁷ oprocentowanie jest niższe, dla lokat nieobowiązkowych – wyższe⁸. Tym samym Kasa Krajowa ma wpływ na wysokość uzyskiwanych przez SKOK-i dochodów z lokat.

⁶ Uchwała nr 14/2003 Rady Polityki Pieniężnej z 30 września 2003r. w sprawie stopy rezerwy obowiązkowej banków, Dz. Urz. NBP z 2003r. nr 17, poz. 28;

⁷ SKOK-i są zobowiązane przechowywać swoje fundusze zasobowe i udziałowe w Kasie Krajowej (uchwała nr 2 z 20 lutego 1996r. Zarządu KSKOK).

⁸ Uchwała nr 1 i nr 2 z 29 czerwca 2000r. Zarządu KSKOK.

Tytuł obciążeń	SKOK-i	Banki
Obowiązkowe rezerwy płynności	Obowiązek utrzymywania rezerwy płynności w wysokości 10 % funduszu oszczędnościowo- pożyczkowego.(art.31) ¹	Obowiązek tworzenia rezerwy obowiązkowej w wysokości 3,5%środków pieniężnych płatnych na każde żądania i terminowych. ²
Ubezpieczenie depozytów	SKOK-i zobowiązane są ubezpieczać depozyty swoich członków w Towarzystwie Ubezpieczeń Wzajemnych SKOK. ³ Kasy opłacają miesięczne składki, uzależnione od ryzyka prowadzonej działalności, które w skali roku stanowią od 0,24% do 0,72%sumy zgromadzonych depozytów	Banki są obowiązane należeć do obowiązkowego systemu gwarantowania depozytów obsługiwanego przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny. Banki muszą tworzyć fundusz ochrony środków gwarantowanych w wysokości 0,4% sumy środków pieniężnych zgromadzonych w bankach na wszystkich rachunkach stanowiących podstawę naliczania ⁴ rezerwy obowiązkowej.
Obciążenia na rzecz stabilizacji sektora	SKOK-i są zobowiązane tworzyć w Kasie Krajowej nieoprocentowany fundusz stabilizacyjny w wysokości 1,22% aktywów. (art.36) ¹	Banki mają obowiązek współfinansowania działalności pomocowej Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, w związku z czym wnoszą do funduszu opłatę w wysokości 0,1% sumy aktywów, gwarancji i poręczeń ważonych ryzykiem oraz 0,05% pozostałych zobowiązań pozabilansowych ważonych ryzykiem. (NBP ma 50%udział w opłacie). ⁵
Obciążenia na rzecz instytucji zrzeszającej	Wpisowe i udziały w Kasie Krajowej ⁶ . Roczna składka zwyczajna na rzecz Kasy Krajowej 0,4% przychodów SKOK-u ⁷ . Obowiązek utrzymywania funduszu udziałowego i zasobowego w Kasie Krajowej ⁸ .	Brak

Tabela 2. Systemowe obciążenia finansowe SKOK-ów i banków

Źródło: opracowanie własne na podstawie aktów prawnych

¹ Ustawa z dnia14 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo – kredytowych oraz <http://kasakrajowa.skok.pl/>

² Uchwała nr 14/2003 Rady Polityki Pieniężnej z 30 września 2003r. w sprawie stopy rezerwy obowiązkowej banków, Dz. Urz. NBP z 2003r. nr 17, poz. 28

³ http://tuw.skok.pl/_body.php?o=ubezpieczenia&d=skok-dep-owu

⁴ Uchwała nr24/2002 Rady Bankowego Funduszu Gwarancyjnego z dnia 28 listopada 2002r. w sprawie ustalenia wysokości stawki procentowej na 2003r. określającej wysokość funduszu ochrony środków gwarantowanych tworzonego przez podmioty objęte obowiązkowym systemem gwarantowania

⁵ Uchwała nr 23/2002 Rady Bankowego Funduszu Gwarancyjnego z dnia 28 listopada 2002 r. w sprawie ustalenia wysokości stawki procentowej obowiązkowej opłaty rocznej na 2003 rok wnoszonej na rzecz Bankowego Funduszu Gwarancyjnego przez podmioty objęte obowiązkowym systemem gwarantowania oraz terminu jej wniesienia

⁶ Uchwała nr 1 z 5 kwietnia 1996r. Zarządu KSKKOK

⁷ Uchwała nr 2 z 20 lutego 1996r. Zarządu KSKOK

⁸ Uchwała nr 1 i 2 z 29 czerwca 2000r. Zarządu KSKOK.

Zarówno SKOK-i jak i banki są zobowiązane do równoważenia skutków ryzyka, co przejawia się obowiązkiem zagwarantowaniem ochrony wkładów pieniężnych w razie upadku depozytariusza. W obu badanych sektorach realizowana jest **ochrona depozytariuszy**. W przypadku banków realizacją tej ochrony zajmuje się powołany w 1994r. Bankowy Fundusz Gwarancyjny, a w przypadku SKOK-ów Towarzystwo Ubezpieczeń wzajemnych SKOK. Od 1.01.2003 r.TUW SKOK gwarantuje wypłatę 100% oszczędności członka SKOK do wysokości

równowartości 22 500 EURO⁹, określonej według średniego kursu EURO ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski, na dzień wydania postanowienia sądu o ogłoszeniu upadłości SKOK lub uprawnienia się orzeczenia sądu o wykreśleniu kasy z rejestru spółdzielni bez prowadzenia postępowania. Wielkość gwarantowanej kwoty wkładów jest konkurencyjna w stosunku do kwot gwarantowanych w sektorze bankowym. Górna granica gwarancji depozytów w Bankowym Funduszu Gwarancyjnym jest co prawda taka sama jak w TUV SKOK, ale gwarantowane jest tylko 90% tej wielkości. Pełną gwarancją tj. 100% objęte są tylko depozyty do wysokości równowartości 1 000 EURO. Brak 100% gwarancji dla depozytów bankowych (koasekuracja) ma na celu ograniczenie hazardu moralnego przy lokowaniu środków (deponent także ponosi wtedy określone koszty ulokowania swoich środków w banku o słabej kondycji finansowej). Poziom ochrony depozytowej w badanych instytucjach spełnia standardy Unii Europejskiej. Finansowanie ochrony depozytowej w obu przypadkach należy do depozytariusza. Banki czynią to poprzez tworzenie funduszu ochrony środków gwarantowanych, a kasy poprzez opłacanie składek ubezpieczeniowych SKOK-i zobowiązane są ubezpieczać depozyty swoich członków w Towarzystwie Ubezpieczeń Wzajemnych SKOK.¹

Kasy opłacają miesięczne składki, uzależnione od ryzyka prowadzonej działalności, które w skali roku stanowią od 0,24% do 0,72% sumy zgromadzonych depozytów. Banki, z racji obowiązkowej przynależności do Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, muszą tworzyć fundusz ochrony środków gwarantowanych w wysokości 0,4% sumy środków pieniężnych zgromadzonych przez nie na wszystkich rachunkach stanowiących podstawę naliczania rezerwy obowiązkowej. W tym przypadku wysokość obciążenia nie jest uzależniona od rozmiarów ryzyka związanego z działalnością danego banku. Takie rozwiązanie budzi pewne wątpliwości, gdyż logicznym wydaje się, iż banki działające bardziej ryzykownie powinny w większym stopniu być obciążone finansowaniem działalności gwarancyjnej BFG. Uzależnienie wysokości opłat wnoszonych przez banki od ich poziomu ryzyka sugeruje także Międzynarodowy Fundusz Walutowy w standardach dobrych praktyk w zakresie gwarantowania depozytów[1. s.74].

Dodatkowo, zarówno banki jak i kasy są zobowiązane **uczestniczyć w spieraniu stabilizacji swoich sektorów**. Banki współfinansują działalność pomocową Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, w związku z czym wnoszą do funduszu opłatę w wysokości 0,1% sumy aktywów, gwarancji i poręczeń ważonych ryzykiem oraz 0,05% pozostałych zobowiązań pozabilansowych ważonych ryzykiem. Ze środków tych, gromadzonych na funduszu pomocowym, udzielana jest pomoc finansowa bankom, w których wystąpiła sytuacja zagrożenia niewypłacalnością. SKOK-i są zobowiązane tworzyć w Kasie Krajowej nieoprocentowany fundusz stabilizacyjny w wysokości 1,22% aktywów, z którego finansowane są programy naprawcze kas mających trudności finansowe.

SKOK-i w odróżnieniu od banków ponoszą także dodatkowe obciążenia na rzecz instytucji zrzeszającej. Należą do nich przede wszystkim wpisowe i zadeklarowany udział w Kasie Krajowej. Ponadto kasy zobowiązane są opłacać coroczną składkę zwyczajną obciążen wysokości 0,4% przychodów oraz utrzymywać jako lokaty w Kasie Krajowej swoje fundusze zasobowe i udziałowe, dla których KSKOK, jak już wspomniano, stosuje niższe oprocentowanie niż dla lokat nieobowiązkowych.

4. Podsumowanie

Reasumując powyższe rozważania należy stwierdzić, że SKOK-i są instytucjami finansowymi, które podobnie jak banki, zobowiązane są ponosić koszty na rzecz bezpieczeństwa

⁹ http://tuw.skok.pl/_body.php?o=ubezpieczenia&d=skok-dep-owu

przyjmowanych środków pieniężnych. Koszty te związane są obowiązkiem utrzymania rezerw płynności, obowiązkiem zapewnienia gwarancji dla depozytów, obowiązkiem ponoszenia kosztów stabilizacji sektora oraz w przypadku SKOK-ów ze specjalnymi wpłatami na rzecz KSKOK. Dla banków zdecydowanie największym obciążeniem są nieoprocentowane rezerwy obowiązkowe, zaś dla SKOK-ów głównym kosztem systemowym jest fundusz stabilizacyjny tworzony w Kasie Krajowej. Istnienie tych obciążeń przyczynia się do zapewnienia bezpieczeństwa funkcjonowania omawianych instytucji, jednak nadmierna ich wysokość stanowić może hamulec rozwoju tych podmiotów.

Literatura

- [1] Obal, T., Polijaniuk, H.: Polski system gwarantowania depozytów w świetle „Wytycznych Financial Stability Forum w sprawie tworzenia efektywnego systemu gwarantowania depozytów” Bezpieczny Bank, 2002r. nr 1.
- [2] Włodarczyk, A.: Niedoceniany konkurent, Rzeczpospolita, 13 luty 2003.

GENOSSENSCHAFTLICHE SPARKASSEN UND BANKEN – VERGLEICH FINANZIELLER SYSTEMBELASTUNGEN

Auf dem polnischen Finanzmarkt werden Bankleistungen sowohl von Banken als auch von genossenschaftlichen Sparkassen und Kreditinstituten angeboten. Um das richtige Sicherheitsniveau der in diesen Einrichtungen deponierten Geldeinlagen zu garantieren, sind sie aus diesem Grunde dazu verpflichtet, entsprechende finanzielle Systembelastungen zu tragen. Im Hinblick darauf, dass die Banken und die genossenschaftlichen Sparkassen und Kreditinstitute verschiedenartig funktionieren, unterscheiden sich diese Belastungen voneinander und beeinflussen mehr oder weniger die Marktkonkurrenzfähigkeit der beiden behandelten Geldinstitute. Das Ziel des vorliegenden Artikels ist eine Feststellung zu treffen, welchen Grad von Verschiedenheit die finanziellen Belastungen aufweisen, die den genossenschaftlichen Sparkassen und Kreditinstituten und Banken in Polen auferlegt wurden.

DRUŽSTEVNÍ ÚVĚROVÉ SPORITELNY A BANKY - KOMPARACE SYSTÉMOVÝCH FINANČNÍCH ZATÍŽENÍ

Na polském finančním trhu jsou bankovní služby poskytovány bankami a také družstevními úvěrovými spořitelny (DÚS). Pro zajištění příslušné úrovně bezpečnosti peněžních vkladů, mají tyto instituce povinnost nést příslušné systémové finanční zatížení. Tato zatížení, s ohledem na odlišná pravidla působení bank a DÚSů se různí, a tím ovlivňují méně nebo více tržní konkurenceschopnost obou popisovaných institucí. Cílem příspěvku je vymezit rozsah odlišnosti finančních zatížení DÚSů a bank v Polsku.

SAVINGS AND CREDIT CO-OPERATIVE SOCIETIES VS. BANKS COMPARISON OF SYSTEMIC FINANCIAL BURDENS

At the Polish financial market bank services are offered by both banks and savings and credit co-operative societies (SKOKs). In order to provide the adequate safety level of money deposited in them, these institutions are obliged to incur certain systemic financial burdens. Such burdens, due to the difference in banks and SKOKs functioning principles, are different, as a result of which they influence market competitiveness of the mentioned above institutions. The objective of the hereby article is to establish the scope of difference between the financial burdens charged on SKOKs and banks in Poland.

PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA NOWEGO SYSTEMU WYPŁACALNOŚCI ZAKŁADÓW UBEZPIECZEŃ W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

R. Kurek

Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
rkurek@poczta.onet.pl

Abstrakt

W artykule przedstawione zostały etapy prac nad projektem Wypłacalność II oraz pokrótce scharakteryzowane zostały najważniejsze dokumenty związane z badaniami nad elementami planowanego systemu wypłacalności. Przedstawione zostały także podstawowe kryteria jakościowe, jakim powinien odpowiadać nowo przyjęty system oceny wypłacalności zakładów ubezpieczeń oraz szczegółowo omówione zostały, przyjęte w 2003 r., podstawowe założenia, jakie powinny być spełnione, aby w pełni zagwarantować szeroko rozumiane bezpieczeństwo rynku ubezpieczeniowego.

1. Wprowadzenie

Rynek finansowy w ramach Unii Europejskiej i wszystkie jego elementy składowe są ściśle nadzorowane przez stosowne organy. Wraz z rozwojem tego rynku, jego przeobrażeniami, nowymi i nowoczesnymi instrumentami finansowymi oraz nowo pojawiającymi się ryzykami w adekwatny do tych zmian sposób ewoluuje podejście do kwestii wypłacalności i nadzoru nad podmiotami tego rynku. Szczególne miejsce w pracach Komisji Europejskiej w ostatnich latach zajęła kwestia wypłacalności i nadzoru nad zakładami ubezpieczeń. Trwające już ok. 5 lat prace nad nowym systemem wypłacalności (pod nazwą: Wypłacalność II) nie przyniosły jeszcze finalnych efektów w postaci opublikowania nowych dyrektyw unijnych. Jednak w ciągu 1-2 lat powinno to nastąpić, a wtedy nowe przepisy dotyczyć będą nie tylko dotychczasowych członków Unii, ale także tych, którzy właśnie wstąpili w jej szeregi, w tym Polski i Czech.

Celem tego opracowania jest prezentacja kolejnych etapów prac nad projektem Wypłacalność II oraz przedstawienie jego podstawowych założeń, których przyjęcie znacząco zmieni funkcjonowanie firm ubezpieczeniowych w kwestii ich wypłacalności.

2. Wstępne prace nad zmianami w zakresie wypłacalności

Tuż po przyjęciu dyrektyw trzeciej generacji (lata osiemdziesiąte) dotyczących funkcjonowania i nadzoru nad rynkiem ubezpieczeniowym Unii Europejskiej wśród obserwatorów i osób nadzorujących uczestników tego rynku pojawiły się pierwsze głosy o potrzebie usprawnienia, poszerzenia i udoskonalenia systemu nadzoru na działalnością zakładów

ubezpieczeń. W 1997 r. Konferencja Organów Nadzoru Krajów Członkowskich (IAIS) opublikowała pierwsze przemyslenia związane z nadzorem nad działalnością zakładów ubezpieczeń. Przemyslenia te przybrały postać tzw. raportu Müllera [1], w którym stwierdzono, że obowiązujący system wypłacalności należy uznać za zadowalający, powinno się jednak wprowadzić do niego szereg usprawnień i ulepszeń. Na bazie tego raportu Komisja Europejska zaproponowała prace nad przepisami dotyczącymi wypłacalności w dwóch fazach:

- zmiany w dotychczas obowiązujących przepisach dotyczące wypłacalności (Wypłacalność I),
- pogłębienie rozważań nad innymi aspektami regulującymi gwarancje wypłacalności zakładów ubezpieczeń.

Ścisłe prace nad zmianami w dotychczas obowiązujących dyrektywach dotyczące wypłacalności (środków własnych na pokrycie marginesu wypłacalności – Wypłacalność I) zakładów ubezpieczeń trwały od 1998 r. W październiku 2000 r. Komisja Europejska oficjalnie zaproponowała zmiany w zakresie gwarancji wypłacalności zakładów ubezpieczeń. Przedłożone zostały 2 projekty Dyrektyw dla ubezpieczeń na życie i pozostałych ubezpieczeń osobowych i majątkowych, które przede wszystkim zmieniały zasady wyliczania marginesu wypłacalności i zaliczania środków własnych na pokrycie marginesu wypłacalności i minimalnej wysokości kapitału gwarancyjnego, jak i uprawnień organu nadzoru. Dnia 14. 02. 2002 r. Rada Europejska zatwierdziła propozycje Komisji. Efektem było przyjęcie dnia 05 marca 2002 r. dwóch Dyrektyw Parlamentu Europejskiego i Rady UE: Dyrektywy 2002/12/EG[2] zmieniającej Dyrektywę 79/267/EWG[3] dla ubezpieczeń na życie oraz Dyrektywy 2002/13/EG[4] zmieniającej Dyrektywę 73/239/EWG[5] dla pozostałych ubezpieczeń osobowych i majątkowych.

Prace na fazą drugą (wciąż trwającą), w ścisłym znaczeniu, stanowią to, co dzisiaj powszechnie przyjęło się uważać za projekt Wypłacalność II.

Projekt Wypłacalność II ma bardzo szeroki zakres. Składa się z gruntownego i szeroko ujętego sprawdzenia aktualnych wymogów kapitałowych w świetle rozwoju rynku ubezpieczeniowego¹, analizy stricte techniczno-ubezpieczeniowej strony funkcjonowania zakładu ubezpieczeń (zarządzania ryzykiem, sposobów obliczania rezerw techniczno-ubezpieczeniowych, wartościowania posiadanych składników majątkowych, stanowiących pokrycie zobowiązań zakładu ubezpieczeń, ogólnej adekwatności aktywów i pasywów, solidności i rodzajów zawartych umów reasekuracyjnych, skutków prowadzonej przez zakład ubezpieczeń polityki w obszarze kalkulacji składki i matematyki ubezpieczeniowej), a także innych aspektów: sprawozdawczości finansowej², wpływu ustalonych obowiązujących wysokości kapitałów własnych na ryzyko, analizy nadzoru nad bankami w ramach ustaleń komitetu bazylejskiego celem wykorzystania jego założeń w obszarze nadzoru nad rynkiem ubezpieczeniowym, itd.

Jednym z ostatecznych celów projektu Wypłacalność II jest stworzenie systemu wypłacalności, który jest bardziej dopasowany do całokształtu ryzyk towarzyszących prowadzeniu działalności ubezpieczeniowej. Ponieważ projekt ten obejmuje bardzo duże spektrum zagadnień założono, że prace fazy przygotowawczej mogą potrwać kilka lat. Dopiero po ich zakończeniu Komisja Europejska sprawdzi, czy propozycje nowych dyrektyw, mających jako cel ostateczny polepszenie nadzoru nad sytuacją finansową zakładu ubezpieczeń, będą mogły zostać przedłożone do dalszej procedury legislacyjnej.

¹ W zakresie środków własnych i pokrycia nimi marginesu wypłacalności założenia projektu Wypłacalność II znalazły już odzwierciedlenie w postaci dyrektyw regulujących Wypłacalność I.

² Szczególnym obszarem zainteresowania jest analiza powiązań pomiędzy sprawozdaniami rocznymi a regulami rachunkowości w poszczególnych krajach w świetle działań nadzoru ubezpieczeniowego.

Projekt Wypłacalność II podzielony jest na dwa etapy. Pierwszy składa się z badań nad ogólnymi formami systemów wypłacalności i ustaleniem jego ogólnej, ostatecznej struktury. Etap drugi – bardziej techniczny – poświęcony jest szczegółowej analizie wpływu każdego ryzyka zakładu ubezpieczeń na projektowany, nowy system wypłacalności.

3. Dokumenty i opracowania związane z projektem Wypłacalność II

Pierwszym opracowaniem dotyczącym projektu Wypłacalność II zajęła się Komisja Ubezpieczeń. Przedstawiła ona dokument pod nazwą „Badanie nad całością sytuacji finansowej zakładu ubezpieczeń”[6], w którym zgodnie z założeniami tego dokumentu, znalazły się niezbędne dla idei przeprowadzenia projektu Wypłacalność II elementy. Ten wprowadzający dokument zawierał cele projektu, określił badane obszary³, obejmował metody pracy i plan pracy.

Kontynuacją tego opracowania, uwzględniającą poglądy i opinie innych podmiotów, był Dzień Otwartych Drzwi (28 czerwca 2000 r.), zorganizowany przez Komisję, w ramach którego przedstawiciele różnych branż, organizacje zawodowe, grupy ubezpieczeniowe, agencje ratingowe, aktywizusze i oczywiście przedstawiciele organów nadzoru mieli możliwość wypowiedzenia się na temat ogólnych założeń i celów projektu⁴.

Po analizie sprawozdania Komisji Ubezpieczeń Komisja Europejska zleciła opracowanie studium na temat: „Mechanizmy oceny całościowej sytuacji finansowej zakładu ubezpieczeń w ramach nadzoru finansowego”. Do opracowania tego studium wybrana została firma audytorska KMPG Deutsche Treuhand Gesellschaft w Kolonii, ściśle współpracująca w tym zakresie ze swoim londyńskim odpowiednikiem. Wnioski z tego opracowania były brane pod uwagę podczas opracowywania szczegółowych dokumentów przygotowanych przez wyznaczone grupy robocze.

13 marca 2001 r. podgrupa Komisji Ubezpieczeń „Wypłacalność” opublikowała sprawozdanie pt. „Wypłacalność II – prezentacja planowanych prac”[7], w którym znalazła się konstrukcja prowadzenia dalszych prac nad projektem, tzn.:

- zarys głównych tematów podlegających badaniu (jako kontynuacja tematów dokumentu z 1999 r. „Badanie nad całością sytuacji finansowej zakładu ubezpieczeń”) – przedstawione tematy nie miały charakteru ostatecznego, wręcz przeciwnie, od krajów członkowskich zażądano, aby przedstawiły one nowe lub określiły dokładniej aspekty dotychczas uwzględnianych tematów,
- charakterystyka ewentualnych form prowadzenia badań i rozważań nad poszczególnymi tematami (synteza przedstawianych dokumentów, grupy robocze, analiza podczas konferencji itd.), z zaznaczeniem potrzeby uwzględnienia studium zleconego KMPG oraz prowadzonych lub zakończonych prac w krajach członkowskich.

Jedną z najistotniejszych kwestii omówionych we wspomnianym dokumencie było scharakteryzowanie podstawowych kryteriów jakościowych wyboru przyszłego systemu wypłacalności, tzn.[7, s. 6-7]:

- ochrona ubezpieczonych poprzez przyznanie organom nadzoru wystarczającego czasu dla stwierdzenia i usunięcia problemów zakładu ubezpieczeń (zapobieżenie jego upadłości),

³ Przyjęte do badań obszary to: rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe; aktywa / ryzyko lokat kapitałowych; bierne i czynne zarządzanie; reasekuracja; gwarancje wypłacalności; system rachunkowości.

⁴ W podsumowaniu stwierdzono, że wszystkie podmioty zainteresowane są reformą gwarancji wypłacalności zakładów ubezpieczeń.

- gwarancja porównywalności i przejrzystości, tak aby ustanowione zostały równe warunki konkurencji,
- przyjęcie takich gwarancji wypłacalności, które faktycznie odpowiadać będą przyjętym przez zakład ubezpieczeń ryzykom,
- jak najdalej idące uproszczenie procedur związanych z oceną wypłacalności,
- uwzględnienie rozwoju i postępu na rynku ubezpieczeniowym,
- ustalenie zasad i równoczesne zagwarantowanie powodzenia projektu,
- jak najdalej idące oparcie systemu wypłacalności na istniejących systemach rachunkowości tak, aby ograniczyć podwójne lub wielokrotne sporządzanie sprawozdań finansowych,
- ograniczenie zbędnie wysokich kosztów utrzymywania środków własnych i związanych z ryzykiem, które zagrażają konkurencyjności europejskiego rynku ubezpieczeniowego.

Ponadto w sprawozdaniu tym znalazła się charakterystyka ogólnych form wypłacalności, sprecyzowanie ryzyk, które powinny być uwzględnione w badaniu nad wypłacalnością a także propozycja pierwszego programu prac.

Podczas, gdy podgrupa Komisji Ubezpieczeń „Wypłacalność” badała i opracowywała zagadnienia 1-szego etapu projektu, równolegle dwie inne grupy, stworzone z aktuariuszów i ekspertów krajów członkowskich UE, przygotowywały i opracowywały najważniejsze w treści tematy etapu 2-giego. Dotyczyło to takich zagadnień jak: „Rozwiązania w sektorze bankowym i ich sens zastosowania w sektorze ubezpieczeniowym”[8], „Systemy wypłacalności oparte na wzorcu Risk-based-capital (RBC)”[9], „Rozważania na temat związków między sprawozdaniami finansowymi a rachunkowością zakładów ubezpieczeń z punktu widzenia organu nadzoru”[10], „Modele ryzyka zakładów ubezpieczeń i tworzonych przez nie grup”[11], „Bieżące i przyszłe prace w zakresie wypłacalności w ramach IAIS i aktuariuszów w związku z projektem Wypłacalność II”[12], „Rozważania na temat zależności między projektem ‘Wypłacalność II’ a rozszerzeniem koncepcji Lamfalussy’ego na regulacje ubezpieczeniowe”[13] oraz raporty podkomisji zajmujących się ubezpieczeniami niezyciowymi i ubezpieczeniami na życie: „Wnioski końcowe z prac grupy roboczej zajmującej się rezerwami techniczno-ubezpieczeniowymi w ubezpieczeniach na życie”[14] i „Wnioski końcowe z prac grupy roboczej zajmującej się rezerwami techniczno-ubezpieczeniowymi w ubezpieczeniach nie na życie”[15].

Podsumowanie tych różnych opracowań wraz z wnioskami z punktu widzenia możliwości ich wykorzystania w projekcie Wypłacalność II znalazły odzwierciedlenie w dokumencie „Rozważania na temat form przyszłego systemu nadzoru”[16] podsumowującym efekty prac 1-szego etapu. Dokument ten był rozpatrywany na posiedzeniu podkomisji zajmującej się wypłacalnością zakładów ubezpieczeń w dniach 07-14 lutego 2003 r. Dnia 09 kwietnia 2003 r. tematyką tą zajęła się także Komisja Ubezpieczeń, która prowadziła debatę na temat kierunków i ostatecznych założeń projektu Wypłacalność II.

Kolejnym krokiem było przygotowanie wstępnych założeń rozwiązań legislacyjnych, które docelowo mają znaleźć się w dyrektywach i zarządzeniach unijnych. Założenia te znalazły się w dokumencie opracowanym przez Komisję Europejską pod nazwą: „Refleksje nad generalnym zarysem założeń dyrektyw i przyszłymi pracami technicznymi”[17], co miało miejsce we wrześniu 2003 r.

4. Założenia nowego systemu nadzoru na działalnością ubezpieczeniową

Z ogólnych wniosków stanowiących podsumowanie założeń nowego systemu wypłacalności należy zwrócić uwagę na zmianę ogólnego podejścia do kwestii wypłacalności firm ubezpieczeniowych: uwzględnia elementów jakościowych (nie tylko jakościowych);

odniesienie do indywidualnego ryzyka towarzyszącego prowadzeniu działalności ubezpieczeniowej oraz zwiększenie nacisku na jawność informacji.

W szczegółowym ujęciu nowy system wypłacalności[16, s. 3-5]:

- powinien zapewnić organowi nadzoru zarówno ilościowe, jak i jakościowe narzędzia oceny kompleksowej wypłacalności zakładu ubezpieczeń. Oznacza to, że system nadzoru powinien także uwzględniać ocenę innych, aniżeli ilościowe, elementy wpływające na ryzyko przedsiębiorstwa ubezpieczeniowego (np. zarządzanie, wewnętrzna kontrola ryzyka, położenie konkurencyjne itd.),
- system wypłacalności zostanie zbudowany na bazie trzech filarów (na wzór porozumień komitetu bazylejskiego), gdzie w filarze II uwypuklone zostanie znaczenie kontroli organu nadzoru (Schemat 1),
- stworzony system wypłacalności powinien zmobilizować i zmusić zakłady ubezpieczeń do lepszej kontroli ryzyk towarzyszących ich działalności. W tym zakresie podstawy prawne zarządzania i kontroli ryzyka przez organ nadzoru powinny zostać rozwinięte. Równocześnie przepisy ilościowe w zakresie wymogów kapitałowych powinny dotyczyć najważniejszych ryzyk, z którymi do czynienia mają firmy ubezpieczeniowe. Orientacja nadzoru nad określonymi ryzykami doprowadzi do wypracowania przez firmy ubezpieczeniowe wewnętrznych modeli poprawiających zarządzanie ryzykiem firmy i lepsze dopasowanie do profilu ryzyka, aniżeli model standardowy,
- aby podkreślić znaczenie przepisów w zakresie posiadania kapitałów własnych w obrębie nowego systemu wypłacalności powinno pojawić się zróżnicowanie w określeniu pojęcia pomiędzy ostatecznymi wymaganiami w zakresie podstawowego, rynkowego zapotrzebowania na kapitał (przy określonym zagrożeniu upadłością), czyli tzw. *target capital - TC* a łatwym do obliczenia absolutnym poziomem minimalnym, czyli *absolute minimum margin - AMM*. Taka koncepcja dwóch płaszczyzn miałaby tę zaletę, że zarówno organ nadzoru, jak i firmy ubezpieczeniowe miałyby czas na wprowadzenie stosownych środków i działań korygujących powstałe różnice,
- ażeby stwierdzić związki pomiędzy sektorami branżami finansowymi, ogólna struktura systemu Wypłacalność II powinna być jak najdalej zbliżona do uregulowań w sektorze bankowym. Produkty, które są powiązane z porównywalnym ryzykiem powinny być w podobny sposób nadzorowane i podlegać takim samym wymogom w zakresie wymaganych kapitałów zabezpieczających i wypłacalności,
- nowy system wypłacalności powinien skupić się na nadzorze nad działalnością grup ubezpieczeniowych i konglomeratów finansowych. W pierwszym rzędzie powinien być zbudowany system nadzoru nad pojedynczymi podmiotami, gdzie jednak powinny znaleźć się formy współpracy i koordynacji pomiędzy różnymi organami nadzoru,
- przyszły system wypłacalności powinien prowadzić do większej harmonizacji jakościowych i ilościowych metod nadzoru oraz przyczynić się do równoczesnego stworzenia warunków konkurencji zarówno w obrębie sektora ubezpieczeniowego, jak i całego sektora finansowego,
- przyszłe uregulowania i ramy działań nadzoru powinny być elastyczne. Powinny być dopasowane do możliwych zmian w działalności ubezpieczeniowej, uwzględniać rozwój produktów ubezpieczeniowych a także rozwój różnych modeli i metod działań. W tym zakresie podkreśla się znaczenie ścisłej współpracy pomiędzy Komisją Ubezpieczeń i Konferencji Europejskich Organów Nadzoru,
- w układzie powiązań międzynarodowych przyszły system, by rozwijać standardy nadzoru, powinien uwzględniać także prace różnych organizacji międzynarodowych powiązanych z działalnością sektora ubezpieczeniowego i finansowego. Dotyczy to takich organizacji jak

IAIS (Międzynarodowy Związek Organów Nadzoru), IAA (Międzynarodowe Stowarzyszenie Aktuariuszy) i IASB (International Accounting Standards Board).

Filar 1	Filar 2	Filar 3
Aspekt finansowy	Kontrola organu nadzoru	Dyscyplina rynkowa
Przepisy w zakresie minimalnych wymogów kapitałowych dla zakładów ubezpieczeń, które bazują na metodzie opartej na ryzyku; ocena przyjmowanych ryzyk; ocena aktywów i pasywów w sprawozdaniach rocznych; prawne ograniczenie możliwości pomijania przez firmy ubezpieczeniowe przepisów dotyczących wypłacalności, które powiązane są z grupami ubezpieczeniowymi	Ocena siły efektywności systemu zarządzania ryzykiem i wewnętrznej kontroli ryzyka: - przyjmowanie ryzyka (w tym uwzględnienie reasekuracji), - wewnętrzne modele ryzyka (stałe obciążenie aktywów i pasywów; jednorodność i kompetencje zarządu; niedopasowanie struktury aktywów i pasywów) - dodatkowe koszty kapitału w pojedynczych przypadkach.	Zalecenia i przepisy umożliwiające uczestnikom rynku ocenę znaczenia poziomu akceptacji ryzyka, ocenę ryzyka i procesu zarządzania a także wyposażenie w kapitały przez firmę ubezpieczeniową; Podawanie do wiadomości publicznej o istotnych słabych punktach i analizy rozwoju aktywów i rezerw techniczno-ubezpieczeniowych.

Schemat 1. Założenia projektu Wypłacalność II – trzy filary

Źródło: Gräwert, A., Stevens, A., Tadros, R.: Solvency II: Ein Regulierungsrahmen für risikobasiertes Kapital, Versicherungswirtschaft No 6/2003, s. 394.

5. Zakończenie

Obowiązujące od lat osiemdziesiątych przepisy w zakresie wypłacalności zakładów ubezpieczeń przestały stanowić gwarancję bezpiecznego funkcjonowania rynku ubezpieczeniowego i interesów klientów firm ubezpieczeniowych. Potrzeba dostosowania regulacji nadzorczych do zmian na rynku ubezpieczeniowym wykreowała także nowe podejście do oceny wypłacalności zakładów ubezpieczeń. Dotychczas istniejąca ocena zabezpieczeń ilościowych (pokrycie marginesu wypłacalności kapitałami własnymi) docelowo ma być uzupełniona przez ocenę kompleksowej wypłacalności, z wykorzystaniem przez nadzór jakościowych narzędzi oceny (np. zarządzanie, wewnętrzna kontrola ryzyka, położenie konkurencyjne itd.).

Literatura

- [1] Raport: „Wypłacalność zakładów ubezpieczeń” - Konferencja Organów Nadzoru Krajów Członkowskich Unii Europejskiej; kwiecień 1997 r.
- [2] „Dziennik Urzędowy UE” Nr L 007 z dnia 20 marca 2002 r., s. 0011 – 0016
- [3] Pierwsza Dyrektywa Rady 79/267/EWG z dnia 5 marca 1979 r. dotycząca koordynacji prawa, rozporządzeń oraz przepisów administracyjnych w dziedzinie rozpoczynania oraz prowadzenia działalności w zakresie ubezpieczeń na życie. „Dziennik Urzędowy” WE L63, 13.03.1976 r.
- [4] „Dziennik Urzędowy UE” Nr L 007 z dnia 20 marca 2002 r., s. 0017 – 0022
- [5] Pierwsza Dyrektywa Rady 73/239/EWG z dnia 24 lipca 1973 r. dotycząca koordynacji prawa, rozporządzeń oraz przepisów administracyjnych w dziedzinie rozpoczynania oraz prowadzenia działalności w zakresie ubezpieczeń bezpośrednich nie obejmujących ubezpieczenia na życie. „Dziennik Urzędowy” WE L228, 16.08.1973 r.
- [6] „The Review of the overall Financial Position of an Insurance Undertaking – Solvency II Review” – MARKT/2095/99, z grudnia 1999 r.
- [7] „Solvency II – Presentation of the proposed work”; MARKT/2027/01 z dnia 13.03.2001 r.

- [8] “Banking rules – Relevance for the Insurance sektor?”; MARKT/2056/01 z dnia 12.06.2001 r.
- [9] “Risk Based Capital Systems”; MARKT/2085/01 z dnia 11.10.2001 r.
- [10] “Considerations on the links between financial statements and supervisory returns of insurance undertaking”; MARKT/2514/02 z dnia 17.05.2002 r.
- [11] “Risk models of insurance companies or groups”; MARKT/2515/02 z dnia 17.05.2002 r.
- [12] “Current and future solvency work in the IAIS and within the actuarial profession from Solvency II point of view”; MARKT/2520/02 a dnia 18.09.2002 r.
- [13] “Considerations on the links between the Solvency II Project and the extension of the ‘Lamfalussy’ approach to insurance regulation”; MARKT/2519/02 z dnia 27.09.2002 r.
- [14] “Executive summary of the report of the working group on life assurance”; MARKT/2528/02, z września 2002 r.
- [15] “Executive summary of the report of the working group on non-life assurance”; MARKT/2529/02 z września 2002 r.
- [16] “Design of a future prudential supervisory system in EU – Recommendations by the Commission Services”; MARKT/2509/03 z dnia 03.03.2003 r.
- [17] „Reflektions on the general outline of framework directive and mandates for further technical work”; MARKT/2539/03 z dnia 19.09.2003 r.

Recenzja

Doc. Dr. Ing. Olga Hasprová, Katedra financí a účetnictví, Hospodářská fakulta, Technická univerzita v Liberci

GRUNDLAGEN UND ALLGEMEINE ÜBERLEGUNGEN ZUR FORM EINES NEUEN EU – SOLVABILITÄTSYSTEMS

Im Beitrag wurden die Etappen der Überarbeitung des Projektes, Solvabilität II und die wichtigsten Dokumente, die im Zusammenhang mit der Forschung über Elemente des geplanten Solvabilitätsystems dargestellt. Außerdem wurden auch die Qualitätskriterien eines zukünftigen Solvabilitätsystems präsentiert, denen der neu angenommene System der Beurteilung des Solvabilitäts eines Versicherungsunternehmens entsprechen sollte. Es wurden auch Grundlagen und allgemeine Überlegungen zur Form eines neuen Solvabilitätsystems besprochen, die im Jahre 2003 angenommen worden sind, um die Sicherheit des breitverstandenen Versicherungsmarktes zu gewährleisten.

ZÁKLADNÍ PŘEDPOKLADY NOVÉHO SYSTÉMU SOLVENCE POJIŠŤOVEN V ZEMÍCH EVROPSKÉ UNIE

Článek prezentuje etapy práce nad projektem Solvence II a stručně charakterizuje nejdůležitější dokumenty spojené z výzkumem v rámci součástí plánovaného systému solvence. Autor dále poukazuje na základní kritéria, jimž by měl odpovídat nově přijatý systém hodnocení solvence pojišťoven, a dále podrobně popisuje základní předpoklady, přijaté v roce 2003, které by měly být splněny za účelem zajištění široce chápané bezpečnosti pojišťovacího trhu.

THE BASIC FOUNDATION OF THE NEW SYSTEM OF INSURANCE COMPANIES SOLVENCY IN EU COUNTRIES

The article presents the stages of works on the projekt Solvency II and the main characteristics of documents connected with reaserch on elements of the planned solvency system. There have been presented also the main criteria, which should be fulfilled by new-accepted system of valuation of insurance companies solvency and basic foundation, accepted for 2003 year, which should be fulfilled to guarantee the generally understood safety of Coommon Insurance Market have been discussed.

PRORODZINNE CECZY POLSKIEGO I CZESKIEGO PODATKU DOCHODOWEGO OD OSÓB FIZYCZNYCH

K. Kurková

Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
karinakurek@poczta.onet.pl

Abstrakt

Niniejszy referat poświęcony jest pojęciu „prorodzinnego” podatku dochodowego od osób fizycznych oraz rozwiązaniom w tym zakresie zastosowanym w Polsce i Czechach, dwóch krajach uczestniczących w strukturze transgranicznej – Euroregionie Nysa. W głównej części praca poświęcona jest ulgom podatkowym, jednakże nie pominięto również innych konstrukcji podatkowych dotyczących rodziny. Wskazano również na rozwiązania w tym zakresie stosowane w innych krajach, będących w strukturach europejskich.

1. Wstęp

Jednym z instrumentów realizacji celów polityki prorodzinnej może być podatek dochodowy od osób fizycznych, dzięki któremu możliwe jest uwzględnienie sytuacji osobistej i rodzinnej podatnika dzięki zastosowaniu różnego rodzaju rozwiązań zmniejszających obciążenie podatkowe rodziny. Żaden inny podatek tak bezpośrednio nie obciąża dochodów gospodarstwa domowego, stąd możliwości jego wykorzystania w ramach prowadzonej przez państwo polityki prorodzinnej są bogate.

W niniejszym referacie zaprezentowano w ogólnym zarysie pojęcie „prorodzinnego” podatku dochodowego oraz rozwiązania stosowane w polskim i czeskim podatku dochodowym. Celem niniejszego opracowania jest tylko wskazanie cech „prorodzinnych” w konstrukcji podatku od dochodów osobistych na tle krajów europejskich, nie zaś ocena polityki rodzinnej prowadzonej przez poszczególne państwa. Byłoby to zagadnienie, uwzględniając przeznaczenie opracowania, niemożliwe do opisanie. Zwłaszcza, że u podłoża oceny należałoby uwzględnić m. in. sytuację społeczną i gospodarczą każdego kraju oraz funkcje państwa wobec swoich obywateli. Celem zaś „prorodzinnego” podatku dochodowego jest jakoby dostosowanie wysokości obciążeń dochodów rodziny do jej sytuacji materialno-socjalnej. Wszak prowadzona w tym zakresie polityka państwa nie może nie uwzględniać podstawowej funkcji podatków, jaką jest funkcja fiskalna, polegająca na dostarczeniu państwu odpowiednich środków na jego funkcjonowanie.

Poza funkcją fiskalną, podatki spełniają też inne funkcje, których realizacja może odbywać się właśnie dzięki wprowadzeniu „prorodzinnych” elementów do konstrukcji podatku. Wymieniana jest m. in. funkcja stymulacyjna, sprowadzająca się do wywołania lub zwiększenia, za pomocą konstrukcji podatkowych, zjawisk korzystnych dla społeczeństwa i gospodarki

narodowej, oraz hamowania lub eliminowania zjawisk szkodliwych. Inną funkcją jest funkcja społeczna, polegająca m. in. na likwidacji nierówności społecznych.

Wydaje się, że trudno odmówić systemowi podatkowemu szeroko rozumianej funkcji stymulacyjnej, a podatkowa ingerencja w gospodarkę najczęściej jest ściśle powiązana z oddziaływaniem na stosunki społeczne. Podatkowe instrumenty są bardzo często stosowane dla realizacji celów polityki tak gospodarczej, społecznej, jak i finansowej państwa. Można więc także skorzystać z odpowiedniej regulacji prawnej w systemie podatkowym w celu popierania, umacniania i poprawiania kondycji rodzin. [8, s. 19]

2. Rola podatku dochodowego od osób fizycznych

Możliwe jest więc wprowadzenie do podatkowych rozwiązań prawnych takich elementów, które będą sprzyjały trwałości rodziny i poprawiały jej status. Autor w tym miejscu zechciałby podkreślić, że nie jest jego celem ocena słuszności wprowadzania takich uregulowań pod kątem realizacji przez państwo szeroko rozumianych celów społecznych. Cele takie można realizować również za pomocą instrumentów pozapodatkowych. Chcąc wykorzystać zaś do realizacji polityki rodzinnej instrument podatkowy, należałoby zastanowić się nad istotą pojęcia „prorodzinnego” podatku dochodowego.

Dla przedstawicieli doktryny i polityków z kręgów liberalnych „prorodzinny” system podatkowy to taki, który wpływa na ożywienie gospodarki w różnych dziedzinach, zwiększa zatrudnienie, zmniejsza poziom inflacji, dzięki czemu wpływa też na poprawę sytuacji materialnej i społecznej wielu rodzin. Wynika to z powszechnie przyjętego poglądu o neutralności podatków, co wynika właśnie z fiskalnej funkcji podatków.

Z drugiej strony zaś funkcjonuje opinia, że „prorodzinny” oznacza założenie różnych obciążeń podatkowych tej samej wysokości dochodów uzyskiwanych przez różnych podatników w zależności od liczby osób pozostających na utrzymaniu.

O ile pierwsze rozwiązanie wpływa na sytuację rodzinny bez konieczności stosowania „prorodzinnej” konstrukcji podatku, to w drugim przypadku uwzględnienie stanu rodzinnego w konstrukcji podatku jest zgodne z zasadą sprawiedliwości i równości podatkowej rozumianej nie tylko formalnie. [szerzej 9, s. 18-23]

Postulaty zgłaszane przez teoretyków prawa podatkowego dotyczące prawidłowego opodatkowania nazywane są zasadami podatkowymi. Jedną z zasad jest zasada sprawiedliwości podatkowej, odzwierciedlająca się powszechnością opodatkowania i równym traktowaniem podatników. O ile powszechność opodatkowania nie budzi większych wątpliwości, o tyle zasada równego traktowania nie ma określonej jasno treści. Jedynym kryterium, według którego określone jest indywidualne obciążenie podatkowe, jest zdolność podatkowa jednostki. W podatku dochodowym od osób fizycznych opodatkowanie według zdolności podatkowej oznacza uzależnienie wysokości obciążenia podatkowego od potrzeb osobistych, które jednostka jest w stanie zaspokoić z uzyskanego dochodu. Przykładowo dwie osoby fizyczne osiągające ten sam dochód, spośród których jedna jest samotna a druga ma na utrzymaniu dziecko, mają inną zdolność podatkową. Liczba potrzeb zaspokajanych z dochodu przez osobę z dzieckiem jest mniejsza, bowiem musi ponosić ona wydatki, związane z utrzymaniem kolejnego członka rodziny. Utożsamianie zdolności podatkowej z możliwością zaspokajania potrzeb osobistych z uzyskanego dochodu dało m. in. podstawę do wprowadzenia minimum podatkowego i progresji podatkowej. [szerzej zob. 5, s. 47-54]

W odniesieniu do powyższej zasady podatkowej, należy podkreślić, że większość państw UE i OECD ma ustalone tzw. minimum egzystencji, jak też stosuje progresję.

W konstrukcji podatku dochodowego należy wyróżnić podstawowe elementy, których możliwości modyfikacji będą decydować o faktycznym obciążeniu podatkowym. I tak, podstawowymi elementami są podmiot i przedmiot opodatkowania oraz podstawa i stawki opodatkowania. Obok tych czterech podstawowych elementów występuje zazwyczaj jeszcze system ulg i zwolnień podatkowych, które umożliwiając ograniczenie zakresu podmiotowego lub przedmiotowego oraz zmniejszenie podstawy opodatkowania, stawek podatkowych lub samej kwoty podatku, mają decydujący wpływ na wysokość obciążeń każdego podatnika [szerzej 6, s. 11-33].

Rozwiązania prawne, wykorzystujące powyższe elementy konstrukcyjne, a mogące wpływać na sytuację rodziny, można podzielić na dwie grupy [por. 9, s. 22-23]:

- 1) konstrukcje, nie wprowadzane wprawdzie z myślą o interesie rodziny, ale mające dla niej istotne znaczenie (np. uwzględnienie kosztów uzyskania przychodu; minimum dochodu wolnego od podatku; wysokość stawek podatkowych),
- 2) rozwiązania prawne wprowadzane świadomie w celu ochrony czy promocji rodziny (np. łączne opodatkowanie dochodów członków rodziny, możliwość obniżenia podstawy opodatkowania, kwoty podatku).

3. Prorodzinne elementy polskiego podatku od dochodów ludności

W Polsce opodatkowanie ludności reguluje ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych z późn. zm., która od czasu swego powstania ulegała wielu przeobrażeniom. Początkowo jej raczej neutralny charakter, zmieniał się w kierunku bardziej prorodzinnego charakteru. Wprowadzono stopniowo m. in. w miarę rozbudowany system ulg o różnym charakterze. Ulgi te polegały i polegają na zmniejszeniu podstawy opodatkowania, czyli dochodu, lub zmniejszeniu ustalonej kwoty podatku. Przegląd ulg podatkowych mających bezpośrednie znaczenie dla sytuacji rodzinnej podatnika prezentuje Tabela 1.

Tytuł ulgi	Limit odliczeń
Odliczenie od dochodu	
Wydatki na cele rehabilitacyjne	
a) opłacenie przewodników osób niewidomych (I lub II grupa inwalidztwa) oraz osób z niepełnosprawnością narządu ruchu (I grupa inw.)	2.280 zł
b) utrzymanie psa przewodnika osób niewidomych	2.280 zł
c) używanie samochodu osobowego do przewozu na zabiegi leczniczo-rehabilitacyjne	2.280 zł
d) zakup leków	wydatki w części powyżej 152 zł miesięcznie
e) inne	bez limitu
Odliczane od podatku	
Dojazd dzieci do szkół poza miejscem zamieszkania	19% wydatków
Zakup przyrządów i pomocy naukowych, programów komputerowych i wydawnictw fachowych	19% wydatków maks. 433,20 zł
Odpłatne dokształcanie i doskonalenie zawodowe	19% maks. 433,20
Odpłatne kształcenie w szkołach wyższych	19% maks. 760 zł

Tabela 1: Prorodzinne ulgi podatkowe w Polsce (wg stanu w 2003 r.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych z 1991 roku

Ulgą rehabilitacyjną funkcjonuje od początku istnienia podatku dochodowego od osób fizycznych. Pozwala przynajmniej w pewnym stopniu odciążyć budżety rodzin, gdzie wydatkowane są środki na rzecz osoby niepełnosprawnej.

Ulgą dotyczącą wydatków na dojazd dzieci do szkół funkcjonuje od 1997 roku i dotyczy dojazdów publicznymi środkami transportu udokumentowanymi imiennymi biletami okresowymi, co jednak dyskwalifikuje w uldze dojazd przykładowo własnym samochodem lub nawet autobusem na podstawie biletów jednorazowych.

Ulgę, związane z szeroko pojętym inwestowaniem w własne wykształcenie i fachowość podatnika, mają na celu częściową rekompensatę wydatków ponoszonych przez społeczeństwo na kosztowną edukację.

Wśród ulg funkcjonujących w polskiej ustawie są również ulgi mieszkaniowo-budowlane. Celowo jednak nie zostały ujęte wśród ulg „prorodzinnych”, mimo że sytuacja bytowa jak najbardziej związana jest z sytuacją rodziny. Ulgi te zostały wprowadzone w celach stymulacyjnych i faktycznie dzięki ulgom sytuacja mieszkaniowa wielu podatników uległa poprawie. Ulgi budowlane ewoluowały podlegając odliczeniu najpierw od dochodu, potem od podatku. Najpierw wszystkich wydatków, potem tylko ich części. Ulgi te jednak nie dotyczyły na przykład zakupu mieszkania na rynku wtórnym (tylko nowych), co w praktyce, zwłaszcza rodzin mniej zamożnych, jest zjawiskiem występującym często. Trudno, zdaniem autora, przypisać tym ulgom bezpośrednio charakter „prorodzinny” w sytuacji, gdy wspierają one w rzeczywistości budowę nowych domów przez raczej zamożniejszą część społeczeństwa.

Elementem o charakterze prorodzinnym, choć pośrednim, są koszty uzyskania przychodu. Jednak wydaje się, że wyrażenie kosztów w stałej wielkości dla wszystkich podatników, uzyskujących przecież różne przychody, przeczy zasadzie sprawiedliwości. Koszty są elementem zmniejszającym podstawę opodatkowania. Celem jest nie opodatkowywanie części przychodów, które jakoby podatnik musi wydać, by przygotować się do wykonywanej pracy, by dojechać do miejsca pracy itp. Stąd wysokość tych kosztów uzależniona jest między innymi od ilości miejsc pracy i od konieczności dojeżdżania do innej miejscowości. Natomiast takie rozwiązanie w żaden sposób (za wyjątkiem umów zlecenie oraz o dzieło uwzględniających prawa autorskie oraz prowadzonej działalności) nie uwzględnia charakteru pracy, wymaganych kwalifikacji, czasu przygotowania itp.

Dla przykładu podstawowe koszty uzyskania przychodu dla pracownika zatrudnionego w jednym zakładzie pracy znajdującym się w miejscowości zamieszkania podatnika wynoszą w roku 2003 w skali roku 1.199,52 PLN. Maksymalne koszty uzyskania przychodu dla pracownika zatrudnionego w kilku zakładach pracy i dojeżdżającego zaś 2.249,21 PLN.

Jak wspomniano we wcześniejszej części pracy, ustalenie kwoty wolnej od podatku (tzw. minimum egzystencji) ma duże znaczenie dla „prorodzinnego” charakteru podatku dochodowego. Polska ustawa podatkowa określa ją w 2003 roku na poziomie 2.789,90 PLN. Należy zauważyć, że zdaniem praktyków, jak i teoretyków prawa podatkowego, wartość kwoty wolnej jest w Polsce raczej symboliczna. I trudno jej przypisać cechę wspierania najuboższych podatników.

Dla rodziny ważne mogą być również zwolnienia z opodatkowania. Przy czym należy zauważyć, że na przykład zwolnienie z opodatkowania zasiłków otrzymywanych z pomocy społecznej jest raczej rozwiązaniem naturalnym, niż wprowadzonym w celu wspierania rodziny.

Podstawa opodatkowania w złotych		Podatek wynosi
Ponad	do	
	37 024	19% podstawy minus 530,08 zł
37 024	74 048	6 504,48 zł + 30% nadwyżki ponad 37 024 zł
74 048		17 611,68 zł + 40% nadwyżki ponad 74 048 zł

Tabela 2: Stawki i progi podatkowe w podatku dochodowym od osób fizycznych w Polsce w 2003 r.

Źródło: Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 listopada 2002 r. w sprawie skali podatku dochodowego od osób fizycznych oraz wysokości kwoty przychodu podlegającego opodatkowaniu zryczałtowanemu (Dz. U. nr 200, poz. 1691)

Trudno byłoby pominąć również wysoce „prorodzinne” rozwiązania, polegające na możliwości łącznego opodatkowania małżonków, korzystnego opodatkowania osób samotnie wychowujących dzieci. Przykładowo łączne opodatkowanie małżonków jest bardzo korzystne, zmniejszając obciążenia podatkowe rodziny, w sytuacji, gdy jedno z małżonków samodzielnie wchodzi w wyższy próg podatkowy. Połączenie dochodów małżonków pozwala nieraz na pozostanie przy niższej stawce podatku.

Progi i stawki podatku też mają duży wpływ na wysokość opodatkowania rodziny, i również w tym zakresie w literaturze przedmiotu można spotkać krytykę ukształtowania polskiej skali podatkowej. Częstokroć podjęcie dodatkowej pracy powoduje już zakwalifikowanie się do wyższego progu podatkowego. Kształtowania się progów i stawek podatkowych obowiązujących w 2003 roku przedstawia Tabela 2.

4. Prorodzinne elementy czeskiego podatku od dochodów ludności

W Republice Czeskiej opodatkowanie osób fizycznych reguluje Ustawa o podatkach dochodowych nr 586 z 1992 roku z późn. zm. Prorodzinne rozwiązania czeskiej ustawy podatkowej to przede wszystkim ulgi podatkowe, zmniejszające podstawę opodatkowania (tzw. kwoty nie podlegające opodatkowaniu). W Tabeli 3 zaprezentowano te z nich, które wyraźnie wpływają na obciążenia gospodarstwa domowego (rodziny) i są to określone kwotowo roczne wielkości¹, które uwzględniane są zawsze za osobę podatnika i osoby pozostające na jego utrzymaniu.

¹ Kwoty te (za wyjątkiem ulgi na współmałżonka) w wysokości jednej dwunastej uwzględnia się co miesiąc przy obliczaniu zaliczki na podatek dochodowy [szerzej 4, s. 299-306].

Tytuł zastosowania	Kwoty nie podlegające opodatkowaniu
Podatnik wykorzystuje sam za siebie	- podstawowa (38.040 CZK) - pobierający pełną (14.280 CZK) lub częściową (7.140 CZK) rentę inwalidzką - podatnika będącego posiadaczem legitymacji ZTP/P* (50.040 CZK) - tzw. odliczenie na studenta (11.400 CZK)
Podatnik wykorzystuje za pozostające na utrzymaniu osoby	- na dziecko (23.520 CZK**) - na dziecko z legitymacją ZTP/P* (47.040 CZK) - na współmałżonka (współmałżonkę) o dochodzie do 38.040 CZK (21.720 CZK) - na współmałżonka z legitymacją ZTP/P* (43.440 CZK)

Tabela 3: Prorodzinne ulgi podatkowe w Republice Czeskiej (wg stanu na 2003 rok)

Źródło: Opracowanie własne

* legitymacja ZTP/P – osoba upośledzona fizycznie/przewodnik

** w proponowanym pakiecie zmian w ramach reformy finansów publicznych przewiduje się zwiększenie od 2004 roku kwoty wolnej na dziecko do 25.560 CZK

Każdy podatnik korzysta z możliwości nie opodatkowania dochodu w wysokości 38 040 CZK (ok. 5 300 PLN), co stanowi w efekcie dochód zwolniony z opodatkowania. Niepełnosprawność lub kontynuowanie kształcenia do 28. roku życia zwiększa wysokość ulg.

Należy w tym miejscu także nadmienić, że odliczenie na każde pozostające na utrzymaniu dziecko dotyczy dzieci do 26. roku życia, jeżeli się uczą lub nie mogą się uczyć ze względu na stan zdrowia.

Należy również zauważyć, że możliwość zastosowania ulgi na współmałżonka istnieje tylko w sytuacji, gdy nie osiąga on w skali roku dochodów własnych przekraczających kwotę 38.040 KCZ. Ulga ta podlega odliczeniu tylko za te miesiące roku podatkowego, w których podatnik pozostawał w związku małżeńskim.

Wśród ulg nie wymienionych w Tabeli 3 a pośrednio wynikających z sytuacji rodziny, a raczej mogących stymulować do pewnych zachowań, jest możliwość odliczenia odsetek zapłaconych z tytułu kredytu zaciągniętego na cele mieszkaniowe, w wysokości nie przekraczającej 300 000 CZK (ok. 42 000 PLN) na jedno gospodarstwo domowe w skali roku.

Ulgą stymulacyjną, mającą również pośredni związek z sytuacją rodziny, jest także odliczenie zapłaconych na rzecz funduszu emerytalnego składek na dodatkowe ubezpieczenie emerytalne oraz składek na prywatne ubezpieczenie na życie [szerzej patrz 4, s. 655-670].

Wymienione powyżej ulgi podatkowe nie podlegają zmianom od dłuższego już czasu i nie są również waloryzowane. Zakres ulg rodzinnych jest stały, w 1998 roku wprowadzono ulgę mieszkaniową, zaś w 2000 i 2001 roku ulgi ubezpieczeniowe.

Jak wspomniano wcześniej, dla sytuacji rodzinnej nie bez znaczenia pozostają też stawki i progi podatkowe, które przedstawia Tabela 4.

Podstawa obliczenia podatku w koronach czeskich		Podatek wynosi
Ponad	do	
	109.200	15%
109.200	218.400	16.380 KCZ +20% nadwyżki ponad 109.200 KCZ
218.400	331.200	38.220 KCZ + 25% nadwyżki ponad 218.400 KCZ
331.200		66.420 KCZ + 32% nadwyżki ponad 331.200 KCZ

Tabela 4: Skala podatkowa obowiązująca w 2003 roku

Źródło: § 16 ustawy o podatkach dochodowych

5. Prorodzinne rozwiązania w podatku od dochodów ludności w krajach UE

Państwa członkowskie obecnej „piętnastki” w bardzo różnorodny sposób rozwiązują kwestie wspierania rodziny. Od skrajności polegającej na bardzo dokładnym „podatkowym” określeniu statusu materialnego rodziny, po skrajność polegającą na całkowitej neutralności podatku od dochodów osobistych wobec rodziny.

Wyraźnie prorodzinny charakter ma podatek francuski, oparty na tzw. ilorazie rodzinnym, uwzględniający wszystkie aspekty mające wpływ na sytuację rodzinną podatnika. Obciążenia fiskalne łagodzone są wraz ze wzrostem liczby osób pozostających na utrzymaniu podatnika. Ze szczególną „opieką” podatkową są również traktowane rodziny z osobą niepełnosprawną. Podatnicy nie płacą również podatku od kwoty równej połowie przeciętnego wynagrodzenia. W Niemczech pierwszą sprawą jest przyporządkowanie podatnika do odpowiedniej klasy podatkowej w zależności od statusu rodzinnego i przyznanie odpowiednich ulg. Wśród podlegających odliczeniu faktycznie poniesionych wydatków znajdują się m. in. wydatki na kształcenie, wydatki związane z osobą niepełnosprawną, w tym również wydatki na pomoc domową. Podstawowa kwota wolna od podatku wynosi 7 235 EUR (ok. 34 000 PLN) dla osób samotnych i 14 471 EUR (ok. 68 000 PLN) dla małżeństw (w 2003 r.).

Belgijski podatek zawiera szereg prorodzinnych odliczeń przyznawanych na dzieci oraz innych członków rodziny pozostających z podatnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym. Wysokość ulg wzrasta dla dzieci niepełnosprawnych i małoletnich (do 3. roku życia). Od 1989 r. jednak małżonkowie opodatkowani są odrębnie.

Holenderskie rozwiązania są już bardziej neutralne wobec sytuacji rodziny. Małżonkowie rozliczają się odrębnie, niewielkie ulgi przysługują osobom samotnie wychowującym dzieci. Kwestie polityki prorodzinnej państwa rozwiązuje zaś rozbudowany system opieki socjalnej.

W Wielkiej Brytanii i Szwecji również cele rodzinnej polityki państwa realizuje system opieki socjalnej.

Warto również wspomnieć, że podatkowym instrumentem wspierania rodzin najuboższych jest w niektórych krajach wprowadzenie zerowej stawki w pierwszym progu podatkowym (Belgia, Grecja) [szerzej na ten temat patrz: 8, s. 470-471; 10, s. 38-48; 11, s. 35-63].

6. Zakończenie

Jak przedstawiono powyżej, różnice w rozwiązaniach w zakresie rodzinnych ulg są w poszczególnych wyraźne. Jednak najczęściej można się spotkać z kwotą wolną od podatku oraz

odliczeniami na dzieci. Najbogatszą pulę „prorodzinnych” elementów podatku stanowią ulgi podatkowe. Są kraje, które stosują ulgi w postaci stałych kwotowych odliczeń.

Nasuwa się stwierdzenie, że polski podatek dochodowy „dba” bardziej o samego podatnika, bowiem żaden z elementów konstrukcyjnych podatku nie jest uzależniony od faktu posiadania czy też liczby dzieci.

Nawiązując do opisanej w drugiej części niniejszego opracowania zasady zdolności płatniczej podatnika, można by spróbować się do tego odnieść w kontekście dwóch opisanych szerzej państw - Polski i Czech.

Załóżmy, że podatnik nie pozostaje w związku małżeńskim. Jeżeli będzie bezdzietny, powinien być bardziej obciążony podatkiem dochodowym (przy założeniu, że jest on prorodzinny), aniżeli w przypadku gdy będzie miał dwójkę dzieci. Wtedy bowiem jego wydatki związane z utrzymaniem potomstwa przewyższałyby wysokość jego niezbędnych wydatków w sytuacji, gdyby był sam. W Tabeli 5 przedstawiono, jak kształtowałyby się wysokość miesięcznego dochodu netto dla polskiego i czeskiego pracownika w roku 2003.

Wyszczególnienie	Przychód brutto w PLN	Dochód netto w PLN
Polski pracownik	3 500,00	2 367,70
Czeski pracownik	3 500,00	2 576,80
Czeski pracownik z dwójką dzieci	3 500,00	2 692,50

Tabela 5: Wysokość miesięcznego dochodu netto czeskiego i polskiego pracownika

Źródło: Opracowanie własne

Należy przy tym zauważyć, że w przypadku polskiego podatnika, prorodzinny element, czyli możliwość wspólnego opodatkowania z dzieckiem, przejawia się dopiero w momencie rocznego rozliczenia z podatku i polega na podzieleniu dochodu przez dwa. Czyli tak jakby miał dziecko jedno. Niestety ta możliwość zmniejszenia obciążenia podatkowego osoby samotnie wychowującej dzieci, jest taka sama czy wychowuje on dziecko jedno czy pięcioro.

W przypadku czeskiego pracownika ulgi na dzieci uwzględniane są już przy ustalaniu miesięcznej zaliczki na podatek dochodowy [szerzej 3, s. 299-306]. W przypadku pracownika z dwójką dzieci, podstawa opodatkowania ulega pomniejszeniu o 1/12 ulgi na każde dziecko i, jak przedstawia Tabela 5, bezpośrednio to się przekłada na obciążenia podatkowe.

Niemożliwe byłoby oceniać politykę rodzinną państwa analizując tylko instrument podatkowy, natomiast można pokusić o ocenę samej konstrukcji „prorodzinnych” rozwiązań. Ocenę w kontekście chociażby samej zasady zdolności płatniczej.

Chcąc jednak wysunąć wnioszek i stwierdzić, czy polski podatek dochodowy jest prorodzinny, należy zauważyć, że zawiera wiele elementów nastawionych na wspieranie i poprawę sytuacji rodziny, jednak albo są to odciążenia o marginalnym znaczeniu dla rodziny, albo owszem wspierające gospodarstwa domowe, wszak te zamożniejsze.

Patrząc na samą konstrukcję ulg w czeskim podatku, trudno odmówić jej klarowności i wyraźniejszej „prorodzinności”.

Oczywiście żadne rozwiązania w zakresie konstrukcji podatku, w tym również rozwiązania prorodzinne, funkcjonujące, choćby najlepiej, w jednym państwie nie powinny być przenoszone bezpośrednio na pole innego kraju bez uwzględnienia specyfiki społecznej i gospodarczej danego państwa [szerzej 10, s. 10-23].

Należy również pamiętać, że podatek dochodowy od osób fizycznych, nie może być jedynym instrumentem realizującym politykę państwa skierowaną do rodziny. Wzorem, choćby

Wielkiej Brytanii czy Szwecji, instrumenty niepodatkowe, takie jak np. system świadczeń socjalnych, mogą bardzo skutecznie wspierać rodziny najuboższe, wielodzietne, niepełne itp.

Literatura

- [1] Bolkowiak, I., Majewicz, M.: „Podatek dochodowy od osób fizycznych a polityka rodzinna w Polsce na tle rozwiązań europejskich“, W: Kierunki przebudowy polskiego systemu podatkowego w II połowie lat dziewięćdziesiątych“, Wilga VIII, Warszawa.
- [2] Dobešová, K.: Nezdanitelné částky ze základu daně z příjmů zaměstnanců a dalších fyzických osob v roce 2002. Praha, PRAGOEDUCA, 2002.
- [3] Kurková, K.: „Porównanie polskich i czeskich zasad naliczania zaliczek na podatek dochodowy od osób fizycznych” W: Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi, red. T. Kiziukiewicz, Uniwersytet Szczeciński, Akademia Rolnicza, Szczecin 2003.
- [4] Kurková, K.: „Rozwiązania w zakresie ulg w podatku dochodowym od osób fizycznych na przykładzie Polski, Czech i Słowacji na tle wybranych krajów Unii Europejskiej”, red. J. Bilski, A. Midera, Procesy integracyjne w gospodarce światowej. Polska w Unii Europejskiej. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003.
- [5] Litwińczuk, H.: Prawo podatkowe przedsiębiorców. KiK, Warszawa 2001.
- [6] [6] W. Nykiel: Ulgi i zwolnienia w konstrukcji prawnej podatku. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2002.
- [7] Pelak-Miszewska, K.: „Opodatkowanie dochodów osób fizycznych w aspekcie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej”. W: Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi., red. nauk. Teresa Kiziukiewicz, Uniwersytet Szczeciński, Akademia Rolnicza, Szczecin 2003.
- [8] red. Wójtowicz, W.: Zarys finansów publicznych i prawa finansowego. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2002.
- [9] Wójtowicz, W., P. Smoleń: Podatek dochodowy od osób fizycznych – prorodzinny czy neutralny?, Dom Wydawniczy ABC, 1999.
- [10] Zygierewicz, M.: „Próba porównania obciążeń dochodów podatkiem dochodowym od osób fizycznych w Polsce i w wybranych krajach europejskich“, W: Kierunki przebudowy polskiego systemu podatkowego w II połowie lat dziewięćdziesiątych“, Wilga VIII, Warszawa.

Recenzja

Doc. Dr. Ing. Olga Hasprová, Katedra financí a účetnictví, Hospodářská fakulta, Technická univerzita v Liberci

FAMILIENGERICHTETE EIGENSCHAFTEN DER POLNISCHEN UND TSCHECHISCHEN EINKOMMENSSTEUER

Der vorliegende Beitrag ist sowohl den „familiengerichteten“ Eigenschaften der polnischen und tschechischen Einkommenssteuer als auch den Lösungen, die in diesem Bereich in Polen und Tschechien - Mitgliedstaaten der grenzüberschreitenden Struktur „Euroregion Neisse“ gewidmet. Im Hauptteil des vorliegenden Beitrags werden Steuernachlässe dargestellt, wobei andere steuerliche Konstruktionen nicht außer Acht gelassen werden. Es wird auch auf die in der Europäischen Union angewandten Lösungen hingewiesen.

RODINNÉ PRVKY POLSKÉ A ČESKÉ DANĚ Z PŘÍJMŮ FYZICKÝCH OSOB

Tento článek je věnovaný pojmu „pro-rodinné“ daně z příjmů fyzických osob a řešením v této oblasti uplatněným v Polsku a Česku - zemích zúčastněných v přeshraniční struktuře - Euroregionu Nisa. V podstatné části je toto zpracování věnované daňovým úlevám, ale nejsou opomínuty také jiné daňové konstrukce týkající se rodiny. Článek rovněž poukazuje na obdobná řešení v jiných evropských státech.

PRO-FAMILY CHARACTERISTICS OF POLISH AND CZECH PERSONAL INCOME TAX

In this article there is described a definition of „pro-family” personal income tax as well as its solutions in Poland and Czech Republic, two countries participating in a cross-border structure - Euroregion Neisse. Main part of this article is devoted to tax allowances, although other tax constructions favourable for family were not omitted. The similar solutions in different countries, especially those being in the European structure, were also pointed out.

ANALIZA PORÓWNAWCZA STRUKTUR PRACUJĄCYCH

M. Markowska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Regionalnej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
markowska@ae.jgora.pl

Abstrakt

Obecnie jednym z głównych celów Unii Europejskiej jest budowa gospodarki opartej na wiedzy. Stąd tradycyjny podział gospodarki na sektory ekonomiczne, tj. rolnictwo, przemysł i usługi, jest coraz częściej uzupełniany, o wydzielane w układach strukturalnych, sektory działalności bazującej na wiedzy.

Służby statystyczne, gromadzące informacje nt. gospodarki prezentują już pierwsze wyniki badań dotyczące struktur pracujących w takim ujęciu. Celem artykułu jest porównanie wybranych krajów ze względu na struktury pracujących w sektorach ekonomicznych i w sektorach wydzielonych ze względu na stopień intensywności wykorzystania wiedzy. Analiza dotyczy krajów Unii Europejskiej i krajów przystępujących, a dane obejmują lata 1997-2002.

1. Wstęp

Postępująca w skali światowej konwergencja technik telekomunikacyjnych, informatycznych i mass mediów spowodowała, że od początku lat osiemdziesiątych XX wieku epoka cywilizacji przemysłowej ustępuje miejsca poprzemysłowej cywilizacji informacyjnej, której podstawowym elementem jest globalne społeczeństwo informacyjne. Decydujący o rozwoju społeczeństwa informacyjnego jest fakt, iż informacja staje się, dzięki wykorzystaniu technik teleinformatycznych, podstawowym zasobem produkcyjnym (obok surowców, kapitału i pracy).

Podstawą rozwoju społeczeństwa informacyjnego jest gospodarka oparta na wiedzy, zaś zasadniczym zasobem gospodarczym, skumulowanym zarówno w bazach danych jak i w społecznym potencjale intelektualnym, staje się zasób wiedzy, informacji i sposób jej wykorzystania¹.

W Raporcie Bangemana² zapisano, że *pierwsze kraje, które wkroczą do społeczeństwa informacyjnego uzyskają największe korzyści. One ustalą porządek rzeczy dla wszystkich, którzy pójdą w ich ślady. Dla kontrastu, kraje które odkładają decyzje lub preferują rozwiązania częściowe, mogą doświadczyć w najbliższej przyszłości katastrofalnego spadku inwestycji i zmniejszenia liczby miejsc pracy.*

¹ Cele i kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce - Stanowisko Rady Ministrów przyjęte wobec uchwały Sejmu RP z 14 lipca 2000 w sprawie budowania podstaw społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Monitor Integracji Europejskiej – UKiE, Warszawa 2000.

² Bangemann Report. Recommendations to the European Council. Europe and the global information society. Commission, DG XIII-7, Brussels 1994.

Wywolane przez wyzwania cywilizacyjne, zmiany zachodzące w globalnej gospodarce, przenoszą się także na funkcjonowanie gospodarek poszczególnych krajów. Jednym z możliwych do opisanie elementów gospodarowania są struktury pracujących.

2. Struktury pracujących w sektorach ekonomicznych

Podział gospodarki w ujęciu sektorowym, obejmuje obok wydzielania sektorów własności (publiczny i prywatny) prezentację działalności gospodarczej poprzez grupowanie w trzy sektory rolniczy, przemysłowy i usługowy, w których skład zaliczane są podane sekcje:

- sektor I (rolnictwo) - obejmuje pracujących w rolnictwie, łowiectwie i leśnictwie, rybołówstwie i rybactwie,
- sektor II (przemysł i budownictwo) - mieści pracujących w budownictwie, górnictwie i kopalnictwie, przetwórstwie przemysłowym, wytwarzaniu i zaopatrywaniu w energię elektryczną, gaz, wodę,
- sektor III (usługi) - zawiera sekcje: handel i naprawy, hotele i restauracje, transport, gospodarke magazynową i łączność, pośrednictwo finansowe, obsługę nieruchomości i firm, naukę, pozostałą działalność usługową, komunalną, społeczną i indywidualną, administrację publiczną i obronę narodową, obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, edukację oraz ochronę zdrowia i opiekę społeczną.

Analizie poddano kraje unijne oraz wstępujące, przy czym dostępne i porównywalne dane statystyczne dotyczą lat 2001-2002. W tabeli 1 przedstawiono struktury pracujących w sektorach ekonomicznych w wybranych krajach europejskich, w latach 2001-2002.

Przeciętne struktury pracujących w sektorach ekonomicznych w krajach Unii Europejskiej w latach 2001-2002 kształtowały się na podobnym poziomie, przy czym najwyższy udział pracujących w sektorze rolniczym odnotowano w Grecji i Portugalii, a najniższy w Belgii, wielkiej Brytanii i Luksemburgu. Wśród krajów wstępujących najniższy udział pracujących w rolnictwie odnotowano w Czechach i na Cyprze, najwyższy zaś w Rumunii.

W sektorze II najwyższy udział pracujących cechował w krajach piętnastki Portugalie i Niemcy, a w krajach włączanych w Czechy, najniższy natomiast udział pracujących w sektorze przemysłowym charakteryzował Luksemburg (z krajów UE) oraz Cypr (z krajów wstępujących).

Najwyższy udział pracujących w sektorze usługowym obserwowano w krajach UE w Luksemburgu, Niemczech i Wielkiej Brytanii, a w krajach włączanych na Cyprze, najniższy odsetek pracujących w sektorze III wyróżniał Portugalie z krajów piętnastki oraz Polskę i Słowenię (w grupie krajów kandydujących).

Postępująca serwicyzacja gospodarki najbardziej widoczna jest w takich krajach jak Francja, Cypr, Dania, Szwecja oraz Belgia i w wymienionych wcześniej Luksemburgu, Niemczech, a także Wielkiej Brytanii.

Kraje	Udziały pracujących w sektorach ekonomicznych, w % ogółem					
	2001			2002		
	I	II	III	I	II	III
EU-15	4,2	28,7	67,1	4,0	28,2	67,8
Belgia	1,4	25,5	73,1	1,8	25,8	72,4
Dania	3,5	25,4	71,1	3,2	23,5	73,3
Niemcy	2,6	32,8	64,6	2,5	32,4	65,1
Grecja	16,0	22,8	61,2	15,8	22,5	61,7
Hiszpania	6,5	31,6	61,9	5,9	31,3	62,8
Francja	4,1	26,0	69,9	4,1	25,4	70,5
Irlandia	7,0	29,1	63,9	6,9	27,8	65,3
Włochy	5,2	31,7	63,1	4,9	31,6	63,5
Luksemburg	1,5	21,4	77,0	2,0	20,1	77,9
Niderlandy	3,1	21,6	75,3	2,9	21,0	76,1
Austria	5,8	29,4	64,8	5,7	28,9	65,4
Portugalia	12,9	34,0	53,0	12,5	33,6	53,9
Finlandia	5,8	27,1	67,1	5,5	27,1	67,4
Szwecja	2,9	24,4	72,7	2,5	23,0	74,5
Wielka Brytania	1,4	24,9	73,7	1,4	24,1	74,5
Czechy	4,9	40,5	54,6	4,9	40,1	55,0
Estonia	7,1	34,2	58,7	6,5	30,9	62,6
Cypr	4,9	24,0	71,1	5,3	23,2	71,6
Łotwa	15,1	25,3	59,6	15,3	25,6	59,1
Litwa	16,5	27,2	56,3	18,6	27,4	54,0
Węgry	6,1	34,5	59,4	6,0	34,2	59,8
Polska	19,2	30,7	50,1	19,6	28,5	51,9
Słowenia	9,9	38,6	51,4	9,7	38,8	51,6
Słowacja	6,3	37,1	56,7	6,6	38,2	55,3
Bułgaria	9,7	32,7	57,6	10,7	32,7	56,6
Rumunia	44,4	25,8	29,7	37,7	29,6	32,7

Tabela 1: Udziały pracujących w sektorach ekonomicznych w wybranych krajach europejskich, w latach 2001-2002

Źródło: opracowanie na podstawie Franco, A., Blöndal, L.: Labour Force Survey Principal results 2001 Acceding Countries. Statistics in focus. Theme 3-20/2002, European Communities 2002; Franco, A., Blöndal, L.: Labour Force Survey Principal results 2002 Acceding Countries. Statistics in focus. Theme 3-16/2003, European Communities 2003; Franco, A., Jouhette, S.: Labour Force Survey Principal results 2001 EU and EFTA countries. Statistics in focus. Theme 3-19/2002, European Communities 2002; Franco, A., Jouhette, S.: Labour Force Survey Principal results 2002 EU and EFTA countries. Statistics in focus. Theme 3-15/2003, European Communities 2003.

3. Struktury pracujących w sektorach opartych na wiedzy

W analizach statystycznych i prezentowanych danych statystycznych Eurostatu wydzielane są obecnie grupy działalności, sektory, które poprzez rozmaite agregacje umożliwiają ocenę poziomu rozwoju społeczeństwa informacyjnego i etap dochodzenia do gospodarki opartej na wiedzy. Cała sfera działalności gospodarczej podzielona została na następujące elementy³:

³ Por.: Starck, G.: Employment. Share of employment in Knowledge-intensive services in the Acceding Countries still below EU average. News Releases, Theme: Science & Technology No 127/2003 - 7 November 2003, http://europa.eu.int/comm/Eurostat/Public/dashop/print-catalogue/EN?catalogue=Eurostat&product=9-071120_03-EN-AP-EN&mode=download, a także Starck, G.: High-tech and knowledge intensive sectors creating employment

- 1) **usługi oparte (w dużym stopniu) na wiedzy** - (KIS, Knowledge-intensive services) - przy czym w ramach statystycznej nomenklatury jako KIS definiowane są poniższe subgrupy:
 - a) usługi rynkowe oparte na wiedzy (knowledge-intensive market services KIMS): transport wodny, transport powietrzny, pośrednictwo w obrocie nieruchomościami, wypożyczanie maszyn i urządzeń (bez obsługi) oraz artykułów gospodarstwa domowego, inna działalność biznesowa,
 - b) usługi wykorzystujące najnowsze zdobycze techniki (high-tech services HTS): poczta i telekomunikacja, działalność w zakresie obsługi komputera i inna z nimi związana, badania i rozwój,
 - c) usługi finansowe oparte na wiedzy (knowledge-intensive financial services KIFS): pośrednictwo finansowe, z wyłączeniem ubezpieczeń i funduszy emerytalnych, ubezpieczenia i fundusze emerytalne, bez obowiązkowych ubezpieczeń społecznych, działalność pomocnicza do pośrednictwa finansowego,
 - d) pozostałe: edukacja, zdrowie i praca socjalna, działalność rekreacyjna, kulturalna i sportowa,
- 2) **inne usługi** (OS - other services) - pojęcie "inne usługi" odnosi się do usług ogółem - NACE (Statistical classification of economic activities in the European Community) Przegląd 1.1 sekcje G-Q, z wyłączeniem usług opartych na wiedzy (KIS), zdefiniowanych powyżej,
- 3) **inne** (O - other), określenie "inne" (nie zaliczane ani do produkcji, ani do usług) obejmuje gospodarkę w całości, z wyłączeniem sektorów produkcji (sekcja D) i usług (sekcje G-Q),
- 4) **inna produkcja** (OM - Other manufacturing) - określenie "inna produkcja" odnosi się do całej produkcji (sekcja D), z wyłączeniem zdefiniowanych poniżej sektorów produkcyjnych funkcjonujących w oparciu o najnowsze zdobycze techniki oraz uwzględniających te zdobycze w średnim stopniu,
- 5) **sektory produkcyjne funkcjonujące w oparciu o najnowsze zdobycze techniki oraz uwzględniające te zdobycze w średnim stopniu** (high tech manufacturing HTM and medium high tech manufacturing MHTM), w tym:
 - a) produkcja oparta o najnowsze zdobycze techniki (high-tech manufacturing HTM), obejmująca produkcję maszyn biurowych i komputerów, produkcję nadajników i odbiorników radiowych i telewizyjnych, wyposażenia i aparatury do komunikacji oraz produkcję precyzyjnego sprzętu medycznego i optycznego,
 - b) produkcja uwzględniająca najnowsze zdobycze techniki w średnim zakresie (medium high-tech manufacturing MHTM), obejmująca: produkcję chemiczną i produkcję chemikaliów, produkcję maszyn i urządzeń, produkcję maszyn elektrycznych i aparatury, produkcję pojazdów motorowych, przyczep i naczep, produkcję innego sprzętu transportowego.

Nowe podejście do klasyfikacji działalności gospodarczej stwarza możliwości oceny, czy np. kraje, w których serwicyzacja gospodarki osiągnęła wysoki poziom, najwyższy poziom charakteryzuje także pod względem udziału pracujących w sektorach gospodarki opartych na wiedzy.

Analizie poddano te kraje, dla których prezentowane są w bazach danych Eurostatu porównywalne dane statystyczne.

Łącznie w krajach Unii Europejskiej w 1997 roku w sektorze HTM i MHTM pracowało niemal 11,5 mln osób, natomiast w 2002 roku liczba ta wzrosła o 0,5 mln, przy czym dynamika

in Europe. Statistics in focus. Eurostat 2003, Theme 9 - 10/2003 oraz Starck, G.: Increase of patent applications to the EPO in the ICT sector between 1991-2001. Statistics in focus. Eurostat 2003, Theme 9 - 06/2003.

wzrostu dla samego sektora produkcji opartej o najnowsze zdobycze techniki (HTM) wynosiła 1,4% zaś dla obu sektorów razem ponad 4,5%.

Największa dynamika zmian liczby pracujących w sektorze HTM charakteryzowała w roku 2002 w stosunku do roku 1997 gospodarki takich krajów jak Łotwa, gdzie odnotowano podwojenie liczby pracujących w tym sektorze, Słowacja (wzrost o 60%), Węgry (75% wzrost liczby pracujących w sektorze HTM), Dania (wzrost liczby pracujących w opisywanym sektorze

Kraje	Pracujący ogółem (w tys. osób)	Udział pracujących w wymienionych sektorach (w %)				
		HTM i MHTM	OM	O	OS	KIS
EU-15	162 974	7,4	11,8	12,9	34,7	33,2
Belgia	4 052	6,7	11,6	9,3	34,6	37,8
Dania	2 741	6,3	9,9	10,4	29,4	44,0
Niemcy	36 275	11,4	12,2	11,3	33,3	31,8
Grecja	3 949	2,2	11,5	24,6	39,0	22,7
Hiszpania	16 241	5,3	13,1	18,8	37,2	25,6
Francja	23 885	6,8	11,0	11,7	35,0	35,5
Irlandia	1 750	6,9	9,3	18,4	32,0	33,4
Włochy	21 757	7,4	15,3	13,8	36,0	27,5
Luksemburg	188	1,2	9,0	11,8	39,9	38,1
Niderlandy	8 176	4,1	8,5	9,1	39,6	38,7
Austria	3 734	6,6	12,9	15,1	35,3	30,1
Portugalia	5 133	3,3	17,2	25,5	34,6	19,4
Finlandia	2 406	7,4	12,3	12,9	28,2	39,2
Szwecja	4 348	7,3	9,4	8,8	27,5	47,0
Wielka Brytania	28 338	6,7	8,9	9,8	33,8	40,8
Czechy	4 763	8,9	19,1	17,0	31,2	23,8
Estonia	581	3,4	18,6	15,4	31,8	30,8
Cypr	315	1,1	11,1	16,2	45,4	26,2
Łotwa	988	1,9	14,5	24,5	34,4	24,7
Litwa	1 421	2,6	15,2	28,2	29,3	24,7
Węgry	3 846	8,5	16,4	15,3	33,3	26,5
Słowenia	922	9,2	21,9	17,0	29,1	22,8
Słowacja	2 111	8,2	18,8	17,7	31,2	24,1
Bułgaria	2 800	5,3	18,5	19,5	34,5	22,2
Rumunia	9 768	5,5	16,0	45,8	19,9	12,8

Tabela 2: Struktury pracujących w wydzielonych sektorach krajów Europy w 2002 r.

Źródło: opracowanie na podstawie Starck, G.: Employment. Share of employment in Knowledge-intensive services in the Acceding Countries still below EU average. Collection: [News Releases](#), Theme: [Science & Technology](#) No 127/2003-7 Nov. 2003. <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/databshop/print-catalogue/EN?catalogue=Eurostat&product=9-07112003-EN-AP-EN&mode=download>

o 36%), Irlandia (zmiana o 34%), Finlandia i Czechy (wzrost po 24%). Należy tu jednak zauważyć, że o ile dynamika zmian liczby pracujących jest znacząca o tyle liczba pracujących w tym sektorze w odniesieniu do liczby pracujących ogółem inaczej szereguje kraje (por tabl. 2).

Spadek liczby pracujących w sektorach produkcyjnych, funkcjonujących w oparciu o najnowsze zdobycze techniki oraz uwzględniających te zdobycze w średnim stopniu (HTM i MHTM) cechuje takie kraje unijne jak Belgia (o -6%), Luksemburg (o -33,3%), Niderlandy (o -9,5%), Szwecja (o -6,5%) i Wielka Brytania (o -7,4%). Natomiast w grupie analizowanych krajów wstępujących największe spadki liczby pracujących w tych sektorach obserwowano na Litwie (o -36%), w Estonii (o -28,6%) i Rumunii (o -28,5%).

Liczba pracujących w usługach, wynosiła w krajach Unii Europejskiej w 1997 roku 98,9 mln osób, natomiast w 2002 roku wzrosła o 12%, do 110,7 mln osób. Największy wzrost liczby pracujących w usługach w odniesieniu do roku 1997 nastąpił w Irlandii (37,5%), Hiszpanii (24,6%), Niemczech (18,9%), zaś w krajach wstępujących na Cyprze (18,3%) i w Słowenii (13%).

W sektorze usług opartych (w dużym stopniu) na wiedzy (KIS) pracowało w 1997 roku w krajach piętnastki 46,7 mln osób, podczas gdy w roku 2002 liczba pracujących w tym sektorze wzrosła o 16,3% do 54,3 mln osób. Charakterystyczne jest, że o ile w krajach unijnych wzrost oscylował w granicach między 10% (Dania) a 45% (Irlandia), o tyle w krajach włączanych do Unii były również kraje, w których liczba pracujących w sektorze KIS zmniejszyła się w roku 2002 w stosunku do roku 1997 o 4% (Litwa i Rumunia).

W tabeli 2 przedstawiono struktury pracujących w wydzielonych sektorach krajów Europy w 2002 roku.

Udział pracujących w sektorach produkcyjnych funkcjonujących w oparciu o najnowsze zdobycze techniki oraz uwzględniających te zdobycze w średnim stopniu (high-tech manufacturing HTM and medium high-tech manufacturing MHTM) wynosił w krajach Unii 7,4%, a najwyższy odsetek odnotowano w 2002 roku w Niemczech, Słowenii, Czechach, na Węgrzech, na Słowacji, w Finlandii i we Włoszech. Najniższy zaś na Cyprze, w Luksemburgu, na Łotwie, Litwie i w Grecji.

Odsetek pracujących w usługach opartych (w dużym stopniu) na wiedzy - (KIS, knowledge-intensive services) stanowił ponad 33% w krajach Unii, natomiast powyżej średniej kształtował się w takich krajach jak: Irlandia, Francja, Belgia, Luksemburg, Niemcy, Finlandia, Wielka Brytania, Dania i Szwecja. Zdecydowanie najniższy natomiast odsetek pracujących w tym sektorze charakteryzował Rumunię.

W sektorze OM, tj. w sekcji D, z wyłączeniem zdefiniowanych sektorów produkcyjnych funkcjonujących w oparciu o najnowsze zdobycze techniki (HTM) oraz uwzględniających te zdobycze w średnim stopniu (MHTM), przeciętny udział pracujących w krajach unijnych wynosił 11,8%, a najwyższy cechował większość krajów wstępujących (poza Cyprem) Słowenię, Czechy, Słowację, Estonię i Bułgarię. Niewielki udział pracujących w sektorze OM charakterystyczny był w 2002 roku dla gospodarek takich krajów jak Niemcy, Wielka Brytania, Luksemburg, Irlandia, Szwecja i Dania.

W sektorze nazwanym O "inne" (nie zaliczane ani do produkcji, ani do usług) obejmującym gospodarkę w całości, z wyłączeniem sektorów produkcji (sekcja D) i usług (sekcje G-Q), zdecydowanie najwyższy udział pracujących odnotowano w Rumunii, a następnie w takich krajach jak Litwa, Portugalia, Grecja i Łotwa.

Opublikowanie przez Eurostat danych z następnych okresów sprawozdawczych pozwoli na przeprowadzenie analiz dotyczących zmian zachodzących w strukturach pracujących przedstawianych w takim ujęciu.

4. Studium porównawcze struktur pracujących

Oceniając dane zawarte w tabelach jak i przedstawiony krótki opis można stwierdzić, że podobnie jak struktury pracujących ujmowane w sektory ekonomiczne, tak i struktury pracujących w nowym, dążącym do wychwycenia przemian w gospodarce opartej na wiedzy, ujęciu znacznie różnicują kraje europejskie.

Zamienne jest, że zarówno w jednym jak i drugim ujęciu najwyższe udziały pracujących odnotowano w sektorze usługowym (sektory ekonomiczne), jak i w sektorze usług opartych (w dużym stopniu) na wiedzy oraz w sektorach produkcyjnych funkcjonujących w oparciu o

najnowsze zdobycze techniki oraz uwzględniających te zdobycze w średnim stopniu (HTM i MHTM) w takich krajach jak Niemcy, Irlandia, Dania, Finlandia, Francja, Belgia, Szwecja, Wielka Brytania i Austria.

Kraje te cechował wyższy niż 65% udział pracujących w usługach (sektory ekonomiczne) oraz ponad 6% udział w ujmowanych łącznie sektorach HTM i MHTM, a także wyższy niż 30% odsetek pracujących w KIS.

W wymienionej wyżej grupie krajów nie znalazł się Luksemburg, gdzie odnotowano niemal 78% pracujących w usługach, ponad 38% pracujących w KIS, ale jedynie 1,2% pracujących w sektorach HTM i MHTM, co wynika ze specyfiki tego kraju.

W podobnej sytuacji są Niemcy, które mimo bardzo wysokiego udziału pracujących w usługach i w KIS, charakteryzował stosunkowo niski udział pracujących w sektorach HTM i MHTM.

Niższy niż 60% udział pracujących w usługach (sektory ekonomiczne) oraz mniej niż 5,5% udział w ujmowanych łącznie sektorach HTM i MHTM, jak również niższy niż 25% odsetek pracujących w KIS charakteryzował w 2002 roku gospodarki Rumunii, Portugalii, Bułgarii, Łotwy i Litwy.

Zgodnie z konkluzją zawartą we wspomnianym wyżej Raporcie Bangemanna kraje, które jako pierwsze wkroczą do społeczeństwa informacyjnego uzyskają największe korzyści, są to kraje o wysokim już obecnie udziale pracujących w sektorach gospodarki opartych na wiedzy. Kraje te ustalą porządek rzeczy dla gospodarek innych krajów, które niewątpliwie pójdą w ich ślady.

Dla kontrastu, kraje o niskim udziale pracujących w sektorach bazujących na wiedzy, które odkładają decyzje lub preferują rozwiązania częściowe, mogą doświadczyć w najbliższej przyszłości katastrofalnego spadku inwestycji i zmniejszenia liczby miejsc pracy.

5. Podsumowanie

Spółeczeństwo informacyjne to ogromny i niewykorzystany potencjał, który może posłużyć zwiększeniu produktywności i poprawie jakości życia. Potencjał ten stale rośnie, co jest możliwe dzięki nowym technologiom dostępu za pośrednictwem sieci. Nowe usługi, aplikacje i ich treści stworzą nowe rynki i zapewnią do zwiększenia wydajności, a tym samym wzrostu gospodarczego i stopy zatrudnienia w całej gospodarce ⁴.

Przekształcenie społeczeństwa przemysłowego XX wieku w społeczeństwo informacyjne wieku XXI wiąże się z wieloma procesami o charakterze ekonomicznym, społecznym, kulturowym, politycznym, prawnym technicznym, ekologicznym itp. Informatyzacja przynosi społeczeństwu wyższy poziom życia, ale niesie także przemiany struktur gospodarczych, stanowi wyzwanie dla krajowych służb statystycznych, które, jak widać w znacznym stopniu nadążają za występującymi w gospodarce przemianami ⁵. Jednak brak w zaprezentowanych analizach informacji dotyczących niektórych krajów stanowi sygnał o niedostosowaniu danych statystycznych albo innych barierach w ich dostarczeniu, co uniemożliwiło pełną analizę.

⁴ eEurope 2005: An information society for all. An Action Plan to be presented in view to the Sevilla European Council. Commission of the European Communities. Brussels 2002.

⁵ Cele i kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce – Stanowisko Rady Ministrów przyjęte wobec uchwały Sejmu RP z 14 lipca 2000 w sprawie budowania podstaw społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Monitor Integracji Europejskiej –UKiE, Warszawa 2000.

Literatura

- [1] Bangemann Report. Recommendations to the European Council. Europe and the global information society. Commission, DG XIII-7, Brussels 1994.
- [2] Cele i kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce - Stanowisko Rady Ministrów w sprawie budowania podstaw społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Monitor Integracji Europejskiej - UKiE, Warszawa 2000.
- [3] eEurope 2005: An information society for all. An Action Plan to be presented in view to the Sevilla European Council. Commission of the European Communities. Brussels 2002.
- [4] Franco, A., Blöndal, L.: Labour Force Survey Principal results 2001 Accending Countries. Statistics in focus. Theme 3-20/2002, European Communities 2002.
- [5] Franco, A., Blöndal, L.: Labour Force Survey Principal results 2002 Accending Countries. Statistics in focus. Theme 3-16/2003, European Communities 2003.
- [6] Franco, A., Jouhette, S.: Labour Force Survey Principal results 2001 EU and EFTA countries. Statistics in focus. Theme 3-19/2002, European Communities 2002.
- [7] Franco, A., Jouhette, S.: Labour Force Survey Principal results 2002 EU and EFTA countries. Statistics in focus. Theme 3-15/2003, European Communities 2003.
- [8] Starck, G.: Employment. Share of employment in Knowledge-intensive services in the Acceding Countries still below EU average. Collection: [News Releases](#), Theme: [Science & Technology](#) No 127/2003 - 7 November 2003.
- [9] Starck, G.: High-tech and knowledge-intensive sectors creating employment in Europe. Statistics in focus. Eurostat 2003, Theme 9 – 10/2003 i CLFS (Community Labour Force Survey).
- [10] Starck, G.: Increase of patent applications to the EPO in the ICT sector beetween 1991-2001. Statistics in focus. Eurostat 2003, Theme 9 – 06/2003.
- [11] <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-catalogue/EN?catalogue=Eurostat&product=9-07112003-EN-AP-EN&mode=download>

Recenzent

prof. dr hab. P. Bury, Akademia Świętokrzyska, Kielce

EINE VERGLEICHENDE ANALYSE VON ARBEITSSTRUKTUREN

Eins der Hauptziele der EU ist die Entwicklung der Wirtschaft, die auf dem Wissen basiert. Aus diesem Grund wird immer häufiger die traditionelle Aufteilung der Wirtschaft in ökonomische Sektoren wie z.B. Landwirtschaft, Industrie und Dienstleistungen ergänzt. Diese Vervollständigung betrifft eine Absonderung in den Strukturen solcher Sektoren, die auf dem Wissen basieren.

Die Meinungsforschungsinstitutionen, die Informationen über die Wirtschaft sammeln, präsentieren schon erste Forschungsergebnisse über solche Strukturen. Das Ziel dieses Beitrags ist ein Vergleich ausgewählter Länder im Bezug auf Strukturen in den ökonomischen Sektoren und in den abgesonderten Sektoren hinsichtlich der Intensität von Wissensnutzung. Die Analyse betrifft die EU-Länder und Beitrittsländer, die Angaben umfassen den Zeitraum von 1997 bis 2002.

SROVNÁVACÍ ANALÝZA STRUKTURY PRACOVNÍKŮ

K hlavním cílům Evropské unie patří v současné době budování ekonomiky zakládající se na vědomostech. Z toho vychází rozdělení hospodářství na sektor zemědělství, průmysl a služby, které je čím dál tím častěji doplňováno vyčleňovanými ve strukturách sektory činnosti zakládajícími se na vědomostech.

Statistické služby, které shromáždí informace o hospodářství, již prezentují první výsledky průzkumů týkajících se struktury pracovníků v takovém členění. Cílem příspěvku je srovnání vybraných států z hlediska struktury pracujících v ekonomických sektorech a sektorech vyčleněných z ohledu na stupeň intenzity využití vědomostí. Analýza se týká zemí Evropské unie a vstupujících států, kdežto údaje se vztahují na období 1997-2002.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE WORKING STRUCTURES

At present one of the European Union main objectives is the construction of knowledge based economy. That is why the traditional division of economy into sectors, i.e. agriculture, industry and services, is more and more often completed by the sectors of activities selected in structural systems and based on knowledge.

Services dealing with statistics and responsible for collecting information regarding economy have already been presenting first research results concerning structures working in such a system. The objective of this article is to compare the selected countries with regard to structures functioning in economic sectors, as well as the sectors established with regard to the level of knowledge utilising intensity. The analysis refers to the European Union countries and the candidate ones while the data comprise the period between 1997 and 2002.

ODPISY AKTUALIZUJĄCE WARTOŚĆ NALEŻNOŚCI W ŚWIEŁIE PRAWA BILANSOWEGO I PODATKOWEGO W POLSCE

T. Orzeszko

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Finansów i Rachunkowości
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
terressa@poczta.onet.pl

Abstrakt

Celem artykułu jest zaprezentowanie zasad dokonywania odpisów aktualizujących wartość należności i ich korygowania w praktyce gospodarki polskiej w świetle prawa bilansowego oraz prawa podatkowego. Przedmiotem opracowania są odpisy dotyczące należności wyrażonych w walucie krajowej dokonywane przez jednostki prowadzące księgi rachunkowe, inne niż banki i zakłady ubezpieczeń.

Z przeprowadzonych w artykule badań wynika, że przepisy prawa bilansowego i podatkowego w odniesieniu do odpisów aktualizujących wartość należności nie są całkowicie spójne, co w efekcie powoduje różnice w procesie kwalifikowania ich do kosztów i przychodów kształtujących wynik finansowy oraz dochód, w związku z czym wartość wymienionych kategorii może być z tego powodu różna.

1. Wstęp

Należności, jak powszechnie wiadomo, są w jednostkach prowadzących działalność gospodarczą elementem aktywów, pod pojęciem których należy rozumieć zasoby majątkowe spełniające jednocześnie następujące warunki:

- powstały w wyniku przeszłych zdarzeń,
- pozostają pod kontrolą jednostki,
- posiadają wiarygodnie określoną wartość,
- mają przynieść jednostce korzyści ekonomiczne.

Uwzględniając definicję aktywów, która ogarnia swoim zasięgiem także należności można je określić jako wynikające z przeszłych zdarzeń prawo do otrzymania przez jednostkę stosownych świadczeń o wiarygodnie określonej wartości, które spowodują przyrost aktywów lub zmniejszenie istniejących zobowiązań. Inaczej mówiąc pod ich pojęciem należy rozumieć występujące na mocy umowy lub prawa uprawnienie jednostki jako wierzyciela do otrzymania od dłużnika stosownego ekwiwalentu (zwykle w postaci środków pieniężnych) w określonej kwocie i terminie w zamian za wykonane przez nią inne świadczenia.

Ze względu na fakt, że użytkowa i handlowa wartość aktywów ulega w czasie zmianom ich wartość księgowa ustalona przez jednostkę na dzień nabycia lub powstania musi być aktualizowana. Aktualizacja (korekta) wartości aktywów może mieć dwukierunkowy charakter (in plus lub in minus) i przybierać różną postać (przeszacowanie, umorzenie, różnice kursowe,

odpisy aktualizujące). W przypadku należności aktualizacja odbywa się poprzez ustalenie i zaksięgowanie różnic kursowych, co dotyczy jednak wyłącznie tych spośród nich, które wyrażone są w walutach obcych oraz poprzez dokonanie stosownych odpisów aktualizujących.

Celem artykułu jest zaprezentowanie zasad dokonywania odpisów aktualizujących wartość należności i ich korygowania w praktyce gospodarki polskiej w świetle prawa bilansowego¹ oraz prawa podatkowego². Przedmiotem opracowania są odpisy od należności wyrażonych w walucie krajowej dokonywane przez jednostki prowadzące księgi rachunkowe inne niż banki i zakłady ubezpieczeń.

2. Odpisy aktualizujące wartość należności w prawie bilansowym

Zgodnie z obowiązującą w rachunkowości zasadą „true and fair view” jednostki prowadzące księgi rachunkowe powinny rzetelnie i jasno prezentować własną sytuację majątkową, finansową oraz wynik finansowy³. W odniesieniu do należności oznacza to m.in. konieczność ich wyceny na dzień bilansowy i prezentacji w sprawozdaniu finansowym w kwocie wymaganej zapłaty z zachowaniem zasady ostrożności, która nakazuje uwzględnić w wyniku finansowym, bez względu na jego wysokość m.in. zmniejszenia wartości handlowej aktywów⁴. Utarta wartości aktywów, mająca miejsce wówczas, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że kontrolowany przez jednostkę składnik nie przyniesie w przyszłości w znacznej części lub w całości przewidywanych korzyści ekonomicznych, uzasadnia dokonanie odpisu aktualizującego⁵. W związku z powyższym wartość nominalna należności ustalona i ujęta w księgach rachunkowych na dzień ich powstania powinna podlegać aktualizacji. Należy jej dokonywać w postaci stosownego odpisu aktualizującego przy uwzględnieniu stopnia prawdopodobieństwa zapłaty należności ocenianego w oparciu o wszelkie dostępne informacje na temat dłużnika, dotyczące np. przyczyn zwłoki w zapłacie, czasu zlegania z zapłatą, wyników monitorów, sytuacji płatniczej, posiadanych gwarancji i innych zabezpieczeń [2, s. 146].

Odpisy aktualizujące są obligatoryjne w przypadku pięciu kategorii należności obejmujących w sumie osiem ich rodzajów, a mianowicie:

- 1) należności od dłużników postawionych w stan:
 - likwidacji, co dotyczy także prywatyzowanych przedsiębiorstw państwowych,
 - upadłości;
- 2) należności od dłużników, w przypadku których oddalono wniosek o ogłoszenie upadłości, a ich majątek nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego;

¹ Ustawa z 29.04.1994 r. o rachunkowości (Tekst jednolity: Dz. U. z 2002 r. nr 76 poz. 694; zm.: Dz. U. z 2002 r. nr 25 poz. 253).

² Ustawa z 26.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Tekst jednolity: Dz. U. z 2000 r. nr 14 poz. 176; zm.: Dz. U. z 2000 r. nr 22 poz. 270, nr 60 poz. 703, nr 70 poz. 816, nr 101 poz. 1090, nr 104 poz. 1104, nr 117 poz. 1228, nr 122 poz. 1324, z 2001 r. nr 4 poz. 27, nr 8 poz. 64, nr 52 poz. 539, nr 73 poz. 764, nr 74 poz. 784, nr 88 poz. 961, nr 89 poz. 968, nr 102 poz. 1117, nr 106 poz. 1150, nr 110 poz. 1190, nr 125 poz. 1363 i 1370, nr 134 poz. 1509, z 2002 r. nr 19 poz. 199, nr 25 poz. 253, nr 74 poz. 676, nr 78 poz. 715, nr 89 poz. 804, nr 135 poz. 1146, nr 141 poz. 1182, nr 169 poz. 1384, nr 181 poz. 1515, nr 200 poz. 1679 i 1691, nr 240 poz. 2058, z 2003 r. nr 45 poz. 391, nr 65 poz. 595) oraz ustawa z 15.02.1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Tekst jednolity: Dz. U. z 2000 r. nr 54 poz. 654; zm.: Dz. U. z 2000 r. nr 60 poz. 700 i 703, nr 86 poz. 958, nr 103 poz. 1100, nr 117 poz. 1228, nr 122 poz. 1315 i 1324, z 2001 r. nr 106 poz. 1150, nr 110 poz. 1190, nr 125 poz. 1363, z 2002 r. nr 25 poz. 253, nr 74 poz. 676, nr 93 poz. 820, nr 141 poz. 1179, nr 169 poz. 1384, nr 199 poz. 1672, nr 200 poz. 1684, nr 230 poz. 1922, z 2003 r. nr 45 poz. 391).

³ Art. 4 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

⁴ Art. 7 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

⁵ Art. 28 ust. 7 ustawy o rachunkowości.

- 3) należności, których spłata w umownej kwocie według oceny sytuacji majątkowo – finansowej dłużników nie jest prawdopodobna,
 - kwestionowane przez dłużników,
 - z których zapłatą dłużnicy zalegają,
- 4) należności stanowiące równowartość kwot podwyższających należności, od których wcześniej dokonano odpisów aktualizujących,
- 5) w przypadkach uzasadnionych rodzajem prowadzonej działalności lub strukturą odbiorców - należności:
 - przeterminowane,
 - nieprzeterminowane o znacznym stopniu prawdopodobieństwa nieściągalności.

Obligatoryjność odpisów aktualizujących w wymienionych przypadkach nie oznacza jednak obowiązku automatycznego ich dokonywania, lecz konieczność zastosowania ich wówczas, gdy ocena sytuacji dłużnika wskazuje duże prawdopodobieństwo nie wywiązania się przez niego z obowiązku spłaty długu. Należy przy tym pamiętać, że zaniechanie odpisów mogą uzasadniać jedynie dodatkowe przesłanki stanowiące niewątpliwą dowód wskazujący, że zapłata długu jest prawdopodobna [3, s. 146 – 147].

Wysokość obligatoryjnych odpisów aktualizujących wartość należności uzależniona jest jednocześnie od ich przynależności do wymienionych wyżej kategorii oraz jak już wspomniano, od ustalonego przez jednostkę stopnia prawdopodobieństwa ich spłaty. Stosowne wymogi w tym względzie zaprezentowano w tabeli 1.

Odpisy aktualizujące wartość należności można poddać klasyfikacji biorąc pod uwagę różne kryteria, w tym np.:

- 1) rodzaj należności, która stanowi ich podstawę (tabela 1),
- 2) wysokość obligatoryjnego odpisu (pełna wysokość należności stanowiącej podstawę odpisu, należność stanowiąca podstawę odpisu w wysokości nie objętej gwarancją oraz innym zabezpieczeniem, wiarygodnie oszacowana kwota należności nieściągalnych),
- 3) charakter odpisów (indywidualne i ogólne),
- 4) typ działalności, której wynik kształtują (odnoszone na pozostałą działalność operacyjną lub na działalność finansową).

O ile dwa pierwsze z wymienionych kryteriów już zostały omówione o tyle dwa pozostałe wymagają choćby krótkiego komentarza.

Jeśli chodzi o charakter (sposób ustalania wartości) odpisów aktualizujących wartość należności to można wśród nich wyodrębnić:

- odpisy indywidualne, tzn. odnoszące się do poszczególnych, konkretnych należności, co dotyczy sześciu pierwszych rodzajów należności wymienionych w tabeli 1,
- odpisy ogólne (zbiorcze), tj. takie, których nie można przyporządkować do konkretnej należności, gdyż odnoszą się do ogółu należności przeterminowanych i nieprzeterminowanych o znacznym stopniu prawdopodobieństwa nieściągalności a ich dokonywanie jest obligatoryjne w przypadkach uzasadnionych rodzajem prowadzonej przez jednostki działalności oraz dużą liczbą i zróżnicowaną strukturą rodzajową ich odbiorców, które to okoliczności narażają je na wysokie ryzyko związane z odzyskaniem wierzytelności, co może dotyczyć np. gazowni, zakładów energetycznych, telewizji, firm telekomunikacyjnych (ze względu na charakter prowadzonej działalności mają one do czynienia z dużą liczbą różnego typu dłużników). Dokonywanie tego rodzaju odpisów odbywa się bez szczegółowej identyfikacji należności (dłużnika, dostawy, faktury itp.), która stanowi ich podstawę i jest uzasadnione w przypadkach, gdy określenie wysokości odpisów indywidualnych byłoby nazbyt pracochłonne i kosztowne, a tym samym często niewspółmierne do efektów. W takim

- przypadku wartość odpisów ustala się nie indywidualnie dla każdej zidentyfikowanej należności z osobna lecz w drodze szacunku (o ile jest to możliwe, w przekroju wyodrębnionych grup dłużników), którego podstawę mogą stanowić m.in.:
- zgromadzone przez jednostkę dane ewidencyjne i sprawozdawcze z lat ubiegłych,
 - dane ze sprawozdań finansowych innych jednostek prowadzących taką samą lub podobną działalność,
 - dane statystyczne prezentujące np. skłonność określonych typów dłużników do regulowania należności [1, s. 192].

Rodzaje należności	Wartość obowiązkowych odpisów aktualizujących
należności od dłużników postawionych w stan upadłości	do wysokości należności nie objętej gwarancją lub innym zabezpieczeniem, zgłoszonej sędziemu komisarzowi w postępowaniu upadłościowym
należności od dłużników postawionych w stan likwidacji	do wysokości należności nie objętej gwarancją lub innym zabezpieczeniem, zgłoszonej likwidatorowi
należności od dłużników w przypadku oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości, jeżeli ich majątek nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego	w pełnej wysokości należności
należności kwestionowane przez dłużników, gdy według oceny ich sytuacji majątkowo – finansowej spłata tychże w umownej kwocie nie jest prawdopodobna	do wysokości należności nie pokrytej gwarancją lub innym zabezpieczeniem
należności, z których zapłatą dłużnicy zalegają, gdy według oceny ich sytuacji majątkowo – finansowej spłata tychże w umownej kwocie nie jest prawdopodobna	
należności stanowiące równowartość kwot podwyższających należności, których wartość wcześniej skorygowano dokonując stosownych odpisów	w pełnej wysokości należności
należności przeterminowane, w przypadkach uzasadnionych rodzajem prowadzonej działalności lub strukturą odbiorców	
należności nieprzeterminowane o znacznym stopniu prawdopodobieństwa nieściągalności, w przypadkach uzasadnionych rodzajem prowadzonej działalności lub strukturą odbiorców	w wysokości wiarygodnie oszacowanej kwoty należności nieściągalnych

Tabela 1: Wartość odpisów aktualizujących wartość należności w zależności od ich rodzaju w świetle ustawy z 29.09.1994 r. o rachunkowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie art. 35 b ustawy z 29.09.1994 r. o rachunkowości.

Ostatnim z wymienionych kryteriów klasyfikacji odpisów będących przedmiotem artykułu jest typ działalności, na której wynik są odnoszone. Decyzja w tym względzie, uwarunkowana charakterem należności, których dotyczą pozostaje w gestii jednostki. I tak odpisy aktualizujące wartość należności z operacji finansowych (np. z tytułu odsetek) zalicza się do kosztów finansowych, a w pozostałych przypadkach, co dotyczy zwłaszcza należności głównych powstałych w wyniku prowadzenia działalności innej niż finansowa, do pozostałych kosztów operacyjnych. Wypada w tym miejscu także wspomnieć, że odpisy, o których mowa generują nie tylko koszty, lecz także przychody z działalności finansowej lub pozostałej operacyjnej. Pojawiają się one w wyniku ustania przyczyn, dla których dokonano odpisów aktualizujących i skutkują ich zmniejszeniem.

Dla pełności wyводу trzeba też wspomnieć, że odpisy aktualizujące wartość należności pomniejsza się również o wartość należności umorzonych, przedawnionych oraz uznanych za nieściągalne.

Podsumowując korekta dokonanych wcześniej odpisów aktualizujących wartość należności może nastąpić w dwóch odmiennych sytuacjach, tj.:

- w przypadku, gdy ryzyko, które stanowiło powód dokonania odpisów pomniejszających wartość należności przestało istnieć (korekta niewykorzystanych odpisów - przychody),
- w przypadku, gdy ryzyko stanowiące przyczynę korekty należności „in minus” w postaci stosownych odpisów zrealizowało się (wykorzystanie odpisów - uznanie należności).

3. Odpisy aktualizujące wartość należności w prawie podatkowym

Odpisy aktualizujące wartość aktywów, jako kategoria wynikowa będąca istotnym elementem polityki finansowej jednostek, pozostają w kręgu zainteresowania nie tylko prawa bilansowego, lecz także podatkowego, a konkretnie dwóch ustaw podatkowych, tj. z 26.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz z 15.02.1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych.

Oba powołane akty prawne są zgodne co do tego, że:

- dokonane przez jednostki odpisy aktualizujące wartość aktywów nie stanowią kosztów uzyskania przychodów, a ewentualne ich korekty nie generują przychodów podatkowych, tak więc nie mają one wpływu na wartość dochodu stanowiącego przedmiot opodatkowania podatkiem dochodowym,
- wyjątek od tej ogólnej reguły stanowią spełniające określone warunki odpisy aktualizujące wartość należności.

Tak więc zarówno podatnicy podatku dochodowego od osób fizycznych, jak i od osób prawnych mogą zaliczać do kosztów uzyskania przychodów odpisy aktualizujące, jeżeli spełniają one jednocześnie trzy warunki⁶, a mianowicie dotyczą należności:

- 1) **określonych w ustawie o rachunkowości**, tj. wypunktowanych w jej art. 35 b ust. 1 (zostały one zaprezentowane i omówione w poprzednim punkcie),
- 2) **zaliczonych uprzednio**, zgodnie z odpowiednimi przepisami ustaw o podatku dochodowym (chodzi konkretnie o art. 14 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych i art. 12 ust. 3 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych), **do przychodów należnych**; Pod pojęciem przychodów należnych należy rozumieć naliczone (zarachowane) przychody z pozarolniczej działalności gospodarczej, choćby nie zostały jeszcze faktycznie osiągnięte, pomniejszone o wartości zwróconych towarów, udzielonych bonifikat i skont. Wypada w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że nie obejmują one swoim zakresem m.in. należnego podatku od towarów i usług, naliczonych, ale nie otrzymanych odsetek od należności oraz pobranych lub zarachowanych przedpłat na poczet przyszłych dostaw,
- 3) **których nieściągalność została uprawdopodobniona** zgodnie z odpowiednimi przepisami ustaw o podatku dochodowym (tym razem chodzi o art. 23 ust. 3 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych i art. 16 ust. 2 a pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych); Według tychże przepisów nieściągalności należności można uznać za uprawdopodobnioną zwłaszcza w sytuacjach w nich wskazanych (tabela 2), ale nie tylko. Oznacza to, że jednostki mają prawo skutecznie dowodzić nieściągalności swoich należności

⁶ Art. 23 ust 1 pkt 22 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych i art. 16 ust. 1 pkt 26 a ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

także w inny sposób, przy czym musi on być jednoznacznie wiarygodny, aby mógł być uznany przez organa podatkowe [4, s. 260].

Nieściągalność należności uznaje się za uprawdopodobnioną, gdy:	
I	dłużnik zmarł (przypadek wskazany tylko w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych)
	dłużnik został wykreślony z ewidencji działalności gospodarczej
	dłużnik został postawiony w stan likwidacji
	została ogłoszona upadłość dłużnika
II	na wniosek dłużnika wszczęte zostało postępowanie ugodowe w rozumieniu przepisów o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków albo postępowanie układowe w rozumieniu przepisów prawa o postępowaniu układowym
III	wierzytelność została zasądzona prawomocnym orzeczeniem sądu i skierowana na drogę postępowania egzekucyjnego
IV	wierzytelność jest kwestionowana przez dłużnika na drodze powództwa sądowego

Tabela 2:Przesłanki uprawdopodobniające nieściągalność należności w świetle przepisów ustaw z 26.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz z 15.02.1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie art. 23 ust. 3 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych i art. 16 ust. 2 a pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

Odpisy aktualizujące wartość należności nie oddziałują na dochód stanowiący podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym wyłącznie w sposób jednostronny poprzez koszty uzyskania przychodów, lecz również poprzez przychody, do których zalicza się:

- należności umorzone, przedawnione lub odpisane jako nieściągalne w wysokości dokonanych od nich odpisów aktualizujących zaliczonych wcześniej do kosztów uzyskania przychodów (wartość wykorzystanych odpisów aktualizujących),
- równowartość odpisów aktualizujących należności, uprzednio zaliczonych do kosztów uzyskania przychodów, w przypadku ustania przyczyn, z powodu których ich dokonano np. w przypadku spłaty przez dłużnika należności, na które wcześniej dokonano odpisu aktualizującego (wartość niewykorzystanych odpisów aktualizujących)⁷.

Jak z powyższego wynika do przychodów podatkowych zalicza się zarówno niewykorzystane, jak i wykorzystane odpisy aktualizujące wartość należności. Tak więc przepisy prawa podatkowego są w tym względzie nie całkiem spójne z ustawą o rachunkowości, która uznaje za przychody wyłącznie te pierwsze.

4. Zakończenie

Kategoria odpisów aktualizujących wartość aktywów nie jest na gruncie polskiego prawa wyraźnie zdefiniowana. Z przepisów prawa bilansowego wynika jedynie, że odpisy, o których mowa:

- związane są ściśle z obowiązującą w rachunkowości prowadzonej w postaci ksiąg rachunkowych zasadą ostrożności i uzasadnione w przypadku utraty wartości użytkowej lub handlowej aktywów,

⁷ Art. 14 ust. 2 pkt 7 b i 7 c ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz art. 12 ust. 1 pkt 4 d i 4 e ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

- mogą odnosić się do wartości niematerialnych i prawnych, środków trwałych, rzeczowych składników majątku obrotowego, inwestycji oraz należności,
- w większości przypadków mają wpływ na wynik finansowy (nie dotyczy to jedynie przeszacowania środków trwałych i inwestycji zaliczanych do aktywów trwałych).

Odpisy aktualizujące wartość należności, jak wynika z przepisów ustawy o rachunkowości, kształtują wynik na pozostałej działalności operacyjnej albo wynik na działalności finansowej, w zależności od rodzaju należności, której dotyczą.

Zgodnie z ustawami o podatku dochodowym spośród ogółu odpisów aktualizujących wartość aktywów tylko odpisy dotyczące należności mogą rodzić skutki podatkowe, przy czym muszą spełniać określone w nich warunki, które nie w pełni pokrywają się z wymogami prawa bilansowego.

Reasumując, unormowania prawa bilansowego i podatkowego w odniesieniu do odpisów aktualizujących wartość należności są zbliżone, ale nie identyczne. Oznacza to, że nie wszystkie odpisy, o których mowa zaliczone do kosztów i przychodów zgodnie z ustawą o rachunkowości są traktowane odpowiednio jako koszty uzyskania przychodu i przychody kształtujące dochód będący przedmiotem opodatkowania podatkiem dochodowym. Niespójność unormowań może wywoływać określone skutki zarówno po stronie kosztów (w zakres kosztów podatkowych wchodzić odpisy bez względu na to, czy nieściągalność należności stanowiących ich podstawę została uprawdopodobniona i czy zostały one zaliczone do przychodów; kosztami uzyskania przychodów będą natomiast tylko te spośród nich, które wymienione warunki spełniają), jak i przychodów (jako przychody księgowe traktuje się wyłącznie niewykorzystane odpisy, natomiast jako przychody podatkowe zarówno niewykorzystane, jak i wykorzystane). W efekcie rozbieżności w procesie kwalifikowania odpisów do kosztów i przychodów kształtujących wynik finansowy oraz dochód wartość wymienionych kategorii może się różnić.

Literatura

- [1] Gos, W., Nadolna, B.: „Komentarz do ustawy z 29 września o rachunkowości. Od artykułu 35 b do artykułu 35 d”. Rachunkowość - komentarze do ustawy, 2002 nr 13, dodatek.
- [2] Niemczyk, R.: Rezerwy w rachunkowości. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, 2000.
- [3] Rzepnikowska, M.: Rozrachunki, rezerwy i rozliczenia międzyokresowe kosztów i przychodów. W: Lisiecka, Zając, B., Walińska, E., Hryniuk J. (red.), Komentarz do znowelizowanej ustawy o rachunkowości. Warszawa: Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, 2002.
- [4] Szymański, K.: Rachunkowość i podatki. Komentarz do ustawy o rachunkowości z uwzględnieniem przepisów podatkowych. Warszawa: Difin, 2000.

Recenzja

Doc. Dr. Ing. Olga Hasprová, Katedra financí a účetnictví, Hospodářská fakulta, Technická univerzita v Liberci

prof. dr hab. G. Borys, Katedra Finansów i Rachunkowości, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

ABSCHREIBUNGEN AUF WERTAUFHOLUNG VON FORDERUNGEN ANGESICHTS DES BILANZ - UND STEUERRECHTES IN POLEN

Das Ziel des vorliegenden Artikels ist, Prinzipien der Abschreibungen auf Wertaufholung von Forderungen und ihre Berichtigung in der Praxis der polnischen Wirtschaft angesichts des Bilanz - und Steuerrechtes darzustellen. Der Gegenstand dieser Bearbeitung sind Abschreibungen, die sich auf Forderungen beziehen, die in der Landeswährung ausgedrückt und von denjenigen Einheiten ausgeführt werden, die ihre Rechnungsbücher führen, aber keine Banken oder Versicherungsanstalten sind.

Aus den in diesem Artikel durchgeführten Untersuchungen ergibt sich die Tatsache, dass die Vorschriften des Bilanz - und Steuerrechtes im Hinblick auf die Abschreibungen auf Wertaufholung von Forderungen nicht völlig einheitlich sind, was im Ergebnis zur Entstehung der Unterschiede im Prozess der Zuordnung dieser Abschreibungen den Kosten und Einnahmen beiträgt, die das Finanzergebnis und Einkommen beeinflussen. In diesem Zusammenhang kann der Wert der genannten Kategorien aus diesem Grund unterschiedlich sein.

OPRAVNÉ POLOŽKY K POHLEDÁVKÁM Z HLEDISKA ÚČETNÍ A DAŇOVÉ LEGISLATIVY V POLSKU

Cílem příspěvku je prezentace pravidel vytváření opravných položek k pohledávkám a jejich změn v polské ekonomické praxi z hlediska účetní a daňové legislativy. Předmětem zpracování jsou opravné položky týkající se pohledávek v národní měně, vytvářené v podnikatelských subjektech účtujících v soustavě podvojného účetnictví, jiných než banky a pojišťovny.

Prezentovaná analýza poukazuje na to, že účetní a daňová legislativa v oblasti opravných položek k pohledávkám není plně soudržná, což způsobuje rozdíly v jejich účtování jako náklady a výnosy ovlivňující výsledek hospodaření a výši příjmu. A proto hodnota těchto kategorií může být odlišná.

DEDUCTIONS UPDATING THE VALUE OF DUES ACCORDING TO ACCOUNTING AND TAX LAW IN POLAND

The objective of the hereby article is the presentation of principles which refer to deductions updating the value of dues and their correction in Polish economy practice, according to accounting and tax law. The subject matter of the study is the deductions referring to dues in national currency, made by units keeping ledgers and other than banks or insurance companies.

The research presented in the article shows that accounting and tax law regulations, with reference to deductions updating the values due, are not fully consistent, which results in differences in the process of qualifying them as costs and revenues shaping both the financial result and income, so as a consequence the value of mentioned above categories may differ.

SOLARE ENERGIEVERSORGUNG

M. Schmidt

Hochschule Zittau/Görlitz (FH)
Institut für Energie und Regionalökonomie
Theodor-Körner-Allee 16, 02763 Zittau, Deutschland
m.schmidt@hs-zigr.de

Abstrakt

Die Versorgungssicherheit mit Energien aus regenerativen Energiequellen ist in den meisten Fällen entweder nur mit großen Speichern oder mit mehreren parallel arbeitenden Energieerzeugungseinheiten, sogenannten Hybridanlagen, zu erreichen. Die bereitgestellten Energien haben sehr unterschiedliche Lager- und Transportqualität. Das wird analysiert und ist bei der Gestaltung des Energieversorgungssystems zu beachten. Im Hinblick auf die Anlagengestaltung sind monovalente Solaranlagen, Hybridanlagen mit solarem Anteil und solare Hybridanlagen zu unterscheiden. Die Unterschiede werden an Beispielanlagen erläutert.

1. Versorgungssicherheit

Bei zukünftig zunehmendem Anteil von Energien aus regenerativen Energiequellen (EREQ) an der Energieversorgung kann die Versorgungssicherheit zu einem Problem werden. Das trifft vor allem auf solche EREQ zu, deren Dargebot stochastisch ist. Dazu zählen Sonnen-, Wind- und Wellenenergie, wobei die Sonnenenergie das weitaus größte Energiepotenzial hat und damit sehr wichtig ist. Die Versorgungssicherheit kann:

- mit ausreichend großen Speichern,
- mit mindestens zwei Anlagen, die mit Primär- oder Endenergie aus unterschiedlichen Quellen gespeist werden, oder,
- mit mehreren solchen Anlagen und kleinen Speichern erhöht und auch gewährleistet werden.

Alle angegebenen Varianten zur Verbesserung der Sicherheit der Energieversorgung (EV) werden gegenwärtig erprobt. Bei den meisten EV-Systemen, mit denen ausdrücklich EREQ genutzt werden sollen, sind Energien aus konventionellen Quellen mit im Einsatz. Es handelt sich um die Variante mit mindestens zwei Anlagen, von denen mindestens je eine mit EREQ und mit konventionellen Energieträgern (Kohle, Heizöl, Erdgas) gespeist wird.

Das ursprünglich verfolgte Ziel, die Energieversorgung einzelner Objekte nur mit EREQ durchzuführen und auch die Versorgungssicherheit zu gewährleisten, scheiterte schnell an den immensen Kosten. Das ändert aber nichts an der wegen der Endlichkeit konventioneller Energieträger notwendigen Strategie, eine regenerative EV anzustreben, bei der konventionelle Energieträger einen zunehmend geringer werdenden „additiven“ Anteil beisteuern.

Die Versorgungssicherheit hat auch zukünftig einen hohen Stellenwert, weil sie für das reibungslose Wirtschaften, wie es in den Industrieländern und den sich ihnen annähernden Entwicklungsländern üblich ist, unabdingbar scheint. Deshalb müssen Lösungen erdacht werden,

durch sinnvolle Kombinationen von Energien aus regenerativen und in naher Zukunft auch noch aus konventionellen Quellen eine höchstmögliche Sicherheit der Energieversorgung zu erreichen.

2. Szenarien mit Hybridanlagen

Szenarien einer zukünftigen Energieversorgung, wobei hier die noch sehr ungewisse Option einer Energieerzeugung mittels Kernfusion ausgeklammert wird, gehen in Deutschland davon aus, dass im Jahre 2020 20% und 2050 50% des Energiebedarfs, der dann zumindest in der Wärmeversorgung deutlich unter dem heutigen Niveau liegt, mit EREQ befriedigt werden wird. Zu dieser Bedarfsdeckung tragen nach [1] alle heimischen EREQ bei, zu denen neben Wind- und Sonnenenergie auch Biomasse-, geothermische Tiefen- und Laufwasserenergie (Wasserkraftanlagen) sowie Umweltwärme gehören. Es wird nicht angestrebt, mit einer der möglichen EREQ alles zu versorgen, sondern je nach Potenzial und betriebswirtschaftlichen Aspekten mit unterschiedlichen Anteilen. In der deutschen EV wird jetzt schon und zukünftig um so mehr ein Energiemix regenerativer und konventioneller Energieträger die EV gewährleisten, und in diesem Energiemix wird der Anteil der EREQ zunehmen.

Anlagen mit mehreren unterschiedlichen Energieerzeugern, als Minimum mit zwei (bivalent), werden aus energierelevanter Sicht **Hybridanlagen** genannt. Im Hinblick auf die Kombination von konventionellen mit EREQ-Anlagen sollten die, die mindestens eine EREQ-Komponente enthalten, als **Hybridanlagen mit solarem Anteil** bezeichnet werden. **Solare Hybridanlagen** sind dann solche Anlagen, bei denen sich ausschließlich EREQ-Technologien für eine EV-Aufgabe ergänzen. Eine versorgungssichere EREQ-Nutzung ist momentan noch am betriebswirtschaftlichsten mit Hybridanlagen mit solarem Anteil, vereinzelt aber auch schon mit solaren Hybridanlagen, zu erreichen. Am Ende des Kohle- und Erdölzeitalters, das nicht in ganz so ferner Zeit liegt, wird es nur noch solare Hybridanlagen geben.

EREQ sind in ihrer energetischen Qualität und Erscheinungsform sehr unterschiedlich, und nicht jede EREQ eignet sich für jedwede EV. Deshalb müssen zunächst grundlegende Unterschiede in der Energiebereitstellung und der gewonnenen Endenergie verdeutlicht werden.

3. Energiebereitstellung

Bei der Energieumwandlung wird mit technischen Einrichtungen, die Energiebereitsteller sind und „Energieerzeuger“ genannt werden, mechanische, thermische, chemisch gebundene und elektrische Energie bereitgestellt oder „erzeugt“. Eignung zum Einsatz in Hybridanlagen, Nutzungseigenschaften, Lagerfähigkeit (Speicherfähigkeit) und Transportmöglichkeiten dieser Energieformen sind sehr unterschiedlich. Die nachfolgende Kurzcharakteristik mit dem Fokus auf mit EREQ-Anlagen bereitgestellte Energie soll dies verdeutlichen.

Mechanische Energie kann, sieht man von mobilen Schwungrädern, z. B. in Autobussen, ab, nur unmittelbar am Ort der Energiebereitstellung genutzt werden. Die Nutzung der mit EREQ-Anlagen erzeugten mechanischen Energie vor Ort ist von Wind- und Laufwasserenergieanlagen (Wasserkraftwerken) bekannt, die Säge- oder Getreidemühlen sowie Pumpen zum Fördern von Wasser für den Weidebetrieb antreiben können. Diese EREQ-Anlagen sind monovalente Solaranlagen und waren bereits im ersten Solarzeitalter vor der industriellen Revolution maßgeblich an der EV beteiligt. Sie weisen nicht die Merkmale von Hybridanlagen auf.

Thermische Energie lässt sich über relativ kurze Strecken transportieren, sollte sinnvoll aber nur im näheren Umfeld des Bereitstellungsorts verbraucht werden. Beispiele für das Bereit-

stellen von thermischer Energie sind solarthermische Anlagen - eingeschlossen solare Nahwärmesysteme - Anlagen zur thermischen Nutzung geothermischer Tiefenenergie sowie zur Biomasseverbrennung und Umweltwärmenutzung, wobei letzteres meist mit Wärmepumpen geschieht. Von hochwertiger thermischer Energie kann der Exergieanteil abgetrennt und in elektrische Energie umgewandelt werden, was in Anlagen mit Wärme-Kraft-Kopplung realisiert wird. Thermische Energie ist für das Betreiben von Gebäuden sehr wichtig. Für das Bereitstellen thermischer Energie sind bisher Hybridanlagen mit solarem Anteil, der sehr beträchtlich sein kann, und solare Hybridanlagen eingesetzt worden.

Chemisch gebundene Energie entsteht bei der Biomassekonversion mit den thermochemischen Verfahren Vergasung und Verflüssigung sowie mit dem biochemischen Verfahren der Fermentation als Alkoholgärung oder als Biogaserzeugung. Die entstandenen Produkte der Biomassekonversion sind lager- und transportfähig und als Treib- und Brennstoffe zum Bereitstellen von mechanischer, thermischer und elektrischer Energie geeignet. Die bei der Biomassekonversion entstandene chemisch gebundene Energie ist damit eine die Versorgungssicherheit fördernde EREK und wird deshalb bei der zukünftigen solaren EV eine sehr große Rolle spielen. Anlagen, die Treib- und Brennstoffe aus Biomasseenergie einsetzen, können monovalente Solaranlagen sein. Gegenwärtig werden in diesem Sektor vor allem Hybridanlagen mit großem solarem Anteil, weniger solare Hybridanlagen eingesetzt.

Elektrische Energie kann mit geringen Verlusten über weite Strecken transportiert werden, ist aber nur sehr beschränkt „lagerfähig“. Die universelle Nutzbarkeit elektrischer Energie führt zu keiner Kausalität von Erzeugung und speziellem Einsatz. So lange ein gut funktionierendes Elektroenergieübertragungsnetz existiert, ist es für die Nutzer von elektrischer Energie technisch unerheblich, ob die elektrische Energie aus einer Windenergie-, einer Wasserkraftanlage oder aus einem Kohlekraftwerk kommt. Für die Versorgungssicherheit allerdings ist es sehr wichtig, dass immer so viel Elektroenergie in das Netz eingespeist wird, wie die Nutzer abfordern. Bei der Elektroenergieerzeugung mit EREK besteht der Hybridanlagengedanke darin, einen großräumig verteilten Anlagenpark unterschiedlicher Erzeugungstechnologien parat zu haben, der den stochastischen Bedarf der Nutzer abdecken kann. Der guten Transportfähigkeit und der unbegrenzten Einsetzbarkeit für alle Nutzungsprozesse der leitungsgebundenen Elektroenergie steht die Stochastik bei der Erzeugung aus EREK und bei der Nutzung gegenüber. Solare Hybridanlagen zur Elektroenergieerzeugung bestehen dann mindestens aus zwei der nachfolgend genannten Einrichtungen: Windenergie-, Photovoltaik-, Wasserkraft-, Wellen-, Meeresströmungs- und Gezeitenkraftwerke sowie mit Biomasse- oder geothermischer Tiefenenergie gefeuerte Wärmekraftwerke. Sie existieren so nur in speziellen Inselnetzen. Die in das Elektroenergie-Verbundsystem einspeisenden Anlagen sind Hybridanlagen mit solarem Anteil, da zu ihnen EREK- und konventionelle Anlagen gehören.

Während Erzeugung und Nutzung elektrischer Energie sowie chemisch gebundener Energie von Treib- und Brennstoffen aus der chemischen Biokonversion wegen ihrer guten Transportierbarkeit räumlich weit voneinander entfernt sein können, existiert bei der mechanischen und - nicht so ganz eingeschränkt - bei der thermischen Energie sehr wohl die starke örtliche Verknüpfung von Energiebereitstellung und Nutzung.

4. Hybridanlagen mit solarem Anteil zur Wärmebereitstellung

Zu diesem Anlagentyp gehören fast alle in Deutschland installierten solarthermischen Anlagen zur Trinkwassererwärmung und Gebäudeheizungsunterstützung, die mit Öl- oder Gasheizkessel kombiniert sind und meist über Pufferspeicher verfügen. Eine typische Anordnung zur solaren Trinkwassererwärmung und Gebäudeheizungsunterstützung mit Standard-

Solarspeicher, Pufferspeicher und Niedertemperatur-Gasheizkessel zeigt Bild 1. Dargestellt ist ein Zweikreisssystem, bei dem der solarthermische Wandler den Standardspeicher zur solaren Trinkwassererwärmung und den Pufferspeicher versorgt. Der konventionell beheizte Heizkessel dient jeweils zur Nachwärmung des Mediums im Trinkwasser- und im Pufferspeicher. Die Ge-

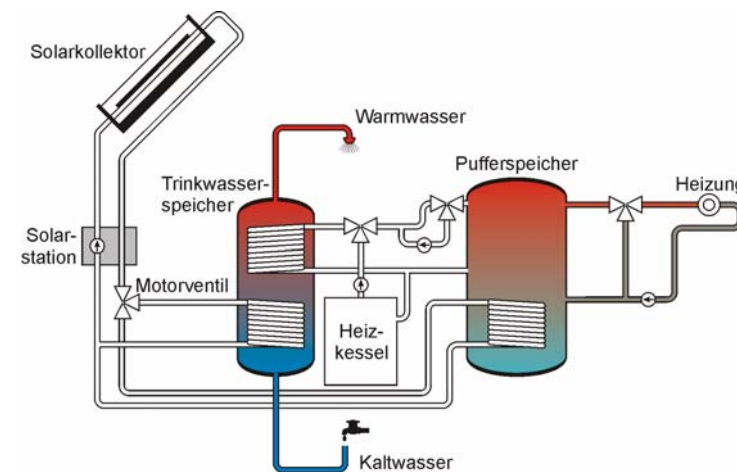

Bild 1: Zweikreisssystem zur solaren Trinkwassererwärmung und Gebäudeheizungsunterstützung, modifiziert nach [2]

bäudeheizung wird vom Pufferspeicher aus betrieben.

Wird bei vorhandenem Fernwärmeanschluss der Heizkessel durch eine fernwärme gespeiste Wärmeübertragerstation ersetzt, können Anlagen dieses Typs auch dazu beitragen, die Anschlusswerte der konventionellen Anlage, in diesem Fall eines Fernwärmeanschlusses, zu reduzieren und damit den Leistungspreis zu senken. Das wird durch die in solarthermischen Anlagen meist vorhandenen Speicher erleichtert.

Wegen der günstigen Brennstoffausnutzung wird die Kombination von solarthermischer Anlage und Brennwert-Heizkessel empfohlen. Eine solche Anlage ist die Heizzentrale SolvisMax, bei der Brennwert-Heizeinheit und Wassererwärmung in einem Gerät zusammengeführt sind. In einem Einfamilienhaus in Nordheide in der Nähe von Hamburg wurde ein solcher Solarheizkessel SolvisMax, ölgefeuert, eingesetzt, wobei der Feuerraum in einen 950-l-Pufferspeicher integriert ist, [3]. Die Kondensation im Abgas findet allerdings nicht im Heizkessel, sondern im Abgassystem statt, in dem die Verbrennungsluft vorgewärmt wird. Die 14 m² große Solarkollektorfäche auf der Südseite des Hausdachs sorgt dafür, dass der Ölbrenner von April bis September außer Betrieb bleiben kann.

Aber auch die Kombination eines Kombi-Solarspeichers, der die Schichtspeicherung begünstigt, und eines separaten Brennwert-Heizkessels wird angeboten. In diesem Fall hat sich nach [4] die Kombination von Einzonennachheizung und Rücklaufteperaturanhebung als günstig erwiesen.

In Hilzingen bei Singen am Hohentwiel wurde ein Einfamilienhaus mit einer Heizlast von $\Phi_{HL} = 11,7 \text{ W/m}^2$ gebaut [5]. In ihm wird von außen nur Elektroenergie zum Antrieb einer Wärmepumpe benötigt. In der Heizzentrale steht ein Wasserspeicher, der von einer $4,5 \text{ m}^2$ großen Solarkollektoranlage und von der Wärmepumpe gespeist wird. Die Außenluft wird über einen Erdreichwärmeübertrager vorgewärmt, in einem Wärmerückgewinnungsgerät (WRG-Gerät) weiter erwärmt und von der Wärmepumpe auf Zulufttemperatur gebracht. Die Abluft wird im WRG-Gerät etwas abgekühlt und dient dann als Wärmequellenmedium für die Wärmepumpe.

Kombinierte Solarenergie- und Umweltwärmenutzung bietet sich bei der energetischen Sanierung von denkmalgeschützten Gebäuden an, bei denen das Installieren von solarthermischen Wandlern auf Dächern oder an Fassaden nicht erlaubt ist. Im mittelalterlichen Zittauer Stadtkern wurde ein Gebäude mit Dachabsorber und Wärmepumpe ausgerüstet, [11]. Da die äußere Dachkonstruktion als geschlossene Dachhaut aus Dachziegeln beibehalten werden musste, wurde der Schlauchabsorber unter der Dachhaut verlegt, Bild 2.

Bild 2: Montage des Schlauchabsorbers unter die Dachlattung eines Gebäudes im mittelalterlichen Stadtkern von Zittau

Für ein zu errichtendes Lehr- und Laborgebäude für die Hochschule Zittau/Görlitz (FH) wurde eine Wärmepumpenanlage mit Ammoniakdirektverdampfung in Erdsonden geplant. In den zwei 170 m tiefen Bohrungen wird über Erdsonden von vor Ort verdampfendem Ammoniak dem Erdreich Wärme entzogen und damit die Gebäude geheizt. Zur Sicherheit ist ein Spitzenlast-Gasheizkessel vorgesehen. Die Wärmepumpe wird mit einem Gasmotor angetrieben, dessen Abwärme für den Heizprozess genutzt wird. Auf eine Kälteanlage wurde verzichtet, da die Bohrungen auch für einen Solekreis genutzt werden, dessen kaltes Fluid die benötigte Kälteleistung liefert und gleichzeitig das Erdreich in Sondennähe wieder aufheizt. Messsonden zum Ermitteln des sondennahen Temperaturfeldes sind bis 40 m tief eingebracht.

5. Hybridanlagen mit solarem Anteil zur Elektroenergieerzeugung

Das sind konventionelle und EREQ-Anlagen, die gemeinsam in ein Elektroenergieversorgungsnetz elektrische Energie einspeisen. Dieser Fall liegt bei der deutschen Elektroenergieversorgung schon seit ihrem Beginn vor, denn Wärme- und Wasserkraftwerke, letztere als regenerative Variante, sind seitdem an der Elektroenergieerzeugung beteiligt. Ähnlich sieht es auch in vielen anderen Ländern aus, wobei der Wasserkraftanteil je nach den Gegebenheiten von wenigen bis fast 100 Prozent, z. B. in Norwegen, variieren kann.

In jüngster Zeit kommen weitere regenerative Elektroenergieerzeuger hinzu, wie Windenergie-, Photovoltaik (PV)- und Biomasseenergieanlagen sowie Anlagen mit geothermischer Tiefenenergie, wobei mit den beiden letztgenannten Anlagen auch Wärme-Kraft-Kopplung betrieben wird. So lange alle in ein großes Verbundnetz einspeisen, wird die in der Überschrift gewählte Bezeichnung keine weite Verbreitung finden. Spektakulärer sind Inselnetze oder dieser Form nahekommende Netze. In einigen Alpenhütten werden akkumulatorgestützte gleichstromgekoppelte bivalente Wechselstrom-PV-Inselssysteme betrieben, die aus einer PV-Anlage und einem Dieselgenerator bestehen.

6. Solare Hybridanlagen

Diese Anlagen sind definitionsgemäß Hybridanlagen, die ausschließlich regenerativ die Nutzenergien thermische und elektrische Energie liefern. Eine Unterscheidung wie bei Hybridanlagen mit solarem Anteil soll hier nicht gemacht werden, da meist zum Erfüllen der EV-Aufgabe sowohl thermische als auch elektrische Energien benötigt werden. Die nachfolgenden Beispiele belegen diese Behauptung.

Durch sehr guten Wärmeschutz und den Einsatz einer Gebäudetechnik mit geringem Stromverbrauch kann das neue Produktionsgebäude der Firma Solvis vollständig mit EREQ versorgt werden [6]. Die Wärmeversorgung erfolgt über Rapsöl-BHKW und Solarkollektoranlage. Der Strombedarf wird mit PV-Anlage mit einer Spitzenleistung von 60 kW und mit dem Rapsöl-BHKW gedeckt.

Die Turbinenfabrik in Gutach im Breisgau wurde im Jahre 2000 als erste energieautarke und damit CO₂-emissionsfreie Schwermaschinenfabrik Europas an die Nutzer übergeben [7]. In einem Wasserkraftwerk mit einer Gesamtleistung von $P_p = 320 \text{ kW}$ werden $1,5 \text{ GWh/a}$ Strom erzeugt, von denen in der Fabrik $0,6 \text{ GWh/a}$ selbst verbraucht werden und der Rest in das Netz zur Versorgung von 300 Haushalten der Gemeinde Gutach eingespeist wird. Für die Wärmeversorgung werden die Abwärme der Generatoren und der Ertrag einer 30 m^2 Solarkollektoranlage eingesetzt.

Von einer Nullemissionsfabrik wird auch von der Solar-Fabrik in Freiburg im Breisgau gesprochen [8], in deren Fassade und auf dem Dach 570 m^2 Modulfläche einer PV-Anlage installiert sind. Zusammen mit einem Pflanzenöl-BHKW deckt sie den gesamten Elektroenergiebedarf des Gebäudes, und das BHKW liefert außerdem die benötigte thermische Energie.

Die Kraus-Immobilien GmbH hat sich in Heidelberg-Bergheim einen neuen Firmensitz bauen lassen und ein Passivhaus angestrebt [9]. Der Büroturm wird ohne fossile Brennstoffe versorgt. Dazu tragen bei:

- 14 Erdsonden in einer Tiefe von 60 m im Parkgelände vor dem Gebäude als Wärme- und Kältequellen, die im Winter die Wärmequellenenergie für die Wärmepumpe, im Sommer kaltes Wasser für die Kühlung liefern.
- Eine PV-Anlage mit einer Spitzenleistung von $P_p = 10 \text{ kW}$, deren Strom zum Antrieb der Wärmepumpe dient. Das städtische Elektrizitätsnetz wird als Speicher genutzt.

- Lüftungsanlage mit Wärmerückgewinnung für eine kontrollierte Raumlüftung und Nacht-
abkühlung.

Trotz des hohen Energiebedarfs im gastronomischen Bereich des Turms liegt der Jahres-
heizwärmebedarf des Gebäudes bei nur 43 kWh/(m² a).

Eine kombinierte Solarkollektor- und Biomasseenergieanlage kommt bei photovoltaisch
versorgten Pumpen ohne konventionelle Energieträger aus. Sie eignet sich auch zur Trinkwas-
sererwärmung und Gebäudeheizungsunterstützung. Da Biomasseheizanlagen auf Grund des
verwendeten Brennstoffs bisher nicht genau nach Heizleistungsbedarf geregelt werden konnten,
wird in Biomasseheizanlagen oft ein Wärmespeicher als Entkopplungsglied zwischen Heizkessel
und Wärmenutzungssystem benötigt. Bei Kopplung mit einer solarthermischen Anlage können
beide Anlagen einen Speicher bedienen. Trinkwassererwärmung und Gebäudeheizung erfolgen
ausschließlich vom Speicher aus. Solche Anlagen sind besonders für den ländlichen Raum mit
hoher Biomasseproduktion und kleiner anthropogener Energiedichte gut geeignet.

Neuerdings sind auch gut regelbare Holzheizanlagen auf dem Markt. So werden Heizkes-
sel zur Stückholzverbrennung angeboten, die zunächst das Holz entgasen und in einer geregelten
Nachverbrennung das entstandene Schwachgas verbrennen. Durch die Einführung des Pel-
letbrennstoffs ist eine Leistungsregelung der Pellettheizkessel durch dosierte Brennstoffzufuhr bis
auf 30 % der Nennleistung möglich. In diesen Fällen ist ein zusätzlicher Pufferspeicher nicht
unbedingt erforderlich.

Die Nordseeinsel Pellworm erhielt bereits 1984 eine Hybridanlage, bestehend aus PV-
und Windeenergieanlage sowie einem Dieselaggregat. 2001 beschloss die Gemeinde, aus der
vorhandenen eine solare Hybridanlage zu machen und sich so von der Energieversorgung vom
Festland unabhängig zu machen, was bei der exponierten Lage der Insel sicher sinnvoll ist.

7. Fazit

Im Artikel wird folgende Systematisierung von Anlagen mit solaren bzw. regenerativen
Komponenten vorgeschlagen:

- monovalente Solaranlagen,
- Hybridanlagen mit solarem Anteil und
- solare Hybridanlagen.

Die Hybridanlagen werden mit modernen Anlagen nach Literaturangaben belegt. Obwohl
die meisten bisher gebauten Anlagen Hybridanlagen mit solarem Anteil sind, können schon Bei-
spiele angeführt werden, bei denen solare Hybridanlagen in betriebswirtschaftliche Konkurrenz
mit konventionellen Energieversorgungsanlagen treten können. Damit werden Bausteine für eine
sichere Energieversorgung mit EREQ geschaffen.

Literatur

- [1] Schmidt, M.: Regenerative Energien in der Praxis. Verlag Bauwesen, Berlin 2002, ISBN
3-345-00757-6.
- [2] Öko-Institut e. V. (Hrsg.): Thermische Solaranlagen: Marktübersicht. Ökobuch Verlag
Staufen bei Freiburg, 9/1997.
- [3] Fack, A.: Sparsamer als ein „3-Liter-Haus“. Moderne Gebäudetechnik, Berlin 58.Jg.
(2004)3, S. 28 und 29.

- [4] Lagoda, E.: Gestaltung solarer Systeme mit Brennwert-Heizkessel. Dipl.-Arbeit Hochschu-
le Zittau/Görlitz (FH), Energieversorgungstechnik/Regenerative Energiequellen (Prof.
Manfred Schmidt), 1998.
- [5] Gnirß, J.: Das Haus zum „Wohlfühlen“. EB Energie Effizientes Bauen, Urbach 5.
Jg.(2004)1, S. 35 bis 37.
- [6] Herkel, S.: Nachhaltige Konzepte für Gewerbebauten: Die Nullemissionsfabrik Solvis.
TAB 7-8(2003) bau verlag, S.34 und 35.
- [7] Goerke, U.: Solarpreis zieht Kreise. Sonne Wind & Wärme, Bielefeld 28. Jg. (2004)1, S.
22 bis 25.
- [8] Claus, J.: Freiburg lädt zu Sonnentour. Sonne Wind & Wärme, Bielefeld 28. Jg. (2004)1,
S. 42 bis 45.
- [9] Hauss, Ch.: „Der Turm“ - ein Null-Emissionsgebäude als Firmensitz. EB Energie Effizien-
tes Bauen, Urbach 5. Jg.(2004)1, S. 10 bis 13.
- [10] Thür, A.; Weiß, W.: Ergebnisse des zweijährigen Messprojekts Solar-Biomassenah-
wärmenetz Deutsch Tschantschendorf und Bildein. Tagungsband 8. Symposium „Thermi-
sche Solarenergie“, OTTI Regensburg, 1998, S. 461 bis 465.
- [11] Thomas, S.: Analyse des Probebetriebes eines neu entwickelten Dachabsorbers. Dipl.-Arb.
Hochschule Zittau/Görlitz (FH), Klimatechnik und Bauklimatik (Prof. Henning Löber),
2002.

ZAOPATRZENIE W ENERGIĘ SŁONECZNĄ

Zaopatrzenie w energię, pochodzącą z regeneratywnych źródeł energii, jest w większości przypadków osiągalne za pomocą dużych zasobników lub też za pomocą kilku równocześnie pracujących jednostek wytwarzających moc - tak zwanych urządzeń hybrydowych. Zgromadzona energia charakteryzuje się różnorodną jakością przesyłu i magazynowania. Analizę jakości należy uwzględnić przy kształtowaniu systemu zaopatrzenia w energię. Ze względu na ukształtowanie urządzeń, rozróżnia się monowalentne urządzenia słoneczne, urządzenia hybrydowe z częścią solarną i solarne urządzenia hybrydowe. Różnice zostaną wyjaśnione na przykładach.

USKLADNĚNÍ A PŘENOS SOLÁRNÍ ENERGIE

Uskladnění a přenos solární energie z obnovitelných zdrojů lze ve většině případů dosáhnout buď jen s velkými zásobníky, nebo s více paralelně pracujícími jednotkami na výrobu energie, tak zvanými hybridními zařízeními. Vyrobené energie mají velice rozdílné skladovací a přepravní kvality. To se analyzuje a musí být při koncepci systému na výrobu energie bráno v potaz. S ohledem na způsobení zařízení rozlišujeme monovalentní solární zařízení, hybridní zařízení se solárním podílem a solární hybridní zařízení. Rozdíly budou vysvětleny na vzorových zařízeních.

SOLAR ENERGY SUPPLY

The reliability of energy supply from renewable energies can in most cases only be accomplished either with high storage capacity or with parallel working energy generating devices. Such devices are so-called hybrid devices. The generated energies have very different storage and transport qualities. This has to be taken into account when designing the energy supply system. In this paper the different storage and transport qualities and their impact on designing the energy supply system will be analysed. In regard to the design of solar devices monovalent solar devices, hybrid devices with solar part and solar hybrid devices can be distinguished. The differences will be explained with real examples.

MIĘDZYNARODOWE BADANIA MARKETINGOWE W OBLICZU GLOBALIZACJI

E. Sobczak

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Gospodarki Regionalnej
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
sobczak@ae.jgora.pl

Abstrakt

Postępujące procesy globalizacji wywołują szereg zmian zarówno w funkcjonowaniu gospodarki światowej, gospodarek krajowych, jak i przedsiębiorstw. Stwarzają konieczność dostosowywania do zmieniających się uwarunkowań.

W opracowaniu tym analizie poddano wpływ procesów globalizacji na marketing międzynarodowy oraz międzynarodowe badania marketingowe. Szczególną uwagę poświęcono rewolucji technologicznej oraz wzrastającej konkurencji międzynarodowej jako podstawowym determinantom procesów globalizacji.

1.Wstęp

Obecnie obserwuje się nasilenie globalizacji i integracji procesów gospodarczych. Wynikają z nich nowe wyzwania dla gospodarki światowej, gospodarek poszczególnych krajów jak również dla funkcjonowania przedsiębiorstw. Globalizacja stanowi integralny element współczesności i jest procesem, nie dającym się zahamować. Jest zjawiskiem bardzo złożonym i wielowymiarowym. Daje szansę na szybki rozwój, wzrost produkcji, lepszy dostęp do zdywersyfikowanych dóbr konsumpcyjnych czy ogólny wzrost dobrobytu.

Proces ten niesie z sobą również wiele zagrożeń powodujących marginalizację wielu przedsiębiorstw czy nawet gospodarek. Należą do nich niestabilność produkcji i zatrudnienia powodujące negatywne zjawiska społeczne, a także rozprzestrzenianie się kryzysów i wstrząsów finansowych.

Działalność gospodarcza zawsze związana była z pewną dozą niepewności i ryzyka, jednak procesy globalizacji znacznie ją zwiększają. Jednym ze sposobów wspomagania procesów decyzyjnych w przedsiębiorstwie, a zarazem przesłanką jego sprawnego funkcjonowania we współczesnym świecie są międzynarodowe badania marketingowe. W miarę wzrostu umiędzynarodowienia działalności gospodarczej przedsiębiorstw związanej z procesami globalizacji, można odnotować wzrastającą rolę badań rynków zagranicznych.

2. Globalizacja jako czynnik wzrostu zaangażowania przedsiębiorstw na rynku zagranicznym

Globalizacja gospodarki krajowej jest określana jako *proces poszerzania i pogłębiania się współzależności między krajami i regionami wskutek rosnących przepływów międzynarodowych oraz działalności korporacji transnarodowych, co prowadzi do jakościowo nowych powiązań między firmami, rynkami i gospodarkami*¹. Stanowi ona najbardziej zaawansowany etap umiędzynarodowienia działalności gospodarczej.

Globalizacja działalności przedsiębiorstwa polega na *integrowaniu rozproszonych międzynarodowo funkcji oraz realizujących je jednostek*².

Procesy globalizacji skłaniają przedsiębiorstwa do ekspansji na rynki zagraniczne. Nawet przedsiębiorstwo działające na rynku lokalnym nie jest w stanie uniknąć międzynarodowych wpływów, z powodu rosnącego wolumenu i zróżnicowania towarów wchodzących na rynki krajowe.

Ekspansja zagraniczna stanowi częstokroć korzystną alternatywę rozwoju przedsiębiorstwa, można wymienić wiele przyczyn tego zjawiska:

- potencjał nabywczy rynku światowego jest znacznie większy niż rynku krajowego,
- osiąganie korzyści skali - dla przedsiębiorstw posiadających nadwyżkę zdolności produkcyjnych,
- umiędzynarodowienie produkcji może stanowić korzystniejszą alternatywę niż dywersyfikacja asortymentu produkcji,
- konkurencja na wybranych rynkach zagranicznych może być mniejsza niż na rynku krajowym,
- produkt może osiągać fazę wzrostu na rynku zagranicznym, podczas gdy na rynku krajowym znajduje się u schyłku cyklu życia,³
- następuje globalizacja handlu – na świecie znoszone są bariery handlowe (cła, opłaty importowe, ograniczenia prawne), następuje odchodzenie od protekcjonizmu i tendencja do kreowania warunków dla otwartego handlu,
- konsumentów w coraz większym stopniu cechuje kosmopolityzm – przedsiębiorca nie może liczyć na lojalność lokalnych klientów, którym zależy na najwyższej jakości po najniższej cenie, natomiast mniej istotnym staje się miejsce produkcji wyrobu,
- dominacja przedsiębiorstw specjalizujących się w wytwarzaniu określonego wyrobu lub usługi – wymaga to jednak znacznego rozszerzenia rynków zbytu,
- obniżanie się kosztów działalności w skali globalnej - spowodowane jest to rozwojem techniki cyfrowej i online, a w konsekwencji coraz powszechniejszym stosowaniem tanich narzędzi komunikacyjnych np. poczta elektroniczna, prywatne sieci online, sieć WWW⁴.

Wśród przyczyn globalizacji często wymienia się rewolucję technologiczną bazującą na połączeniu technologii telekomunikacji i przetwarzania danych, zmiany związane z konkurencją międzynarodową – wiążące się z odmiennym stopniem korzystania z osiągnięć rewolucji technologicznej, oraz politykę ekonomiczną państw, polegającą na znoszeniu barier umiędzynarodowienia. Stymulują one coraz szybszą ekspansję przedsiębiorstw na rynki zagraniczne.

¹ Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania. Pod red. Liberskiej, B. Warszawa: PWE 2002, s. 20.

² Zorska, A.: Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej. PWN: Warszawa 1998, s. 20.

³ Terpstra, V.: International Marketing. Chicago: The Dryden Press 1985, s. 9.

⁴ B. Bishop: Marketing globalny ery cyfrowej. PWE: Warszawa 2001, s.18.

Procesy globalizacji powodują, że przedsiębiorstwa, aby być konkurencyjne w kraju muszą być konkurencyjne międzynarodowo. Międzynarodowa konkurencyjność przedsiębiorstwa została określona w *The World Competitiveness Report 1994* jako zdolność do tworzenia większego bogactwa niż konkurenci na rynku.

Pośród licznych uwarunkowań konkurencyjności międzynarodowej przedsiębiorstwa, ze względu na cel tego opracowania, warto wymienić wiedzę i informacje oraz zasoby i umiejętności wykorzystywane w marketingu międzynarodowym, który powinien wzmacniać pozycję konkurencyjną przedsiębiorstwa poprzez generowanie synergizmu w międzynarodowych działaniach marketingowych.

Współcześnie, w dobie globalizacji szczególną rolę przypisuje się takim niestandardowym elementom marketingowym jak: innowacyjność, inicjatywa i informacja. Można je odnieść do międzynarodowych badań marketingowych, które odgrywają kluczową rolę dla przedsiębiorstw dokonujących ekspansji zagranicznej. Stymulują bowiem wzrost efektywności działań marketingowych przedsiębiorstwa i przyczyniają się do poprawy jego pozycji na rynku globalnym.

3. Znaczenie międzynarodowych badań marketingowych

Procesy globalizacji powodują rozszerzenie otoczenia rynkowego biznesu. Następuje wzrost zapotrzebowania na informacje o potencjalnych partnerach rynkowych działających na znacznie oddalonych rynkach⁵. Informacji tych mogą dostarczyć międzynarodowe badania marketingowe, które w najprostszym sposób określa się jako *badania przekraczające granice państw, dotyczące respondentów i badaczy z różnych krajów i kultur*⁶.

Bardziej szczegółowo, z uwzględnieniem cech charakterystycznych, można je zdefiniować jako *złożone, kompleksowe i skoordynowane badania marketingowe realizowane w sposób obiektywny i systematyczny na rynkach zagranicznych, w celu wspomagania procesów decyzyjnych w marketingu międzynarodowym; obejmują one gromadzenie i przetwarzanie informacji oraz analizę i interpretację uzyskanych wyników z wykorzystaniem metod ilościowych i jakościowych*⁷.

Stanowią one kategorię złożoną i wewnętrznie zróżnicowaną. O ich znaczeniu świadczyć może wielość pełnionych przez nie funkcji m.in. rozpoznawcza, wyjaśniająca, prognostyczna, innowacyjna i kontrolna⁸.

Nowoczesny menedżer powinien uświadamiać sobie znaczenie badań marketingowych jako źródła informacji, pomagającej mu podjąć właściwą decyzję, zapewniającą sprawne i coraz efektywniejsze funkcjonowanie przedsiębiorstwa na rynkach zagranicznych.

Celem badań marketingowych powinno być ograniczenie warunków niepewności i ryzyka, w jakich funkcjonuje przedsiębiorstwo oraz uprzedzenie konkurentów w działaniu. Wyniki badań rynków zagranicznych są wartościowe dla menedżera, gdy pozyskane dzięki nim informacje okazały się użyteczne w procesie podejmowania decyzji.

⁵ J. Dietl: *Marketing u progu XXI wieku*. „Marketing i Rynek”, No 2, 2000, s. 2-5.

⁶ C. S.Craig, S.P. Douglas: *International Marketing Research*. Chichester: John Wiley & Sons 2000, s. 22.

⁷ E. Sobczak: *Typologia przestrzennych badań marketingowych*. W: *Gospodarka przestrzenna VI*, pod red. nauk. Z. Przybyły. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Oddziału Wrocławskiego PTTK 2003, s.105-112.

⁸ V. Kumar: *International Marketing Research*. New Jersey: Prentice-Hall 2000, s. 60; S. Kaczmarczyk: *Badania marketingowe. Metody i techniki*. Warszawa: PWE 2002., s. 39; E. Duliniec: *Badania marketingowe w zarządzaniu przedsiębiorstwem*. Warszawa: PWN 1994, s.18-20.

Procesy globalizacji zrewolucjonizowały otaczającą nas rzeczywistość, nie mogły również pozostać bez wpływu na międzynarodowe badania marketingowe. Obecnie i w bliskiej przyszłości muszą one sprostać następującym wyzwaniom⁹:

- 1) koncentracja wysiłków badawczych na rynkach o największych potencjalnych możliwościach wzrostu gospodarczego,
- 2) rozwój możliwości prowadzenia i koordynowania badań w zróżnicowanym środowisku,
- 3) rozwój nowych, kreatywnych podejść do analizy kulturowych uwarunkowań zachowania konsumentów,
- 4) wykorzystanie osiągnięć technologicznych w procesie badawczym dla ułatwienia i przyspieszenia badań w przekroju globalnym.

Dotychczas, międzynarodowe badania marketingowe koncentrują się przede wszystkim na krajach Triady, obejmujących Stany Zjednoczone, Europę (przede wszystkim kraje członkowskie Unii Europejskiej) oraz Japonię. Rynki tych krajów oceniane są powszechnie jako duże i atrakcyjne dla przedsiębiorstw realizujących strategię internacjonalizacji. Wiadomo jednak, że kraje o największym potencjalnym wzroście znajdują się w Azji (Chiny, Indie), Ameryce Łacińskiej, Europie Wschodniej, krajach byłego Związku Radzieckiego. Przedsiębiorstwa chcące funkcjonować w przyszłości na rynku globalnym powinny skierować swą uwagę na te regiony świata i przygotowywać się do badań marketingowych rynków krajów tam się znajdujących.

Kraje rozwijające różnią się drastycznie od krajów najbardziej rozwiniętych, dlatego prowadzenie badań jest tam szczególnie utrudnione. Badacze muszą uporać się z brakiem rozwiniętej infrastruktury badawczej, niskim poziomem wykształcenia, a nawet z występowaniem analfabetyzmu wśród respondentów.

Wyniki badań powinny być interpretowane i analizowane we współpracy z badaczami pochodzącymi z tych krajów, gdyż oni lepiej rozumieją lokalne uwarunkowania. Pozwoli to na uniknięcie błędów spowodowanych brakiem zrozumienia kultury, mentalności i zwyczajów miejscowej ludności.

Prowadzenie międzynarodowych badań marketingowych wymaga od badaczy umiejętności konstrukcji pytań badawczych, adaptacji instrumentów badawczych i procedur administracyjnych do zróżnicowanego otoczenia, a także interpretacji i generalizowania wyników w wielokulturowym lub globalnym otoczeniu. Można to osiągnąć poprzez koordynację międzynarodowych badań, opracowywanie wielojęzycznych kwestionariuszy lub instrumentów badawczych. Konieczna jest również umiejętność projektowania wielonarodowych badań zawierających wspólny cel i przeprowadzanych w tym samym czasie.

Ze względu na sposób realizacji badań prowadzonych na wielu rynkach zagranicznych wyodrębnia się następujące ich rodzaje¹⁰:

- 1) badania niezależne – realizowane przez oddziały lub filie przedsiębiorstwa w różnych krajach, dotyczą tego samego produktu;
- 2) badania sekwencyjne – realizowane sukcesywnie na wybranych rynkach zagranicznych;
- 3) badania symultaniczne – prowadzone jednocześnie na wielu rynkach zagranicznych.

⁹ Craig, C. S., Douglas, S. P.: Conducting International Marketing Research in the 21st Century. International Marketing Review, 2000.

¹⁰ Kumar, V.: International Marketing Research. New Jersey: Prentice-Hall 2000, s. 20-21.

Badania niezależne są powszechnie realizowane mimo istotnych wad, do których należą niska efektywność, dublowanie prac, ograniczona porównywalność spowodowana brakiem koordynacji.

Badania sekwencyjne są najbardziej adekwatnym typem badań, jeżeli przedsiębiorstwo stosuje strategię sukcesywnej internacjonalizacji i wprowadza swój produkt kolejno na poszczególne rynki zagraniczne. Ich zaletą jest możliwość wykorzystania wniosków płynących z wcześniejszych badań, na innych rynkach sekwencyjnie włączanych do programu badawczego.

Badania symultaniczne stanowią najdoskonalszą formę międzynarodowych badań marketingowych, ponieważ zapewniają najwyższy poziom porównywalności. Można napotkać w literaturze poglądy, że badania międzynarodowe w sensie ścisłym można scharakteryzować następująco¹¹:

- mają ściśle określone cele, takie same we wszystkich krajach objętych badaniem,
- realizowane są z wykorzystaniem identycznej metodologii,
- prowadzone są w tym samym czasie,
- mają charakter porównawczy, wnioski mogą dotyczyć zarówno poszczególnych krajów jak i grupy krajów objętych programem badawczym,
- są skoordynowane.

Należy dążyć do tego by w przyszłości badania prowadzone w wielonarodowym, a więc bardzo zróżnicowanym otoczeniu marketingowym miały najczęściej charakter badań symultanicznych.

Kolejnym wyzwaniem dla międzynarodowych badań marketingowych jest rozwój jakościowych technik badawczych. Są one szczególnie pomocne w badaniach postaw i zachowań konsumentów. Należą do nich techniki projekcyjne wykorzystujące m.in. testy skojarzeń słownych, apercpejji tematycznej, wyobrażeń, wywiady indywidualne (zogniskowane lub głębinyowe), wywiady grupowe, eksperymenty, obserwacje np. z wykorzystaniem video filmowania itp.

Specyficzny charakter metod jakościowych umożliwia identyfikację pomysłów, koncepcji i trendów, mających charakter uniwersalny i w mniejszym stopniu odzwierciedlających wpływ poszczególnych kultur czy krajów. Są one szczególnie przydatne do badania zachowań, wzorców konsumpcji i postaw mieszkańców krajów rozwijających się.

W badaniach rynków zagranicznych w coraz większym stopniu powinno się uwzględniać najnowsze osiągnięcia technologii informatycznej i cyfrowej. Mogą one znajdować coraz szersze zastosowanie w procesie gromadzenia informacji, opracowywania projektów badawczych, prezentacji wyników oraz koordynacji badań międzynarodowych. Przyczyniają się do skrócenia czasu potrzebnego na zebranie danych z bardzo odległych rynków, redukują w istotny sposób koszty oraz wzbogacają techniki gromadzenia danych na rynkach międzynarodowych.

Do nowych technik gromadzenia danych należą m.in. CAPI (Computer Assisted Personal Interview) i CATI (Computer Assisted Telephone Interview) są to odpowiednio wywiady osobiste i telefoniczne wspomagane komputerowo. Tradycyjne kwestionariusze drukowane na papierze zastąpione są w nich wersją elektroniczną. Wywiady CAPI przeprowadzane są za pomocą przenośnych komputerów. Użycie komputerów multimedialnych umożliwia również wzbogacenie badań o prezentacje asortymentu produktów, fragmentów reklam telewizyjnych lub radiowych itp.

Wywiady telefoniczne CATI wykorzystują kwestionariusz programowany na komputerze i instalowany na serwerze. Umożliwia to korzystanie z niego przez wszystkie jednostki pracujące

¹¹ Kwiatkowski, P.: Międzynarodowe badania rynku. „Marketing w Praktyce”, No 1, 1996, s.24.

w sieci. Komputer informuje na bieżąco o stopniu realizacji próby. Studio badawcze może liczyć np. kilkadziesiąt stanowisk i być sukcesywnie rozbudowywane. Wywiady w trakcie ich trwania mogą być kontrolowane przez supervisor, który ma możliwość podglądu i podsłuchu wywiadu prowadzonego na dowolnym stanowisku badawczym¹².

Po przeprowadzeniu tego typu wywiadów dane są natychmiast przysyłane do centrum obliczeniowego, podlegają automatycznej kontroli eliminującej błędy ankietera, redukują zatem w sposób istotny czas i koszty pozyskiwania informacji.

Rozwój Internetu również zrewolucjonizował sposób prowadzenia międzynarodowych badań marketingowych. Stanowi on cenne źródło zarówno danych pierwotnych jak i wtórnych. Badanie rynków zagranicznych może być zarządzane i kontrolowane poprzez Internet. Nowoczesny rynek badawczy wzbogacił się o wywiady indywidualne i grupowe prowadzone techniką online, sondaże internetowe, testy stron internetowych. Kwestionariusze ankiet mogą być również rozsyłane za pomocą poczty elektronicznej.

Wykorzystanie nowoczesnej technologii w badaniach rynków zagranicznych nie ogranicza się jedynie do stosowania komputerów i Internetu. Technologia cyfrowa wiąże się z również z takimi narzędziami jak: bazy danych, prywatne sieci online, własne oprogramowanie, CD-ROM/DVD, pagery, telefony komórkowe, automatycznie rozsyłane fakсы, technologia PUSH itp.

Wszelkiego rodzaju nowoczesne narzędzia powinny być wykorzystywane podczas badań rynków zagranicznych w sposób zintegrowany, tzn. powinny być wzajemnie dostosowane. Dlatego w każdym badaniu należy rozważyć użycie dostępnych narzędzi techniki cyfrowej i online i wybrać te, które są najbardziej przydatne w realizowanym projekcie badawczym.

Możliwość wykorzystania zaawansowanych technologii w badaniach międzynarodowych mogą być drastycznie ograniczone przez niski poziom rozwoju infrastruktury technologicznej na wybranych rynkach zagranicznych, cechujących się brakiem rozwiniętej sieci telefonicznej, niewielką liczbą użytkowników Internetu, komputerów osobistych, hostów internetowych, niskim poziomem informatyzacji i wykształcenia społeczeństwa.

4. Zakończenie

Współcześnie jednym z najbardziej znaczących dla rozwoju gospodarczego zjawisk jest postępująca internacjonalizacja i globalizacja biznesu, przejawiająca się ekspansją krajowych przedsiębiorstw na rynki globalne. Rosnąca konkurencja, zanikanie barier ekonomicznych przy przekraczaniu granic państwowych oraz rewolucja technologiczna w sposób ciągły przyspieszają procesy globalizacji. Oznacza to również dla przedsiębiorstw konieczność funkcjonowania i rozwoju w bardziej złożonych warunkach, na które składają się brak znajomości rynków zagranicznych, ich ogromne zróżnicowanie, niedostatek informacji o ich wielkości, potrzebach, konkurencji. Te czynniki zwiększają znaczenie międzynarodowych badań marketingowych, dostarczających wszelkiego rodzaju informacji, pozwalających na rozwój produkcji lub sprzedaży wyrobów oraz uniknięcie kosztownych błędów popełnianych na rynkach zagranicznych.

Badania rynków zagranicznych również podlegają wpływom globalizacji. Muszą podejmować szereg wyzwań, do których należy prowadzenie badań o najwyższej jakości, w możliwie najkrótszym czasie, z wykorzystaniem kreatywnych i zróżnicowanych narzędzi i technik badawczych, stosując najnowsze zdobycze rozwoju technologicznego.

¹² www.imas.pl - Strona internetowa Instytutu Badania Rynku i Opinii Społecznej IMAS.

Równie ważnym wyzwaniem jest rozwijanie umiejętności prowadzenia badań jednocześnie w krajach rozwiniętych i rozwijających się, co zgodnie z przewidywaniami będzie w przyszłości miało coraz większe znaczenie dla przedsiębiorstw.

Kluczowym zadaniem międzynarodowych badań marketingowych nadal i w coraz większym stopniu będzie dostarczanie wszelkich niezbędnych informacji do skutecznego zarządzania przedsiębiorstwem poprzez wspomaganie procesów podejmowania decyzji w bardzo złożonym i zróżnicowanym środowisku międzynarodowym.

Literatura

- [1] Bishop, B.: Marketing globalny ery cyfrowej. PWE: Warszawa 2001.
- [2] Craig, C. S., Douglas, S.P.: Conducting International Marketing Research in the 21st Century. International Marketing Review, 2000.
- [3] Craig, C. S., Douglas, S.P.: International Marketing Research. Chichester: John Wiley & Sons 2000.
- [4] Dietl, J.: Marketing u progu XXI wieku. Marketing i Rynek No 2, 2000, s. 2-5.
- [5] Duliniec, E.: Badania marketingowe w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Warszawa: PWN 1994.
- [6] Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania. Pod red. B. Liberskiej. Warszawa: PWE 2002.
- [7] Kaczmarczyk, S.: Badania marketingowe. Metody i techniki. Warszawa: PWE 2002.
- [8] Kumar, V.: International Marketing Research. New Jersey: Prentice-Hall 2000.
- [9] Kwiatkowski, P.: Międzynarodowe badania rynku. „Marketing w Praktyce”, No 1, 1996, s.24.
- [10] Sobczak, E.: Typologia przestrzennych badań marketingowych. W: Gospodarka przestrzenna VI pod red. nauk. Z. Przybyły. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Oddziału Wrocławskiego PTTK 2003, s.105-112.
- [11] Terpstra, V.: International Marketing. Chicago: The Dryden Press 1985.
- [12] www.imas.pl - Strona internetowa Instytutu Badania Rynku i Opinii Społecznej IMAS.
- [13] Zorska, A.: Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej. PWN: Warszawa 1998.

Recenzja

Prof. Piotr Bury, Akademia Świętokrzyska w Kielcach

INTERNATIONALE MARKETINGFORSCHUNGEN IM ANGESICHT DER GLOBALISIERUNG

Die fortschreitenden Prozesse der Globalisierung rufen viele Veränderungen sowohl beim Funktionieren der Weltwirtschaft als auch bei Inlandswirtschaft und Unternehmen hervor. Diese Prozesse machen es notwendig, sich den ständig ändernden äußeren Bedingungen anpassen zu müssen.

In diesem Beitrag wurden der Einfluss der Globalisierungsprozesse auf internationales Marketing und internationale Marketingforschungen analysiert. Besondere Aufmerksamkeit wurde der technologischen Revolution und der steigenden internationalen Wettbewerbsfähigkeit als Hauptfaktoren der Globalisierungsprozesse gewidmet.

MEZINÁRODNÍ MARKETINGOVÉ PRŮZKUMY VZHLEDEM KE GLOBALIZACI

Postupující globalizace vyvolává řadu změn jak ve fungování světové ekonomiky, národních ekonomik, tak i podniků. Globalizační procesy ústí nutností přizpůsobit se měnícím se podmínkám.

V tomto příspěvku je analyzován vliv globalizačních procesů na mezinárodní marketing a mezinárodní marketingové průzkumy. Zvláštní důraz je kladen na technologickou revoluci a rostoucí mezinárodní konkurenci, jež jsou považovány za základní determinanty globalizačních procesů.

INTERNATIONAL MARKETING RESEARCH IN VIEW OF GLOBALISATION

The advancing globalisation processes result in many changes in the functioning of world economy, national economies and enterprises. They also bring up the necessity of adjustment for the changing overall conditions.

The hereby study analyses the influence of globalisation on international marketing and international marketing research. Main focus is put on technological revolution and the increasing international competition as the basic determinants of globalisation processes.

WPLYW WYBRANYCH KONCEPCJI ZARZĄDZANIA NA KSZTAŁTOWANIE ORGANIZACJI UCZĄCEJ SIĘ

E. Tabaszewska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
Katedra Nauk o Przedsiębiorstwie
ul. Nowowiejska 3, 58–500 Jelenia Góra, Polska
knop@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

Celem artykułu jest przedstawienie roli wybranych koncepcji zarządzania w kształtowaniu cech przedsiębiorstwa charakterystycznych dla organizacji uczącej się. Wydaje się, iż wiele z nich przyczynia się do przyjęcia przez firmy podejścia odpowiedniego dla zarządzania wiedzą, które to sprzyja przemianie przedsiębiorstwa tradycyjnego w organizację opartą na wiedzy. Autorka do przeprowadzenia analizy wybrała te koncepcje zarządzania, które jej zdaniem są najbardziej popularne w praktyce przedsiębiorstw.

1. Organizacja ucząca się a organizacja tradycyjna

W warunkach globalizacji wiele konkurencyjnych firm używa tych samych lub podobnych technologii, dysponuje podobnymi urządzeniami produkcyjnymi, często korzysta z tego samego oprogramowania informatycznego, czy nawet zaopatruje się u tych samych dostawców. Podobieństwa te nie są jednak w stanie zniwelować różnic w jakości produktów oferowanych przez konkurentów, a tym samym ich pozycji rynkowej. Można przyjąć, że im bardziej zbliżają się do siebie materialne czynniki angażowane w procesach wytwórczych, tym wyraźniejsze stają się następstwa różnic w stosowanych systemach zarządzania. Ta różnica poziomu działalności podobnych przedsiębiorstw wynika z ich różnego poziomu kompetencji kolektywnych. To właśnie ludzie, ich wiedza i wzajemne relacje, które decydują o stopniu skuteczności ich działań jako zespołu, sprawiają, że mając podobne zasoby i warunki działania firmy osiągają różne rezultaty.

Przedsiębiorstwo, w którym zarządza się wiedzą nazwano w latach 90-tych organizacją uczącą się (Learning Organization - LO) [2, por. s. 66]. Istnieje wiele definicji organizacji uczącej się i jak dotąd żadna nie została powszechnie przyjęta. Jedną z nich określa ją jako taką organizację, *która opiera swoje działania na pewnej sumie wiedzy, którą dysponują poszczególni współpracownicy – wiedzy, która jest wzbogacana i rozwijana, a następnie „udostępniana” przedsiębiorstwu* [1, por. s. 23].

Organizację opartą na wiedzy, można również określić jako taką, która [3, por. s. 77]:

- potrafi wpisać historyczne doświadczenia we wzorce, które nakreślają kierunki jej działania i rozwoju,
- wspomaga uczenie się wszystkich jej członków (indywidualne, zespołowe, organizacyjne) i sama ciągle się przekształca,

- rozumie swoje procesy uczenia się i zarządza nimi w celu osiągnięcia korzyści.

Przedsiębiorstwa, a przynajmniej bardzo istotna ich część, nie będą miały innej alternatywy, jak znacznie uwypuklić, poprzez odpowiednie działania, znaczenie wiedzy i zarządzania nią dla prowadzenia swojej działalności. Wiele firm nie zauważyło jeszcze jednak konieczności transformacji w organizację uczącą się. Takie organizacje nazywamy organizacjami tradycyjnymi. Podstawowe jej wyróżniki to: brak stałego doskonalenia swojej działalności, unikanie wprowadzania innowacji i elastycznego podejścia do coraz szybciej zmieniających się warunków otoczenia. Organizacja tradycyjna nie akceptuje ciągłych zmian, wręcz dąży do uzyskania stabilności działań. Jest to jednocześnie pierwszy krok do pozostania w tyle za konkurentami. Tylko bowiem przyzwolenie na ciągłe zmiany, a nawet ich wywoływanie poprzez innowacyjność, a więc poprzez wykorzystanie unikalnej wiedzy pozwoli firmom utrzymać się na rynku.

Za przedsiębiorstwo tradycyjne, można uznać więc takie:

- w którym rozbudowany jest system kontroli, nadal obowiązuje styl autorytarny, centralizacja decyzji i funkcjonalny podział pracy,
- gdzie nie występuje dbałość o rozwój osobisty pracowników, nakierowany na osiągnięcie celów organizacji, co z kolei uniemożliwia wzrost wiedzy i doświadczenia pracowników i pozyskanie tych zasobów z korzyścią dla firmy,
- w którym nie spostrzega się konieczności bycia elastycznym, szybko dostosowującym się do zmian w otoczeniu, a duże znaczenie przywiązuje się do stabilnych procedur działania.

	Typ organizacji	
	Tradycyjna	Ucząca się
podejście do zmian	unikanie zmian	szybka adaptacja dzięki zarządzaniu wiedzą
innowacyjność	przypadkowa	zaplanowana
system zarządzania	niezintegrowany, według funkcji	zarządzanie wiedzą

Tabela 1: Podstawowe różnice pomiędzy organizacją tradycyjną a organizacją opartą na wiedzy

Źródło: Opracowanie własne.

Poniższa tabela przedstawia porównanie podstawowych cech odróżniających organizację tradycyjną od uczącej się.

Biorąc pod uwagę burzliwość otoczenia, w jakim funkcjonują współczesne organizacje, wiele przedsiębiorstw będzie musiało diametralnie zmienić przyjęty sposób funkcjonowania. Aby utrzymać się na rynku konieczna jest transformacja w organizację uczącą się. Bez aktywnego zarządzania wiedzą nie jest bowiem możliwe efektywne śledzenie zmian w nim zachodzących oraz elastyczne dostosowywanie do nich wnętrza przedsiębiorstw.

2. Podstawowe cechy organizacji opartej na wiedzy

Pojęcie organizacji uczącej się stało się w ostatnim czasie bardzo popularne. Jednocześnie jest to zagadnienie na tyle nowe, że nie znajduje jeszcze szerokiego zastosowania

w praktyce. Wielu autorów tworzy swoje własne spojrzenie na organizację opartą na wiedzy, w różny sposób ją definiuje i wymienia inne kluczowe aspekty jej funkcjonowania.

Analizując literaturę można wyodrębnić jej podstawowe elementy składowe [1, por. s. 26 - 32; 3, por. s. 80 - 84; 4, por. s. 22 - 26; 5, por. s. 84 - 88]:

- 1) Specyficzna kultura organizacyjna.
- 2) Do podstawowych cech kultury organizacji uczącej się można zaliczyć: indywidualne dążenie do rozwoju, czyli tzw. mistrzostwo osobiste, otwarta komunikacja i chęć dzielenia się wiedzą. Każdy pracownik powinien chcieć się stale uczyć i podnosić swoje kwalifikacje, powodując wzrost posiadanej przez siebie wiedzy na rzecz realizowanych w przedsiębiorstwie działań. Aby jednak można było mówić o zarządzaniu wiedzą, rozwój indywidualny zatrudnionych osób nie wystarczy. Potrzebna jest także otwarta komunikacja sprzyjająca dzieleniu się wiedzą pomiędzy pracownikami. Dopiero wówczas istnieje możliwość powstania wiedzy organizacyjnej, szeroko dostępnej, przynależnej do organizacji niezależnie od zmian kadrowych na poszczególnych stanowiskach.
- 3) Otwarta struktura organizacyjna, zarówno w relacji z otoczeniem, jak i wewnątrz organizacji.
- 4) Likwidowane są bariery pomiędzy przełożonymi i podwładnymi oraz pracownikami poszczególnych komórek dla prawidłowego przebiegu procesów. Dominującą formą organizacji pracy są zespoły zadaniowe, które sprzyjają powstawaniu i rozwijaniu wiedzy organizacyjnej. Występują również silne związki z kooperantami oparte na intensywnym, obustronnym przepływie informacji, co sprzyja wspólnemu uczeniu się.
- 5) Specyficzny styl zarządzania.
- 6) Poza przywództwem, do jego podstawowych elementów możemy zaliczyć: prawo do popełniania błędów, samokontrolę, współzarządzanie oraz rozwijanie wizji. Taki styl zarządzania w naturalny sposób wspiera kulturę organizacyjną. Pracownicy zaangażowani w ciągłe doskonalenie wspierani są przez liderów, którzy uznają ich wiedzę i potencjał twórczy. Dzięki posiadanej wiedzy i zaufaniu jakim są obdarzeni przez kierownictwo mogą pełnić samokontrolę. Natomiast wspólne poczucie wizji jednocy wszystkich pracowników wokół wyznaczonych celów.
- 7) Strategia uczenia się.
- 8) Przedsiębiorstwo musi określić jakie zasoby wiedzy będą mu potrzebne w przyszłości dla realizacji zamierzonych celów i jakie powinno podjąć działania, aby je wykreować. Strategia ta powinna być ściśle powiązana z polityką personalną firmy, uzależniona jest również od przyjętej wizji.
- 9) Myślenie systemowe.
- 10) Przejawem myślenia systemowego w przedsiębiorstwie jest znajomość związków pomiędzy procesami tworzącymi system i jego nadzorowanie. Jak twierdzi Peter Senge w swojej książce „Piąta dyscyplina” podstawą uznania przedsiębiorstwa za organizację uczącą się jest postrzeganie samego siebie jako bytu mającego decydujący wpływ na swoją działalność i potrafiącego nad nią w pełni zapanować. Jest to podejście odmienne do tradycyjnego, gdzie firmy często upatrują źródeł nękających je problemów w otoczeniu, co jest wynikiem nieznaności systemu, w którym same uczestniczą.
- 11) Wykorzystanie technologii informatycznych.
- 12) Technologie informatyczne w znaczny sposób umożliwiają osiągnięcie pozostałych cech organizacji uczących się. Diametralnie usprawniają pozyskanie informacji z zewnątrz, jak i ich gromadzenie, przetwarzanie i udostępnienie pracownikom wewnątrz firmy. Powszechnie wykorzystuje się takie narzędzia jak: intranet, bazy wiedzy, systemy wspomagania decyzji, czy systemy ekspertowe.

3. Kształtowanie organizacji uczącej się w wyniku zastosowania przekrojowych koncepcji zarządzania

Koncepcje zarządzania przedsiębiorstwem ulegają silnym modyfikacjom na przestrzeni lat. Dodatkowo, stale pojawiają się nowe propozycje, których autorzy zapewniają, że ich zastosowanie zapewni sukces przedsiębiorstwu. Coraz częściej obejmują one swym zakresem całość działań realizowanych w przedsiębiorstwie. Można także zauważyć tendencje do upodabniania się sposobów zarządzania. Cechy wspólne tak zwanych przekrojowych koncepcji zarządzania, które wydają się najbardziej popularne, to między innymi: podejście procesowe do organizacji pracy, wykorzystanie możliwości twórczych każdego pracownika, ciągłe doskonalenie działań, czy umiejętność podejmowania działań prewencyjnych.

Do jednych z koncepcji zarządzania zawierających wszystkie z wyżej wymienionych elementów należy **kompleksowe zarządzanie jakością** (Total Quality Management - TQM). Jest to koncepcja stosunkowo popularna, powstała i w pełni wykorzystywana w Japonii. W Polsce wiele przedsiębiorstw korzysta już z jej zasad lub zamierza je wprowadzić. Z pewnością ma na to wpływ popularność znormalizowanych systemów zarządzania jakością, których wdrożenie jest w Europie bardzo często traktowane jako pierwszy krok na drodze do stosowania zasad TQM.

Wydaje się, że zarządzanie jakością i zarządzanie wiedzą są wzajemnie zależne. Trudno bowiem tworzyć jakość bez odpowiedniej wiedzy, jak i kreować wiedzę bez oparcia jej na kryteriach jakościowych. To co w sposób szczególny łączy TQM i organizację uczącą się, to ciągłe doskonalenie, dokonywane w oparciu o wykorzystanie wiedzy i doświadczenia wszystkich pracowników. Są to kluczowe elementy kompleksowego podejścia do jakości działań w firmie i jednocześnie podstawa zarządzania wiedzą. Stosując zarządzanie wiedzą należy zidentyfikować wszelką wiedzę dostępną w przedsiębiorstwie, a więc należącą do poszczególnych pracowników bez wyjątku, wprowadzić narzędzia służące jej rozpowszechnianiu, jak również zadbać o jej wzrost i wykorzystanie. W obydwu podejściach jest więc konieczne zaangażowanie wszystkich zatrudnionych osób, a ze strony kadry kierowniczej dbałość o wykorzystanie możliwości intelektualnych każdego pracownika.

Pozostałe elementy TQM, takie jak: praca zespołowa, przywództwo, samokontrola, czy podejmowanie decyzji w oparciu o fakty, to także warunki skutecznego zarządzania wiedzą. Wiedzę organizacyjną najłatwiej jest tworzyć poprzez grupowe formy pracy. Przywództwo jest z kolei warunkiem efektywnego motywowania pracowników do zwiększonego wysiłku, czy kreowania kultury organizacyjnej, w której główną wartością jest dążenie do rozwoju indywidualnego i samorealizacji. Samokontrola jest naturalnym wynikiem zaangażowania pracowników i właściwej postawy kadry kierowniczej. Uznając, że pracownik ma największą wiedzę o realizowanych przez siebie zadaniach, wskazuje się na konieczność przyjęcia przez niego aktywnej roli w ocenie jakości swojej pracy. Zwracanie szczególnej uwagi na zgromadzone dane i fakty z realizacji poprzednio wykonywanych zadań, to także podstawa skutecznego tworzenia i wykorzystania wiedzy. Przedsiębiorstwo uczy się przede wszystkim w oparciu o ubiegłe doświadczenia, dzięki ich analizie wie, co powinno ulec poprawie, co stwarza bariery, a co sprzyja skutecznemu wykonywaniu działań. Z pewnością firma powinna tym celu wykorzystywać technologie informatyczne, które w znacznym stopniu upraszczają i przyspieszają procesy uczenia się.

Zarządzanie procesami, to kolejna koncepcja zarządzania, która zdaniem autorki może przyczynić się do kreowania organizacji uczącej się. Warto zaznaczyć, iż organizacja pracy zorientowana na procesy jest także charakterystyczna dla kompleksowego zarządzania jakością. Z pewnością wpływ na jej popularność miała nowelizacja norm ISO serii 9000 dotyczących tworzenia systemów zarządzania jakością. Wbudowanie w normy wymagań w zakresie

podejścia procesowego wymusiło na przedsiębiorstwach ich identyfikację i zarządzanie nimi. Koncepcja ta może oczywiście występować samodzielnie, dlatego autorka analizuje ją w niniejszych rozważaniach odrębnie.

Zgodnie z zarządzaniem procesami, wymaga się od przedsiębiorstwa zdefiniowania wszystkich procesów realizowanych w firmie, pomiar ich efektywności i podporządkowanie im struktury organizacyjnej. W wyniku zastosowania podejścia procesowego powinno dojść do zlikwidowania wad tradycyjnego podziału pracy, tj. zgodnie z pełnią funkcją. Powinna więc nastąpić poprawa współpracy pomiędzy komórkami, prawidłowy przepływ informacji, traktowanie się poszczególnych komórek na zasadzie klient - dostawca wewnętrzny. Dzięki takiemu podejściu rośnie również świadomość pracowników na temat roli w uzyskiwaniu efektywności działań i wpływu jakości własnej pracy na pracę współpracowników. Zarządzanie procesami sprzyja więc myśleniu systemowemu, choć głównie ograniczonemu do wnętrza przedsiębiorstwa, poprzez zauważanie związków pomiędzy poszczególnymi procesami i pracą komórek zaangażowanych w ich realizację.

Podejście procesowe i związana z nim praca zespołowa ma wyraźny związek z otwartą strukturą organizacyjną organizacji uczącej się. Eliminowane są bariery pomiędzy pracownikami różnych szczebli i komórek dla prawidłowego przebiegu procesu oraz rozpowszechniania wiedzy. Dodatkowo, menedżer przyjmując postawę przywódczą wspiera zespół w realizacji procesu i jego doskonaleniu. Pomiar efektywności procesów za pomocą odpowiednio dobranych wskaźników, to także dobry sposób na gromadzenie wiedzy na temat skuteczności procesów i możliwość badania związków przyczynowo - skutkowych w dłuższym okresie. Organizacja uzyskuje więc skuteczne narzędzie uczenia się i jednocześnie narzędzie służące do pomiaru tego procesu. Przyjmowanie odpowiednich wartości wskaźników potwierdza bowiem, że przedsiębiorstwo wyciągnęło wnioski z poprzednich doświadczeń, a więc nauczyło się czegoś.

Jedną z popularnych koncepcji zarządzania jest także **reinżynieria procesów** (Business Process Reengineering - BPR). Jest to podejście, które cieszy się chyba takim samym uznaniem, jak i znajduje przeciwników. W skrócie, polega na radykalnym przeprojektowaniu podstawowych procesów w firmie, z wyraźnym ukierunkowaniem ich na zaspokojenie potrzeb klientów. Przy przystępowaniu do przebudowy sposobów działania, konieczna jest dogłębna analiza dotychczas realizowanych procesów i wyciągnięcie wniosków na temat ich funkcjonowania. Na tej podstawie procesy modelowane są całkowicie na nowo, ponieważ wprowadzane zmiany nie mogą polegać jedynie na poprawie istniejących działań. Zdobyta uprzednio wiedza może być nawet traktowana jako zbędny balast, który utrudnia zastosowanie BPR. Między innymi dlatego do przebudowy procesów zaprasza się zwykle konsultantów z zewnątrz, aby zapewnić świeże, odmienne spojrzenie na funkcjonowanie firmy. Wiedza i doświadczenie pracowników szeregowych również nie znajduje zastosowania, gdyż wdrażaniem BPR zajmuje się zwykle wąska grupa specjalistów.

Należy jednak zaznaczyć, że tak radykalne podejście stosowane jest jedynie w pierwszej fazie wdrażania reinżynierii procesów. Natomiast wówczas, kiedy procesy są już ustalone w nowy sposób, przyjmuje się zasady obowiązujące w zarządzaniu procesami: mierzy się ich efektywność, analizuje skuteczność w oparciu o zdobyte doświadczenia i w sposób twórczy doskonalą, przy czynnym udziale wszystkich pracowników. Wiedza jest świadomie gromadzona, rozpowszechniana i rozwijana w sposób odpowiedni dla zarządzania tym zasobem. Podkreśla się także rolę stałego kształcenia pracowników i potrzebę ich autonomii, co jest charakterystyczne także dla zarządzania wiedzą.

Przedsiębiorstwa chcąc lepiej realizować swoje działania i umacniać pozycję konkurencyjną, poszukują coraz lepszych sposobów prowadzenia swojej działalności, nie tylko w oparciu o samodzielnie zdobytą i rozwijaną wiedzę, ale również korzystając z doświadczeń

innych firm. Jest to sprawdzony, chętnie stosowany sposób na stosunkowo szybką poprawę funkcjonowania. Metoda, która opiera się na takim podejściu to **benchmarking**, czyli wzorowanie się na liderach w dziedzinie, która w przedsiębiorstwie wymaga poprawy¹.

Z pewnością jest to bardzo dobry sposób na pozyskanie wiedzy sprawdzonej. Dodatkowo koszty jej pozyskania są z reguły niższe, a czas krótszy, niż w przypadku, gdyby przedsiębiorstwo miało samodzielnie opracować tego rodzaju rozwiązania. Warto przy tym podkreślić, że organizacja nie powinna bezkrytycznie kopiować sposobów realizacji procesów w firmie będącej wzorcem, ale traktować je jedynie jako wytyczne, główną podstawę samodzielnego procesu innowacyjnego. Zaczerpnięte procesy należy dostosować do własnych potrzeb, specyfiki firmy, jednocześnie starając się je ulepszyć. Takie podejście do stosowania benchmarkingu z pewnością można uznać za dobry sposób na uczenie się organizacji. Nie wydaje się jednak, aby miał on znaczący wpływ na ukształtowanie specyficznych cech organizacji uczącej się. Benchmarking może być jedynie narzędziem służącym do zdobywania potrzebnych informacji i uczenia się firmy.

Zdaniem autorki, biernie stosowanie tej metody, to jest bez aktywnej roli przedsiębiorstwa w dostosowywaniu i poprawie pozyskiwanych procesów, może również przynieść ujemny wpływ na kreowanie cech organizacji opartej na wiedzy. Szczególnie przy stałym wykorzystywaniu benchmarkingu może dojść do spadku innowacyjności przedsiębiorstwa, w wyniku zaprzestania poszukiwania własnych rozwiązań. W takim przypadku od pracowników nie oczekuje się kreatywności w tworzeniu własnej unikalnej wiedzy, a jedynie sprawności w zdobywaniu i adaptacji wiedzy wykreowanej przez inną organizację. Trzeba jednak zaznaczyć, że nie jest to podejście odpowiednie w tej metodzie, jednak niestety stosunkowo często stosowane w praktyce.

Wszystkie z omawianych koncepcji wprowadzają zasady działania odmienne w stosunku do obowiązujących w przedsiębiorstwie tradycyjnym. Stosując je, przedsiębiorstwo powinno zrezygnować z funkcjonalnego podziału pracy na rzecz procesów, a nadzór nad ich efektywnością powinien pozwolić na ich elastyczność. Znaczące zmiany zauważalne są także w kulturze organizacji. Duże znaczenie ma aktywna rola pracowników, oparta na samodzielnosci i decentralizacji decyzji oraz dążenie do ich ciągłego rozwoju. Biorąc powyższe pod uwagę można wymienić elementy charakterystyczne dla omawianych koncepcji, mające szczególnie wpływ na transformację organizacji tradycyjnej w opartą na wiedzy (tab. 2.).

TQM	Zarządzanie procesami, BPR
▪ praca zespołowa, ▪ aktywna rola pracowników szeregowych, ▪ ciągłe doskonalenie, ▪ podejście procesowe, ▪ samokontrola.	▪ odejście od funkcjonalnego podziału zadań na rzecz procesów, ▪ praca zespołowa, ▪ samodzielność pracowników w nadzorze nad procesami, ▪ otwarta struktura organizacyjna.

Tabela 2: Wybrane elementy analizowanych koncepcji mające szczególny wpływ na transformację organizacji tradycyjnej w opartą na wiedzy

Źródło: Opracowanie własne.

Benchmarking nie został ujęty w tabeli, ponieważ w jego przypadku możemy mówić o przydatności całej metody, jako narzędzia uczenia się przedsiębiorstwa.

¹ Wydaje się, iż benchmarking należy uznać za metodę zarządzania, ponieważ jest zwykle przedsięwzięciem jedno-razowym i dotyczy z reguły wybranego obszaru działalności przedsiębiorstwa. Koncepcja natomiast obejmuje całą organizację i w sposób długoterwały wpływa na jej funkcjonowanie.

Trzeba jednak zaznaczyć, że stosowanie podejścia procesowego może być przejawem dążenia do uzyskania stabilnych procedur działania. Zwykle wiąże się ono z rozbudowaną dokumentacją i szczegółowym opisem poszczególnych procesów. Jeśli przedsiębiorstwo podejście procesowe rozumie w wąskim zakresie, bez odpowiedniego nadzoru nad ich efektywnością i zwracaniem uwagi na konieczność ich doskonalenia, może to być poważny problem w tworzeniu cech organizacji uczącej się. Natomiast przy właściwym, otwartym na zmiany podejściu do zarządzania procesami, powinno ono istotnie wspomóc elastyczność działań. Dodatkowo powinno się uzyskać płaską strukturę organizacyjną sprzyjającą otwartej komunikacji i szybkiemu przepływowi informacji.

4. Podsumowanie

Przeprowadzone rozważania wydają się uzasadniać znaczny wpływ omawianych koncepcji na przekształcanie przedsiębiorstwa tradycyjnego w organizację opartą na wiedzy. Należy jednak podkreślić, że bez ich świadomego wykorzystywania do zarządzania wiedzą, nie będzie możliwe uzyskanie ich pełnej przydatności w tym zakresie. Koncepcje mogą jedynie przygotować przedsiębiorstwo do świadomego tworzenia procesów uczenia się lub pomóc w kreowaniu sprzyjającej kultury organizacyjnej. Dlatego też, wydaje się zasadne wykorzystywanie ich jako etap wstępny do wdrożenia lub jako uzupełnienie zarządzania wiedzą.

Literatura

- [1] Grudzewski, W., Hejduk, I.: (pod red.) Przedsiębiorstwo przyszłości - wizja strategiczna, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2002.
- [2] Grudzewski, W., Hejduk, I.: Organizacja inteligentna współczesnym narzędziem zarządzania wiedzą, [w:] Czarnota J. L., Moszkowicz M. (pod red.), W poszukiwaniu strategicznych przewag konkurencyjnych, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2003.
- [3] Niemczyk, J.: Organizacja ucząca się, [w:] Perechuda K (pod. red), Zarządzanie przedsiębiorstwem przyszłości, Agencja Wydawnicza „Placet”, Warszawa 2000.
- [4] Senge, P. M.: Piąta dyscyplina. Teoria i Praktyka organizacji uczących się, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003.
- [5] Zimniewicz, K.: Współczesne koncepcje i metody zarządzania, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000.

Recenzja

Prof. zw. dr hab. Henryk Jagoda, AE Wrocław, WGRiT w Jeleniej Górze

Prof. dr hab. Mieczysław Moszkowicz, Wydział Informatyki i Zarządzania, Politechnika Wrocławska

DER EINFLUSS DER AUSGEWÄHLTE VERWALTENSKONZEPTE AUF GESTALTUNG EINER LERNENDEN ORGANISATION

Das Ziel des Artikels ist Vorstellung der Rolle der ausgewählten Verwaltungskonzeption in Gestaltung der Unternehmen eigenschaften, die charakteristisch für die lernende Organisation sind. Es scheint viele von den beigetragen zur Annahme von den Firmen einer Einstellung, die entsprechend für Verwalten des Wissens ist, es ist günstig für den Wandels des Traditionsunternehmens in die Organisation, die sich auf Wissen stützt. Die Autorin hat für die Durchführung der Analyse solche Konzeptionen ausgewählt, die nach ihrer Meinung, populärste in Tätigkeit der Unternehmens sind.

VLIV VYBRANÝCH MANAGEMENTOVÝCH KONCEPCÍ NA FORMOVÁNÍ UČÍCÍ SE ORGANIZACE

Cílem příspěvku je prezentace úlohy vybraných managementových koncepcí ve formování podnikových vlastností charakteristických pro učící se organizaci. Zdá se, že řada z nich přispívá k tomu, že firma přijímá přístup příslušný pro vědomostní management, který pozitivně ovlivňuje proměnu tradičního podniku v organizaci, jež vychází z vědomostí. Autorka pro účely analýzy zvolila ty managementové koncepce, jež považuje za nejpopulárnější v podnikové praxi.

THE INFLUENCE OF SELECTED MANAGEMENT CONCEPTIONS ON CREATING KNOWLEDGE ORGANIZATION

The aim of the article is presenting a role of selected management conceptions in creating the features of enterprise characteristic of knowledge organization. It seems that many of them are instrumental in adopting by firms approach adequate to knowledge management and in transforming traditional organization to knowledge based organization. To carry out analyze, the author selected these management conceptions, which in her opinion are the most popular in the economic practice.

OPTIMIERUNG DER SIMULATIONSMODELLE DISKRETER PRODUKTIONSSYSTEME MIT GENETISCHEN ALGORITMEN

P. Urban¹

Technische Universität Liberec
Fakultät für Maschinenwesen, Lehrstuhl für Produktionssysteme
Hájkova 6, 461 17 Liberec 1, Česká republika
frantisek.manlig@vslib.cz

Abstrakt

Der Beitrag befasst sich mit der Nutzung von modernen Optimierungsmethoden in dem Bereich von Versuchsplanung der Simulationsexperimente. Das Ziel des Artikels ist es, ein Optimierungsszenario, das auf der Anwendung des genetischen Algorithmus basiert, vorzustellen, kurz zu erläutern und mit den Ergebnissen der ersten Testung bekannt zu machen.

1. Genetische Algorithmen und ihre Nutzung

Der Begriff genetischer Algorithmus (GA) benutzt man nicht bloß für einen eindeutig definierten Algorithmus, sondern schließt ganze Menge von Algorithmen ein, die aus der Darwinischen Evolutionstheorie herausgehen. Einzelne Algorithmen können sich vor allem durch Kodierung von Eingangsparametern, benutzter Evolutionsstrategien, bzw. durch Operatoren (Kreuzung, Mutation) unterscheiden.

Genetische Algorithmen gehören zu den stochastischen Lösungsalgorithmen und zeigen sich wegen seinem stochastischen Charakter und ziemlich einfacher Applikationsmöglichkeit als geeignetes Werkzeug zur Optimierung von Fertigungsprozessen besonders bei großer Menge der Lösungsalternative. Sie garantieren zwar die Findung des Globaloptimums nicht, doch die Ergebnisse können sehr nah des Optimums liegen. Durch geeignete Repräsentation ist es möglich, den genetischen Algorithmus für beide Grundoptimierungsaufgaben (Kombination als auch Permutation) zu nutzen. In den Aufgaben des Permutationscharakters suchen wir gewöhnlich die optimale Auftragsreihenfolge, als Beispiel der Kombinationsaufgabe kann man die Lagerbestandsoptimierung oder Gestaltung von Fertigungsprozessen nennen.

Allgemein kann man sagen, dass die Anwendung der GA sowie anderen Lösungsmethoden von der Menge der möglichen Lösungsalternativen abhängig ist. Für kleine Menge ist es empfohlen, die klassischen oder statistischen Methoden der Versuchsplanung (auch Design of Experiments - DOE genannt) wie z. B. Enumeration, Taguchi Verfahren usw., zu nutzen. Aber auch bei sehr großer Menge sollte man die GA nicht automatisch anwenden, sondern zuerst versuchen, durch geeignete Maßnahmen den durchzusuchenden Lösungsraum zu mindern.

¹ externer Doktorstudent am genannten Lehrstuhl

2. Beschreibung des GASRR - Algorithmus

Die Entwicklung des Optimierungsalgorithmus GASSR (genetischer Algorithmus mit realer Repräsentation von Eingangsfaktoren) folgt die Grundidee, immer effektivere Methoden der Optimierung von Simulationsexperimenten zu suchen. Der Kern des Steuerungsalgorithmus ist im Programm EXCEL[®] erzeugtes Makro, die über OLE automation das im Simulationssystem Witness[®] erzeugtes Simulationsmodell steuert. Diese Steuerung basiert auf der Beziehung Client-Server (Serverapplikation macht seine Objekte der Clientapplikation zugänglich). Im Optimierungsprogramm ist das „Makro“ Client, das Simulationssystem stellt Server dar. Die detaillierte Beschreibung der OLE Kommunikation kann man z. B. in der Literatur [6] finden.

Optimierungsalgorithmus geht dem klassischen genetischen Algorithmus hervor. Der Hauptunterschied liegt in der Kodierung von Eingangsfaktoren. Im Unterschied zu den meisten Applikationen, die binäre Kodierung nutzen, wird es hier versucht, einen Realwert einzubeziehen. Das Prinzip des Algorithmus ist aus der Abbildung 1 zu entnehmen.

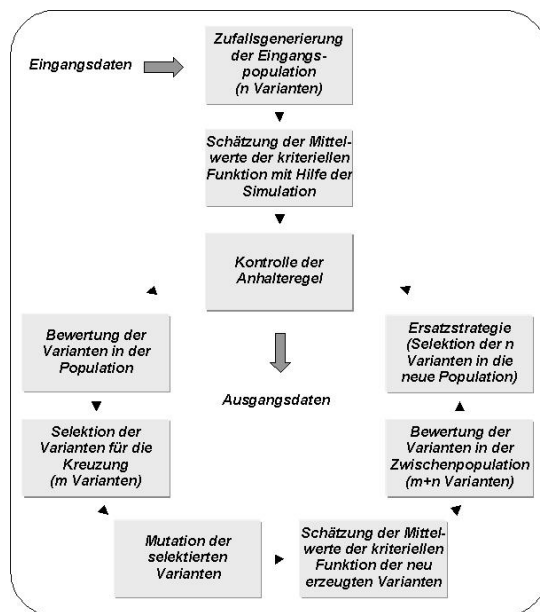

Abb 1: Prinzip GASRR

Im ersten Schritt wird die Eingangsgeneration (meistens zufällig) generiert. Schon hier kann man einige Kenntnisse über dem optimierten Fertigungssystem nutzen, z. B. Begrenzungen bzw. Regeln. Die Generierung nicht zufälliger Eingangsgeneration ist geeignet, wenn es sehr starke Begrenzung der Optimierungsaufgabe gibt.

Für die Eingangspopulation der Varianten bekommt man mit Hilfe der Simulation die geschätzten Mittelwerte der Kriterienfunktion. Diese helfen zur Ermittlung des sog. „Fitness“, die zur Bewertung der Qualität der Varianten dienen. Im weiteren Schritt wählt man durch Selektionsmechanismen „m“ Varianten aus, die dann rekombiniert werden. Gegenwärtige Version vom GASRR ermöglicht Einpunkt-, Zweipunkt-, Diskretkreuzung, zufällige und dynamische Mutation. Für die neu erzeugten Varianten wird die Schätzung der Mittelwerte der Kriterienfunktion durchgeführt und aus der Zwischenpopulation (erstellt von der Menge „m+n“ Varianten) wird die nächste Population selektiert.

Die Beendigung der Optimierung wird durch Anhalteregel kontrolliert. Hier werden z. B. maximale Anzahl der Population, die Zeit der Beendigung, usw. vorgeschrieben. Die detaillierte Beschreibung findet man in [7].

3. Optimierung des Sortimentes

Hier wird ein Beispiel der Optimierung eines Fertigungssystems kurz beschrieben. Das Ziel dabei ist, der Durchsatz der Erzeugnisse A, B, C zu maximieren. Eine Analyse hat einige Möglichkeiten der Erhöhung des Ersatzes gezeigt. Diese kann man durch geeignete Größe der Fertigungs- und Transportlose sowie durch Optimierung von Personal- und Fertigungskapazitäten erzielen.

Wie es wichtig ist, die Kriterienfunktion richtig einzustellen, wird es im folgenden kurz demonstriert.

In ersten Experimentierungsphase wurde von der Kriterienfunktion hervorgegangen, die nur expeditierten Mengen berücksichtigen. Mit dieser Funktion bekommt man aber 43 Varianten, mit denen das Maximum erreicht wird. Solche Einstellung der kriteriellen Funktion ist deshalb nur wenig zweckvoll. Einerseits sind die expeditierten Mengen rücksichtlich zu dem Gewinn nicht differenziert, andererseits wird die Variabilität der Fertigungsressourcen auf die Erhöhung der Fertigungskosten nicht einbezogen. Das beseitigt die zweite Kriterienfunktion, bei der es sich um die relative Ausprägung des Gewinns handelt. In diesem Falle bekommt man nur 1 Variante mit dem größten Gewinn (3.474).

Die Eingangsparameter und die Optimierungsbegrenzungen sind in der Tabelle 1 aufgeführt. Wegen den Beschränkungen, die aus der Forderung nach dem Sortimentsausgleich herausgeht, bekommt man von der Gesamtanzahl von 243936 Varianten nur 18216 realen Alternativen.

Um die Güte des GASRR Algorithmus bewerten zu können, wurden die Ergebnisse des GASRR Algorithmus miteinander verglichen mit den Ergebnissen des Erweiterungsmoduls Optimizer des Simulationssystems Witness - Adaptive Thermostatical Simulated Annealing (SA) und Hill Climb (HC).

Die Abbildung 2 stellt die Häufigkeit der erreichten Ergebnisse für wiederholte Optimierungsläufe dar.

Eingangsparameter	Wert	Bezeichnung
Fertigungslose A	1000, 1200..3000	D_A
Fertigungslose B	2000, 2200..6000	D_B
Fertigungslose C	1000, 1200..3000	D_C
Transportlose A	100, 200	T_A
Transportlose B	100, 200	T_B
Transportlose C	100, 200	T_C
Anzahl der Mitarbeiter	4, 5..9	P_T
Anzahl der Bohrmaschinen	1,2	V_P

Begrenzung
$P_T - V_P \leq 7$
$2 \cdot D_A \leq D_B \leq 2,2 \cdot D_A$
$D_A \leq D_C \leq 1,5 \cdot D_A$

Tab 1: Eingangsparameter und Begrenzungen

Aus der Darstellung ist es ersichtlich, dass mit dem GASRR minimal vergleichenden Ergebnisse wie mit SA erreicht wurden. Die Algorithmen GASRR und SA haben meistens die Lösung gefunden, die nah des Optimums liegen. Die Nutzung des HC Algorithmus führte dem gegenüber zu den Kreisläufen und damit zum Stagnieren der Optimierung.

Die Qualität der Algorithmen ist sehr gut auch aus den folgenden Abbildungen zu sehen. Diese stellen die Stabilität der Ergebnisse für GASRR und SA ausgedrückt durch die Abweichung vom Globaloptima dar.

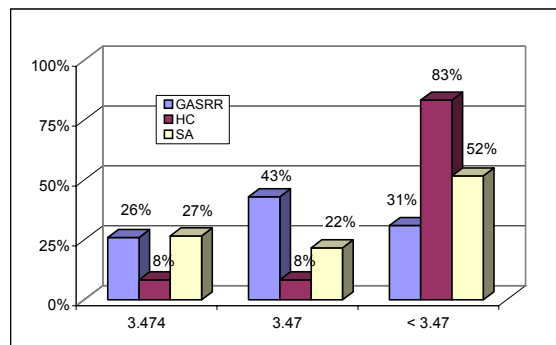

Abb. 2: Häufigkeit der Ergebnisse

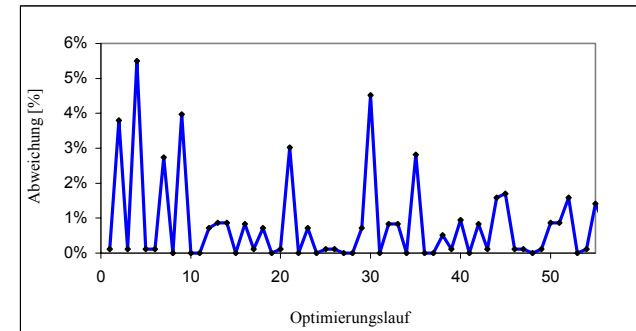

Abb. 3: Stabilität der Ergebnisse - Algorithmus SA.

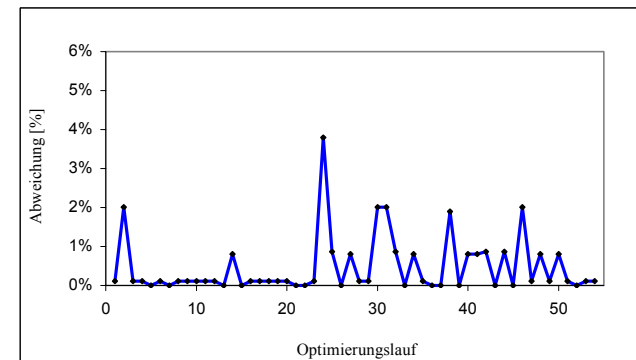

Abb. 4: Stabilität der Ergebnisse - Algorithmus GASRR.

4. Schlussfolgerung

Aus durchgeführten Experimenten können z. Z. wegen ihrer ziemlich kleinen Anzahl keine allgemeinen Schlüsse gemacht werden. Die Eigenschaften des GASRR Algorithmus müssen noch durch größer Anzahl der Optimierungsexperimente mit unterschiedlicher Einstellung der Kriterienfunktion sowie den Steuerparametern des Algorithmus (die Wahrscheinlichkeit der Kreuzung und Mutation, usw.) und auf mehreren Beispielen getestet werden. Doch schon die ersten Ergebnisse der Testung mit dem GASRR Algorithmus sind sehr interessant und zeigen auf großes Potenzial seiner Nutzung.

Literatur

- [1] April, J.; Glover, F.; Kelly J. P.; Laguna, M.: Practical introduction to Simulation Optimization. In: Proceedings of the 2003 Winter Simulation Conference. New Orleans 2003, s. 71., 78.
- [2] FU, M.C.: Simulation optimization. In: Proceedings of the 2001 Winter Simulation Conference. Arlington 2001, s. 53., 60.
- [3] Manlig, F.: „Optimierung“ von Fertigungsprozessen mit Rechnersimulation. In: Forschungsergebnisberichte 2001 der Professur für Produktionsautomatisierung/ Steuerungstechnik [Forschungsbericht] TU Dresden, PAS, 2001. S. 45-53.
- [4] Kvasnička, V.; Pospíchal, J.; Tiňo, P.: Evolučné algoritmy.
- [5] Mařík, V.; Štěpánková, O.; Lažanský, J.: Umělá inteligence 3. Academia, Praha 2001. ISBN 80-200-0472-6.
- [6] Walkenbach, J.: Microsoft Excel 2000&2002 - programování ve VBA. Computer Press, Praha 2001. ISBN 80-7226-547-4.
- [7] Urban, P.: Evoluční algoritmy a jejich aplikace v optimalizaci simulačních experimentů. In: Optimalizace vlastností strojů a pracovních procesů. Oblast d. [Výzkumná zpráva] TU v Liberci - KVS. Liberec 2002
- [8] Urban, P.: Optimalizace struktury výrobního programu algoritmem GASRR. In: Optimalizace vlastností strojů a pracovních procesů. Oblast d. [Výzkumná zpráva] TU v Liberci - KVS. Liberec 2003
- [9] Urban, P.; Manlig, F.: Genetische Algorithmen und ihre Anwendung bei der Planung von Simulationsexperimenten. In: XIV. gemeinsames Wissenschaftliches Kolloquium TU Dresden - TU Liberec. Dresden 23.-25.09.2003, Vortragsband, S. 124-128. ISBN 3-86005-371-X

OPTIMALIZACJA SYMULACYJNYCH MODELI DYSKRETNYCH SYSTEMÓW PRODUKCJI Z WYKORZYSTANIEM ALGORYTMÓW GENETYCZNYCH

W artykule autor zajmuje się wykorzystaniem algorytmów genetycznych w wariantach analizy, syntezy i optymalizacji. Przedstawiono algorytm GASSR (Genetyczny Algorytm z Realną Reprezentacją) wychodzący z badania Katedry systemów produkcji i na przykładu symulacyjnego modelu przetwarzania w systemie Witness zwróca uwagę na możliwe ciężkości przy wykorzystaniu funkcji kryterialnej. Dla ilustracji przeprowadzono porównanie wyników osiągniętych z wykorzystania modułu Optimizer.

OPTIMALIZACE SIMULAČNÍCH MODELŮ DISKRÉTNÍCH VÝROBNÍCH SYSTÉMŮ GENETICKÝMI ALGORITMY

Využití abstraktních modelů výrobních systémů k simulaci jejich reálného chování představuje jednu z možných variant analýzy, syntézy a optimalizace. Cílem příspěvku, který vychází z výzkumného záměru řešeného na katedře výrobních systémů, je především seznámit s principy genetického optimalizačního algoritmu GASRR (Genetický Algoritmus S Reálnou Reprezentací) a na příkladu simulačního modelu vytvořeného v systému Witness poukázat na možná úskalí spojená s volbou účelové (kritériální) funkce. Zároveň je pro ilustraci provedeno porovnání s výsledky dosaženými použitím optimalizačního modulu Optimizer.

OPTIMIZATION OF PRODUCTION SYSTEMS WITH THE GENETIC ALGORITHM

The article deals about genetic algorithms for simulation optimisation. We present algorithm GASRR (Genetic Algorithm with Real Representation) that uses OLE - automation for control a simulation runs. We confront optimisation results from GASRR with results from algorithms Adaptive Thermostatical Simulated Annealing (SA) and Hill Climb (HC) of optimisation module Optimizer from Lanner Group Ltd. The article shows difference two output functions for effective optimisation.

10. JUBILEUSZOWE MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM STUDENCKIE SZKÓŁ WYŻSZYCH EUROREGIONU NYSA

F. Adamczuk

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i turystyki w Jeleniej Górze
58-500 Jelenia Góra, Nowowiejska 3, Polska
adamczuk@oscar.ae.jgora.pl

X Jubileuszowe Międzynarodowe Sympozjum Studenckie Szkół Wyższych Euroregionu Nysa odbyło się w dniach 16.-18. 05. 2004 roku w Jeleniej Górze. Utrzymano tradycyjną formę Sympozjum, podczas którego prezentowane były prace studentów uczelni wyższych ERN oraz spoza Euroregionu, specjalnie przygotowane w formule konkursu.

Sympozjum Studenckie zgromadziło tradycyjnie studentów i ich opiekunów naukowych z uczelni wyższych ERN jak również z Uniwersytetu Wrocławskiego. Celem tej imprezy była wymiana doświadczeń naukowych studentów i prezentacja wyników ich badań, dotyczących problematyki euroregionalnej. Uczestnicy zaprezentowali swoje referaty naukowe i projekty badawcze w dwóch sekcjach: Technika i Sprawy Socjalne oraz przedstawili własne spostrzeżenia i przemyślenia dotyczące Euroregionu Nysa.

Dla oceny przedłożonych referatów powołano jury w składzie:

Sekcja Techniczna:

- **Doc. Ing. Eva Konečná, CSc. - Uniwersytet Techniczny w Libercu (TUL), Koordynator ACK z czeskiej strony,**
- **Dr.-Ing. Hermann Slansky – IHI Zittau,**
- **dr Danuta Fijałkowska – Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra**

Sekcja: Ekonomia i Sprawy Socjalne:

- **dr Marian Maciejuk - AE Wrocław, WGRiT Jelenia Góra**
- **Doc. PhDr. Václav Zeman - TUL**
- **Dr Leszek Albański – Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra**

Do konkursu zostało zgłoszonych 19 referatów przygotowanych przez 28 studentów, w tym 5 z Czech (z Uniwersytetu Technicznego w Libercu), 5 z Niemiec (2 z IHI Zittau, 3 z Hochschule Zittau/Görlitz/FH), 6 z Polski (1 z AE Wrocław - WGRiT Jelenia Góra, 2 z Uniwersytetu Wrocławskiego, 3 z Kolegium Karkonoskie) oraz 3 referatów z Uniwersytetu Nysa.

Jury postanowiło nagrodzić i wyróżnić referaty przygotowane przez następujących studentów:

Sekcja Techniczna:

1. **Irena Šubrtová - TU Liberec: APLIKACE TENKÝCH VRSTEV PVD V MEDICÍNĚ**

2. **Mariusz Piela i Krzysztof Żoładz - Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra: UCZELNIANY SYSTEM INFORMACYJNY WYKORZYSTUJĄCY INTERNETOWE BAZY DANYCH**
3. **Andrzej Janeczek – Hochschule Zittau/Görlitz(FH): OKREŚLANIE KRYTERIÓW WPŁYWAJĄCYCH NA WYTRZYMAŁOŚĆ GLINNY LEKKIEJ – BADANIE NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH SUROWCÓW**
4. **Joanna Dudzik i Marek Gadzina – Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra: APLIKACJA DO TWORZENIA BIZNESPLANU Z WYKORZYSTANIEM PAKIETU MS OFFICE**
5. **Peter Gomolla – IHI Zittau: CO-EMISSIONEN IN DER OXALSÄUREPRODUKTION. UNTERSUCHUNG DER KATALYTISCHEN ELIMINATION VON CO UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DES DENOX-SYSTEMS**

Sekcja: Ekonomia i Sprawy Socjalne:

1. **Jana Křivohlavá – TU Liberec: OSIDLOVÁNÍ FRÝDLANTSKA PO ODSUNU NĚMCŮ V LETECH 1945-1960**
2. **Amelia Pieńkowska i Susanne Max – Uniwersytet Nysa (Politechnika Wrocławska): BREAKING PREJUDICES – OUR „VIRTUAL” NEISSE UNIVERSITY**
3. **Krystian Dulawa i Tomasz Gólkowski – IHI Zittau: QUO VADIS HOMO? HANS JONAS – DIE NACHHALTIGKEIT**
4. **Agata Kuczma, Sylwester Kotrys, Jarosław Pasternak i Kajetan Koziorowski – Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra: IDEAL OJCA W OPINII UCZNIÓW KLAS V I VI SZKÓŁ PODSTAWOWYCH**

Organizacja X Jubileuszowego Międzynarodowego Sympozjum Studenckiego możliwa była dzięki bardzo zycziwej postawie Prezydenta Miasta Jeleniej Góry dr Józefa Kusiaka i Zarządu Miasta Jeleniej Góry, którzy wsparli finansowo część kosztów przedsięwzięcia, przede wszystkim koszty druku publikacji studentów z Polski, Czech i Niemiec.

Podczas procedury akredytacyjnej WGRiT AE we Wrocławiu wysoko oceniono organizację międzynarodowego sympozjum w latach 1993-2003. Przypomnieć należy, iż jest to inicjatywa strony polskiej, zgłoszona przez ówczesnego Dziekana WGRiT Panią prof. zw. dr hab. Danutę Strahl. W kolejnych latach przedsięwzięcie to nabrało wymiaru ponadregionalnego i stało się trwałym elementem współpracy transgranicznej na pograniczu trzech krajów Polski, Czech i Niemiec. Wśród dziesięcioletniego dorobku istotne miejsce zajmuje sekcja studencka ACK reprezentowana przez dr Mariana Maciejuka z WGRiT.

Wydaje się, że kolejne sympozja w warunkach członkostwa Polski i Czech w Unii Europejskiej otrzymają nowe impulsy do pogłębiania wzajemnej współpracy. Studenci z Polski, Czech i Niemiec uznają te sympozja za integralną część systemu dydaktyczno-naukowego. Organizacja tych przedsięwzięć w Jeleniej Górze wpływa korzystnie na dobry wizerunek miasta jako silnego ośrodka akademickiego.

10. INTERNATIONALES JUBILÄUMSTUDENTENSYMPOSIUM DER HOCHSCHULEN DER EUROREGION NEISSE

10. Internationales Symposium der Studenten der Hochschulen der ERN - „Jubiläumssymposium“ zum Thema Forschungsarbeiten der Studenten der Hochschulen in der ERN wurde durch die Fakultät für Regionalwirtschaft und Tourismus der Wirtschaftsuniversität Wrocław organisiert und fand vom 16. 05. 2004 bis 18. 05. 2004 in Jelenia Góra statt. Traditionell wurden wissenschaftliche Arbeiten und Forschungsarbeiten von Studenten aus den Hochschulen der ERN in zwei Sektionen: Sektion Technik und Sektion Wirtschaft und Sozialwesen präsentiert.

Das Jubiläumssymposium versammelte traditionell Studenten aus der Euroregion Neisse und von der Universität Wrocław mit ihren wissenschaftlichen Betreuern. Das Ziel war Erfahrungsaustausch und Präsentation der Forschungsergebnisse der Studenten. Die Referenten äußerten eigene Bemerkungen und Überlegungen zur Idee der Euroregionalisierung und der europäischen Union.

Als Jury wurden folgende Personen einberufen:

Sektion Technik:

- **Doc. Ing. Eva Konečná, CSc. - Uniwersytet Techniczny w Libercu (TUL), Organisationsplaner der tschechischen Seite des AKZ,**
- **Dr.-Ing. Hermann Slansky – IHI Zittau,**
- **dr Danuta Fijalkowska – Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra**

Sekcja: Ekonomia i Sprawy Socjalne:

- **dr Marian Maciejuk - AE Wrocław, WGRiT Jelenia Góra**
- **Doc. PhDr. Václav Zeman - TUL**
- **Dr Leszek Albański – Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra**

Zum Symposium wurden insgesamt 19 Beiträge angemeldet, die von 28 Studenten vorbereitet wurden: darunter **5** Beiträge (Technische Universität Liberec - Tschechen), **2** Beiträge (IHI Zittau – Deutschland), **3** Beiträge (Hochschule Zittau/Görlitz(FH) - Deutschland), **1** Beitrag (Fakultät für Regionalwirtschaft und Tourismus Wirtschaftsuniversität in Wrocław - Polen), **2** Beiträge (Universität Wrocław - Polen), **3** Beiträge (Kolegium Karkonoskie in Jelenia Góra - Polen), **3** Beiträge (Universität Neisse).

Folgende Referate wurden ausgezeichnet:

Sektion Technik:

1. **Irena Šubrtová - TU Liberec: APLIKACE TENKÝCH VRSTEV PVD V MEDICÍNĚ**
2. **Mariusz Piela i Krzysztof Żołądź - Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra: UCZELNIANY SYSTEM INFORMACYJNY WYKORZYSTUJĄCY INTERNETOWE BAZY DANYCH**
3. **Andrzej Janeczka – Hochschule Zittau/Görlitz(FH): OKREŚLANIE KRYTERIÓW WPLYWAJĄCYCH NA WYTRZYMAŁOŚĆ GLINNY LEKKIEJ – BADANIE NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH SUROWCÓW**
4. **Joanna Dudzik i Marek Gadżina – Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra: APLIKACJA DO TWORZENIA BIZNESPLANU Z WYKORZYSTANIEM PAKIETU MS OFFICE**

5. **Peter Gomolla – IHI Zittau: CO-EMISSIONEN IN DER OXALSÄUREPRODUKTION. UNTERSUCHUNG DER KATALYTISCHEN ELIMINATION VON CO UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DES DENOX-SYSTEMS**

Sekcja: Ekonomia i Sprawy Socjalne:

1. **Jana Křivohlavá – TU Liberec: OSIDLOVÁNÍ FRÝDLANTSKA PO ODSUNU NĚMCŮ V LETECH 1945-1960**
2. **Amelia Pieńkowska i Susanne Max – Uniwersytet Nysa (Politechnika Wroclawska): BREAKING PREJUDICES – OUR „VIRTUAL” NEISSE UNIVERSITY**
3. **Krystian Dulawa i Tomasz Golkowski – IHI Zittau: QUO VADIS HOMO? HANS JONAS – DIE NACHHALTIGKEIT**
4. **Agata Kucza, Sylwester Kotrys, Jarosław Pasternak i Kajetan Koziorowski – Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra: IDEAL OJCA W OPINII UCZNIÓW KLAS V I VI SZKOŁ PODSTAWOWYCH**

Die Durchführung des 10. Internationalen Symposiums der Studenten der Hochschulen der ERN - „Jubiläumssymposium“ war möglich dank finanzieller Unterstützung von Stadtpräsidenten in Jelenia Góra - Herrn Dr. Józef Kusiak und Stadtverwaltung in Jelenia Góra. Durch diese Mittel wurden die Druckkosten der Veröffentlichungen von Studenten aus Polen, Tschechen und Deutschland finanziert.

Im Akkreditierungsverfahren, das an der Fakultät für Regionalwirtschaft und Tourismus durchgeführt war, wurde die Organisation des Symposiums in den Jahren 1993-2003 sehr hoch bewertet. Es soll auch daran erinnert werden, dass dies eine Initiative der polnischen Seite war, die durch damaligen Dekan der Fakultät für Regionalwirtschaft und Tourismus in Jelenia Góra - Frau Prof. Dr. habil. Danuta Strahl aufgestellt wurde. In folgenden Jahren gewann das Symposium an einer grenzüberschreitenden Bedeutung und gehört zum wichtigen Element der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit im Dreiländereck Polens, Tschechiens und Deutschlands. Im Laufe von diesen 10 Jahren spielt auch eine wichtige Rolle die Arbeitsgruppe „Studentenaktivitäten“ bei AKZ, vertreten durch Herrn Dr. Marian Maciejuk - Fakultät für Regionalwirtschaft und Tourismus in Jelenia Góra.

Es scheint, dass die nächsten Veranstaltungen - schon unter neuen Bedingungen d.h. Polen und Tschechien als Mitglieder der EU - für neue Anregungen zwecks Vertiefung gegenseitiger Zusammenarbeit sorgen werden. Die Studenten aus Polen, Tschechien und Deutschland anerkennen das Symposium als einen integralen Teil des didaktisch-wissenschaftlichen Prozesses. Diese Veranstaltung übt auch großen Einfluss auf positive Bildgestaltung von der Stadt - Jelenia Góra als ein starkes Hochschulzentrum.

10. VÝROČNÍ MEZINÁRODNÍ STUDENTSKÉ SYMPOSIUM VYSOKÝCH ŠKOL EUROREGIONU NISA

10. výroční mezinárodní studentské symposium Vysokých škol Euroregionu Nisa se konalo ve dnech 16.-18. 5. 2004 v Jelení Hoře. Byly prezentovány práce studentů vysokých škol ERN a také z jiných území, připravené zvláště pro tento druh soutěže.

Studentské symposium shromáždilo tradičně studenty a jejich vědecké vedoucí z vysokých škol ERN a také z Vratislavské univerzity. Cílem symposia byla výměna vědeckých zkušeností studentů a prezentace výsledků jejich výzkumných prací, které se týkají euroregionální problematiky. Účastníci prezentovali své vědecké příspěvky a výzkumné projekty v oborových sekcích: Technika a Sociální záležitosti a vyjadřovali své poznatky a názory týkající se Euroregionu Nisa.

Pro hodnocení příspěvků byla svolaná jury:

Sekce: Technika:

- **Doc. Ing. Eva Konečná, CSc.** - Technická univerzita v Liberci, Koordinátor české strany,
- **Dr. Ing. Hermann Slansky** - IHI Zittau,
- **dr Danuta Fijałkowska** – Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra

Sekce: Ekonomia i Sprawy Socjalne:

- **dr Marian Maciejuk** - AE Wrocław, WGRiT Jelenia Góra
- **Doc. PhDr. Václav Zeman** - TUL
- **Dr Leszek Albański** – Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra

Přihlášených bylo 19 příspěvků připravených 28 studenty, z toho 5 z České republiky (Technické univerzity v Liberci), 5 z Německa (2 z IHI Zittau, 3 z Hochschule Zittau/ Görlitz/ FH), 6 z Polska (1 z AE Wrocław - WGRiT Jelenia Góra, 2 z Univerzity Wrocław, 3 z Kolegium Karkonoskie) a 3 referáty z Univerzity Nisa.

Jury rozhodlo o udělení cen a vyznamenání příspěvkům připraveným následujícími studenty:

Sekce: Technika:

1. **Irena Šubrtová** - TU Liberec: APLIKACE TENKÝCH VRSTEV PVD V MEDICÍNĚ
2. **Mariusz Piela i Krzysztof Żołądź** - Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra: UCZELNIANY SYSTEM INFORMACYJNY WYKORZYSTUJĄCY INTERNETOWE BAZY DANYCH
3. **Andrzej Janeczek** – Hochschule Zittau/Görlitz(FH): OKREŚLANIE KRYTERIÓW WPŁYWAJĄCYCH NA WYTRZYMAŁOŚĆ GLINNY LEKKIEJ – BADANIE NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH SUROWCÓW
4. **Joanna Dudzik i Marek Gadzina** – Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra: APLIKACJA DO TWORZENIA BIZNESPLANU Z WYKORZYSTANIEM PAKIETU MS OFFICE
5. **Peter Gomolla** – IHI Zittau: CO-EMISSIONEN IN DER OXALSÄUREPRODUKTION. UNTERSUCHUNG DER KATALYTISCHEN ELIMINATION VON CO UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DES DENOX-SYSTEMS

Sekce: Ekonomie a Sociální problémy:

1. **Jana Křivohlavá** – TU Liberec: OSIDLOVÁNÍ FRÝDLANTSKA PO ODSUNU NĚMČŮ V LETECH 1945-1960
2. **Amelia Pieńkowska i Susanne Max** – Uniwersytet Nysa (Politechnika Wroclawska): BREAKING PREJUDICES – OUR „VIRTUAL” NEISSE UNIVERSITY
3. **Krystian Dulawa i Tomasz Golkowski** – IHI Zittau: QUO VADIS HOMO? HANS JONAS – DIE NACHHALTIGKEIT
4. **Agata Kuczma, Sylwester Kotrys, Jarosław Pasternak i Kajetan Koziorowski** - Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra: IDEAL OJCA W OPINII UCZNIÓW KLAS V I VI SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Organizace 10. výročního mezinárodního studentského symposia bylo možné díky náklonnosti prezidenta města Jelení Hora dr Józefa Kusiaka a Rady města Jelení Hora, kteří finančně podpořili tuto aktivitu, především v oblasti vytištění publikací studentů z Polska, Česka a Německa.

Během akreditace jeleňohorské fakulty Vysoké školy ekonomické ve Vratislavi bylo mezinárodní symposium pořádáné v letech 1993-2003 velmi dobře hodnoceno. Je nutno připomenout, že je to iniciativa polské strany, vyhlášena tehdejší děkankou zdejší fakulty paní prof. zw. Dr hab. Danutou Strahl. V následujících letech tato akce získala nadregionální význam a stala se tak pevnou součástí přeshraniční spolupráce na pohraničním území tří států Polska, Česka a Německa. V desetileté zkušenosti významné místo zaujímá studentská sekce Akademického koordinálního střediska vedená dr Marianem Maciejukem z Vysoké ekonomické školy v Jelení Hoře.

Zdá se, že další symposia v podmínkách členství Polska a Česka v Evropské unii získají nové podněty k prohlubování vzájemné spolupráce. Studenti z Polska, Česka a Německa považují tato symposia za integrální část didakticko-vědeckého systému. Pořádání těchto aktivit v Jelení Hoře příznivě ovlivňuje dobrý image města jako významného vysokoškolského centra.

THE 10TH JUBILEE INTERNATIONAL STUDENTS' SYMPOSIUM OF THE UNIVERSITIES IN NEISSE EURO-REGION

The 10th Jubilee International Students' Symposium of the Universities in Neisse Euroregion was held on 16th-18th May 2004 in Jelenia Góra. The traditional form of the symposium was preserved. During the symposium the research done by students of the universities in ERN, as well as from the outside of the region, was presented in a contest formula.

The students' symposium gathered students and their tutors from ERN universities, and from the University of Wrocław. The aim of this event was exchanging academic experiences and presentation of the research reports, concerning euroregional issues. The participants presented their papers in two sections: 1. Technology sciences and 2. Economy and Social Problems, depicting their own reflections and considerations about the Euroregion Neisse.

The following jury was appointed:

Section: Technology sciences:

- **Doc. Ing. Eva Konečná, CSc. - Technical University in Liberec (TUL), ACC Coordinator on the Czech side,**
- **Dr. Ing. Hermann Slansky – IHI Zittau,**
- **dr Danuta Fijałkowska – Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra**

Section: Economy and Social problems:

- **dr Marian Maciejuk - AE Wrocław, WGRiT Jelenia Góra**
- **Doc. PhDr. Václav Zeman - TUL**
- **Dr Leszek Albański – Kolegium Karkonoskie, Jelenia Góra**

In the contest, there were 19 research papers prepared by 28 students, five of them from the Czech Republic (Technical University in Liberec), five from Germany (2 from IHI Zittau, 3 from Hochschule Zittau/Görlitz), six from Poland (1 from University of Economics, Faculty of Tourism and Regional Economy, 2 from the University of Wrocław, 3 from Kolegium Karkonoskie) and three from the Neisse University.

The following papers were awarded:

Section: Technology sciences:

1. **Irena Šubrtová - TU Liberec:** APLIKACE TENKÝCH VRSTEV PVD V MEDICÍNĚ
2. **Mariusz Piela i Krzysztof Żołądź - Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra:** UCZELNIANY SYSTEM INFORMACYJNY WYKORZYSTUJĄCY INTERNETOWE BAZY DANYCH
3. **Andrzej Janeczke – Hochschule Zittau/Görlitz(FH):** OKREŚLANIE KRYTERIÓW WPLYWAJĄCYCH NA WYTRZYMAŁOŚĆ GLINNY LEKKIEJ – BADANIE NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH SUROWCÓW
4. **Joanna Dudzik i Marek Gadzina – Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra:** APLIKACJA DO TWORZENIA BIZNESPLANU Z WYKORZYSTANIEM PAKIETU MS OFFICE
5. **Peter Gomolla – IHI Zittau:** CO-EMISSIONEN IN DER OXALSÄUREPRODUKTION. UNTERSUCHUNG DER KATALYTISCHEN ELIMINATION VON CO UNTER BERÜCKSICHTIGUNG DES DENOX-SYSTEMS

Section: Economy and Social problems:

1. **Jana Křivohlavá – TU Liberec:** OSIDLOVÁNÍ FRÝDLANTSKA PO ODSUNU NĚMCŮ V LETECH 1945-1960
2. **Amelia Pieńkowska i Susanne Max – Uniwersytet Nysa (Politechnika Wroclawska):** BREAKING PREJUDICES – OUR „VIRTUAL” NEISSE UNIVERSITY
3. **Krystian Dulawa i Tomasz Golkowski – IHI Zittau:** QUO VADIS HOMO? HANS JONAS – DIE NACHHALTIGKEIT
4. **Agata Kuczma, Sylwester Kotrys, Jarosław Pasternak i Kajetan Koziorowski – Kolegium Karkonoskie Jelenia Góra:** IDEAL OJCA W OPINII UCZNIÓW KLAS V I VI SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Organizing the 10th Jubilee International Students' Symposium was possible thanks to the goodwill of the President of Jelenia Góra, dr Józef Kusiak and of the Board of the City, who supported financially part of the costs of this event, mainly the costs of editing the publications of Polish, Czech and German students.

During the accreditation procedures of the Faculty of Tourism and Regional Economy, organization of the international students' symposiums in the years 1993-2003 was very highly evaluated. It's worth reminding, that this symposium was a Polish initiative, issued by prof. zw. dr hab. Danuta Strahl. During following years, this event has become overregional and is a constant element of trans-border cooperation in the Polish, Czech and German borderland. A significant position among 10 years output, belongs to students section of ACC, represented by dr Marian Maciejuk from the Faculty of Tourism and Regional Economy.

It seems that forthcoming symposiums, during Polish and Czech joining the European Union, will receive additional incentives for deepening the cooperation. Polish, Czech and German students will recognize the symposiums as an integral part of the academic-didactic process. Organizing the events in Jelenia Góra improves the city image as a strong academic center.

KILKA WSKAZÓWEK PRAKTYCZNYCH DO SOCJOLOGICZNYCH BADAŃ NAD TURYSTYKĄ TRANSGRANICZNĄ NA OBSZARZE EUROREGIONU GLACENSIS

M. Dębicki

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Nauk Społecznych, Instytut Socjologii
ul. Koszarowa 3/20, 51-149 Wrocław, Polska
md4@wp.pl

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie trzech kwestii dotyczących badań terenowych nad turystyką górską na wybranym fragmencie pogranicza polsko-czeskiego. Po pierwsze, stanowi on zbiór refleksji dotyczących kondycji i uwarunkowań turystyki transgranicznej po obu stronach Euroregionu Glacensis. Po drugie - sygnalizuje trudności, z jakimi powinny się liczyć osoby podejmujące podobne badania. Po trzecie - wskazuje na obszary, na które można by - w subiektywnym odczuciu autora - skierować tematycznie pokrewne projekty badawcze.

1. Uwagi wstępne

W ostatnich latach jesteśmy świadkami rosnącego znaczenia turystyki jako zjawiska o istotnym wpływie na całokształt życia społecznego. Przez stwierdzenie to rozumieć należy, iż szeroko pojęta aktywność turystyczna wywiera coraz większy wpływ na to, jak współczesny człowiek dysponuje swym budżetem oraz wolnym czasem. Nic więc dziwnego, że nie brak obecnie literatury opisującej relacje pomiędzy turystyką a kwestiami społecznymi, ekonomicznymi, pedagogicznymi czy zdrowotnymi. Rzadziej natomiast spotkać się można z materiałami traktującymi o wpływie turystyki, a szczególnie transgranicznej (tym bardziej - o lokalnym zasięgu) na społeczny rozwój pogranicza. Dlatego też zdecydowano, by - w oparciu o własne przemyślenia i doświadczenia - zarysować główne obszary, na których badacz, podejmujący podobną problematykę, liczyć się powinien z komplikacjami.

Zanim jednakże przejdziemy do tej części, scharakteryzujemy pokrótce konceptualizację naszych badań. Zostały one przeprowadzone w okresie marzec 2002–luty 2003 i objęły sto punktów, które wzbudzały zainteresowanie turystów po obu stronach Euroregionu Glacensis. Najczęściej wywiady przeprowadzano w schroniskach turystycznych, muzeach, punktach informacji turystycznej, restauracjach czy na turystycznych przejściach granicznych. Celem zaś badań było stwierdzenie, czy na interesującym nas obszarze turystyka transgraniczna przyczynia się do wielorako pojmowanego społecznego rozwoju pogranicza, a jeśli tak – to czym rozwój ten najczęściej się przejawia. Ponadto, interesowała nas także współczesna kondycja turystyki oraz perspektywy, przed jakimi ona stoi. Na bazie zebranych materiałów pod zastanowienie poddano też możliwość ekstrapolacji otrzymanych rezultatów. Nie wglębiając się w same wyniki (wszak nie to jest głównym celem niniejszej pracy), zasygnalizujemy jedynie, że - o ile do ich

ekstrapolacji podejść należy z ostrożnością - to o wiele szersze zastosowanie na innych obszarach znaleźć mogą problemy, z jakimi zetknął się badacz, a które poniżej przedstawiamy.

2. Problemy warsztatowe

1) Dobór próby do badań, będący, bodaj, kwestią najważniejszą. Szersze omówienie powodów, dla których zdecydowano się na zastosowanie doboru celowego (a nie któregoś z form doboru losowego) wykraczałoby poza ramy określone dla niniejszej pracy. W tym miejscu powiedzmy więc jedynie, że niemożliwym było samo wyznaczenie zakresu, jak i kategorii interesującej nas populacji (a więc miejsc wartościowych). Dlatego, opierając się na krajoznawczym doświadczeniu badacza, postanowiono odwiedzić te miejsca, które - by posłużyć się „niesocjologicznym” terminem - *wydawały się* autorowi być reprezentatywnymi dla całego spektrum aktywności rekreacyjno-turystyczno-krajoznawczej, z jaką spotkamy się na obszarze Euroregionu Glacensis¹.

2) Nieobecność funkcjonariuszy straży granicznej. Jedną z zasad obowiązujących na turystycznych przejściach granicznych oraz przejściach małego ruchu granicznego (na polsko-czeskim pograniczu zaczęły się one pojawiać począwszy od przełomu lat 1996/97)², jest to, iż dopuszcza się na nich nieobecność funkcjonariusza straży granicznej, co pozostaje bez wpływu na ich funkcjonowanie. Informacje dotyczące dni oraz godzin, na które przypada służba, nie zostały badaczowi udostępnione (co zrozumiałe), tak więc był on ograniczony do losowo wybranego dnia i pory odwiedzin. Również ponowne odwiedzenie danego punktu nie było celowe, gdyż prawdopodobieństwo zastania tam pracownika straży granicznej pozostawało takie same³. Stąd też wywiad taki mógł być przeprowadzony jedynie w 6 przypadkach na 19.

3) Częste zmiany wśród gospodarzy odwiedzanych obiektów (dotyczy głównie strony polskiej). Oznaczało to, że w niektórych przypadkach, pomimo dobrej woli ze strony potencjalnych respondentów, wywiad nie mógł być przeprowadzony (w celu uzyskania miarodajnych informacji założono, iż respondent musi być związany z danym obiektem przynajmniej przez jeden rok). Biorąc pod uwagę ograniczone czasowo-finansowe ramy badań, w większości przypadków nie było możliwe odwiedzenie danego obiektu ponownie. Gwoli uzupełnienia tego punktu dodajmy, że liczyć się należy również z tym, iż interesujący nas obiekt może być remontowany lub - z innych, często niewyjaśnionych, powodów - nieczynny.

¹ Pod owym „niesocjologicznym” terminem kryje się jednak często w naukach społecznych wykorzystywany tzw. celowy (eksperekki) dobór próby.

² Obie kategorie należą do przejść pieszych, z dopuszczeniem osób korzystających z roweru lub nart biegowych. Przejścia turystyczne dostępne są dla obywateli kilkudziesięciu państw na podstawie ważnego paszportu, zaś przejścia małego ruchu turystycznego - jedynie dla osób posiadających stałe lub czasowe zameldowanie w pasie przygranicznym. Oba typy przejść czynne są w określonych godzinach, w obu też przypadkach dozwolone jest przenoszenie niektórych tylko artykułów.

³ Pewnym rozwiązaniem tego problemu mogłaby być rozmowa z pracownikiem straży, której dane przejście podlega. Pomyśl ten jednak zarzucono ze względu na prawdopodobieństwo traktowania kilku przejść zbiorowo, z pominięciem cech charakterystycznych tylko dla wybranego punktu. Takie rozwiązanie oznaczałoby ponadto konieczność ujednolicenia sposobu przeprowadzania wywiadu na całym interesującym nas odcinku granicy (rozmowy w strażnicach w miejsce wywiadów na konkretnych przejściach), a właściwie - po obu jej stronach. Sytuacja ta wytwarzałaby konieczność rozmowy z czeską policją, w gestii której znajduje się obsługa przejść granicznych - pomysł niezbyt trafny, zważywszy na fakt, iż podczas żadnej z moich wizyt na turystycznym przejściu granicznym lub przejściu małego ruchu granicznego nie spotkałem funkcjonariuszy czeskich. To - z kolei - oznaczać może mniejszy kontakt, jaki służby te mają z ruchem granicznym tego typu.

owego paradygmatu egzogennymi. Problemy te - przyjąć można z dużym prawdopodobieństwem - staną się także udziałem badacza realizującego podobny projekt, i to nie tylko na pozostałych odcinkach pogranicza polsko-czeskiego, ale także na dużej części pogranicza polsko-słowackiego⁶.

3. Obszary potencjalnych badań

Mówiąc o turystyce transgranicznej, warto także zwrócić uwagę na kwestię kontynuacji lub rozwinięcia tematyki podjętej w badaniach, które stanowią tu dla nas główny punkt odniesienia. Często bowiem mamy do czynienia z sytuacją, w której badacz - na podstawie problemów, z którymi przyszło mu się zmierzyć - odkrywa kolejne obszary, których zgłębienie umożliwiłoby konstrukcję szerszego obrazu podejmowanej problematyki. Nie inaczej było i tym razem.

Jednym z wniosków płynących z referowanych tu badań było stwierdzenie, że Czesi dużo rzadziej odwiedzają turystycznie przygraniczne tereny Polski niż *vice versa*. Jeśli już jednak decydują się oni na taki wyjazd, to prawie zawsze jest on krótki, najwyżej kilkugodzinny. W jednym ze schronisk uzyskano jednak deklarację, że zdarzają się turyści z Czech, którzy zostają tam na noc (z wypowiedzią taką spotkano się jeszcze w innej sytuacji: poza badaniami i poza obszarem Euroregionu Glacensis). Biorąc pod uwagę niekorzystne dla Czechów relacje cenowe oraz ciągle jeszcze gorszą infrastrukturę turystyczno-komunikacyjną w naszym kraju, zasadnym wydaje się pytanie, jakie elementy tejże infrastruktury mogą wydawać się naszym południowym sąsiadom atrakcyjne.

Bliższych informacji wymaga też problem struktury ruchu przygranicznego: czy w ostatnim czasie zmienił się charakter przygranicznych wyjazdów do sąsiada (zarówno wśród mieszkańców miejscowości przygranicznych, jak i tych dalej położonych). W tym miejscu interesowałaby nas więc następująca kwestia: czy podróży w celach handlowych towarzyszy szeroko pojęta aktywność turystyczna (w przypadku uzyskania takiej deklaracji, należy zbadać, czym się owa aktywność przejawiała). Na podobnej zasadzie można by zrealizować wnikliwe badania dotyczące ruchu na turystycznych przejściach granicznych. To zaś umożliwiłoby poznanie celu, któremu przejścia takie służą.

W teoretycznej części pracy, na której się tu opieramy, dużo miejsca poświęcono funkcjonowaniu Euroregionu oraz planom jego turystycznego rozwoju na ziemi kłodzkiej. Równie bogatych informacji dostarczyłaby zapewne analiza czeskich broszur informacyjnych, sprawozdań czy projektów inwestycyjnych. Opracowanie tego typu materiałów mogłoby w przyszłości posłużyć za punkt wyjścia do porównania aktywności polskiego i czeskiego biura Euroregionu. Zestawienie takie byłoby o tyle pożądane, iż umożliwiłoby ustosunkowanie się do pojawiających się czasem opinii, że możliwości, jakie stwarza Euroregion, nie są należycie wykorzystywane (szczególnie po polskiej stronie).

Wnikliwe badania warto poświęcić również roli, jaką w rozwoju społecznym pogranicza ma, a jaką mogłaby mieć, działalność miast partnerskich. Wydaje się bowiem, że ich funkcjonowanie nie spotyka się z właściwym odbiorem społecznym. Z jednej strony - co jest prawdą - partnerstwa takie kojarzone są zazwyczaj z konkretnym układem politycznym oraz kolejną, stworzoną przez siebie okazją władzy do marnotrawienia publicznych pieniędzy. Jednakże z drugiej strony - co ujawniło się również w naszych badaniach - z istnienia tego typu

⁶ Jedynie najbardziej na wschód wysunięty polski euroregion, ER Karpaty, oparty jest na analizowanym wcześniej modelu administracyjnym, co oznacza, że kontakty w jego obrębie nawiązywano na szczeblu wojewódzkim; wykluć z tego więc można „wyspowy” charakter gmin członkowskich [3].

związków wymierne korzyści mają też mieszkańcy tychże miast. Chodzi więc o to, aby, po pierwsze: przybliżyć społeczeństwu rezultaty takich działań oraz, po drugie - zbadać, na ile działalność taka wpływa na ożywienie pogranicza i rozwój turystyki.

Ciekawych wniosków mogłaby dostarczyć również analiza wzajemnych stosunków Polaków i Czechów na pograniczu oraz stwierdzenie, czy rozwijająca się tam turystyka transgraniczna wpływa w jakikolwiek sposób na redefinicję utartych schematów postrzegania sąsiada. Punktem wyjścia do tego typu badań wydaje się artykuł Małgorzaty Babińskiej, który stanowi zapis stosunku Czechów do trzech narodów (w tym Polaków) na przełomie XX i XXI wieku na wybranym fragmencie pogranicza polsko-czeskiego [2].

Ponadto, zastanowić się należy, czy uzyskane w toku badań wyniki można ekstrapolować na obszary poza Euroregionem Glacensis. Jak zasygnalizowano na wstępie, w tym względzie wymagana jest pewna ostrożność. Wydaje się, że niektóre z zaobserwowanych prawidłowości znajdują swe zastosowanie także na innych fragmentach polsko-czeskiego pogranicza, a być może również - na pograniczu polsko-słowackim. Przykładowo, jeśli zakładamy, że to wyjazdy handlowe są ważnym elementem osławiania przestrzeni za granicą i stają się impulsem do przyszłych podróży turystycznych, można przypuszczać, że struktura polsko-czeskiej turystyki transgranicznej na innych obszarach jest podobna (w przypadku Słowaków wydaje się, że względu ekonomiczne - a więc jeszcze mniejszą opłacalność wyjazdów do Polski w celach handlowych - odgrywają tu większe znaczenie niż w odniesieniu do Czechów). Z drugiej strony, przypuszczać można, iż pogranicze polsko-czeskie samo w sobie wykazuje pewne zróżnicowanie regionalne. Niewykluczone więc, że - ogólnie rzecz biorąc - z innymi wynikami spotkamy się na obszarze prężnie działającego i bogatszego Euroregionu Nysa, gdzie ponadto mamy do czynienia ze specyficzną turystyką karkonoską; z innymi - na nizinnych terenach między Sudetami a Beskidami, gdzie z turystyką mamy do czynienia w bardzo ograniczonym zakresie; jeszcze z innymi natomiast - np. na Śląsku Cieszyńskim, z charakterystycznymi dlań stosunkami narodowościowymi. A być może poszczególne odcinki pogranicza powinny być wyodrębnione w inny sposób?

Także ta kwestia warta jest przyszłych badań.

Literatura

- [1] Aronson, E., Człowiek, Istota społeczna, Warszawa: PWN, 2000, s. 184-185.
- [2] Babińska, M.: Czech pogranicza czesko-polskiego, jego autostereotyp i postrzeganie nie tylko najbliższych sąsiadów, [w:] Z. Kurcz (red.), Wybrane problemy życia społecznego na pograniczach, Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, s. 43-58.
- [3] Dumała, H.: Czy istnieje model „polskiego” Euroregionu?, [w:] W. Malendowski, M. Szczepaniak (red.), Euroregiony – mosty do Europy bez granic, Warszawa: Elipsa, 2000, s. 60-61.
- [4] Euroregion Glacensis - podstawowe informacje, Wrocław - Hradec Králové - Pardubice: Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Czeski Urząd Statystyczny Wydział w Hradec Králové, Czeski Urząd Statystyczny Wydział w Pardubicach, 2001, s. 21-22.
- [5] Výroční zpráva Euroregionu Glacensis za období let 1996-2000, [b. m.], [b. w.], [po 1999 r.], s. 11, graf č. 2.

Einige praktische Hinweise zu soziologischen Untersuchungen der Grenzgebietstouristik auf dem Gebiet der Euroregion Glacensis

Der Zweck des vorliegenden Artikels ist eine Darstellung von drei Fragen, die Geländeuntersuchungen der Gebirgstouristik auf einem gewählten Fragment des polnisch-tschechischen Grenzgebietes betreffen. Erstens, er sammelt Reflexionen, die den Zustand und die Bedingungen der Grenzgebietstouristik auf den beiden Seiten der Euroregion Glacensis betreffen. Zweitens - er signalisiert Schwierigkeiten, mit welchen Personen rechnen sollten, die ähnliche Untersuchungen unternehmen. Drittens - er weist auf Bereiche hin, auf die man - in subjektive Empfindung des Verfassers - thematisch verwandte Untersuchungsprojekte richten könnte.

NĚKOLIK PRAKTICKÝCH RAD K SOCIOLOGICKÉMU VÝZKUMU PŘÍHRANIČNÍ TURISTIKY V OBLASTI EUROREGIONU GLACENSIS

Snahou tohoto článku je představit tři otázky týkající se studií horské turistiky na zvoleném úseku polsko-českého pohraničí. Za prvé se studie zabývá podmínkami a problémy turistiky na obou stranách hranice Euroregionu Glacensis. Za druhé upozorňuje na problémy, s jakými se budou potýkat osoby, které se chtějí zabývat touto tematikou. Za třetí ukazuje na okruhy, jakými by se mohlo, dle subjektivního pohledu autora, zaměřit další bádání.

A FEW PRACTICAL DIRECTIONS TO SOCIOLOGICAL RESEARCH ON TRANSBORDER TOURISM IN THE EUROREGION GLACENSIS

This article aims at describing three issues concerning field research on mountain tourism on a selected fragment of the Polish-Czech borderland. At first, the article composes a set of reflections on the condition and determinants of functioning of the transborder tourism on both sides of the Euroregion Glacensis. At second, it signals the difficulties which people undertaking similar research should take into account. At third, it points at the areas where - to the author's mind - thematically similar investigation could be directed.

DREAMS

T. Freigang, L. Sluka

Technical University of Liberec
Faculty of Economics, NISA University, 2. Semester
Hájkova 6, 461 17 Liberec 1, Czech Republic
vaclav.zeman@vslib.cz

Abstract

This contribution about dreams is based on our semestral presentation, in connection with an introduction of Psychology in the first semester. The contribution is divided into two parts. The first one is prepared by Mr. Till Freigang, who focuses on the biological side and then Mr. Libor Sluka will be describing different approaches in the interpretation of dreams.

1. Introduction

Dreams occupy us when we are sleeping. People spend different amounts of time in sleeping. Research has shown that students spend different time in sleeping as you can see in the

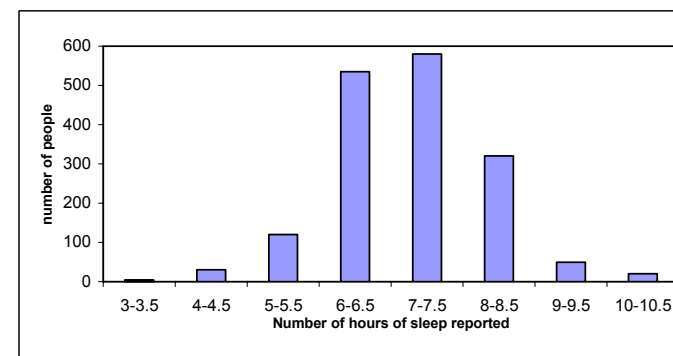

Diagram 1: Self-Reported Sleep Durations for College Students

following slide:[6]

The greatest part of students sleep is between 6 and 7.5 hours.

In the time we sleep we have an experience of dreams. Everybody spends nearly six years of his life dreaming [1]. That shows that dreaming is an important part of our lives.

How do we dream? We have a collection of different experiences. These are sensory (the most are optical and acoustic, lower sense of taste and smell) emotional, motor and cognitive experience. The scenes change suddenly. Sequences are mixed up. We think associative and have a lack of differentiation between the environment and ourselves. Time and scenes are cloudy. Physical laws are invalid.

There are some different kinds of dreams, for example: we dream of daily life events, nightmares, sexual dreams or precognitive ones that we will describe later. [3]

How dreams work

For researchers the problem is that dreams occur in our sleep. We have to be awake to describe it. But in this transition, features of our dreams are forgotten or many parts are transformed and distorted.

Researchers need a device. One device they use is an electroencephalogram (EEG). Scientists place electrodes on the scalp of a volunteer. This can detect signals, which monitor our brain patterns. So the researcher knows when and where the brain is active.

The researches have shown that we can divide the time of sleep into two parts. One part is called rapid eye movements (REM), because the eyes are active. The second part is called non-rapid eye movements. There the eyes are not active. The two parts change in the sleep several times. The following diagram 2 describes the differences between the two parts.

Sleep	
REM (Rapid eye movements)	N-REM (Non-rapid eye movements)
- Eyes under eyelid are active - EEG: some parts of the brain are active like when you are awake - 1 Phase 5-20 minutes - Interval of 90-100 minutes - Deep sleep - Dream phase - Output stimulus will become part of your dream - Efferent motor pathway is blocked (Managed action)	- Brain is not like when you are awake - Do not dream often

Diagram 2: Parts of sleep [1],[2]

Biological function of dreams

I will describe three theories about the function of dreams. [2]

The first theory says that it is important for information processing. Researches have shown that following a stressful day or intense learning REM-sleep increase. That means that REM-sleep helps to sift, fix and order the memory of the day's experiences.

The second theory is about physiological function. Researches have shown that children spend more time in REM sleep than adults. Children neural pathways are developing and REM provides the brain with periodic stimulation. Stimulation experiences develop and preserve the brain's neural pathways.

The third theory means that dreams come from neural activities. The neural activities are random. That spreads upward to the brain (limbic system). The brain attempts feeling. That explains sudden and different changes of a scene.

This part represents the biological approach as a scientific approach. Now, we would like to explain the historically most important precognition approach and then the actually most important approach of interpretation of dreams by S. Freud.

2. Different approaches of interpretation of dreams

Dreams were explained by ancient civilizations like Babylonians, Egyptians, Greeks and so on... This interest endures to present time, examples should be research institutions, but the question is: what was and is so important on dreams that these civilizations and research institutions were and are so keen on them?

The main reason is to understand dreams because it helps you to understand yourself. Our ancestors believed dreams are messages from gods or demons. But dreams have another explanation, they appear during sleeping, contain daily residue and parts of experiences from our conscious.

According to W. Szewscuk there is one thing that can help in the interpretation of dreams unlike S. Freud. The thing I meant, are symbols. There are symbols like animals, cars, children, death, buildings, and others. Each of them represents something else. Symbols can be also represented by verbs (like falling). Symbols are explained in the dreams books, the most famous is Samnia Danielis. The most famous interpreter was Artemides. [4]

S. Freud's Interpretation of dreams

S. Freud's opinion was dream interpretation requires asking the dreamer what he/she thinks the dream means. He said "the first words out of their mouth are usually the most telling". He also thought there is no reference identifying what symbols mean because they undergo changes clear to the dreamer only and psychoanalyst can learn only by so called "talking cure". S. Freud meant there are obstacles that the patient's own unconscious throws up to keep the meaning of dreams hidden. These obstacles can be in the form of forgetting the content of a dream. He explained there are two levels of dreams. These are manifest and latent levels.

In the case of the manifest level it is easier to determine the content of a dream. Manifest level dreams are generated by things like "day residue".

The latent level content is the one that is important for understanding the unconscious conflicts that the dreamer is experiencing. Latent level is the one in where the greatest understanding can be uncovered.

According to S. Freud, there are these kinds of dreams. The first is **satisfaction**, second one is **impatience** dream in where the dreamer dreams about being at the party or function that is in the near future that they „can not wait to get to“, so the dream takes you there. And the last one is **comfort** dream.

Other kinds of dreams are sexual, precognitive in which the dreamer expects some event, which should happen, and also nightmares, which are bad dreams and enter dreams because we are scared from something. [5], [8], [9]

Summary

We spoke only about three basic approaches in this work. These were:

1. biological approach,
2. precognition approach,
3. interpretation of dreams by S. Freud.

But there are a lot of other approaches. The latest book with the widest spectrum of different approaches is called *Nowa teoria marzeń sennych* written by W. Szewczuk.

Literature

- [1] Myers, D. G.: Exploring Psychology, Fourth edition, Worth Publisher, New York 1999.
- [2] Kazdin, A. E.: Encyclopaedia of Psychology, Oxford University Press, New York 2000.
- [3] Hártl, P., Hártllová, H.: Psychologický slovník, Portál, Praha 2000.
- [4] Szewczuk, W.: Encyklopedia Psychologii, Warszawa 1998.
- [5] Freud, S.: Die Traumdeutung, Volk und Welt, Berlin 1990.
- [6] Matlin, M. W.: Psychology, Third edition, Harcourt Brace College Publisher, Orgando, 1999.
- [7] “Dream.” Encarta Encyclopedia. <<http://www.encarta.msn.co.uk/>> (15. 12. 2002).
- [8] “Interpretation of dreams.” Top 20 psychology. < <http://www.top20psychology.com> /> (15. 12. 2002).
- [9] Freud, S.: The interpretation of dreams, <http://www.psychwww.com/books/interp/toc.htm>.

TRÄUME

Der Beitrag entstand auf der Grundlage unserer Semesterarbeit, im Rahmen des Seminar "Einführung in Psychologie" im ersten Semester. Die Abhandlung ist gegliedert in zwei Bereiche. Im ersten Teil erläutert Till Freigang die biologischen Aspekte von Träumen. Danach beschreibt Herr Libor Sluka verschiedene Auffassungen der Traumdeutung.

SNY

Ta praca traktująca o snach powstała w oparciu o prezentację semestralną, mającą związek z wprowadzeniem do psychologii w pierwszym semestrze. Praca składa się z dwóch części. Pierwsza część została przygotowana przez Tillę Freigang, który skupił się na stronie biologicznej zagadnienia. Resztę stanowi praca Libora Sluki, który opisał różne zagadnienia interpretacji snów.

SNY

Tento příspěvek o snech vznikl na základě naší semestrální práce, kterou jsme prezentovali v předmětu „Úvod do psychologie“ v prvním semestru roku 2003. Příspěvek je rozdělen do dvou částí. První připravil Till Freigang, který se zaměřil na biologickou část a v druhé části, kterou vypracoval Libor Sluka, jsou popsány rozdílné přístupy vysvětlování podstaty snů.

APLIKACE TENKÝCH PVD VRSTEV V MEDICÍNĚ

I. Šubrtová

Technická univerzita v Liberci
Fakulta strojní, Katedra materiálů, 5. ročník, obor Materiálové inženýrství
Háfkova 6, 461 17 Liberec, Česká republika
irena.subrtova@seznam.cz

Abstrakt

Vedle konvenčních technologií úpravy povrchu materiálů, se v poslední době začaly prosazovat moderní plazmové technologie povrchových úprav. Po klasických aplikacích ve strojírenství na obráběcích nástrojích, ochranných vrstvách na formách či kontaktních plochách, se jeví jako vhodná aplikace PVD vrstev v medicíně. Na povlaky použité pro medicínské nástroje jsou kladeny vysoké nároky. Nejde jen o mechanické a chemické vlastnosti, ale také např. o biotolerantnost, barierní a optické vlastnosti, které tyto vrstvy musí pro medicínské využití splňovat.

1. Úvod

Metody PVD (Physical Vapour Deposition) využívají při tvorbě povlaků principů fyzikálních. Princip metody spočívá v tom, že reakční kovová složka je v pevném stavu. Povlakovací materiál se v reakční nádobě převádí do plynné fáze pomocí elektronového děla nebo nízkonapětového oblouku, popř. bombardováním urychlenými ionty inertního plynu. Podmínkou je střední až vysoké vakuum nebo snížený tlak ochranné atmosféry, např. Ar. Technologiemi využívajícími těchto principů jsou, reaktivní vakuové napařování, reaktivní katodové napařování a reaktivní iontové povlakování.

Tyto technologie umožňují vytvoření různých oteruvzdorných vrstev zahrnující prakticky všechny karbidy a nitridy přechodových kovů i v kombinaci s Al nebo Si. Dále to jsou vrstvy na bázi boridů a velmi perspektivní cestou jsou i multivrstevné povlaky.

Zvláštní význam při průmyslové aplikaci spojení vrstva-substrát, které jsou vyráběny plazmovými povlakovacími metodami, je proces pseudodifúze. Na rozdíl od teplotní difúze vznikají částice vytvářející vrstvu také při nízké teplotě v rozsahu nanometrů do objemu substrátu. Proto mohou vznikat přechodové zóny, které způsobují dobrou pevnost mezi vrstvou a substrátem popřípadě mezi vrstvami [1]. Naším zájmem je zkoumat užité vlastnosti této barierní vrstvy s ohledem na využití povlaků pro medicínské nástroje. Právě tímto směrem byly zaměřeny testy týkající se hodnocení vlastností vrstev vytvořených v TECHNO-COAT Zittau GmbH počínaje tloušťkou, tvrdostí, adhezí, barvou, elektrickou rezistivitou, biokompatibilitou i několikanásobným sterilizačním zatížením.

2. Experimentální část

2.1. Substráty, povlaky

Pro naše zkoumání vlastností PVD vrstev pro užití na medicínských nástrojích byly použity vzorky ze třech austenitických ocelí. Jsou to nejdůležitější druhy nerezavějící oceli pro výrobu medicínských nástrojů:

- X20Cr13 (1.4021),
- 17 348,
- X5CrNi189 (1.4301, 17 240).

Pro některé upotřebení chirurgických nástrojů, následkem jejich obsahu niklu, před časem upadly do špatné pověsti antikorozní oceli AISI 304. Důvod je tak zvaný problém alergie na nikl. PVD vrstvy jako TiCN mají důležité barierní vlastnosti, které zajišťují vysokou difúzní ochranu proti šíření niklu [2].

Vyleštěné vzorky ve tvaru penízků o průmětu cca 20 mm a tloušťce 4 mm viz Obr.1. byly povlakovány ve firmě TECHNO-COAT v Žitavě PVD vrstvami:

- TiN,
- TiAlN,
- TiCN,
- ZrN.

Obr.1.: Powlakované vzorky vrstvami zleva TiCN, TiN, TiAlN a ZrN.

2.2. Mechanické vlastnosti vrstev

Měření tloušťky vrstev proběhlo metodou kalotest v TECHNO-COAT. Průměrné hodnoty tloušťky vrstev na přední i zadní straně vzorků jsou v níže uvedené tabulce 1. Na obrázku 2 jsou povlakované medicínské nástroje vyrobené v TECHNO-COAT Zittau GmbH. Test adheze - scratch test byl proveden na KMT TU-Liberec pomocí přístroje Zwick 3212. Byl použit diamantový indentor Rockwell s vrcholovým úhlem 120° a se zaoblením 0,2 mm hodnoty kritického zatížení jsou uvedeny tabulce 2.

Obr.2.: Ukázka povlakovaných medicínských nástrojů z TECHNO-COAT

Vrst- va	Substrát	Strana	Tloušťka [μm]	Zadní strana [μm]	Přední strana [μm]
TiAlN	1.4021	přední strana	3,77	1,22	3,66
		zadní strana	0,97		
	17 348	přední strana	3,87		
		zadní strana	1,47		
	1.4301	přední strana	3,34		
		zadní strana	1,22		
TiCN	1.4021	přední strana	1,22	0,58	1,24
		zadní strana	0,60		
	17 348	přední strana	1,26		
		zadní strana	0,58		
	1.4301	přední strana	1,24		
		zadní strana	0,56		
TiN	1.4021	přední strana	1,04	0,47	1,08
		zadní strana	0,50		
	17 348	přední strana	1,07		
		zadní strana	0,41		
	1.4301	přední strana	1,13		
		zadní strana	0,51		
ZrN	1.4021	přední strana	0,62	0,42	0,62
		zadní strana	0,39		
	17 348	přední strana	0,63		
		zadní strana	0,41		
	1.4301	přední strana	0,61		
		zadní strana	0,47		

Tab.1: Průměrné hodnoty tloušťky vrstev.

Vrstva-Substrat	Zatížení[kg]
TiN – 1.4021	2
TiN – 17 348	2
TiN – 1.4301	2
TiCN – 1.4021	3
TiCN – 17 348	2
TiCN – 1.4301	2
ZrN – 1.4021	2,5
ZrN – 17 348	2
ZrN – 1.4301	2
TiAlN – 1.4021 přední strana	0,9
TiAlN – 1.4021 zadní strana	3,5
TiAlN – 17 348 přední strana	1
TiAlN – 17 348 zadní strana	2,5
TiAlN – 1.4301 přední strana	0,9
TiAlN – 1.4301 zadní strana	2,5

Tab.2: Výsledky scratch testu

Pro medicínské nástroje je obecně dostačující scratch zatížení více než 10N [2]. U vzorků povlakovaných vrstvou TiAlN je průměrná tloušťka vrstvy na přední straně 3,66 μm a vrstvy na zadní straně 1,22 μm. Právě na přední straně vrstva vykazovala již při zatížení 0,9 kg místní odlupování poměrně velkých částí vrstev. Zatímco druhá strana vzorku se slabší vrstvou snesla i zatížení 3 kg bez větších známek porušení adheze vrstvy.

Ostatní vrstvy nevykazovaly takové rozdíly v kritickém zatížení mezi stranami vzorků a to možná právě díky menším tloušťkám vrstev. Rozdíly v tloušťkách a vlastnostech vrstev jsou dány rozmístěním respektive rotací vzorků v povlakovacím zařízení a tudíž vzdáleností mezi targetem a substrátem.

V tabulce 3 jsou uvedeny naměřené tvrdosti vrstev. Měření provedla paní Čilová na KMT TU Liberec indentorem Vickers. Zatížení pro povlakované vzorky 0,01HV pro substrát pak 0,5 HV a doba zatížení 12 sekund.

Jako u každého řezného nástroje tak i u medicínských instrumentů je významná drsnost povrchu. Z toho důvodu bylo provedeno měření drsnosti vzorků, která byla měřena v laboratořích KOM-TUL dle normy DIN 4777 na přístroji HOMMELTESTER TDL. V tabulce 4 stručně uvádím průměrné hodnoty drsnosti Ra, Rz, Rmax dle P-profilu.

Nejvyšší hodnoty drsnosti Ra dle P profilu vykazuje vrstva TiCN a naopak nejnižší drsnost vrstva TiAlN. Drsnost povlakovaných vzorků byla samozřejmě ovlivněna i drsností substrátů. Hodnota drsnosti Ra vyleštěných vzorků se pohybovala od 0,16 – 0,20.

HV 0,01			
Vrstva	Substrát	Strana	Průměrná hodnota [HV]
TiAlN	1.4021	přední	1249,8
		zadní	700,2
	1.4310	přední	1297,5
		zadní	435,0
	1.4301	přední	1409,3
		zadní	469,9
TiCN	1.4021	přední	1151,5
		zadní	792,6
	1.4310	přední	745,0
		zadní	462,0
	1.4301	přední	759,1
		zadní	476,5
TiN	1.4021	přední	1259,9
		zadní	795,7
	1.4310	přední	569,3
		zadní	465,5
	1.4301	přední	744,9
		zadní	484,5
ZrN	1.4021	přední	855,5
		zadní	631,6
	1.4310	přední	428,4
		zadní	378,8
	1.4301	přední	560,1
		zadní	445,3
Substrát	1.4310	HV 0,5	304,2

Tab.3: Naměřené průměrné mikrotvrdosti vrstev

Ra	TiN	0,21 – 0,52
	TiCN	0,34 – 0,63
	ZrN	0,26 – 0,39
	TiAlN	0,21 – 0,32
	Substrát	0,16 – 0,20
Rz	TiN	1,89 – 3,34
	TiCN	2,34 – 3,94
	ZrN	1,64 – 2,43
	TiAlN	1,95 – 2,40
	Substrát	1,05 – 1,36
Rmax	TiN	3,24 – 6,06
	TiCN	3,59 – 7,02
	ZrN	3,24 – 4,26
	TiAlN	2,97 – 3,89
	Substrát	1,60 – 2,94

Tab.4: Hodnoty drsností Ra, Rz, Rmax

2.2.Barva

Obecně platí, že právě barva určuje jednu z klíčových rolí při hodnocení povlaků a nemalou mírou též rozhoduje při zájmu zákazníka o koupi příslušného povlakovaného zboží.

U medicínských nástrojů musí vrstvy vyhovět i dalším požadavkům. Odraz a rozptyl světla z povrchů lékařských nástrojů ruší zorné operační pole chirurga. Právě pro eliminaci tohoto rušivého problému se používají tvrdé tmavé PVD vrstvy pro medicínské nástroje např. vrstva TiAlN, TiCN.

Barevné odstíny povlaků byly měřeny v barevných souřadnicích podle mezinárodního systému CIEL. Tato metodika umožňuje do určité míry kvantitativní vyjádření barev. Hodnocení barvy probíhalo ve firmě TECHNO-COAT v Žitavě a k tomuto účelu byl použit přístroj MINOLTA SPECTROPHOTOMETER CM-503. Hodnoty L,a,b definují barvu příslušného povlaku na jednotlivých osách „elipsoidu“ - CIE 1976 L*a*b*. „barevné tabule“. Měření barevných odstínů vrstev TiN, TiCN, TiAlN i ZrN potvrdilo opakovatelnost barevnosti vybraných vrstev, což je jeden ze základních požadavků zákazníků.

2.3. Elektrický odpor

Z pohledu elektroizolačních vlastností vrstev bylo provedeno měření rezistivity povlakovaných vzorků, které proběhlo na Katedře elektrotechniky TU-Liberec pomocí měřicího přístroje Milliohmometer od firmy Conrad. Měření dopadlo v souladu s předpoklady. TiAlN je špatný vodič el. proudu na rozdíl od velmi vodivých ZrN, TiN.

Vzorky povlakované TiAlN vykazovaly elektrický odpor řádově stovek Ω Kdežto el. odpor ostatních povlakovaných vzorků se pohyboval jen v desítkách $m\Omega$.

2.4.Biotolerance

Biokompatibilita je schopnost těla přijmout cizí těleso bez vzniku nežádoucích vedlejších reakcí. Tato cizí tělesa musí být vůči tkáním těla indiferentní. Chirurgické nástroje musí splňovat požadavky legislativy. Jednoduše řečeno musí být přinejmenším biotolerantní.[3] Pro zjištění biotolerantnosti PVD vrstev byla použita jednoduchá a uznávaná metoda pozorování a hodnocení růstu jistých živočišných buněk.

Testy proběhly za pomoci prof. Červinky na UK Lékařské Fakultě v Hradci Králové v Ústavu lékařské biologie a genetiky. Byly použity myši buňky EL929 spolu s médiem MEM a roztokem 1,5% filtrovaného agaru. Roztok byl obarven neutrální červení, což zapříčiní obarvení vakuol buněk na červeně. Buňky spolu s živným roztokem byly umístěny na dno petriho misek a dprostřed byl vložen vysterylizovaný vzorek. Kultivace buněk probíhala 24 hodin v inkubátoru při tělové teplotě 37°C a v atmosféře 5% CO₂.

Při působení toxického materiálu na buňky by došlo k narušení buněčných membrán i ve vakuolkách, čímž by se buňky odbarvily. Jako měřítko toxicity by se posuzovala zóna (její průměr) odumřelých buněk.

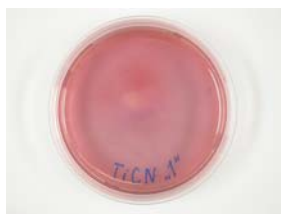
K žádným toxickým účinkům v našem případě nedošlo. Povlakované vzorky nereagují s buňkami, netvoří koroze. Takovéto chování PVD vrstev na daných austenitických ocelích můžeme hodnotit jako netoxické viz. obr 3-6.

Samozřejmě musíme jasně říci, že pro určité medicínské aplikace těchto vrstev musíme zajistit další testování. Minimálně se třemi nejlépe však s pěti vzorky a s menšími rozměry vzorků. Ideální jsou vzorky o průměru 5 mm. Větší a tedy i těžší vzorky totiž svou vahou ničí buňky a mají tendenci se vlivem cirkulace média v inkubátoru nebo otevíráním dvířek inkubátoru po-

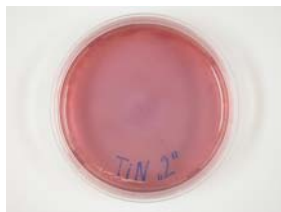
souvat ze středu petriho misky. Vznikají pak otisky po vzorcích, které svědčí o mechanickém ničení buněk.

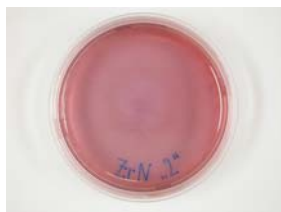
Obr.3.: Test toxicity vrstvy TiAlN na substrátu 1.4012

Obr.4.: Test toxicity vrstvy TiCN na substrátu 17 348

Obr. 5.: Test toxicity vrstvy TiN na substrátu 1.4301

Obr. 6.: Test toxicity vrstvy ZrN na substrátu 1.4301

2.5. Sterilizace

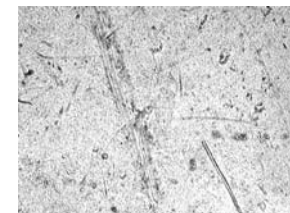
Medicínské nástroje se po použití nejprve dezinfikují. Zde dochází k odstranění biologického materiálu z instrumentů. Dále následuje sterilizace, což je souhrn opatření, kterými se usmrčují nebo z prostoru a prostředí odstraňují všechny mikroorganismy včetně spor, hub, helmintů a jejich vajíček, nebo kterými se inaktivují viry.

Průměrná životnost kovového medicínského nástroje samozřejmě s přihlédnutím k zacházení s těmito nástroji je přibližně 3 roky. Denně se sterilizují 1 až 2x. Samozřejmě, že závisí na zacházení s těmito nástroji. Častou praxí však je, že jistá nemocniční oddělení nemají finance na nové nástroje, proto se doba používání těchto nástrojů daleko zvyšuje.

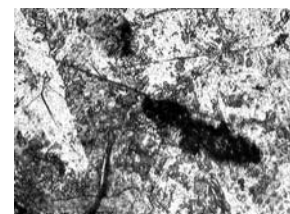
Povlakování medicínských nástrojů je možnost, jak ochránit základní materiál a tím i zvýšit životnost těchto nástrojů. Nemluvě o zajištění biotolerantnosti a optických vlastností instrumentů. Opakované zatížení sterilizačními parami povlakovaných i nepovlakovaných vzorků bylo provedeno v Sterilizačním centru v Nemocnici Liberec za pomoci vrchní sestry Haliny Doležalové. Parní sterilizace střídavě proběhla v autoklávech PS 625 CHIRANA s komorou o objemu 600l a GETINGE s komorou 400l.

Sterilizační cyklus trval přibližně jednu hodinu a skládal se z trojnásobného odčerpání vzduchu z komory až do podtlaku 87(80)kPa a dále trojnásobného napouštění sterilizační páry do komory na sterilizační tlak 105kPa. Následuje výdrž při tlaku 105kPa a teplotě 121°C po dobu sterilizace 20min. Poté dojde k fázi sušení, kdy se odčerpá atmosféra v komoře opět do podtlaku. Sterilizačních cyklů bylo provedeno 60.

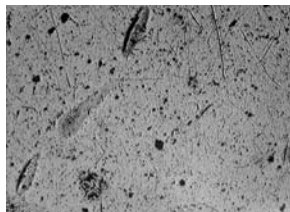
Pro porovnání uvádím v následujících obrázcích 7-10 povrchy sterilizovaného substrátu a sterilizovaného povlakovaného substrátu. Fotografie byly zpracovány v laboratořích na KMT - TU Liberec v programu LUCIA cca při 300násobném zvětšení.

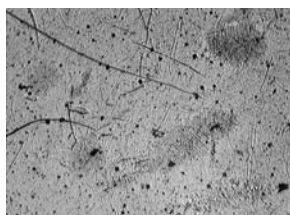
Obr. 7.: Povrch základního materiál 1.4301 před sterilizací 300x

Obr. 8.: Povrch základního materiál 1.4301 po sterilizaci 300x

Obr. 9.: Povrch vzorku TiAlN na substrátu 1.4301 před sterilizací 300x

Obr. 10.: Povrch vzorku TiAlN na substrátu 1.4301 po sterilizaci 300x

3. Závěr

Účel zde představených výzkumů byl praktického významu a týkal se rozboru vlastností PVD povlaků na austenitických ocelích, užívaných pro výrobu chirurgických nástrojů. Vedle optických požadavků, tyto PVD povlaky musí vyhovět dalším zvláštním mechanickým a biologickým požadavkům, zvláště pak pevná přilnavost k substrátu, vysoká odolnost proti korozi, dokonce i po opakovaných sterilizačních postupech, a vysoká difúzní ochrana proti šíření niklu. To vše při zaručení biotolerantnosti. Všechny tyto komplexní požadavky musí být splněny za průmyslových podmínek a s ekonomickou sloučitelností. Pokud se týče aplikace vrstev TiN, TiCN, TiAlN, ZrN pro chirurgické nástroje, scratch testy povlaků zůstávají na uspokojivé úrovni. Kromě vrstvy TiAlN na přední straně vzorků, která dosahovala tloušťky kolem 3,66 μm a její kritické zatížení při scratch testu dosahovalo 0,9 kg, což je na hranici použitelnosti pro lékařské nástroje. Ovšem u těžší vrstvy při tloušťce cca 1,22 μm je kritické zatížení při scratch testu až kolem 3 kg.

Testy mikrotvrdosti ukázaly, že vrstva TiAlN dosahuje na přední straně vzorku tvrdosti až 1400 HV na zadní až 700 HV. Vrstva TiCN vykazovala mikrotvrdost až 1100 HV, TiN až 1200 HV, ZrN až 800 HV na předních stranách vzorků. Nejvyšší naměřené hodnoty drsnosti R_a vykazovala vrstva TiCN v rozmezí 0,34 - 0,63 při drsnosti substrátu 0,16 - 0,20.

Testy barvy prokázaly opakovatelnost barevných odstínů vrstev. Měření elektrického odporu povlakovaných vzorků ukázalo výraznou elektrickou rezistivitu vrstvy TiAlN. Kdežto ostatní povlaky se na substrátech projeví dle předpokladů jako dobré elektrické vodiče. Co se týče biotolerantnosti při testech toxicity nedošlo k žádným toxickým účinkům na zkoumané

buňky. Biotesty potvrdily netoxičnost povlaků na daných austenitických substrátech. Musíme však zdůraznit, že pro určité medicínské aplikace těchto vrstev je nutné zajistit další testování.

Korozní napadení povlakovaných vzorků po sterilizačních procesech nebylo výrazné, jasné bylo pouze v případech povrchových defektů na vzorcích. Toto se ovšem nedá říci o nepovlakovaných substrátech, kde korozní napadení bylo zřetelné. Díky barierním vlastnostem těchto povlaků, dochází deponovanými vrstvami k ochraně substrátu před korozním napadením. Nezbytné je ovšem další zkoumání.

Bohužel jsem v příspěvku z časových důvodů nemohla uvést výsledky chemické analýzy GDO(E)S, která právě probíhá na Vojenské akademii v Brně.

Literatura

- [1] Rother, Vetter: Plasmabeschichtungsverfahren und Hartstoffschichten, 1992.
- [2] Hollstein, F., Louda, P.: Surface and Coating Technology 120-121, 1999.
- [3] Hollstein, F., Kitta, D., Louda, P., Pacal, F., Meinhardt, J.: Surface and Coating Technology 142-144, 2001.

DIE ANWENDUNG DEN DÜNNEN PVD SCHICHTEN IN DER MEDIZIN

Neben den konventionellen Aufbereitungstechnologien der Materieloberflächen, haben sich in den letzten Jahren moderne Plasmabeschichtungsverfahren durchsetzen begonnen. Nach den klassischen Applikationen im Maschinenbau zum Beispiel auf spanender Werkzeuge, Schutzschichten auf der Formen oder der Kontaktoberflächen, scheint es wie eine geeignete Applikation PVD-Beschichtungen in der Medizin. Für angewandte Hartstoffschichten in Medizin sind hohe Ansprüche erheben. Es geht nicht nur um mechanische und chemische Eigenschaften, sondern auch z.B. um Biokompatibilität, barriere und optische Eigenschaften, welche diese Hartstoffschichten für medizinische Anwendungen erfüllen sollen.

APLIKACJA CIENKICH WARSTW PVD W MEDYCYNIE

Obok technologii konwencyjnych przeprowadzają się w dobie dzisiejszej moderne metody plazmowego pokrywania powierzchni. Aplikacje klasyczne na przykład w budowie maszyn u narzędzia, form lub powierzchni kontaktnych mogą być dopełnione aplikacjami PVD powlekania w medycynie. Normy na powłoki u instrumentów medycznych są wysokie. Nie chodzi tylko o własności chemiczne, no też n. prz. o biotolerancję, własności barierowe i optyczne, które muszą być przy aplikacji w medycynie dotrzymywane.

APPLICATION THIN PVD COATINGS FOR MEDICAL TOOLS

Beside of conventional technologies of surface treatment of material, begins the enforcement of modern plasma technologies of surface treatment. Beside of conventional engineering applications on cutting tools, protective surface on forms or contact space, we can support the applications of PVD coatings for medical instruments. High requirements are demanded for this thin coatings applications in contemporary field of medicine. It does not concern only mechanical and chemical properties, but also e.g. biocompatibility, barrier and optical properties, which must discharge this thin films for application on medical tools.

THE SIDES OF THE BRAIN AND THEIR INFLUENCE ON LEARNING

Z. Žoltański

Technical University of Liberec
Faculty of Economics, NISA University, 2. Semester
Hádkova 6, 461 17 Liberec 1, Czech Republic
vaclav.zeman@vslib.cz

Abstract

By this article I will try to show how to increase the rate of our learning by knowledge. We just need some information about how our brain works and reacts during learning processes. I'll introduce the mechanisms how do techniques of advanced learning work and what is their task. In this article I used my own research to show how unaware of their abilities are people in euroregional countries. This article will also answer the question :”how to use all of our brain’s computing power and what can we achieve using Tony Buzan’s learning methods?”.

1. Introduction

Human’s curiosity led him to the sea bottom, on the surface of the moon and his thought flew far outside of our galaxy but till 19th century he never thought about the power of his own thoughts. 1990-2000 was called a decade of brain because it was then when scientists started asking questions about functioning of the brain. It seems extraordinarily long when you take under consideration fact that hominid appeared on earth 3’500’000 years ago. Various disciplines of science have been involved in research on brain: chemistry, biology, psychology but still with all the effort of today’s technique we cannot describe everysecond’s operations which take place in our heads.

2. Unknown ground

Where lies the limit of brain’s possibilities? Nobody knows. According to our latest knowledge I can say that the research have met 5% of brain’s activities. One of the most important discoveries was revealing that for using of brain it needs various sorts of feed like rhythm, images, colour or analysis.

Continuous research on brain led in 1981 Robert W. Sperry to win the Nobel prize.

From medicine and gave Robert Ornstein world fame for his work. Their work considered structure of brain and they came with evidence that brain is consisted from two brains which are connected with a complex of nerve fibres and that each side is responsible for different mental activities. In most cases left side is corresponding with language, logic, number, sequence, linearity and analysis etc. The right one is rhythm, music, images, imagination, daydreaming, colour and dimension, face recognition etc.

That division gave a conclusion that single activity involves only one part of brain leaving the other one “unemployed”. Further research showed that there are four phases of brain activity and that they’re closely connected with earlier-mentioned division. Each one of them is similar to radio waves emitted by television set or radio.

We distinguish following waves:

- **Beta** - frequency of it is 13-25 cycles/sec
That wave appears when we are at school, work or we think with normal busy speed.
- **Alpha** - frequency of it is 8-12 cycles/sec
Emitting during relaxation or highly concentrated period of activity, it's when you are day-dreaming and your mind seems to be away. This phase is the key to fast learning and decrease time consuming activities.
- **Teta** - frequency of it is 4-7 cycles/sec
Available only for highly trained personnel like yoga or martial arts masters or saints, state similar to inspiration strike or pray.
- **Delta** - frequency of it is 0.5-3 cycles/sec
Present during long hard sleep.

Robert Ornstein concluded that when a person is working under mathematical task his or hers right hemisphere showed enlarged emission of alpha waves and exactly opposite was in case of colour and shape task. The differences between those waves are crucial for understanding of work that our brain does every day and night.

Those research gave an idea that human is able to use all of his brain's power if only he'll know how to train it.

3. Perfect mind

It is obvious that genius lies in development, but development of what? It would be perfect to have both hemispheres on the same maximum level of development but it is impossible. Other idea of creating a genius is: let's create a man who have one hemisphere on maximal level and the other one poor. It should give us perfect mathematician or perfect artist. Well the reality is not so clear because all the superb people that led our world to what it is now have surely both hemispheres on some degree of activity. If we will take Einstein as an example we will learn that he had musical talents. The same was with every genuine human on this planet the more balanced the hemispheres were the more full filled their thought were. The perfect genius that we know is Leonardo da Vinci who, when painting Mona Lisa, before putting some colour on the canvas draw exact sketch including numbers and lines so Mona Lisa looked like a building design not a work of art. He was certainly the most full filled man of his age and the ideal of human being as for intellectual approach.

This example shows us what can one man do if his brain will be trained correctly and pointed to use both of his hemispheres.

4. Can you read encyclopedia in 2 hours? Fast reading

Ordinary reader's reading speed is about 150 to 350 words per minute. My own research (made on Polish, German, and Czech students) has shown that there are no exceptions from that bracket according to nationality. None of the subjects of this research exceeded 270 words per minute speed. This chapter will guide you through idea how to increase your reading speed to 13000 words per minute or even more, it all depends on your training.

Tony Buzan have divided the act of reading to seven parts each one of the same importance. They are:

- **Recognition** - readers knowledge about alphabetic symbols
- **Assimilation** - the psychical process by which light is reflected from the word and is received by an eye
- **Intra-integration** - basic understanding of written text
- **Extra-integration** - advanced understanding of written text. Including criticism, analysis, etc
- **Retention** - only storing the data inside the memory
- **Recall** - the ability to get back stored data
- **Communication** - the use of information-thinking

Incompleting only one of those parts will lead to serious problems during reading such as: fatigue, boredom, back skipping etc.. Those mistakes have been caused by primary school reading learning where teachers showed how to read one letter in line. That caused narrowing field of vision which is extremely important for our reading techniques.

When eye moves above the reading text it is not supported by any pointing mechanism but if we look earlier in our childhood we will learn that we were pointing the text with our finger and later in school we were taught not to. Now we know that we should. Try to make a circle with your eyes in the air. It is impossible. But now try to follow a finger that is making a circle in the air. You will get any shape finger shows.

When you read try to point the text with a pencil or a pen. You may think that this will slow you down but it will not. The real reading speed will increase because you will point the exact place of watching so it will cause no slowing and back-skipping. This is called “visual aid technique”.

If you are reading you should try to cover more than one line at once with your view area. It may sound ridiculous but it is the essence of fast reading. Your view area is made to observe much wider and longer field than books page. If you are watching television you see all of the television set so why can you see page as big as TV? The answer is: you can. This technique is especially good for light text and overviewing, but when trained it can also let you read various kinds of texts with double or more times your fast reading speed! It'll also increase the normal reading speed. Attention: you must use “visual aid” during this technique or your eye will wander through the page. This is called “Expanded focus”.

Another exercise is to sweep pages as fast as possible and try to catch as many words as you can. Similar exercise you can do with dice. Gather couple of dice in your hand (at the beginning try two) and toss them in your hands. Next put them on a table without watching (keep them covered with your hand). Try to concentrate and make one short look at the dice. Make the look as short as you can. Now try to tell the sum of those dice but do not add them in memory. The point of this task is to develop speed of perception of your brain. That is called “high speed perception”.

The key to fast reading is reading with rhythm. The reader should try to tap some rhythm and try to adjust to it his or hers reading speed. Pencil would be suitable for this assignment. When you will read rhythmically you will have possibility to increase the reading speed. It is called “metronome training”.

One of the most important things in fast reading is concentration. The person who wants to achieve good results, should prepare 30 minutes long relaxation featured of pictures imagining and listening to slow, relaxing music for instance classical. This will help you get your brain into beta state in which you can get much more activity from your brain. It will just work more efficient.

Practicing and using advices introduced in this chapter will place your reading speed at very high level. But you will have to work also on perception. At the beginning try to read as fast as you can without looking at the fact that your perception percent is terribly low. If you will do all the introduced exercises then later when you'll achieve satisfying reading speed (about 15000 word per minute) you will see that your perception level have increased too. If you'll obey those techniques they will have the possibility to read an encyclopedia in two hours or less.

5. Memory

Try to imagine that you can easily remember any amount of vocabulary in foreign language that you want. You can also remember all of the rulers of your country in the right order with no time wasted for repeating.

The secret of memorising is to create a picture in your brain that will show the desired objects. Engaging both hemispheres is crucial for good remembering of all of the sentence of pictures. One of them is "painting" when the other is "writing" explanation to the picture. Following features will help you to imagine how it works. The movie should be: exaggerated, absurd, sexual, vulgar, sensual, moving, coloured, imaginative, pure. That description is full motivated: all the abnormal statuses put into your imagination create one unique picture that cannot be taken by anything else so it's clearly marked in your memory. As you can see memorising is based on key words creativity and connecting of items in memory.

There are a couple of example techniques that can be used: one of them is used for remembering order of words. You can take number one and imagine whatever is the shape of number one makes you think of. Then make a story connecting imagined object with desired word. Do the same with higher numbers. Other solution is to some number-letter connections. For instance try to create assignment of such kind that number 1 is assigned to some word (try short ones) with some frequently met in other words letters. 2 will use same method but with other letters. When you reach 11 try to use word consisted with letters introduced in twice using word connected with 1, you may imagine all other ways of expressing numbers with words.

Those ways of remembering will engage both of your hemispheres but that doesn't mean that it's exhausting. It will only train your brain to reach the level you couldn't even imagine.

6. Mind maps-noting

According to Tony Buzan anyone can make a summary of freely long text on only one page without even writing one letter. It will look like a child's drawings but this picture will contain specific information.

There are two possibilities how to make a mind map: one is to use key words the other is to use pictures but the rules of making it are the same. You should place the main idea at the center (if you are using key words it will be a word, if pictures then just a drawing). Main idea should be at the biggest point on the page. After that you will make arrows, each one with different colour. Those arrows will begin at the main idea and last to another singpost of your thoughts. They're assignment is to express your main thoughts about the main idea. If you are

using key words you should place the key word expressing your thought above an arrow writing it with the same colour as the arrow. If you will use pictures then just place a picture at the end of the arrow. You can make as many arrows as you want but try to keep the mind map clear and readable.

The main point of mind maps making is that they're more useful than regular notes because they use only your own thoughts so you can speak instead of reading. Another thing is data protection no one will be able to read your mind map except you.

Literature

- [1] Buzan, T.: Use Your Head.
- [2] Buzan, T.: Maps of Your Thoughts.
- [3] Żurkowski, F.: Jak Uczyc Sie Szybko i Skutecznie.
- [4] Stankiewicz, Z.: Zeszyt Ćwiczeń. Techniki Szybkiego Czytania, Zapamiętywania uczenia się.
- [5] Schroeder, L. S.: Ostrander Superlearning 2000.
- [6] Buzan, T.: Podręcznik szybkiego czytania.
- [7] Dryen, G., Vos, J.: Revolution in learning.
- [8] Drozdek-Michaelis, K.: Rozwiń Swój Genialny Umysł.
- [9] Lehl, S.: Memory Training

AUSNUTZUNG DER GEHIRNKAPAZITÄT IM LERNPROZESS

In diesem Artikel zeigt der Autor wie man kann mit der Hilfe des Wissen die Lernrate erhöhen. Wir brauchen nur ein paar Information über unseren Gehirn und wie es funktioniert und reagiert während des Lernens. Der Autor führt in den Mechanismus, wie erweiterte Lerntechniken arbeiten und was sie tun, ein. In diesem Artikel nutzte er seine eigenen Nachforschungen um zu zeigen, wie unbewusst derer Fähigkeiten die Menschen in der Europäischen Region sind. Der Artikel beantwortet auch die Frage: „Wie kann ich die gesamte Rechenleistung des Gehirns nutzen und was können wir erreichen wenn wir Tony Buzan's Lernmethoden nutzen?“

WYKORZYSTANIE MOZGU PODCZAS UCZENIA

W tym artykule autor pokazuje jak podnieść poziom naszego uczenia poprzez wiedzę. Potrzebujemy tylko paru informacji jak pracuje nasz mózg i jak się zachowuje podczas procesu uczenia się. Przedstawia mechanizm jak działają techniki uczenia i co jest ich zadaniem. W tym artykule autor wykorzystał swoje własne badania aby pokazać, jak nieświadomi swoich możliwości są mieszkańcy euroregionalnych państw. Ta praca odpowie także na pytanie: „Jak korzystać z całej mocy obliczeniowej naszego umysłu i co możemy osiągnąć używając technik uczenia Tonego Buzana?”.

VYUŽITÍ KAPACITY MOZKU V PROCESU UČENÍ

Cílem tohoto článku je ukázat, jak zvýšit tempo našeho učení pomocí znalosti. Potřebujeme vědět, jak náš mozek funguje a reaguje během učení. Autor popisuje mechanismy, podle kterých fungují techniky pokročilého učení a co je jejich úkolem. V článku použil vlastní výzkum, aby ukázal, jak si lidé v euroregionálních zemích neuvědomují své schopnosti. Článek rovněž odpovídá na otázky: „Jak využít celou *počítačovou* kapacitu našeho mozku a čeho lze dosáhnout učebními metodami Tonyho Buzana?”

CENY I DOCHODY W EURIOREGIONIE NEISSE – NISA - NYSA Integracja Polski i Czech z Unią Europejską – recenzja pracy

F. Adamczuk

Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego we Wrocławiu
Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze
ul. Nowowiejska 3, 58-500 Jelenia Góra, Polska
adamczuk@oscar.ae.jgora.pl

Abstrakt

Recenzowana praca pt. Ceny i dochody w Euroregionie Neisse – Nisa - Nysa. Integracja Polski i Czech z Unią Europejską została przygotowana przez Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Czeski Urząd Statystyczny Przedstawicielstwo Okręgowe w Libercu i Krajowy Urząd Statystyczny Wolnego Państwa Saksonii w Kamenz, w końcu 2003 roku. Jest to kolejna publikacja wymienionych instytucji wychodząca naprzeciw oczekiwaniom i potrzebom informacyjnym zarówno władz państwowych i samorządowych jak i badaczy problematyki gospodarczej na obszarach przygranicznych. Jest to także wynik ścisłej współpracy transgranicznej wymienionych instytucji oraz funkcjonowania w Euroregionie Nysa grupy roboczej statystyka, której działalność jest wysoko oceniana za kreatywność i profesjonalizm.

Czytelnik recenzowanej pracy może dowiedzieć się w rozdziale I stosunkowo dużo o dochodach ludności ERN, w kolejnym rozdziale o cenach, natomiast rozdział III ma tytuł: Siła nabywcza dochodów według wybranych towarów i usług. Prace kończy katalog źródeł prawnych. W sumie praca jest objętościowo nieduża i zawiera 48 stron tekstu. Słowo wstępne do pracy przygotowała Dyrektor Urzędu Statystycznego we Wrocławiu, na kolejnych stronach przedstawiono uwagi ogólne i metodologiczne. Są to bardzo ważne części opracowania, bez których zrozumienie treści byłoby bardzo trudne. Wskazano w nich na trudności porównawcze i techniczne w zgromadzeniu materiału i ich prezentacji. Uwagi te uprzedzają także czytelnika przed poszukiwaniem w pracy niektórych szczegółowych informacji i budowaniem niektórych uogólnień na bazie przytoczonych informacji. W tej części opracowania można także dowiedzieć się wielu szczegółów na temat budowania statystyki transgranicznej i wymogów formalnych w tym związanych.

Zasadniczym walorem pracy jest jej przejrzystość i proste schematy budowania tablic informacyjnych. Dla pracy badawczej np. studentów jest to bardzo praktyczny materiał, dla samorządów lokalnych okazja do prostych porównań i analogii. Praca ta jest pierwszym tego typu opracowaniem wśród polskich euroregionów. Także w zbiorach bibliotecznych i katalogu wydawnictw Europejskiego Stowarzyszenia Regionów Granicznych nie spotkałem podobnej pozycji dotyczącej euroregionów w innych częściach Europy. Świadczy to o ambicjach wydawniczych, ale także i możliwościach współpracujących partnerów na pograniczu polsko-niemiecko-czeskim.

Z niektórymi aspektami pracy można polemizować, a nawet mieć odrębne nierzadko krytyczne zdanie na temat jej zawartości i układu, co wydaje się prawem każdego recenzenta.

Tytuł pracy brzmiący: Ceny i dochody w Euroregionie Neisse – Nisa - Nysa, może sugerować, że chodzi o dochody w szerszym ujęciu niż tylko dochody ludności. Dlatego należało raczej doprecyzować w tytule, że chodzi o dochód ludności, co pozwoliłoby uniknąć pewnych nieporozumień związanych z oczekiwaniem informacji o dochodach gmin, powiatów czy innych podmiotów. Nie do końca zrozumiałą jest zamieszczony podtytuł: Integracja Polski i Czech z Unią Europejską. Podtytuł ten jest - jak wynika z treści pracy, absolutnie niejasny, nawet zbędny. Sugeruje, że w pracy będą informacje o stanie przygotowań Polski i Czech do członkostwa w UE, co jak sądzę nie było w ogóle zamiarem autorów.

Wiele kontrowersji budzić może wartość niektórych danych. Renomowane źródła statystyczne np. OECD, WTO czy IMF unikają podawania niepełnych informacji. Tymczasem w recenzowanym materiale „roi” się od „kropek”, co oznacza brak danych na ten temat. Jest to niezrozumiałe w wielu przypadkach i zasadniczo obniża wartość przedstawionych danych, często jest kompletnie niezrozumiałe i nieuzasadnione. Poważnie utrudnia to a nawet czasem uniemożliwia budowanie alternatywnych koszyków konsumpcyjnych dla poszczególnych krajów i ich porównanie. Zarzut ten wnosili studenci i badacze problematyki rynkowej. Przykładem niech będzie np. brak ceny samochodu Skoda Fabia po stronie niemieckiej, podczas gdy ta informacja jest powszechnie dostępna w sieciach handlowych czy Internecie. Brakuje informacji na temat innych towarów czy usług i jest to niezrozumiałe, szczególnie wtedy, gdy dotyczy strony polskiej. Informacje te są dostępne w opracowaniach GUS czy IkiC HZ lub innych źródłach. Co zatem stało na przeszkodzie by je zamieścić? Niekiedy dokonano - jak sądzę zbyt uproszczonej prezentacji wyników, gdy zarejestrowano poziom np. cen dóbr wysoce niejednorodnych na rynku. Przykładem może być tu tab. nr 1(10) s. 23 i pozycja - mięso - 8 towarów (w tym ujęciu brakuje np. baraniny, mięsa kaczek, gęsi czy indyka, za to jest salami i szynka gotowana - która chyba nie jest mięsem tylko wędliną), natomiast w pozycji „ryby” - 1 pozycja - śledź w sosie pomidorowym, jakby nie można było podać cen: pstrąga, karpia, łososia czy innych ryb dostępnych na rynku.

Nieuzasadnione są propozycje towarów reprezentacyjnych dla danej grupy towarowej. Np. jako artykuły związane z „ochroną zdrowia” (s. 32) zostały wybrane: Witamina C i prezerwatywy. Dość osobliwy i jak sądzę dyskusyjny wybór. Czy nie prościej było wybrać konkretny lek, środek opatrunkowy czy materiał wspomagający leczenie? Podobnie jest w przypadku poz. Tłuszcze, gdzie jest olej z oliwek - bez ceny po stronie niemieckiej i olej słonecznikowy, brakuje natomiast powszechnie używanego (przynajmniej w Polsce i Czechach) oleju rzepakowego. Dlaczego?

Nie zrozumiałe jest porównywanie cen produktów wg. nazwy popularnej (technologicznej) produktu np. brandy, który to produkt posiada szeroki i wieloraki katalog nazw handlowych. Znany po stronie czeskiej (i nie tylko) produkt pod nazwą śliwowica jest w Czechach traktowany jako specjalny destylat z wina, ale nie jest zaliczany do grupy brandy. Czy dlatego brakuje w tej tabeli informacji na temat cen brandy w Czechach? Należało tu raczej wybrać towary bardziej jednorodne i dokonać porównania ich cen. Bardziej zasadne jest porównanie cen konkretnego brandy (koniaku) na badanych obszarach. Uwaga ta straciła na znaczeniu po 1 maja 2004. Ceny alkoholu po stronie czeskiej i polskiej po wstąpieniu tych krajów do Unii Europejskiej uległy zresztą zasadniczej zmianie, dane zaprezentowane są i tak historyczne.

Stosowanie dla obliczeń nietypowych jednostek miary jest pewnym potknięciem statystycznym i bardzo zniekształca obraz, a tym samym i wartość tych prac, przykładem może być tu gramatura kostki masła (od 200 do 250 gram). Podobne uwagi dotyczą tabeli nr 7(16), gdzie jako reprezentant cen usług gastronomicznych w restauracji wybrano 250 ml Coca Coli, zamiast np. ceny obiadu, czy innych usług. Niedopuszczalne wydaje się mechaniczne porównywanie cen usług bez ich bliższego opisu, gdzie wiadomo, czym jest ich jakość, a nie sam fakt ich świadczenia. Szkoda, że nie dokonano porównań cen niektórych bardzo ważnych

usług np. w służbie zdrowia, usług bankowych, prawnych, ubezpieczeniowych, internetowych, doradztwa biznesowego, albo np. cen godziny korepetycji dla uczniów czy studentów na tle średniej ceny godziny pracy. Wymagałoby to rzecz jasna dużej pracy, ale satysfakcja byłaby większa. Osobliwe jest określenie „strzyżenie zwykle włosów głowy męskiej (bez mycia)” na stronie 39. Ciekawe jak obliczono cenę za 1 słowo ogłoszenia drobnego w prasie codziennej (w dzień powszedni) i dlaczego tej informacji nie można było podać dla strony czeskiej?

Wyraźny wzrost zadowolenia czytelnika mamy w rozdziale III. Tutaj autorzy zadbali o przejrzystość i jasne precyzowanie ocen. Ta część jest najbardziej wartościowa i daje dużą satysfakcję z jej lektury. Niektóre części zmuszają czytelnika do dodatkowego wysiłku intelektualnego i twórczej wyobraźni, a nawet przypomnienia sobie niektórych fragmentów wiedzy. Wśród przedstawicieli polskich samorządów, szczególną dyskusję wywołała teza na stronie 47, że „ceny większości towarów oraz usług są w części niemieckiej zdecydowanie wyższe niż w pozostałych częściach Euroregionu”.

Źródła prawne zamieszczone na ostatniej stronie pracy są iście kuriozalne i bardzo skromne. Po stronie polskiej wymienione są dwie ustawy - o systemie ubezpieczeń i ustawa o podatku dochodowym, po stronie czeskiej 4 podobne pozycje, po stronie niemieckiej tylko nazwy ustaw nawet bez informacji o tym gdzie są opublikowane. Jest to wyraźna słabość tej części publikacji.

Szkoda, że wydawnictwo to jest wyłącznie w języku polskim w skromnym nakładzie wydawniczym. Praca jest bardzo trudno dostępna po stronie niemieckiej, czeskiej a nawet w bibliotekach szkół wyższych. Myślę, że wersja anglojęzyczna znacznie podniosła by rolę i znaczenie tej publikacji. Strony nie skorzystały z możliwości wsparcia wydawnictwa przez fundusze europejskie i jest ona dostępna w sprzedaży wewnętrznej Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Reasumując, recenzowane wydawnictwo mimo pewnych uchybień jest bardzo wartościowym opracowaniem o znaczeniu międzynarodowym. Gorąco polecam jego lekturę.

PREISE UND EINKOMMEN IN DER EUROREGION NEISSE – NISA – NYSA INTEGRATION POLENS UND TSCHEDIENS MIT EUROPÄISCHER UNION – REZENSION

Das rezensierte Buch „Preise und Einkommen in der Euroregion Neisse – Nisa – Nysa. Integration Polens und Tschechiens mit Europäischer Union“ wurde von Amt für Statistik in Breslau, Amt für Statistik Kreisaußenstelle Liberec - Tschechi und Landesamt für Statistik Freistaat Sachsen in Kamenz am Ende des J. 2003 vorbereitet. Dies ist eine weitere Veröffentlichung der o.g. Institutionen, die den Informationsinteressen und Informationserwartungen sowohl von Staats - und Selbstverwaltungsbehörden als auch von Forschern der Wirtschaft im Grenzgebiet entspricht. Dieses Buch ist ein Ergebnis einer grenzüberschreitenden Zusammenarbeit der o.g. Institutionen und der für Kreativität und Professionalismus hochgeschätzten Arbeitsgruppe für Statistik in der Euroregion Neisse.

CENY A PŘÍJMY V EUROREGIONU NEISSE – NISA - NYSA INTEGRACE POLSKA A ČESKA S EVROPSKOU UNÍ - RECENZE PUBLIKACE

Recenzovaná publikace pod názvem Ceny a příjmy v Euroregionu Neisse – Nisa - Nysa Integrace Polska a Česka s Evropskou unií byla zpracována Statistickým úřadem ve Vratislavi, Českým statistickým úřadem - Krajskou expoziturou v Liberci a Zemským statistickým úřadem Svobodné země Sasko v Kamenz koncem roku 2003. Je to další publikace vyjmenovaných institucí, která vychází naproti informačním očekáváním a potřebám jak státních a samosprávních orgánů, tak zájemců o hospodářskou problematiku na pohraničních územích. Je to zároveň výsledek úzké přeshraniční spolupráce vyjmenovaných institucí a působení pracovní skupiny Statistika v rámci Euroregionu Nisa, jejíž činnost je velmi vysoce hodnocena za její tvořivost a profesionalitu.

PRICES AND INCOMES IN EUROREGION NEISSE – NISA - NYSA POLISH AND CZECH INTEGRATION WITH EUROPEAN UNION - REVIEW

The reviewed thesis entitled “Prices and incomes in Euroregion Neisse – Nisa - Nysa. Polish and Czech integration with European Union.” was prepared by The Statistic Office in Wrocław, The Czech Statistic Office’s Regional Representative in Liberec and The National Statistic Office of The Free Land of Saxony in Kamenz, at the end of 2003 year. It is a following publication of the mentioned offices, reaching out the expectations and information shortages of both: national and autonomous governments, and the researchers of the trans-border economical issues. It’s also an effect of the close trans-border cooperation of mentioned institutions, as well as the effect of the working group Statistics, existing in Euroregion Neisse, the activity of which is assessed to be high-leveled for its creativity and professionalism.

Adamczuk Franciszek, dr	adamczuk@oscar.ae.jgora.pl
Adamek Jacek, dr	j.adamek@interia.pl
Babczuk Arkadiusz, dr	kfir@oscar.ae.jgora.pl
Bal - Domańska Beata, mgr	balb@oscar.ae.pl
Dębicki Marcin	md4@wp.pl
Fränze Stefan, Dr.	fraenze@ihi-zittau.de
Freigang Till	vaclav.zeman@vslib.cz
Janusz Alicja, dr	kfir@oscar.ae.jgora.pl
Januszczyńska Małgorzata, dr	kmizgt@oscar.ae.jgora.pl
Jaremen Daria E., mgr	kmizgt@oscar.ae.jgora.pl
Kühn Ina, Dipl.-Ing.	kuehn@ihi-zittau.de
Kurek Robert, dr	rrkurek@poczta.onet.pl
Kurková Karina, mgr	karinakurek@poczta.onet.pl
Mačák Karel, doc. Ing. RNDr., CSc.	karel.macak@vslib.cz
Markert Bernd, Prof. Dr.	markert@ihi-zittau.de
Markowska - Przybyła Urszula, mgr	kgp@oscar.ae.jgora.pl
Markowska Małgorzata, dr	markowska@ae.jgora.pl
Nawrocka Elżbieta, dr	kmizgt@oscar.ae.jgora.pl
Orzeszko Teresa, dr	tteressa@poczta.onet.pl
Podrápská Kamila, PaedDr., Ph.D.	kamila.podrapaska@vslib.cz
Przeorek - Smyka Renata, mgr	kmizgt@oscar.ae.jgora.pl
Rydvalová Petra, Ing.	petra.rydvalova@vslib.cz
Schmidt Manfred, Prof.Dr.-Ing.habil.	m.schmidt@hs-zigr.de
Schuppener Georg, Dr.Phil.	schuppen@rz.uni-leipzig.de
Sluka Libor	vaclav.zeman@vslib.cz
Sobczak Elżbieta, dr hab	sobczak@ae.jgora.pl
Strahl Danuta, prof. zw. dr hab	dstrahl@ae.jgora.pl
Šubrtová Irena	irena.subrtova@seznam.cz
Tabaszewska Edyta, dr inż.	knop@oscar.ae.jgora.pl
Urban Pavel, Ing.	frantisek.manlig@vslib.cz
Wünschmann Simone, Dipl.-Ing.	wuenschmann@ihi-zittau.de
Żółtański Zdzisław	vaclav.zeman@vslib.cz

Pokyny pro autory příspěvků do sborníku „VĚDECKÁ POJEDNÁNÍ“

Vědecká pojednání jsou regionální publikací informující širší veřejnost o výsledcích vědecko-výzkumné spolupráce vysokých škol Euroregionu Nisa, o aktuální problematice týkající se regionu a o regionálních studentských sympoziích. V omezeném rozsahu jsou publikovány i vybrané výsledky výzkumu na jednotlivých pracovištích vysokých škol v regionu. Příspěvky mohou být psány v češtině, němčině, polštině a angličtině. Za originalitu, odbornou a formální správnost příspěvku zodpovídá autor. Ve sborníku nelze publikovat článek, který byl již uveřejněn. V případě nedodržení pokynů si redakce vyhrazuje právo příspěvek vrátit k přepracování. O otištění příspěvku rozhoduje redakční rada sborníku.

- **Příspěvky** jsou přijímány výhradně v elektronické podobě, ve formátu MS Word.
- **Nadpis příspěvku** je psán velkými tučnými písmeny (velikost písma 14), zarovnání na střed.
- **Jméno autora** (autorů) se uvádí bez titulů a je psáno tučným písmem.
- **Adresa autora** (autorů) je uvedena pod jménem v pořadí: škola/instituce, fakulta, katedra /oddělení, ulice, poštovní směrovací číslo, město, stát a e-mailová adresa (velikost 12).
- U studentských příspěvků je nutné uvést obor a ročník studia.
- Pod nadpisem, jménem a adresou autora je vynechán jeden řádek (o velikosti písma 12).
- **Abstrakt (resumé).** Jako první odstavec textu je uveden stručný **abstrakt** nepřesahující **10 řádků**. **Překlad názvu příspěvku a překlad abstraktu** do zbývajících tří jazyků je uveden na **zvláštní stránce na konci příspěvku**. Název je psán tučnými, velkými písmeny (velikost 14), zarovnán k levému okraji. Text abstraktu: zarovnání do bloku (velikost 12).
- **Pořadí abstraktů:**
- články v němčině: **polsky, česky, anglicky;**
- články v polštině: **německy, česky, anglicky;**
- články v češtině: **německy, polsky, anglicky;**
- články v angličtině: **německy, polsky, česky.**
- Na této stránce nebude uvedeno jméno autora ani označení „resumé“. O překlady názvu příspěvku a abstraktu do zbývajících jazyků se postarají autoři sami.
- **Vlastní text** je vhodné členit do kapitol. Názvy kapitol se číslují, píše tučným písmem a zarovnávají k levému okraji. **Je nutno dodržet následující nastavení: zarovnání do bloku, velikost písma: 12, řádkování: jednoduché, stránky nečíslovat.**
- **Tabulky, grafy a obrázky** se číslují a v textu na ně musí být odkazy. Název tabulky, grafu nebo obrázku je psán tučným písmem; umístění: pod, zarovnání k levému okraji.
- **Délka příspěvku, včetně abstraktů nesmí přesáhnout 8 stran formátu A4.**
- **Odkazy na literaturu** jsou uvedeny na konci příspěvku v hranatých závorkách v úpravě podle normy platné v daném státě.
- **Recenze.** Pod seznamem literatury je uvedeno jméno recenzenta, vč. titulů a jeho pracoviště. Recenzi si zajišťuje autor sám. Recenzent musí pocházet z jiné vysoké školy nebo univerzity než je pracoviště autora příspěvku. Recenzi je nutno zaslat spolu s příspěvkem.
- Příspěvky zasílejte na e-mailovou adresu: accjournal@vslib.cz

Hinweise für die Autoren der Beiträge in den „WISSENSCHAFTLICHEN ABHANDLUNGEN“

Die **Wissenschaftlichen Abhandlungen (WA)** sind eine regionale Publikation, die die breitere Öffentlichkeit über die Ergebnisse der wissenschaftlichen Forschungsarbeit der Hochschulen in der Euroregion Neisse, über die aktuellen Probleme der Region und über die Studentensymposien informiert. Raumbedingt werden auch ausgewählte Forschungsergebnisse einzelner Arbeitsstätten der Hochschulen in der Region veröffentlicht. Die Beiträge können in Deutsch, Tschechisch, Polnisch und Englisch geschrieben sein. Für die Originalität, fachliche und formelle Richtigkeit des Beitrages ist der Verfasser verantwortlich. Schon einmal publizierte Artikel können im Sammelband nicht veröffentlicht werden. Die Redaktion behält sich vor, Artikel die den Hinweisen nicht entsprechen zur Umarbeitung zurückzuweisen. Über die Veröffentlichung des Beitrages entscheidet der Redaktionsrat der WA.

- **Die Beiträge** werden nur in elektronischer Form, Format MS Word, angenommen.
- **Die Überschrift des Artikels** – im Fettdruck, Größe 14, in die Mitte orientiert.
- **Name des Verfassers /der Verfasser** – ohne Titel im Fettdruck.
- **Anschrift des Verfassers/der Verfasser** – unter dem Namen in dieser Reihenfolge: Schule/Institution, Fakultät, Lehrstuhl/Abteilung, Straße, Postleitzahl, Stadt, Staat und E-mail Anschrift (Größe 12). Bei Studentenbeiträgen wird auch das Fach und der Studiumsjahrgang angeführt. Unter der Überschrift, dem Namen des Verfassers und der Adresse bleibt eine Zeile (Größe 12) frei.
- **Abstrakt (Resümee).** Als erster Absatz des Textes steht ein kurzer **Abstrakt**, der 10 Zeilen nicht überschreiten darf. Die Übersetzung der Überschrift des Artikels und die Übersetzung des Abstrakts in die drei übrigen Sprachen wird **auf einer selbstständigen Seite am Ende** des Beitrages beigelegt. Die Überschrift mit Fettdruck, mit großen Buchstaben (Größe 14), zum linken Rand ausgerichtet. Der Text der Kurzfassung: im Block (Größe 12).
- **Anführung in dieser Reihenfolge:**
- **deutscher Beitrag: polnisch, tschechisch, englisch;**
- **polnischer Beitrag: deutsch, tschechisch, englisch;**
- **tschechischer Beitrag: deutsch, polnisch, englisch;**
- **englischer Beitrag: deutsch, polnisch, tschechisch.**
- Auf dieser Seite wird weder der Name des Verfassers noch die Bezeichnung „Abstrakt“ angeführt. Die Übersetzung der Überschrift und des Abstrakts in die übrigen Sprachen besorgen die Verfasser selbst.
- **Der eigentliche Text** sollte in Kapitel gegliedert sein. Die Bezeichnungen der Kapitel werden numeriert, stehen im Fettdruck und werden zum linken Rand eingerichtet. Es ist notwendig folgendes einzuhalten: **Blockeinordnung, Schriftgröße: 12, Zeilenabstand: einfach, die Seiten werden nicht paginiert.**
- **Tabellen, Diagramme, Abbildungen** werden numeriert und im Text muss auf sie verwiesen werden. Ihre Überschriften im Fettdruck (unter dem Diagramm, Tabelle, Abbildung), zum linken Rand eingerichtet.
- **Die Länge des ganzen Beitrages (einschließlich der Abstrakte) sollte 8 Seiten (Format A4) nicht überschreiten.**
- **Die Literaturverweise** werden am Ende des Beitrages in eckigen Klammern angeführt, laut Norm des betreffenden Staates.
- **Rezension** - unter den Literaturverweisen wird der Name des Rezensenten, einschl. Titel und seine Arbeitsstätte angeführt. Die Rezension legt der Autor selbst vor. Der Rezensent muss außerhalb der Arbeitsstätte des Autors (Schule/Institution) kommen. Die Rezension wird mit dem Beitrag der Redaktion eingeschickt.
- Die Beiträge senden Sie bitte an die e-mail Anschrift: accjournal@vslib.cz

Wskazówki edytorskie dla piszących artykuły do zbioru „PRÁCE NAUKOWE“

Prace naukowe są regionalną publikacją informującą szerokie grono zainteresowanych o wynikach współpracy naukowo-badawczej szkół wyższych Euroregionu Nysa oraz o aktualnej problematyce dotyczącej regionu, jak również sympozjach studenckich. W ograniczonym stopniu publikowane są także wyniki badań prowadzonych przez poszczególne szkoły wyższe Euroregionu. Artykuły mogą być publikowane w językach czeskim, niemieckim, polskim i angielskim. Za oryginalność pracy, jej wartość fachową i formalną odpowiada autor. W zbiorze mogą zostać opublikowane wyłącznie prace niepublikowane w innych periodykach i wydawnictwach. W przypadku naruszenia zasad publikacji, redakcja zastrzega sobie prawo zwrotu artykułu w celu jego przepracowania. O dopuszczeniu artykułu do publikacji decyduje rada redakcyjna.

- **Artykuły przyjmowane są wyłącznie w formacie elektronicznym Microsoft Word.**
- **Tytuł artykułu** jest pisany wielkimi i pogrubionymi literami (rozmiar czcionki 14), wyrównanie do środka.
- **Imię i nazwisko autora** (autorów) podaje się bez stopnia lub tytułu naukowego pismem pogrubionym.
- **Adres autora** (autorów) podaje się pod imieniem i nazwiskiem w kolejności: szkoła/institucja, wydział, katedra/zakład, ulica, kod pocztowy, miasto, państwo oraz adres e-mail (rozmiar 12).
- Pod tytułem, imieniem/nazwiskiem oraz adresem autora należy zachować odstęp jednego wiersza (o rozmiarze 12).
- **Streszczenie (resumé).** Jako pierwszy akapit tekstu podane zostaje krótkie streszczenie nieprzekraczające 10 wierszy. Przekład tytułu oraz przekład streszczenia w pozostałych językach podany zostaje na oddzielnej stronie na końcu artykułu. Tytuł streszczenia podaje się wielkimi pogrubionymi literami (rozmiar 14), wyrównanie do lewej; wyrównanie tekstu streszczenia wyjustowany (rozmiar 12).
- **Porządek streszczeń:**
 - artykułu w j. niemieckim: polski, czeski, angielski;
 - artykuły w j. polskim: niemiecki, czeski, angielski;
 - artykuły w j. czeskim: niemiecki, polski, angielski;
 - artykuły w j. angielskim: niemiecki, polski, czeski.
- **Na tej stronie nie podaje się imienia i nazwiska autora oraz oznaczenia „resumé“.** Podanie nazwy artykułu oraz streszczenia artykułu w pozostałych językach spoczywa na autorze artykułu.
- **Tekst własny** należy dzielić na rozdziały. Tytuły rozdziałów są numerowane, pisane pismem pogrubionym i wyrównane do lewej krawędzi. **Należy stosować następujące formatowanie: tekst wyjustowany, rozmiar czcionki 12, odstęp pomiędzy wierszami pojedynczy, strony nieponumerowane.**
- **Tabele, wykresy oraz ilustracje** muszą być ponumerowane, natomiast w tekście należy wprowadzić odsyłacze do nich. Tytuł tabeli, wykresu lub ilustracji pisany jest pismem pogrubionym pod obiektem, wyrównanie do lewej krawędzi.
- **Wielkość artykułu wraz ze streszczeniami nie może przekroczyć 8 stron formatu A4.**
- **Wykaz literatury** podaje się na końcu artykułu w nawiasach kwadratowych zgodnie z formą przyjętą w danym państwie.
- **Recenzja.** Poniżej wykazu literatury należy podać imię i nazwisko recenzenta wraz z stopniem/tytułem naukowym oraz jego miejscem pracy. O recenzję zabiega autor. Recenzent musi pochodzić z innej uczelni wyższej lub uniwersytetu niż miejsce pracy autora. Recenzję należy przesłać wraz z artykułem.
- Artykuły należy przysyłać na adres e-mail: accjournal@vslib.cz

Instructions for the authors of the articles

Proceedings „Scientific Treatises” are especially at publishing of regional cross-border cooperation at universities in Euroregion Neisse. The articles can be written in Czech, German, Polish and English. The author is responsible for originality, scientific and formal part of the article. There is no possibility to publish an article that was published in another magazine. In case of breach of instructions for the authors there is reserved right of the editors to give the article back to the author to revise it. Editor's office decides about publishing of articles.

- **The articles** are received only in electronically form, the best is the form of MS Word.
- **Headline of the article** is to be written with bold capital letters (number of script 14), arranged to the centre.
- **The author's name** is presented without titles and is written in bold.
- Below the author's name is presented the **author's address** in order: name of university/institution, name of faculty, name of department, street, postcode, town, state and E-mail (number of script 12). By the student's articles must be presented the branch and year of study. Below the headline of the article, the author's name and address is one line space (with number of script 12).
- As a first paragraph is presented the **abstract**. **The abstract** shouldn't be longer than 10 lines. **The headline of the article and the abstract translated in the three asked languages is presented on the extra site at the end of the article.** The headline of the article is written in bold (number of script 14), arranged to the left side. The abstracts are arranged into blocks (number of script 12).
- **Order of the abstracts:**
 - **Articles written in German: Polish, Czech, English;**
 - **Articles written in Polish: German, Czech, English;**
 - **Articles written in Czech: German, Polish, English;**
 - **Articles written in English: German, Polish, Czech.**
- On this side is not presented the author's name and the term „résumé“.
- **Text of the article** is to be divided into chapters. The titles of chapters are numbered, written in bold and arranged to the left side. It is necessary to observe following configuration: arrangement into blocks, number of script: 12, lining: single, do not include page numbers.
- **Tables, charts and graphs** are to be numbered and the references have to be in a text. The name of a chart/graph is located below, written in bold script and arranged to the left.
- **The length of the article:** maximum length of the article should be 8 pages of A4 format.
- **References to literature** are presented at the end of the article, numbered in square brackets in arrangement according to norm established in the each lands.
- **Review.** Below the references to literature is presented the name of the reviewer, including titles, workplace and address. The author has to arrange a review himself. The reviewer should be from another college or university different from the author's workplace. It is necessary to send a review together with the article.
- E-mail your articles to : accjournal@vslib.cz

Název	VĚDECKÁ POJEDNÁNÍ WISSENSCHAFTLICHE ABHANDLUNGEN PRÁCE NAUKOWE
Autor	kolektiv
Vydavatel	Technická univerzita v Liberci
Schváleno	Rektorátem TU v Liberci dne 5.10.2004 čj. RE 135/04
Vyšlo	v říjnu 2004
Počet stran	236
Vydání	první
Tiskárna	Spoltisk, s.r.o., Na rybníčku 387, 460 01 Liberec 1
Číslo publikace	55-084-04

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou. Za ni a obsahovou náplň odpovídají autoři.

ISBN 80-7083-875-2